

1989 és a rendszerváltás: a társadalmi cselekvés lehetőségei

Interdiszciplináris jelenkor-történeti és politológiai konferencia

Szeged, 2019. november 28–30.

Interdiszciplináris jelenkor-történeti és politológiai konferencia

1989 és a rendszerváltás: a társadalmi cselekvés lehetőségei

2019. november 28–30.

PROGRAM ABSZTRAKT KÖTET

Szerkesztette

Hajzer Gergő, Horváth Sándor, Huhák Heléna, Molnár Judit,
Petrovski László, Szabó Palócz Orsolya

Helyszín

Szent-Györgyi Albert Agóra
Szeged, Kálvária sgt. 23.

Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Politológiai Tanszék

Szeged, 2019

SZERVEZŐK

1956-os Intézet Alapítvány
ELTE BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék
Eszterházy Károly Egyetem Történettudományi Doktori iskola
MTA BTK Történettudományi Intézet
MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont
Szegedi Tudományegyetem ÁJTK Politológiai Tanszék
Szegedi Tudományegyetem ÁJTK Statisztikai és Demográfiai Tanszék

SZERVEZŐBIZOTTSÁG

Apor Péter (MTA BTK Történettudományi Intézet)
Hajzer Gergő (SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)
Horváth Sándor (MTA BTK Történettudományi Intézet)
Huhák Heléna (MTA BTK Történettudományi Intézet)
Molnár Judit (SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)
Petrovszki László (SZTE ÁJTK Doktori Iskola)
Rainer M. János (Eszterházy Károly Egyetem, Új és Jelenkori Történeti Tanszék)
Stumpf Péter Bence (SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)
Szabó Palócz Orsolya (SZTE ÁJTK Doktori Iskola)
Szaniszló Réka Brigitta (SZTE ÁJTK Doktori Iskola)
Valuch Tibor (MTA TK Politikatudományi Intézet)

TECHNIKAI SZERKESZTŐ

Börcsök Istvánné

BORÍTÓTERV, GRAFIKA

Maros Márton Kristóf

A KONFERENCIA HONLAPJA

<https://1989-konferencia.webnode.hu/>

ISBN 978-963-306-710-9

TARTALOMJEGYZÉK

KÖSZÖNTŐ	7
RÖVID PROGRAM	8
RÉSZLETES PROGRAM.....	16
ABSZTRAKTOK	33
PLENÁRIS ELŐADÁS.....	34
SZEKCIÓK	
Sz 1 Rendszerváltás(ok)? Kontinuitás és diszkontinuitás 1989 után	36
Sz 2 Társadalmi csoportok	40
Sz 3 A kisebbségi magyar pártok megszervezői 1989 előtt	43
Sz 4 Nő, test, politika.....	47
Sz 5 Zene és rendszerváltás	51
Sz 6 Helytörténet és rendszerváltás.....	56
Sz 7 A Nyugat vonzásában: a magyar diplomáciai és felső tisztikar mentális átalakulása az 1960-as évektől az 1990-es évek közepéig	60
Sz 8 Tabuk és kitörési pontok a Kádár-korszakban	64
Sz 9 Táncház- és népi kézműves mozgalom.....	69
Sz 10 Politikaformáló emlékezet.....	74
Sz 11 Demokrácia és ellenzéki mozgalmak	79
Sz 12 A kisebbségi kérdés átalakulása a rendszerváltás idején	84
Sz 13 Elit- és orientációváltások a magyar gazdaságban az 1960-as évektől az 1990-es évekig	89

Sz 14	COURAGE – Underground kultúrák	94
Sz 15	A földkárptólás társadalom- és gazdaságtörténeti dimenziói (kerekasztal)	98
Sz 16	Rendszerváltás nemzetközi kitekintéssel	100
Sz 17	Tudomány és politika.....	105
Sz 18	Lehetetlen Realizmus – művészeti utópiák ütközése a valósággal a rendszerváltás előtt és után. (1.)	110
Sz 19	Művészet és a hatalom 1.	115
Sz 20	Rendszerváltás, egyházak, vallási kérdések.....	120
Sz 21	Kulturális és tudományos hatások és transzferek a rendszerváltás előtt.....	125
Sz 22	A rendszerváltás és előzményei a megyei levéltárak iratanyagának tükrében.....	130
Sz 23	Választások, képviselet és politikai részvétel a rendszerváltás után.....	133
Sz 24	Gazdasági átalakulás: ágazatok, gyárak a rendszerváltás idején	138
Sz 25	Rendszerváltás a tudományos életben: tudományos szabadság és reformok 1.	143
Sz 26	Színpad és nézőtér – Kódolás és dekódolás a Kádár-rendszer színházában	147
Sz 27	Rendszerváltás és tudománytörténet: új megközelítések az etnográfia és a kulturális antropológia területén, 1989–1995	153
Sz 28	Lehetetlen Realizmus – művészeti utópiák ütközése a valósággal a rendszerváltás előtt és után. (2.)	157
Sz 29	Művészet és a hatalom 2.	162
Sz 30	Vallásgyakorlás mint kulturális ellenállás a Kádár-korszakban	166
Sz 31	(A) Rendszerváltás a történelem tanításában	171
Sz 32	Az emlékezetpolitika provokációja: az 1989-es eseményhorizont digitális reprezentációjáról	176

Sz 33	Rendszerváltás a mindennapokban	182
Sz 34	Rendszerviták és emlékezet Kelet-Közép-Európában 1989 után	187
Sz 35	Rendszerváltás a tudományos életben: tudományos szabadság és reformok 2.	192
Sz 36	A rendszerváltás társadalmi hatásai 1.	197
Sz 37	Rendszerváltozások agrár- és falusi miliőben. A kollektivizálástól a dekollektivizálásig	202
PLENÁRIS ELŐADÁS.....		206
Sz 38	Sorsfordító történelem. A rendszerváltás hatása az élettörténetre	208
Sz 39	Egészségügy, gender, család.....	214
Sz 40	Rendszerváltás és magyar kisebbségi önszerveződés Romániában, 1989	219
Sz 41	Megváltozott munkástársadalom: Társadalmi egyenlőtlenségek 1989 után a volt munkáskolóniákon	224
Sz 42	1989 és a magyar film társadalomtörténete	230
Sz 43	30 év nyomában: Civil társadalom és demokratizálódás	234
Sz 44	Ifjúsági Kultúra és szabadidő-politika, 1985–1993. Szempontok a kulturális rendszerváltás értelmezéséhez.....	241
Sz 45	Egyéni életutak és a rendszerváltás.....	247
Sz 46	A rendszerváltás társadalmi hatásai 2.	253
Sz 47	Emlékezet(ek) 1.	259
Sz 48	Erőszakos múltjaink – az ötvenes évek a nyolcvanas években	264
Sz 49	Trianon emlékezete és a rendszerváltás	268
Sz 50	A rendszerváltás nemzetközi kontextusa	272

Sz 51	Rendszerváltás a művészetben – 1989 és a rendszerváltás hatása a kortárs képzőművészeti intézményrendszerre.....	276
Sz 52	Zöldek, környezetszennyezés és nemzetköziség 1989-ben: Magyarország	281
Sz 53	Bűnözés.....	287
Sz 54	Rendszerváltás, közelmúlt – az 1956-os Intézet szekciója 1.	290
Sz 55	Politikai átalakulás 1.	294
Sz 56	Emlékezet(ek) 2.	298
Sz 57	Politikai átalakulás 2.	304
Sz 58	A Nőkérdés (újra)tematizálása. Nőmozgalmak, nőszervezetek, női alternatív nyilvánosság a rendszerváltásban.....	310
Sz 59	Rendszerváltás a családokban	314
Sz 60	Kihívások szorításában. A képzőművészet intézményeinek átalakulása a rendszerváltás folyamatában.....	319
Sz 61	Közösségi és civil állampolgári kezdeményezések születése, célrendszere, értékvilága, hatásai	324
Sz 62	Jugoszlávia és a magyar rendszerváltás.....	329
Sz 63	Rendszerváltás, közelmúlt – az 1956-os Intézet szekciója 2.	334
Sz 64	Irodalom és rendszerváltás.....	338
NÉVMUTATÓ		343

KÖSZÖNTŐ

Tisztelt Kollégák, Kedves Résztevők!

Megtisztelő feladat, hogy köszönhetem a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának nevében az interdiszciplináris jelenkor-történeti és politológiai konferencia résztvevőit, előadóit, amelynek címe az *1989 és a rendszerváltás: társadalmi cselekvés lehetőségei*.

Megtisztelő, hogy az 1989-es rendszerváltás évfordulóján rendezett tudományos konferenciának a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara adhat otthont.

Ha áttekintjük a konferencia három napos programját, akkor megállapíthatjuk, hogy a szervezés során megfogalmazott cél – a jelenkor-történeti, és politikatudományi kutatások legjobb hazai műhelyeinek és a fiatal kutatóknak bevonása a közös gondolkodásba – megvalósul. A konferencia valójában a huszadik század végének magyar és nemzetközi történelmi, politikai eseményei közül a rendszerváltozás és annak következményeivel foglalkozik, amelyhez kapcsolódóan több mint 250 előadó fogja bemutatni kutatási eredményeit 64 szekcióban. A konferencia tehát egyrészt mérleget készítve mutatja be a történelemtudományi és politikatudományi területek eddigi eredményeit, másrészt problémafelvető jellegével meghatározhatja az elkövetkező évek kutatási irányait. Külön is köszönöm a szervezőknek, hogy lehetőséget biztosítottak a fiatal kutatóknak, PhD hallgatóknak, poszterversenyben középiskolás diákoknak, hogy részt vehessenek a konferencián, hiszen a tudományos utánpótlás nevelése az egyik legfontosabb feladat.

Kiemelt köszönet illeti a szervezők között a Politológiai Tanszék kollégáinak, PhD hallgatóinak munkáját!

Tisztelt Kollégák!

A konferencia minden résztvevőjének eredményes tanácskozást kívánok! Kívánom, hogy az előadásokat követő tudományos diskurzus alkalmával olyan szakmai eszmecsere alakuljon ki, amely elősegíti a kutatási témák átgondolását a rendszerváltozással kapcsolatosan, hiszen kiemelten fontosnak tartom, hogy a rendszerváltást és az eltelt időszakot tudományos szempontból végre megfelelően értékeljük.

Kívánom, hogy érezzék kellemesen magukat Szegeden. Ismerkedjenek meg a város és egyetemünk nyújtotta kulturális értékeivel.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket és a tudományos tanácskozást, a konferenciát megnyitom.

Varga Norbert
SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
dékánhelyettes

RÖVID PROGRAM

2019. november 28. (csütörtök)

10.00– *Regisztráció (Aula)*

11.00–11.15 *Megnyitó (Díszterem)*
Görög Márta, az SZTE Állam- és Jogtudományi Kar dékánja

11.15–13.00 **PLENÁRIS ELŐADÁS** (Díszterem)

Révész Béla: A Fekete Doboz és a rendszerváltás filmes dokumentációja

A rendszerváltás képekben (Fekete Doboz filmvetítés);

Elbert Mártával Révész Béla beszélget

Levezető elnök: **Varga Norbert**, az SZTE Állam- és Jogtudományi Kar dékánhelyettese

13.00–14.00 *Szendvicsebéd (Aula – Kamaraterem)*

14.00–15.30 Szekció előadások (Sz 1–Sz 9)		
Sz 1	Rendszerváltás(ok)? Kontinuitás és diszkontinuitás 1989 után <i>elnök: Gyáni Gábor; felkért hozzászóló: Gyáni Gábor</i>	1. terem
Sz 2	Társadalmi csoportok <i>elnök: Valuch Tibor; felkért hozzászóló: Valuch Tibor</i>	2. terem
Sz 3	A kisebbségi magyar pártok megszervezői 1989 előtt <i>elnök: Bárdi Nándor</i>	3. terem
Sz 4	Nő, test, politika <i>elnök: Eperjesi Ágnes; felkért hozzászóló: Hadas Miklós</i>	4. terem
Sz 5	Zene és rendszerváltás <i>elnök: Dalos Anna</i>	5. terem
Sz 6	Helytörténet és rendszerváltás <i>elnök: Tóth István</i>	6. terem
Sz 7	A Nyugat vonzásában: a magyar diplomáciai és felső tisztikar mentális átalakulása az 1960-as évektől az 1990-es évek közepéig <i>elnök: Pótó János</i>	7. terem
Sz 8	Tabuk és kitörési pontok a Kádár-korszakban <i>elnök: Jobst Ágnes; felkért hozzászóló: Gyarmati György</i>	8. terem
Sz 9	Táncház- és népi kézműves mozgalom <i>elnök: Fülemile Ágnes</i>	9. terem

15.30–16.00 *Kávészünet (Aula) – Poszter bemutató (I. emelet)*

16.00–18.00 Szekció előadások (Sz 10–Sz 17)		
Sz 10	Politikaformáló emlékezet <i>elnök: Molnár Judit; felkért hozzászóló: Földes György</i>	1. terem
Sz 11	Demokrácia és ellenzéki mozgalmak <i>elnök: Révész Béla</i>	2. terem
Sz 12	A kisebbségi kérdés átalakulása a rendszerváltás idején <i>elnök: Dobos Balázs; felkért hozzászóló: Bárdi Nándor</i>	3. terem
Sz 13	Elit- és orientációváltások a magyar gazdaságban az 1960-as évektől az 1990-es évekig <i>elnök: Germuska Pál; felkért hozzászóló: Varga Zsuzsanna</i>	4. terem
Sz 14	COURAGE – Underground kultúrák <i>elnök: Horváth Sándor; felkért hozzászóló: Apor Péter</i>	5. terem
Sz 15	A földkérdés társadalom- és gazdaságtörténeti dimenziói (kerekasztal) <i>elnök: Varga Zsuzsanna</i>	6. terem
Sz 16	Rendszerváltás nemzetközi kitekintéssel <i>elnök: Juhász Krisztina</i>	7. terem
Sz 17	Tudomány és politika <i>elnök: Gyarmati György</i>	8. terem

19.00– Fogadás (Aula – Kamaraterem)

Pohárköszöntő: **Balogh Elemér**, az SZTE Állam- és Jogtudományi Kar előző dékánja

19.00–24.00 Zenés-táncos est, fellép a Dollar Boys Band (Díszterem)

2019. november 29. (péntek)

09.00–11.00 Szekció előadások (Sz 18–Sz 27)		
Sz 18	Lehetetlen Realizmus – művészeti utópiák ütközése a valósággal a rendszerváltás előtt és után. (1.) <i>elnök: Klaniczay Júlia</i>	1. terem
Sz 19	Művészet és a hatalom 1. <i>elnök: Löffler Tibor</i>	2. terem
Sz 20	Rendszerváltás, egyházak, vallási kérdések <i>elnök: Máté-Tóth András</i>	3. terem
Sz 21	Kulturális és tudományos hatások és transferek a rendszerváltás előtt <i>elnök: Takács Róbert</i>	4. terem
Sz 22	A rendszerváltás és előzményei a megyei levéltárak iratanyagának tükrében <i>elnök: Káli Csaba; felkért hozzászóló: Szűts István Gergely</i>	5. terem
Sz 23	Választások, képviselet és politikai részvétel a rendszerváltás után <i>elnök: Fábián György; felkért hozzászóló: Nagy Levente</i>	6. terem
Sz 24	Gazdasági átalakulás: ágazatok, gyárak a rendszerváltás idején <i>elnök: Katona Tamás</i>	7. terem
Sz 25	Rendszerváltás a tudományos életben: tudományos szabadság és reformok 1. <i>elnök: Horváth Sándor</i>	8. terem
Sz 26	Színpad és nézőtér – Kódolás és dekódolás a Kádár-rendszer színházában <i>elnök: Ring Orsolya; felkért hozzászóló: Imre Zoltán</i>	9. terem
Sz 27	Rendszerváltás és tudománytörténet: új megközelítések az etnográfia és a kulturális antropológia területén, 1989–1995 <i>elnök: Sz. Kristóf Ildikó</i>	10. terem

11.00–11.30 Kávészünet (Aula) – **Poszter bemutató** (I. emelet)

11.30–13.30 Szekció előadások (Sz 28–Sz 37)		
Sz 28	Lehetetlen Realizmus – művészeti utópiák ütközése a valósággal a rendszerváltás előtt és után. (2.) <i>elnök: Kürti Emese, László Zsuzsa</i>	1. terem
Sz 29	Művészet és a hatalom 2. <i>elnök: Soós Edit</i>	2. terem
Sz 30	Vallásgyakorlás mint kulturális ellenállás a Kádár-korszakban <i>elnök: Soós Viktor Attila</i>	3. terem
Sz 31	(A) Rendszerváltás a történelem tanításában <i>elnök: Miklósi László</i>	4. terem
Sz 32	Az emlékezetpolitika provokációja: az 1989-es eseményhorizont digitális reprezentációjáról <i>elnök: Mink András; felkért hozzászóló: Hammer Ferenc</i>	5. terem

11.30–13.30 Szekció előadások (Sz 28–Sz 37)		
Sz 33	Rendszerváltás a mindennapokban <i>elnök:</i> Stumpf Péter Bence	6. terem
Sz 34	Rendszerváltás és emlékezet Kelet-Közép-Európában 1989 után <i>elnök:</i> Mitrovits Miklós	7. terem
Sz 35	Rendszerváltás a tudományos életben: tudományos szabadság és reformok 2. <i>elnök:</i> Horváth Sándor	8. terem
Sz 36	A rendszerváltás társadalmi hatásai 1. <i>elnök:</i> Nagy Levente	9. terem
Sz 37	Rendszerváltozások agrár- és falusi miliőben. A kollektivizálástól a dekollektivizálásig <i>elnök:</i> Ö. Kovács József	10. terem

13.30–14.30 Szendvicsebéd (Aula – Kamaraterem)

14.30–15.00 PLENÁRIS ELŐADÁS (Díszterem)

Rainer M. János: A rendszerváltás fogalma és újabb jelentései

Levezető elnök: *Horváth Sándor,*

az MTA BTK Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa

15.00–15.30 Kávészünet (Aula) – **Poszter bemutató** (I. emelet)

15.30–18.00 Szekció előadások (Sz 38–Sz 46)		
Sz 38	Sorsfordító történelem. A rendszerváltás hatása az élettörténetre <i>elnök:</i> Keszei András; <i>felkért hozzászóló:</i> Szilágyi Márton	1. terem
Sz 39	Egészségügy, gender, család <i>elnök:</i> Löffler Tibor	2. terem
Sz 40	Rendszerváltás és magyar kisebbségi önszerveződés Romániában, 1989 <i>elnök:</i> Fodor János; <i>felkért hozzászóló:</i> Bárdi Nándor	3. terem
Sz 41	Megváltozott munkástársadalom: Társadalmi egyenlőtlenségek 1989 után a volt munkáskolóniákon <i>elnök:</i> Alabán Péter; <i>felkért hozzászóló:</i> Horváth Sándor	4. terem
Sz 42	1989 és a magyar film társadalomtörténete <i>elnök:</i> Varga Balázs; <i>felkért hozzászóló:</i> Murai András	5. terem
Sz 43	30 év nyomában: Civil társadalom és demokratizálódás <i>elnök:</i> Gerő Márton, Kerényi Szabina	6. terem
Sz 44	Ifjúsági Kultúra és szabadidő-politika, 1985-1993. Szempontok a kulturális rendszerváltás értelmezéséhez <i>elnök:</i> K. Horváth Zsolt	7. terem
Sz 45	Egyéni életutak és a rendszerváltás <i>elnök:</i> Hajzer Gergő	8. terem
Sz 46	A rendszerváltás társadalmi hatásai 2. <i>elnök:</i> Nagy Levente	9. terem

19.00– **Kötetbemutató és felolvasó est** (8. terem)

Ezentúl lesz banán! – novellák a rendszerváltásról

Kiss Noémival és Kovács Eszterrel Danyi Gábor beszélget

20.00–24.00 *Anna fürdőben éjszakai fürdőzési lehetőség*

2019. november 30. (szombat)

09.00–10.30 Szekció előadások (Sz 47–Sz 55)		
Sz 47	Emlékezet(ek) 1. <i>elnök: Pihurik Judit</i>	1. terem
Sz 48	Erőszakos múltjaink – az ötvenes évek a nyolcvanas években <i>elnök: Müller Rolf; felkért hozzászóló: Tabajdi Gábor</i>	2. terem
Sz 49	Trianon emlékezete és a rendszerváltás <i>elnök: Ablonczy Balázs; felkért hozzászóló: Bencsik Péter</i>	3. terem
Sz 50	A rendszerváltás nemzetközi kontextusa <i>elnök: Kalmár Melinda; felkért hozzászóló: Stefano Bottoni</i>	4. terem
Sz 51	Rendszerváltás a művészetben – 1989 és a rendszerváltás hatása a kortárs képzőművészeti intézményrendszerre <i>elnök: Szőke Annamária; felkért hozzászóló: Szőke Annamária</i>	5. terem
Sz 52	Zöldek, környezetszennyezés és nemzetköziség 1989-ben: Magyarország <i>elnök: Balogh Róbert</i>	6. terem
Sz 53	Bűnözés <i>elnök: Szomora Zsolt</i>	7. terem
Sz 54	Rendszerváltás, közelmúlt – az 1956-os Intézet szekciója 1. <i>elnök: Gyáni Gábor; felkért hozzászóló: Keller Márkus</i>	8. terem
Sz 55	Politikai átalakulás 1. <i>elnök: Stumpf Péter Bence</i>	9. terem

10.30–11.00 Kávészünet (Aula) – Poszter bemutató (I. emelet)

11.00–13.00 Szekció előadások (Sz 56–Sz 64)		
Sz 56	Emlékezet(ek) 2. <i>elnök: Pók Attila</i>	1. terem
Sz 57	Politikai átalakulás 2. <i>elnök: Merkovity Norbert</i>	2. terem
Sz 58	A Nőkérdés (újra)tematizálása. Nőmozgalmak, nőszervezetek, női alternatív nyilvánosság a rendszerváltásban <i>elnök: Acsády Judit; felkért hozzászóló: Balogh Lídia</i>	3. terem
Sz 59	Rendszerváltás a családokban <i>elnök: Dupcsik Csaba; felkért hozzászóló: Harcsa István</i>	4. terem
Sz 60	Kihívások szorításában. A képzőművészet intézményeinek átalakulása a rendszerváltás folyamatában <i>elnök: Sasvári Edit</i>	5. terem
Sz 61	Közösségi és civil állampolgári kezdeményezések születése, célrendszere, értékvilága, hatásai <i>elnök: Jancsák Csaba; felkért hozzászóló: Szabó Tibor</i>	6. terem

11.00–13.00 Szekció előadások (Sz 56–Sz 64)		
Sz 62	Jugoszlávia és a magyar rendszerváltás <i>elnök: Heka László; felkért hozzászóló: Gulyás László</i>	7. terem
Sz 63	Rendszerváltás, közelmúlt – az 1956-os Intézet szekciója 2. <i>elnök: Rainer M. János; felkért hozzászóló: Keller Márkus</i>	8. terem
Sz 64	Irodalom és rendszerváltás <i>elnök: Apor Péter</i>	9. terem

13.10–13.40 A poszterverseny eredményhirdetése (Díszterem)

A díjakat átadja: **Homoki-Nagy Mária**, SZTE Állam-és Jogtudományi Kar,
Tudományos Diákköri Tanács elnöke

A KONFERENCIA ZÁRÁSA

13.40–14.00 Provisorium Hungaricum. A rendszerváltás heraldikája

Szolnoki József kiállítása – finisszázs Készman József művészettörténész közreműködésével

14.00–15.00 Szendvicsebéd (Aula – Kamaraterem)

RÉSZLETES PROGRAM

2019. november 28. (csütörtök)

10.00– Regisztráció (Aula)

11.00–11.15 Megnyitó (Díszterem)

Görög Márta, az SZTE Állam- és Jogtudományi Kar dékánja

11.15–13.00 **PLENÁRIS ELŐADÁS** (Díszterem)

Révész Béla: A Fekete Doboz és a rendszerváltás filmes dokumentációja

A rendszerváltás képekben (Fekete Doboz filmvetítés);

Elbert Mártával Révész Béla beszélget

Levezető elnök: *Varga Norbert*, az SZTE Állam- és Jogtudományi Kar dékánhelyettese

13.00–14.00 Szendvicsebéd (Aula – Kamaraterem)

14.00–15.30 Szekció előadások (Sz 1–Sz 9)		
SZ 1	Rendszerváltás(ok)? Kontinuitás és diszkontinuitás 1989 után <i>elnök: Gyáni Gábor; felkért hozzászóló: Gyáni Gábor</i> <ul style="list-style-type: none"> Kovács Éva: Tükörszilánkok – Kádár-korszakok a személyes emlékezetben. Egy 15 évvel ezelőtti kutatás kritikai újragondolása Horváth Sándor: Azelőtt. Generációs identitások és társadalmi gyakorlatok 1989-ben Apor Péter: Azután. Aktivista identitások és 1989 	1. terem
SZ 2	Társadalmi csoportok <i>elnök: Valuch Tibor; felkért hozzászóló: Valuch Tibor</i> <ul style="list-style-type: none"> Bartha Eszter: A munkások és a rendszerváltás: kelet német és magyar válaszok Huhák Heléna: A társadalmi mozgósítás fogalmának megváltozása 	2. terem
SZ 3	A kisebbségi magyar pártok megszervezői 1989 előtt <i>elnök: Bárdi Nándor</i> <ul style="list-style-type: none"> Vajda Barnabás: 1989–1990 Szlovákiában: a közéleti pezsgés kivételes időszaka Tóth Szilárd János: A magyar elit és a politikai átrendeződés a vajdaságban, 1990 Novák Csaba Zoltán: Az RMDSZ és a romániai magyar kulturális elit 1989 előtti kapcsolathálózata 	3. terem
SZ 4	Nő, test, politika <i>elnök: Eperjesi Ágnes; felkért hozzászóló: Hadas Miklós</i> <ul style="list-style-type: none"> Eperjesi Ágnes: Csizmák az asztalon – képzőművészet és politika átfedései a rendszerváltás korában Acsády Judit: Az államszocializmus demokratikus ellenzékének elmaradt nőemancipáció-reflexióiról Turai Hedvig – András Edit: Több lett-e a nő művész 1989 után? 	4. terem

14.00–15.30 Szekció előadások (Sz 1–Sz 9)		
SZ 5	<p>Zene és rendszerváltás <i>elnök:</i> Dalos Anna</p> <ul style="list-style-type: none"> Dalos Anna: A zeneélet vitáiról. A Magyar Zeneművészeti Társaság megalakulása Ignác Ádám: A kelet-európai zenetudomány nyugati kapcsolata a hetvenes-nyolcvanas években. A magyar példa Kusz Veronika: Dohnányi Ernő rehabilitációja Péteri Lóránt: Adalékok a Budapesti Fesztiválzenekar megalakulásának történetéhez 	5. terem
SZ 6	<p>Helytörténet és rendszerváltás <i>elnök:</i> Tóth István</p> <ul style="list-style-type: none"> Végső István: Egy napos részvételi demokrácia '79 – a kiskunhalasi Nemes Tanács története Bodnár Barbara: A diósgyőri Vasgyár mindennapjai a sajtó hasábjain a rendszerváltozás idején Pálinkó Máté: A Hódmezővásárhelyi Espereskerület Egyházközségei a Kádár-korszakban és a rendszerváltás idején 	6. terem
SZ 7	<p>A Nyugat vonzásában: a magyar diplomáciai és felső tisztikar mentális átalakulása az 1960-as évektől az 1990-es évek közepéig <i>elnök:</i> Pótó János</p> <ul style="list-style-type: none"> Kemény János: A magyar külügyi tisztviselők és a Nyugat – az 1960-as évektől a rendszerváltásig Sáringer János: Magyar diplomaták és diplomácia az 1990-es években Horváth Miklós: A Magyar Néphadsereg (Magyar Honvédség) főtiszti kara összetételének és mentalitásának változásai az 1980-as és 1990-es években 	7. terem
SZ 8	<p>Tabuk és kitérési pontok a Kádár-korszakban <i>elnök:</i> Jobst Ágnes; <i>felkért hozzászóló:</i> Gyarmati György</p> <ul style="list-style-type: none"> Szekér Nóra: Aki nincs ellenünk, az velünk van? Az aczéli kultúrpolitika logikája, állambiztonsági vetülete és a kitérési pontok Pócs Nándor: Összedől ez magától?! A magyar punk harca az örök 1979. november 11. ellen Palasik Mária: Az 1945-ös gyömrői gyilkosságok évtizedeken át tartó tabuja és az áldozatok családtagjainak túlélési technikái 	8. terem
SZ 9	<p>Táncház- és népi kézműves mozgalom <i>elnök:</i> Fülemile Ágnes</p> <ul style="list-style-type: none"> Juhász Katalin: A táncházmozgalom és a „három T” az oral history források tükrében Fülemile Ágnes: A belső nézőpont – táncház és amatőr együttes táncmozgalom az 1970-es, 1980-as években, mint szubkultúrás generációs élmény Cseh Fruzsina: Népi kézművesek és ellenzékiesség az 1970-es, és 1980-as években – esettanulmányok Vámos Gabriella: Fiatalok Népművészeti Stúdiója – a tárgyalkotó népművészet átalakulása a Kádár-korszakban 	9. terem

15.30–16.00 Kávészünet (Aula) – Poszter bemutató (I. emelet)

16.00–18.00 Szekció előadások (Sz 10–Sz 17)		
Sz 10	<p>Politikaformáló emlékezet <i>elnök:</i> Molnár Judit; <i>felkért hozzászóló:</i> Földes György</p> <ul style="list-style-type: none"> Szekeres Tamás: A rendszerváltás hatása a Horthy-korszak hivatalos értékelésére Pótó János: Nagy Imre emlékezete a rendszerváltásban Pók Attila: 1989 helye a huszadik századi magyar rendszerváltoztatások sorában Fazekas Zsuzsanna: Hogyan nem lett október 23-a a rendszerváltás ünnepe? 	1. terem
Sz 11	<p>Demokrácia és ellenzéki mozgalmak <i>elnök:</i> Révész Béla</p> <ul style="list-style-type: none"> Fehér Renátó: Közelítési kísérletek a <i>Társadalmi szerződés</i>hez Bartha Ákos: A Bajcsy-Zsilinszky Társaság és a rendszerváltozás Danyi Gábor: Harisnya, ablakkeret és szabad gondolat – A lengyel ellenzék szerepe az 1980-as évekbeli magyar második nyilvánosság kialakulásában Mikecz Dániel: '89 tüntetései: szereplők, ügyek, következmények 	2. terem
Sz 12	<p>A kisebbségi kérdés átalakulása a rendszerváltás idején <i>elnök:</i> Dobos Balázs; <i>felkért hozzászóló:</i> Bárdi Nándor</p> <ul style="list-style-type: none"> Dobos Balázs: A magyarországi nemzetiségek önszerveződési folyamatai és a rendszerváltás M. Balázs Ágnes: A kisebbségek országgyűlési képviselője és a rendszerváltás tanulságai Kállai Ernő: A roma etnikai politizálás intézményesülésének kezdetei a rendszerváltozás idején Gadó János: „Zsidóság, mint nemzetiség”. Kategorizációs viták a zsidó közösségben 1989 után 	3. terem
Sz 13	<p>Elit- és orientációváltások a magyar gazdaságban az 1960-as évektől az 1990-es évekig <i>elnök:</i> Germuska Pál; <i>felkért hozzászóló:</i> Varga Zsuzsanna</p> <ul style="list-style-type: none"> Germuska Pál: Keleti integráció – nyugati kooperáció? Elitviták Magyarországon az Európai Gazdasági Közösségről Honvári János: Gazdasági és politikai elitváltás egy vidéki nagyvárosban az 1960-as évek második felében Bertalan Péter: Egy „keserédes” történet – a magyar rendszerváltoztatás geopolitikai, gazdasági, etikai vonatkozásai a cukoripar szervezeti transzformációjának, valamint privatizációs kataklizmájának tükrében Bódy Zsombor: Rendszerváltás mint a szocialista technokrácia csődje 	4. terem
Sz 14	<p>COURAGE – Underground kultúrák <i>elnök:</i> Horváth Sándor; <i>felkért hozzászóló:</i> Apor Péter</p> <ul style="list-style-type: none"> Bódi Lóránt: Színterek - zene és underground a rendszerváltás fordulóján Pál Zoltán: Keresztény ellenkulturális csoportok a nyolcvanas évek Magyarországon Huhák Heléna: Az Orfeo kommunája 	5. terem

16.00–18.00 Szekció előadások (Sz 10–Sz 17)		
Sz 15	A földkérpótlás társadalom- és gazdaságtörténeti dimenziói (kerekasztal) <i>elnök:</i> Varga Zsuzsanna <ul style="list-style-type: none"> • Tóth Judit • Schlett András • Varga Zsuzsanna • Kissné Bognár Krisztina 	6. terem
Sz 16	Rendszerváltás nemzetközi kitekintéssel <i>elnök:</i> Juhász Krisztina <ul style="list-style-type: none"> • Tóth Imre: Kapcsolati csatornák és a vasfüggöny átjárhatósága az 1960-as évektől • Vámos Péter: Magyar-tajvani kapcsolatok az 1980-as évek végén: a budapesti Taipei Trade Office megnyitásának története • Bandi István: A román–magyar kapcsolatok tabui az 1989-es romániai forradalmi események kapcsán • Garadnai Zoltán: A francia diplomácia helyzetértékelése Kelet-Közép-Európáról (1989) 	7. terem
Sz 17	Tudomány és politika <i>elnök:</i> Gyarmati György <ul style="list-style-type: none"> • Zsidi Bernát: Az MTA és a rendszerváltás • Szabari Vera: Társadalomtudósok a rendszerváltás alatt. Új kihívások és válaszok a társadalom kritikai szemléletében • Egry Gábor: Múlttal a jövőért? Gazdaságtörténetírás, gazdasági reform és rendszerváltás az 1970-es és 1980-as években • Gécz József Alajos: A gazdasági, ökoszociális és más társadalmi programok sorsa a '89 májusától felpörgő időben 	8. terem

19.00– Fogadás (Aula – Kamaraterem)

Pohárköszöntő: **Balogh Elemér**, az SZTE Állam- és Jogtudományi Kar előző dékánja

19.00–24.00 Zenés-táncos est, fellép a Dollar Boys Band (Díszterem)

2019. november 29. (péntek)

09.00–11.00 Szekció előadások (Sz 18–Sz 27)		
Sz 18	<p>Lehetetlen Realizmus – művészeti utópiák ütközése a valósággal a rendszerváltás előtt és után. (1.) <i>elnök:</i> Klaniczay Júlia</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mélyi József: Rendszerváltás, 1983 • György Péter: A naiv és utópikus neoavantgárd valamint az önelégült szakma (a helyzet 1989 előtt) • Kürti Emese: Az intézmény mint utópia. Rendszerváltást előkészítő művészeti intézmények és médiumok Magyarországon • László Zsuzsa: A fogalmak áramlása – kontextuális kísérletek a konceptualizmus és a realizmus integrálására és historizációjára 	1. terem
Sz 19	<p>Művészet és a hatalom 1. <i>elnök:</i> Löffler Tibor</p> <ul style="list-style-type: none"> • Báthly Ágnes – Bajusz Orsolya: Rendszerváltás / Kánonváltás • Egri Petra: Ellendivat a '80-as évek Magyarországon • Gáspár Zsuzsa Lili: A politika és az alternatív szubkultúrák, művészeti körök kapcsolata a rendszerváltásig • Orbán Hédi: Rendszerváltás és közművelődés. A Rendszerváltást követő jelenségek a hazai közművelődésben 	2. terem
Sz 20	<p>Rendszerváltás, egyházak, vallási kérdések <i>elnök:</i> Máté-Tóth András</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lugosi-Szabó Gergely: A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény bemutatása és hatása a rendszerváltozást követő időszakban • Kökényessy Zsófia: „Kulturális rendszerváltás” a Magyar Görögkatolikus Egyházban • Dudás Róbert Gyula: Itthon vagy otthon? – A külföldön élő magyar szerzetesek dilemmái 1989-ben • Völgyesi Orsolya: A vallásos identitás megőrzésének lehetőségei az 1960-as, 1970-es években: Vénusz Gyula az állambiztonság célkeresztjében 	3. terem
Sz 21	<p>Kulturális és tudományos hatások és transzferek a rendszerváltás előtt <i>elnök:</i> Takács Róbert</p> <ul style="list-style-type: none"> • Takács Róbert: A kultúra nem áru? Viták a kultúráról és a nyugati importkultúra a késő Kádár-korban • Takács Erzsébet: Külső hatások, belső meggyőződések. Családszociológia a késő Kádár-korban • Csunderlik Péter: A „NATO-történetírás” kritikájától a „KGST-történetírás” diadaláig? – A magyar történetírás szemléletváltása 1956 után • Pinkasz András: Útfüggőség és nemzetközi tudástranszferek a magyar közgazdaságtudományban 	4. terem

09.00–11.00 Szekció előadások (Sz 18–Sz 27)		
Sz 22	<p>A rendszerváltás és előzményei a megyei levéltárak iratanyagának tükrében <i>elnök:</i> Káli Csaba; <i>felkért hozzászóló:</i> Szűts István Gergely</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tóth Judit: A vidéki reformkörök működése a megyei pártiratok tükrében • Czetz Balázs: A Hazafias Népfront megyei iratanyagainak forrásértéke, további kutatási lehetőségek bemutatása a Fejér megyei példán keresztül 	5. terem
Sz 23	<p>Választások, képviselet és politikai részvétel a rendszerváltás után <i>elnök:</i> Fábián György; <i>felkért hozzászóló:</i> Nagy Levente</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kéfer Ádám: Veteránok a Magyar Országgyűlésben. Az országgyűlési képviselők újraválasztásának elemzése az 1990-es országgyűlési választástól 2018-ig • Békefi Ákos: Kommunista utódpartok a Visegrádi négyek országaiban • Klézli Péter Zsolt: A kelet-európai országok zöld mozgalmainak alakulása a rendszerváltás előtt és után • Gál Ramóna: A politikai aktivitás hanyatlása 	6. terem
Sz 24	<p>Gazdasági átalakulás: ágazatok, gyárak a rendszerváltás idején <i>elnök:</i> Katona Tamás</p> <ul style="list-style-type: none"> • Frisnyák Zsuzsa: A szovjet struktúrák lebontása a közlekedésügyben • Szabó Róbert: Környezetvédelem és politika: a Paksi Atomerőmű a szocializmus válságában • Kelemen Katalin: Egy „üstökös vállalkozás” életpályájának tanulságai • Galambos István: „Megmaradtunk” – Egy rákospalotai gyár a rendszerváltás viharában 	7. terem
Sz 25	<p>Rendszerváltás a tudományos életben: tudományos szabadság és reformok 1. <i>elnök:</i> Horváth Sándor</p> <ul style="list-style-type: none"> • Takács Ádám: Reform: gazdaság, ideológia, politika – egy kulcsfogalom karrierje a késő szocializmus idején • Gyáni Gábor: A BUKSZ és a Hajnal István Kör létrehozásának története • Czoch Gábor: Az Atelier megalapítása és a hazai történettudomány nemzetközi kapcsolatai 	8. terem
Sz 26	<p>Színpad és nézőtér – Kódolás és dekódolás a Kádár-rendszer színházában <i>elnök:</i> Ring Orsolya; <i>felkért hozzászóló:</i> Imre Zoltán</p> <ul style="list-style-type: none"> • Huber Beáta: Szélmalomharc – Huszonötödik Színház • Patonay Anita: „Vélemények színháza” • Varga Luca: Az ideológiavesztés folyamata a színház és ifjúság kérdése körüli diskurzusban (1970–1990) • Ring Orsolya: Szikora János pécsi és győri rendezései a kortárs politikai diskurzusban • Schuller Gabriella: Halász Péter rendszerváltó rendezései 	9. terem

09.00–11.00 Szekció előadások (Sz 18–Sz 27)		
Sz 27	<p>Rendszerváltás és tudománytörténet: új megközelítések az etnográfia és a kulturális antropológia területén, 1989–1995</p> <p><i>elnök:</i> Sz. Kristóf Ildikó</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vörös Miklós: Kulturalista fordulat a rendszerváltás utáni társadalomtudományokban? • Biczó Gábor: A miskolci modell kísérlete: Kunt Ernő (1948–1994) szellemi öröksége • Wilhelm Gábor: A hazai múzeumantropológia születése 	10. terem

11.00–11.30 Kávészünet (Aula) – Poszter bemutató (I. emelet)

11.30–13.30 Szekció előadások (Sz 28–Sz 37)		
Sz 28	<p>Lehetetlen Realizmus – művészeti utópiák ütközése a valósággal a rendszerváltás előtt és után. (2.)</p> <p><i>elnök:</i> Kürti Emese, László Zsuzsa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hock Beáta: Illetékesség és provokáció: Az ellenzéki kultúra • Lázár Eszter – Székely Katalin: Rebels - Művészeti akadémiák és a rendszerváltás Kelet- és Közép-Európában • Timár Katalin: Akkor és most. A képzőművészeti intézményrendszer utópiáiról • Barkóczi Flóra: A világháló utópiája – Internet és képzőművészet viszonya a rendszerváltást követő időszakban 	1. terem
Sz 29	<p>Művészet és a hatalom 2.</p> <p><i>elnök:</i> Soós Edit</p> <ul style="list-style-type: none"> • Képiró Ágnes: Művészeti nyilvánosság a '80-as években – egy vidéki galéria működésének tükrében • P. Szabó Dénes: Szabó István és Bacsó Péter rendszerváltásra adott filmes reflexiói • Wagner Sára: Egy hibrid műfajban alkotó zenekar legendája 1989 után: a szocialista kultúrpolitika és a műfaji hierarchia szerepe a populáris zenetörténet-írásban 	2. terem
Sz 30	<p>Vallásgyakorlás mint kulturális ellenállás a Kádár-korszakban</p> <p><i>elnök:</i> Soós Viktor Attila</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kiss Réka: Legális-illegális-féllegális. Tiltott és túrt pasztoráció a református egyházban a Kádár-korszakban • Fejérdy András: A vallásgyakorlás mint ellenállás. Szempontok a katolikus egyház Kádár-korszak alatti történetének kutatásához • Wirthné Diera Bernadett: Elzárva? Bezárva? Kizárva? Katolikus lelkeségi mozgalmak megjelenése a kádári Magyarországon (a Fokolare mozgalom példáján) • Ablonczy Bálint: Szolidaritás és ellenállás: református hálózatok a határontúli kapcsolattartásban. Erdélyi segítőakciók a hetvenes-nyolcvanas években 	3. terem

11.30–13.30 Szekció előadások (Sz 28–Sz 37)		
Sz 31	<p>(A) Rendszerváltás a történelem tanításában <i>elnök:</i> Miklósi László</p> <ul style="list-style-type: none"> Farkas Judit: Holnaptól kezdve minden másképp volt, avagy a tankönyvek mint a rejtett (?) tanterv közvetítői Repárszky Ildikó: Mi maradt a rendszerváltásból, avagy ma mi az elvárás [kerettanterv, érettség, tankönyv(ek)] a rendszerváltozás tanításakor? Kihívás ma a rendszerváltozás tanítása? Rideg László: Mit és hogyan tanít(hat)unk a rendszerváltás koráról? Lehetőségek és korlátok 	4. terem
Sz 32	<p>Az emlékezetpolitika provokációja: az 1989-es eseményhorizont digitális reprezentációjáról <i>elnök:</i> Mink András; <i>felkért hozzászóló:</i> Hammer Ferenc</p> <ul style="list-style-type: none"> Hammer Ferenc: A rendszerváltás médiatörténeti szempontból Leposa Balázs – Tari Örs Lehel: Kurátori döntések a kontextus szolgálatában Zádori Zsuzsa: A rendszerváltás videón. Fekete Doboz Alapítvány archívuma Bóné József – Tímári Károly: Az ötlettől a megvalósításig. Kihívások egy digitális gyűjtemény életre keltése közben Zsámboki Miklós: Virtuális gyűjtemény valós térben 	5. terem
Sz 33	<p>Rendszerváltás a mindennapokban <i>elnök:</i> Stumpf Péter Bence</p> <ul style="list-style-type: none"> Ördög Mercédesz: A járható út teóriái, avagy a privatizáció értékelése a parlamentben Csordás Noémi: Kiutazási engedély, avagy a bevásárlóturizmus hatása a Kádár-korszakban Hornýák Cintia: Rock és a rendszerváltás Petrovszki László: Rendszerváltás Medgyesegyházán 	6. terem
Sz 34	<p>Rendszerviták és emlékezet Kelet-Közép-Európában 1989 után <i>elnök:</i> Mitrovits Miklós</p> <ul style="list-style-type: none"> Balázs István Miklós: Viták a lengyel emlékezetpolitikai diskurzusokban 1989 után Zahorán Csaba: A román nemzet Ceaușescu/a kommunizmus után. Folytonosság és új kihívások Lukács György: A jugoszláv állam képe a horvát és szlovén közgondolkodásban a felbomlás után Bencsik Péter: A kommunista Csehszlovákia megítélései Csehországban 1989 után 	7. terem
Sz 35	<p>Rendszerváltás a tudományos életben: tudományos szabadság és reformok 2. <i>elnök:</i> Horváth Sándor</p> <ul style="list-style-type: none"> Klaniczay Gábor: Reformtörekvések az ELTE-n 1989-ben Mátay Mónika: Apolitikus nemzedék? Diákok és politikai aktivitás a rendszerváltás idején Laczkó Sándor: A Bibó István Emlékbizottság és a <i>Nemzet és demokrácia</i> című szegedi konferencia 1989 májusában Balog Iván: Bibó recepciója, mint a rendszerváltás előmozdítója – és akadályozója 	8. terem

11.30–13.30 Szekció előadások (Sz 28–Sz 37)		
Sz 36	A rendszerváltás társadalmi hatásai 1. <i>elnök:</i> Nagy Levente <ul style="list-style-type: none"> Lipcsei László Péter: Rendszerkritikus mozgalom a rendszerváltás előtt és után: a szélsőjobbaldali szubkultúra mint ellenállás Kukucska Zsuzsa: A rendszerváltás hatása a munkanélküliség alakulására Szőőr-Fülöp Luca: A rendszerváltást követő nőjogi megmozdulások Nemes-Zámbó Gabriella: A gyermekvédelmi politika átalakulása a rendszerváltás után 	9. terem
Sz 37	Rendszerváltozások agrár- és falusi miliőben. A kollektivizálástól a dekollektivizálásig <i>elnök:</i> Ö. Kovács József <ul style="list-style-type: none"> Ö. Kovács József: A kollektivizálás társadalmi hatásai Csikós Gábor: „A tszcs szervezés miatt búskomorra vált”. A felemás modernizáció egészségügyi vetületei Schlett András: Mezőgazdasági munkaszervezet és munkakultúra különbségei a nagy- és a kisüzemi gazdálkodásban 	10. terem

13.30–14.30 Szendvicsebéd (Aula – Kamaraterem)

14.30–15.00 **PLENÁRIS ELŐADÁS** (Díszterem)

Rainer M. János: A rendszerváltás fogalma és újabb jelentései

Levezető elnök: *Horváth Sándor*,
az MTA BTK Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa

15.00–15.30 Kávészünet (Aula) – **Poszter bemutató** (I. emelet)

15.30–18.00 Szekció előadások (Sz 38–Sz 46)		
Sz 38	Sorsfordító történelem. A rendszerváltás hatása az élettörténetre <i>elnök:</i> Keszei András; <i>felkért hozzászóló:</i> Szilágyi Márton <ul style="list-style-type: none"> Bögre Zsuzsanna: Szerzetesrend tagjainak emlékezete: Felosztatástól a rendszerváltásig Németh Krisztina: Észrevétlen rendszerváltás: '89 az állami gazdaságok dolgozóinak szemszögéből Luxné Prehoda Anna: Újonnan nyíló vallási lehetőségek és a rendszerváltás Soltész Márton: Szélkakasok és széplelkek. A Nagy Péter–Szabó Magda vonal Keszei András: Élettörténet és történelem: sorsfordító események emlékezete 	1. terem

15.30–18.00 Szekció előadások (Sz 38–Sz 46)		
Sz 39	<p>Egészségügy, gender, család <i>elnök: Löffler Tibor</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Kovai Melinda: Pszichoterápiás mező a rendszerváltás-kori Magyarországon Dávid Beáta – Bóné Veronika – Hegedüs Réka: Várakozások, szubjektív életkilátások – a Szülés, születés kutatás kvalitatív bemutatása Grexa Izabella: A rendszerváltás időszakának női tapasztalata Kappanyos Ilona: Az orvos válaszol, 1970–1988. A szexuális felvilágosítás, mint a támogatott tabutörés modellje 	2. terem
Sz 40	<p>Rendszerváltás és magyar kisebbségi önszerveződés Romániában, 1989 <i>elnök: Fodor János; felkért hozzászóló: Bárdi Nándor</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Fodor János: „Minek kell Kolozsvárra jönni?” – Az 1989–1990-es fordulat magyar vonatkozású eseményei Kolozsváron Sárándi Tamás: Az 1989-es rendszerváltás krónikája Szatmárnémetiben Novák Csaba Zoltán: Rendszerváltás és etnikai konfliktus Marosvásárhelyen Tóth-Bartos András: Rendszerváltás és önszerveződés Háromszéken, 1989–1990 	3. terem
Sz 41	<p>Megváltozott munkástársadalom: Társadalmi egyenlőtlenségek 1989 után a volt munkáskolóniákon <i>elnök: Alabán Péter; felkért hozzászóló: Horváth Sándor</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Alabán Péter: Három évtized távlatában – Szegénység és társadalmi egyenlőtlenségek az ózdi munkáskolóniákon a rendszerváltozás után Dobák Judit: A rendszerváltás, mint a vidéki munkáskolóniák szlömösödési folyamatainak katalizátora Nagy Péter: Amerikától a perifériáig – Az Ózd környéki vállalati kolóniák társadalma a kezdetektől a rendszerváltásig Valuch Tibor: Területi egyenlőtlenségek Magyarországon a rendszerváltás után, különös tekintettel az egykori ipari településekre 	4. terem
Sz 42	<p>1989 és a magyar film társadalomtörténete <i>elnök: Varga Balázs; felkért hozzászóló: Murai András</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Kovács András Bálint: Miért nem volt korszakhatár 1989 a magyar filmben? Gelencsér Gábor: Az elbizonytalanodás kora. Világképek és formamegoldások az 1989 körüli magyar filmben Varga Balázs: DIY kapitalizmus. Autonómia, aktivitás és ágencia a késő nyolcvanas évek magyar filmgyártásában és magyar filmjeiben 	5. terem

15.30–18.00 Szekció előadások (Sz 38–Sz 46)		
Sz 43	<p>30 év nyomában: Civil társadalom és demokratizálódás <i>elnök:</i> Gerő Márton, Kerényi Szabina</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gerő Márton: A demokratikus átmenet paradoxona: intézményépítés, strukturális beágyazottság és a civil társadalom szerepe • Vajda Róza: Önszerveződés, ösztönzés, intézményesülés: a roma civil társadalom sorsa Magyarországon • Kerényi Szabina: A zöldmozgalmak öröksége és a részvétel problémája: a környezetvédelmi aktivizmus átalakulása a rendszerváltás óta • Szabó Andrea: Politikai szocializációs életutak Magyarországon • Berger Viktor – Huszár Ákos: Az új középosztály: a demokratikus rend támasza? • Böcskei Balázs – Szabó Andrea: A rendszertranszformáció lakossági megítélése 	6. terem
Sz 44	<p>Ifjúsági Kultúra és szabadidő-politika, 1985–1993. Szempontok a kulturális rendszerváltás értelmezéséhez <i>elnök:</i> K. Horváth Zsolt</p> <ul style="list-style-type: none"> • Csatári Bence: Rendszerváltás a hazai könnyűzenei életben • K. Horváth Zsolt: Nem-egyidejű egyidejűség. A Petőfi Csarnok a művelődési ház és a globális populáris zenei helyszín között • Ignác Ádám: A Petőfi Csarnok fogadtatása a magyar sajtóban 1985–1989 • Szőnyi Tamás: Falra hányt jelek – provokatív vizuális gesztusok az újhullámos plakátokon • Balla Loránd: „Mi így vonulunk be a történelembel!” Fekete Lyuk – kiállítás a rendszerváltás undergroundjáról 	7. terem
Sz 45	<p>Egyéni életutak és a rendszerváltás <i>elnök:</i> Hajzer Gergő</p> <ul style="list-style-type: none"> • Medgyesi Konstantin: Grósz Károly politikai kommunikációja és hatalmi lépései mint narratív történetek a kortársi visszaemlékezésekben • Bárány Balázs: „Velünk lezárult a múlt.” Marosán György utolsó évei és a rendszerváltás • Andreides Gábor: „Az az elvem, hogy szerénynek kell maradni” – Száll József egykori nagykövet a rendszerváltás idején • Süli Szabina Mercédesz: „NATO-kémek” avagy a rendszerváltás előfutárai?! • Pap Péter: Mi tette a népi-nemzeti ellenzéket? Az ellenzéki „párhuzamos” elit kérdései Csegey Dénes (1953–1991) biográfiája alapján 	8. terem

15.30–18.00 Szekció előadások (Sz 38–Sz 46)		
Sz 46	<p>A rendszerváltás társadalmi hatásai 2. <i>elnök:</i> Nagy Levente</p> <ul style="list-style-type: none"> • Maszlag Fanni: Roma nők szerepváltozásai a rendszerváltást követően • Loncsák Noémi: A rendszerváltás hatása a vidéki térségek társadalmára • Tóth Dalma: A rendszerváltás hatása a keleti határ menti munkavállalásra és földrajzi mobilitásra • Bombosz Barnabás: A vegyes választási rendszer kialakulása, és az első szabad választások • Nyíri Szabolcs: A többpártrendszer fejleményei az 1990–1994-es parlamenti ciklusban 	9. terem

19.00– **Kötetbemutató és felolvasó est** (8. terem)

Ezentúl lesz banán! – novellák a rendszerváltásról

Kiss Noémival és Kovács Eszterrel Danyi Gábor beszélget

20.00–24.00 *Anna fürdőben éjszakai fürdőzési lehetőség*

2019. november 30. (szombat)

09.00–10.30 Szekció előadások (Sz 47–Sz 55)		
Sz 47	Emlékezet(ek) 1. <i>elnök:</i> Pihurik Judit <ul style="list-style-type: none"> Bata Attila: Kádár-rendszer értelmezések a rendszerváltás után Berényi Marianna: Közös időnk 1989 – közösségi emlékezet Litkei József: Rendszerváltás és múltkonstrukció 	1. terem
Sz 48	Erőszakos múltjaink – az ötvenes évek a nyolcvanas években <i>elnök:</i> Müller Rolf; <i>felkért hozzászóló:</i> Tabajdi Gábor <ul style="list-style-type: none"> Tulipán Éva: Az „ellenforradalmi” erőszak emlékezete a ’80-as években Takács Tibor: Az állambiztonság identitása, 1982 Müller Rolf: Az „államvédelmi múlt” a rendszerváltásban 	2. terem
Sz 49	Trianon emlékezete és a rendszerváltás <i>elnök:</i> Ablonczy Balázs; <i>felkért hozzászóló:</i> Bencsik Péter <ul style="list-style-type: none"> Krizmanics Réka: Illékony történeti monopólium. Trianon-diskurzusok a késő Kádár-korszakban Mészáros Flóra: Trianon köztéri szobrászata 1989 után Zahorán Csaba: Nemzeti narratívák útvesztőjében. Trianon értelmezései magyar–szomszéd viszonylatban 1989 óta 	3. terem
Sz 50	A rendszerváltás nemzetközi kontextusa <i>elnök:</i> Kalmár Melinda; <i>felkért hozzászóló:</i> Stefano Bottoni <ul style="list-style-type: none"> Kalmár Melinda: Gorbacsov és a szovjet forгатókönyvek, 1988–1991 Békés Csaba: A kelet–nyugati viszony átalakulása és a rendszerváltás, 1988–1991 Kecskés D. Gusztáv: A NATO és a kelet-európai rendszerváltások, 1988–1991 	4. terem
Sz 51	Rendszerváltás a művészetben – 1989 és a rendszerváltás hatása a kortárs képzőművészeti intézményrendszerre <i>elnök:</i> Szőke Annamária; <i>felkért hozzászóló:</i> Szőke Annamária <ul style="list-style-type: none"> Ács Bálint: A kulturális hidegháború múzeuma – A magyarországi Ludwig Múzeum létrejötte és kultúrpolitikai előzményei Huth Július: Szalonviták és előzményeik – A Műcsarnok és a művészszövetségek a rendszerváltás folyamatában Majsai Réka: Vezetőségváltás – A Magyar Képzőművészeti Főiskola és a rendszerváltás 	5. terem

09.00–10.30 Szekció előadások (Sz 47–Sz 55)		
Sz 52	<p>Zöldek, környezetszennyezés és nemzetköziség 1989-ben: Magyarország <i>elnök:</i> Balogh Róbert</p> <ul style="list-style-type: none"> Varga Anna - Samu Zoltán Tamás: Fás-erdős legeltetési rendszerek használatának helyzete és változása az 1980-as és 1990-es években Czeglédi Alexandra: When the red mud cleans capitalist production by accident. Techno-scientific knowledge production in Hungary to valorize industrial waste Nagy András: DUNA – egy antológia. Tagolt térben tagolatlan tiltakozás – egy kontextusteremtő kezdeményezés anatómiája Farkas Judit: A vidéki Magyarországon megjelenő ökológiai gondolkodás/gyakorlat és a rendszerváltás kapcsolata az ökolfalvak példáján 	6. terem
Sz 53	<p>Bűnözés <i>elnök:</i> Szomora Zsolt</p> <ul style="list-style-type: none"> Bezsenyi Tamás – Böcskei Balázs: Igazságtétel, szervezett bűnözés, „rendszerváltó” maffiák a rendszerváltás média és közpolitikai napirendje tükrében (1989–1992) Debre Zsuzsa Nóra – Kálmán Mátyás – Bezsenyi Tamás: Nemzetközi vagy cigánybűnözők-e a tabusított szervezett bűnözői csoportok a rendszerváltás évében 	7. terem
Sz 54	<p>Rendszerváltás, közelmúlt – az 1956-os Intézet szekciója 1. <i>elnök:</i> Gyáni Gábor; <i>felkért hozzászóló:</i> Keller Márkus</p> <ul style="list-style-type: none"> Eörsi László: 1956 és a rendszerváltás Somlai Katalin: A rendszerváltás liberális és konzervatív emlékezete életútinterjúkban Kőrösi Zsuzsanna: A rendszerváltás a „snagovi gyerekek” emlékezetében 	8. terem
Sz 55	<p>Politikai átalakulás 1. <i>elnök:</i> Stumpf Péter Bence</p> <ul style="list-style-type: none"> Saad József: „Jöjjenek hát el!” – plakátok és kampánystílus-változatok 1989–1990-ben Merényi Miklós: Képviselési igények a rendszerváltás politikai diskurzusában Fekete Sándor: A magyarországi átmenet legitimációs zavarai 	9. terem

10.30–11.00 Kávészünet (Aula) – Poszter bemutató (I. emelet)

11.00–13.00 Szekció előadások (Sz 56–Sz 64)		
Sz 56	<p>Emlékezet(ek) 2. <i>elnök:</i> Pók Attila</p> <ul style="list-style-type: none"> B. Kádár Zsuzsanna: A zsidóság holokauszt-narratívájának változása a rendszerváltás körüli években Murai András – Németh Brigitta: „... a védekező reflexek akkor is éltek..” A rendszerváltozás hatása a Gulág-emlékezetre Gausz András: Mesék rendszerváltásokról Szolnoki József: PROVISORIUM HUNGARICUM. A rendszerváltás heraldikája 	1. terem

11.00–13.00 Szekció előadások (Sz 56–Sz 64)		
Sz 57	<p>Politikai átalakulás 2. <i>elnök:</i> Merkovity Norbert</p> <ul style="list-style-type: none"> • Haraszi Miklós: A rendszerváltás fogalmának eredete és tartalma • Jankó Attila: Független és függetlennek álcázott lapok – ügyes manipulációk és ordas hazugságok • Kiss Zsombor: Híradók, hírmondók, hírtükrök. Újjáéledő helyi sajtó Pest megyében az 1990-es országgyűlési választások idején • Tóth András: Munkásság és piaci átmenet • Máté-Tóth András: Sebzett kollektív identitás magyarázó ereje. Kelet-Közép-Európa értelmezési kísérlete az 1989/91-es átmenetet követően 	2. terem
Sz 58	<p>A Nőkérdés (újra)tematizálása. Nőmozgalmak, nőszervezetek, női alternatív nyilvánosság a rendszerváltásban <i>elnök:</i> Acsády Judit; <i>felkért hozzászóló:</i> Balogh Lídia</p> <ul style="list-style-type: none"> • Neményi Mária: Nőszervezetek szerepe a rendszerváltás folyamatában • Haiser Anna Klára: Feminista szerveződés a rendszerváltáskor Magyarországon • Elekes Irén Borbála: Feminista sajtó, közéleti viták és női rádióműsorok 	3. terem
Sz 59	<p>Rendszerváltás a családokban <i>elnök:</i> Dupcsik Csaba; <i>felkért hozzászóló:</i> Harcsa István</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dupcsik Csaba: Félreértett demográfiai rendszerváltás(ok) • Tóth Olga: A család reprezentációja az 1970-es és 1980-as évek laikus sajtóvitáiban és a témával foglalkozó riportkötetekben • Szabó Laura: Termékenység és foglalkozási csoportok: leíró elemzés az 1940–1944, illetve az 1970–1974 között született nők körében • Harcsa István – Monostori Judit: Tévképzetek és tények a családszerkezet hosszú távú változásával kapcsolatosan 	4. terem
Sz 60	<p>Kihívások szorításában. A képzőművészet intézményeinek átalakulása a rendszerváltás folyamatában <i>elnök:</i> Sasvári Edit</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bencsik Barnabás: Folyamatos átmenetek – Múcsarnok, Ludwig Múzeum, Stúdió. Esettanulmány töredékek a '90-es évek kortárs képzőművészeti intézményrendszerében végbement átrendeződésekről • Szoboszlai János: Utólagos okoskodás – avagy visszatekintés a képzőművészeti intézményrendszer 30 évvel ezelőtti állapotára és elemeire • Pilinger Erzsébet: A kortárs galéria, mint fórum, a rendszerváltástól az intézményrendszer teljes átalakulásának időszakáig • Török András: Egy ejtőernyős kultúrpolitikus esete a magyar kultúra „állatkertjével” (írott és íratlan kultúrpolitikák a rendszerváltáskor és utána) 	5. terem

11.00–13.00 Szekció előadások (Sz 56–Sz 64)		
Sz 61	<p>Közösségi és civil állampolgári kezdeményezések születése, célrendszere, értékvilága, hatásai <i>elnök:</i> Jancsák Csaba; <i>felkért hozzászóló:</i> Szabó Tibor</p> <ul style="list-style-type: none"> • Krémer András: A TDDSZ megalakulása, mint az 1989. évi átalakulás egy eleme • Kállai Ernő: Az állami cigánypolitikák és a formálódó ellenzéki roma mozgalom a rendszerváltozáshoz vezető úton • Jancsák Csaba: A magyarországi egyetemi hallgatói mozgalom születése – értékek, célok, hatások (1988–1989) • Kiss Mária Rita: „A gyerekeket hagyjuk ki ebből!” Az állampolgári szerepfelfogások formálása a közoktatásban (1989–2019) 	6. terem
Sz 62	<p>Jugoszlávia és a magyar rendszerváltás <i>elnök:</i> Heka László; <i>felkért hozzászóló:</i> Gulyás László</p> <ul style="list-style-type: none"> • Heka László: A rendszerváltó magyar kormány Jugoszlávia felbomlásának és a háború kitörésének pillanatában • Szondi Ildikó: Nemzetiségek a széteső szocialista Jugoszláviában • Szabó Palócz Orsolya: A magyarországi rendszerváltás a vajdasági magyar sajtóban • Szaniszló Réka Brigitta: A vajdasági magyarok a magyarországi felsőoktatásban a rendszerváltozás után 	7. terem
Sz 63	<p>Rendszerváltás, közelmúlt – az 1956-os Intézet szekciója 2. <i>elnök:</i> Rainer M. János; <i>felkért hozzászóló:</i> Keller Márkus</p> <ul style="list-style-type: none"> • Szegő Iván Miklós: A konszenzusos elit megteremtésének esélye és bukása 1989-ben • Lénárt András: Rendszerváltás – rémület a hitközségben • Tabajdi Gábor: Bomlasztás. A BM III/III Csoportfőnökség működésének társadalmi hatása 1989 előtt és után 	8. terem
Sz 64	<p>Irodalom és rendszerváltás <i>elnök:</i> Apor Péter</p> <ul style="list-style-type: none"> • Benedek Anna: Kultúra és hatalom. Egy kiadó haláltánca • Kiss Noémi: A magyar irodalom átpolitizáltsága nyugaton a rendszerváltás tükrében – Kertész Imre és Szabó Magda Haldimann-levelei • Kocsis Adrienn: Az NDK-s korcsokat vigyék csak a ruszki csajok – a wałbrzychi nők a Nyugat vonzásában Joanna Bator regényeiben • Weiss János: A rendszerváltás irodalmi reprezentációi 	9. terem

13.10–13.40 A poszterverseny eredményhirdetése (Díszterem)

A díjakat átadja: **Homoki-Nagy Mária,**

SZTE Állam-és Jogtudományi Kar, Tudományos Diákköri Tanács elnöke

A KONFERENCIA ZÁRÁSA

13.40–14.00 Provisorium Hungaricum. A rendszerváltás heraldikája

Szolnoki József kiállítása – finisszázs Készman József művészettörténész közreműködésével

14.00–15.00 Szendvicsebéd (Aula – Kamaraterem)

ABSZTRAKTOK

PLENÁRIS ELŐADÁS

Levezető elnök

VARGA NORBERT

SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
dékánhelyettes

RÉVÉSZ BÉLA*SZTE Állam- és Jogtudományi Kar Politológiai Tanszék, egyetemi docens***A Fekete Doboz és a rendszerváltás filmes dokumentációja**

A Fekete Doboz nevű független videófolyóirat, korabeli önmeghatározása szerint „állami filmgyártástól, cenzúrától és bürokráciától mentes alkotó-közösség”, 1987 tavaszától működik. Hosszas engedélyeztetési procedúra után, 1989 február végén kapták meg a Minisztertanács hivatalának engedélyét filmek készítésére és kazettán történő terjesztésére. Kezdetről fogva az volt elképzelésük, hogy olyan dokumentumfilmeket készítsenek, amelyekre a hivatalos nyilvánosság orgánjai nem tudtak, nem akartak vagy mertek vállalkozni. Nem véletlen a médiatörténeti hasonlóság a szintén ekkoriban létrejött Magyar Narancssal vagy a Tilos Rádióval. Évtizedek múltán már látható, hogy megvalósult a Fekete Doboz eredeti célkitűzése: egy olyan archívum megteremtése, amely az utókor számára hűen tükrözi a közelmúlt magyarországi és kelet-európai változásait, akkoriban még annak sejtése nélkül is, hogy ezen az események sora a későbbiekben majd a „rendszerváltás” elnevezést kapja. Politikatörténeti szempontból nehezen túlértékelhető döntésnek bizonyult, amikor az ellenzéki kerekasztal pártjaitól és szervezeteitől kizárólagos forgatási engedélyt kaptak üléseik rögzítésére. 1989 áprilisától december végéig mintegy 110 órát forgattak a tárgyalássorozatról. Nem túlzás, hogy a rendszerváltás valódi története nem ismerhető meg az itt rögzített „video-jegyzőkönyvek” közlése illetve a feldolgozásuk nyomán készült nyolc kötetes, „A rendszerváltás forgatókönyve” című könyvsorozat nélkül. Ezek a klasszikusnak mondható film-dokumentumok, valamint a Fekete Doboznak a rendszerváltás óta folytatott tevékenységének legjava ma már a Nyitott Társadalom Archívumának kezelésében állnak a kutatók, érdeklődők rendelkezésére.

A rendszerváltás képekben (Fekete Doboz filmvetítés)

A film után Elbert Mártával Révész Béla beszélget

1. Szekció

Rendszerváltás(ok)? Kontinuitás és diszkontinuitás 1989 után

Elnök

GYÁNI GÁBOR

Felkért hozzászóló

GYÁNI GÁBOR

KOVÁCS ÉVA**Tükörszilánkok – Kádár-korszakok a személyes emlékezetben.
Egy 15 évvel ezelőtti kutatás kritikai újragondolása**

15 évvel a rendszerváltás után, a 2000-es évek elején egy OTKA kutatás keretében élettörténeti interjúkat készítettünk, hogy leletet vegyünk fel a Kádár-korszak emlékezetének alakulásáról. Általánosságban négy markáns vonás rajzolódott ki, melyeket az akceleráció, az expanzió, a diszperzió és a szeparáció fizikai fogalmaival írhatunk le. A kelet-európai emlékezet-konjunktúra egyrészt a globális folyamatok felgyorsulását vonta maga után: amerikai és európai mintára sorra jöttek létre az emlékezet új helyei. Másrészt, mivel a kelet-európai emlékezés erőinek vektora elsősorban a kommunista és nem a nemzetiszocialista diktatúrára mutatott, az emlékezetre méltó történeti események és korok köre kitágult. Harmadrészt, a kelet-európai emlékezetek horizontján nemcsak a vörös diktatúrák tűntek föl, hanem a különböző nemzetek közötti történeti konfliktusok is. Az emlékezet szétszóródott. Végül, negyedszer, az új emlékezetformák felvették – vagy inkább visszanyerték – sajátos nemzeti, történeti alakjukat, azaz elkülönöztek.

Újabb 15 évvel később, előadásom kritikai visszatekintőnek tekinthető, melyben a kutatás következtetéseit a kurrens szakirodalom fényében gondolom újra.

HORVÁTH SÁNDOR

Azelőtt. Generációs identitások és társadalmi gyakorlatok 1989-ben

1989 olyan szimbólum, amelyhez számos jelentés társul szerte a világban, mégis egy év történései önmagukban alig magyaráznak meg valamit. Sőt, globális és tematikailag szerteágazó jellege miatt koherens története sincs azoknak az eseményeknek, amelyeket 1989 szimbolizál vagy amit az ezt körülölelő évtizedekhez köt a szakirodalom. Mindenesetre 1989 jelentősége érthetőbbé tehető, ha nem csupán egy év, hanem több évtized történeti kontextusában vizsgáljuk azokat a változásokat, amelyek megváltoztatták a társadalom, a politika és a kultúra mindennapjait, a politikai részvétel formáit és azokat a merev társadalmi normákat is, amelyek a társadalmi csoportok és a nemek közötti hatalmi viszonyokat szabályozták. Mivel 1989 elsősorban a politikai szerepvállalás értelmezésének és lehetőségeinek megváltozását jelentette és szimbolizálja nem csupán a magyar, hanem az európai értelmiség számára is. Ez volt 1956 és 1968 után az utolsó olyan év az évezredben, amely nemzetközi szinten és hazánkban is az újfajta politikai szerepvállalásból fakadó (pozitív vagy negatív) tapasztalatok megélését, egy új generáció politikai öntudatra ébredését jelentette. Az előadás azoknak a társadalmi gyakorlatoknak a gyökereivel foglalkozik, amelyekre 1989-ben a társadalom eltérő csoportjai hivatkoztak, miközben cselekedni próbáltak.

APOR PÉTER

Azután. Aktivista identitások és 1989

Az előadás 1989-et egy hosszabb történeti folyamat részeként értelmezve arra vállalkozik, hogy a „rendszerváltó” nemzedék politikai és intellektuális útjairól számoljon be. Az 1989-ben aktív szerepet vállaló generáció számos tagjának útja indult különböző politikai és társadalmi mozgalomból az 1960-as és 1970-es években. Az előadás azt vizsgálja, hogy a politikai részvétel tapasztalata hogyan formálta részvételüket a késő szocialista társadalomban. Hogyan lesz a politikai elkötelezettségből szakmai identitás, a nemzetközi szolidaritásból regionális és nemzeti felelősségvállalás? Végül, arra keresi a választ, hogy a korai tapasztalatok hogyan alakítják 1989 értelmét e nemzedék számára. Hogyan értelmezték saját szerepvállalásukat az újra politizálódó köznyelvben? Mi volt a viszony az 1960-as, 1970-es évek és az 1989 utáni, nemzetközi keretben értelmezett politikai identitások között?

2. Szekció

Társadalmi csoportok

Elnök

VALUCH TIBOR

Felkért hozzászóló

VALUCH TIBOR

BARTHA ESZTER

A munkások és a rendszerváltás: kelet német és magyar válaszok

Az előadás esettanulmányok és a létező szakirodalom alapján megkísérli felvázolni, hogyan élte meg a rendszerváltást az államszocializmus emblematisztikus osztályának tekintett és uralkodó osztályának kikiáltott munkásság az NDK-ban és Magyarországon. Magyarországot szokás éllavas országnak tekinteni, legalábbis ebbe az időszakban – de ez még igaz volt a kádári jóléti rendszerre is, hiszen sok kelet-európai (és köztük nagyon sok keletnémet) tekintett irigykedve Magyarországra. Az is igaz azonban, hogy az életszínvonal-politikával más országok is megpróbálkoztak – csak Honecker egy kemény diktatúrával kombinálta a kelet-európai viszonylatban igen nagylelkű szociálpolitikát. Rövidtávon sikeres volt ez a politika, hiszen a „tömegek” nemcsak, hogy nem lázongtak, hanem egyenesen piederasztálra emelték kommunista vezetőiket. Hosszú távon azonban a munkásság – amely sose érezte magát uralkodó osztálynak – megtanulta a fogyasztáson keresztül lemérni egy adott rendszer teljesítményét. Az államszocializmus gazdasági gyengélkedésével egyidejűleg erősödött a hit, hogy a kapitalizmus többet adhat a munkásoknak (is), mint a szocializmus. Ezért nem volt valódi társadalmi ellenállás a privatizációval és a sokterápiával szemben – mint ahogyan a rendszerkritikai baloldálnak sem volt elegendő társadalmi bázisa. Ahogyan arra Szalai Erzsébet rámutatott, a munkásidentitás már az 1980-as években fragmentált és individualista volt – az 1989-et követő évtizedekben pedig az emlékezetpolitika „egységesen” kiírta az osztálykategóriát a köztudatból. Miközben a demokratikus ellenzék története viszonylag jól feldolgozott, a hazai historiográfia még adós annak történetével, hogyan szűnt meg a szocialista munkásosztály, és hogyan alakult ki helyette a „munkavállalók” társadalma, ahol az osztálytudat vagy a kollektív cselekvés igénye már csak nyomokban fellelhető (az utóbbiról természetesen a környezeti feltételrendszer is tehet). Hasonlóan égető hiány mutatkozik a gender kutatások terén – a munkásnők pedig a magyar szakirodalomban jórészt láthatatlanok.

HUHÁK HELÉNA

A társadalmi mozgósítás fogalmának megváltozása

Előadásom témája a szocialista Magyarországon az állampárt kezdeményezéséből megvalósuló társadalmi munka jelenségének vizsgálata. A vizsgálat társadalomtörténeti szempontból, alulnézeti perspektívából közelít a társadalmi mobilizáció, a politikai participáció megnyilvánulási formái felé.

A párt a különböző társadalmi akciókkal a társadalmi legitimitását igyekezett megalapozni és támogatottságát növelni, mindeközben az állampolgárok saját tereiket igyekeztek élhetőbbé tenni, azokat a növekvő igényeiket kielégíteni, amelyeket az állam nem volt képes. Ezzel együtt a lakosság igyekezett saját érdekérvényesítésének eszközévé tenni a társadalmi munkát és a neki kedvező irányba befolyásolni azt.

Arra keresem a választ, hogyan intézményesült és időben hogyan változott a társadalmi munka tartalma és célja az 1950-es és az 1960–1970-es években. Hogyan találta a párt meg azokat a helyi ügyeket, amelyek érdekében mozgósítható volt a lakosság? Melyek voltak a mozgósítás eszközei, milyen problémákkal szembesültek az illetékes szervek? A párt akciója nyomán az emberek maguk hozták létre, alakították a tereket lakókörnyezetükben, ennek nyomán vizsgálándó az is, hogyan hatott mindez a városi térhasználatra és a városi terek imázsára.

Mivel a vizsgálat nagy időperiódust fog át, ezért néhány kiemelt akció elemzésére vállalkozok, amelyeken keresztül a társadalmi munka állandó és változó elemei kimutathatók. Az 1950-es években a lakóbizottságok működését, a lakóházakkal kapcsolatos feladatokat elemzem a 13. kerületben egy tanácsstag naplójából kiindulva és a pártiratokkal, tanácsiratokkal kiegészítve. Emellett az 1960-as évek végétől kibontakozó budapesti társadalmi munkaakciókat (köztük a 1973-ban, a főváros megalakulásának centenáriuma alkalmából szervezett kampányt) vizsgálom meg.

Összességében a társadalmi munka vizsgálata az állami hatóságok és a társadalmi csoportok kapcsolatrendszerébe enged betekintést a szocialista korszak általános és folyamatosan jelenlévő gyakorlatán keresztül.

3. Szekció

A kisebbségi magyar pártok megszervezői 1989 előtt

Elnök

BÁRDI NÁNDOR

VAJDA BARNABÁS**1989–1990 Szlovákiában: a közéleti pezsgés kivételes időszaka**

Ez az előadás 1989 őszétől az 1990. november 23–24-ei helyhatósági választásokig ível. Arra teszek kísérletet, hogy értelmezsem a rendszerváltást levezénylő szlovákiai magyar politikai élet egyes kiválasztott (jellemző) képviselőinek pályáját, politikai előéletüket, cseh, szlovák, magyarországi és más külföldi kapcsolataikat. A vizsgált politikai entitások: a rendszerváltásban résztvevő pártok (Együttélés, Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom, Független Magyar Kezdeményezés); 1968-asok; politizáló művészek és értelmiségiek; Csemadok; a kommunista párt magyar társutasai; ifjúsági mozgalmak stb. Az előadás tudományos háttérét levéltári és publikált források, életpálya-interjúk, sajtóvizsgálat, valamint emlékiratok adják.

TÓTH SZILÁRD JÁNOS**A magyar elit és a politikai átrendeződés a vajdaságban, 1990**

Az 1990-es jugoszláviai választásokon először indulhatott több párt és ez teljességgel átformálta a vajdasági magyar politikai elit erőviszonyait. Az újonnan alakult párt, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK) megszerezte a magyar voksok többségét, és képviselmet szerzett a szövetségi, köztársasági és tartományi törvényhozásban, a legtöbb északi község önkormányzatában pedig egyenesen hatalmi pozícióba jutott. Ez véget vetett a Kommunista Szövetség által fölülről, nem-demokratikusan szervezett kisebbségi elit dominanciájának, új politikai dinamikát teremtett, és főleg az intézmények fölötti kontrollal kapcsolatos küzdelmeket szabadított el. Előadásomban bemutatom ennek az átrendeződésnek a közvetlen előzményeit: az új vajdasági magyar politikai elit kialakulásának sajátos körülményeit, gyökereit, rekrutációját, szervezeti hátterét, vagy éppen annak hiányát.

NOVÁK CSABA ZOLTÁN**Az RMDSZ és a romániai magyar kulturális elit 1989 előtti
kapcsolathálózata**

Alig némultak el 1989 decemberében a fegyverek, még ki sem hűlt a közös örömben osztozkodó ölelések melege, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a pihekönnyűnek vélt szabadság súlyos teherként nehezedik a romániai társadalomra. Az átmenet egyik legérzékenyebb pontja a nemzetiségi kérdés volt. Már a rendszerváltás kezdetén nyilvánvalóvá vált, hogy az etnikailag vegyes területeken fennáll az etnikai jellegű konfliktusok kirobbanásának lehetősége. Az egyik legérzékenyebb terep a sajátos helyzetben levő Marosvásárhely volt, ahol 1990 márciusában véres etnikai konfliktus bontakozott ki. A Marosvásárhelyen történetekről több, egymástól gyökeresen eltérő magyarázat létezik, jól kivehető nemzetiségi törésvonal mentén, a magyar szeparatizmus vádjától kezdődően a tervszerűen végrehajtott pogromig. Előadásunkban az eddigi források, elemzések alapján bemutatjuk a romániai rendszerváltás sajátosságait, a nemzetiségi kérdés alakulását, a Fekete márciusként ismert marosvásárhelyi etnikai konfliktust. A marosvásárhelyi eseményeket történeti kontextusban elemezzük. Az eseményeket az ok-okozati összefüggésekkel és a következmények felvázolásával, tematikusan, de a fontosabb kronologikus sorrendhez alkalmazkodva mutatjuk be. A végén pedig egyfajta értelmezési keretet, konklúziókat fogalmazunk meg.

4. Szekció

Nő, test, politika

Elnök

EPERJESI ÁGNES

Felkért hozzászóló

HADAS MIKLÓS

EPERJESI ÁGNES

Csizmák az asztalon – képzőművészet és politika átfedései a rendszerváltás korában

A szekció előadásainak témáit egy nyilvános beszélgetés során kerestük meg. A beszélgetés 2019. június 12-én zajlott le a budapesti Fészek Művészklubban, Eperjesi Ágnes *Érezze megtiszteltetésnek* című kiállításához kapcsolódva. A kiállítás a neoavantgárd fontos alakjának, Pauer Gyulának az ún. „szépségakcióját” dolgozta fel képzőművészeti szempontból. A 85-ös szépségkirálynő választás esete esszenciálisan jelenít meg egy sor problémát: például a rendszerváltást megelőző piaci fellazulás társadalmi következményeit; vagy a rendszerváltáshoz vezető időszakban szerepet vállaló értelmiség női emancipációhoz való viszonyát; a neoavantgárd művészet nőkhöz és testhez való viszonyát.

A beszélgetés során megfogalmazódott, hogy a képzőművészeti élet rendszerváltás-kori elitje és a rendszerváltás korának értelmiségi elitje nagyon hasonló, férfiközpontú attitűdöt képviselt. A hivatalos nőpolitika és a nem hivatalos, az avantgárd, a demokratikus ellenzék kultúrája a nőkhöz való viszonyuk tekintetében szinte azonos volt egymással. A magyarországi képzőművészeti élet neoavantgárd képviselői éppolyan kritikusak voltak egy női hanggal szemben, mint a normatív, hivatalos politika. A demokratikus ellenzék erős férfiközpontúsággal, a nők kirekesztésével futott neki a rendszerváltásnak.

A rendszerváltás kora, a demokratikus ellenzék és a képzőművészeti élet neoavantgárd figurái – köztük tartozott Pauer Gyula szobrász is – úgy kerülnek most tehát együtt az asztalra, hogy mindegyiküknek köze van az avantgardizmushoz, az ellenálláshoz, mindenhez, ami a szocializmussal szemben valami újat hoz; és mindnyájan a női hangot el nem ismerő, azzal szemben kritikus attitűddel bírtak. A konkrét képzőművészeti példa, amivel az *Érezze megtiszteltetésnek* című performanszban, később kiállításban foglalkoztam, a konkrét átfedések útjait, természetét is megmutatják.

ACSÁDY JUDIT

Az államszocializmus demokratikus ellenzékének elmaradt nőemancipáció-reflexióiról

Az államszocializmus szovjet mintára kialakított nőpolitikája Magyarországon sajátos kettősséget eredményezett, amit találóan részleges emancipációnak nevezhetünk. Bár a jogrendben a nők egyenjogúságot élveztek, a képzésben, munkavállalásban kivették a részüket, ugyanakkor a közéletben, és főleg vezető pozíciókban a nők száma elenyészően alacsony maradt. A közbeszédben és a gondolkodásban megmaradtak a nőket diszkrimináló szexista sémák és gyakorlatok. Ezeket a problémákat tematizálták a szomszédos szocialista országokban a hetvenes évektől megjelenő feminista aktivisták, akik sokszor az ottani ellenzékhez tartoztak. Magyarországon a neoavantgard művészekhez is kötődő. ún. demokratikus ellenzék köreiből szintén voltak feminista aktivisták, ám mégsem artikuláltak hasonló kérdéseket. Mindennek hátterét és összefüggéseit villantja fel a hozzászólás.

TURAI HEDVIG – ANDRÁS EDIT

Több lett-e a nő művész 1989 után?

1989 után jó néhány nő alkotó lett látható, úgy tűnt, több lett a nő művész. Valóban így volt? Ha igen, mi volt az oka, ha nem, mi volt ennek a látszatnak az oka? A rendszerváltás után egy kis kutatócsoportban (András Edit, Andrási Gábor, Sturcz János, Turai Hedvig) vizsgáltuk, elsősorban interjúk készítésével, hogyan viszonyultak maguk az alkotók a gender fogalmához, szerepéhez saját művészetükben. Az előadás ezt a máig publikálatlan kutatást is ismerteti.

5. Szekció

Zene és rendszerváltás

Elnök

DALOS ANNA

DALOS ANNA

A zeneélet vitáiról. A Magyar Zeneművészeti Társaság megalakulása

1989 jelentős változást hozott a magyar zeneéletben. A korábban állami monopóliumként működő zenei intézmények sorra omoltak össze. A magyar muzsikustársadalom igyekezett a kialakuló új helyzetben – a súlyos gazdasági válság közepette – megtalálni a saját helyét. A rendszerváltás körüli nagy viták elsősorban arra fókuszáltak, miként lehetséges – lehetséges-e egyáltalán – megmenteni az 1956 után kibontakozó, virágzó zeneélet nagy eredményeit, illetve hogy miként lehet átmenteni a demokratikus Magyarországon a korábbi status quót. Előadásomban elsősorban korabeli sajtóorgánumok révén kívánom feltárni az e viták hátterében megbúvó személyes ambíciókat, illetve kimutatni, milyen politikai hátszéllel tevékenykedtek a nyolcvanas évek végétől sorra alakuló zenei társaságok, egyesületek. Az előadás középpontjában az 1987-ben létrejött Magyar Zeneművészeti Társaság és annak alapítója, a zeneszerző Durkó Zsolt (1934–1997) áll.

IGNÁCZ ÁDÁM

A kelet-európai zenetudomány nyugati kapcsolatai a hetvenes-nyolcvanas években. A magyar példa

Az államszocialista országok zenetudományi életével, illetve a kelet-nyugati zenetudományi kapcsolatokkal foglalkozó munkák általában abból indulnak ki, hogy ezen a tudományterületen a két világrend közötti átjárás 1989 előtt meglehetősen egyirányú volt: hogy a nemzetközi diskurzusoktól elzárt kelet-európai szakemberek folyamatosan tájékozódtak a tudományág nyugati trendjeiről, ugyanakkor nyugat-európai és amerikai kollégáik nem igazán vettek tudomást a keleti blokk marxista ideológiai alapokra épülő kutatásairól, koncepcióiról, vagy egyszerűen elutasították azokat. A valóság ezzel szemben az, hogy legkésőbb a hetvenes évektől kezdődően, a zene és társadalom kapcsolatára érzékennyé váló kutatók egyre élénkebben érdeklődni kezdtek a hatvanas évek óta sajátos tematikák és módszerek mentén fejlődő kelet-európai munkák iránt, és egyre több olyan fórum létezett, ahol a fallal elválasztott két világ szakemberei találkozhattak és kapcsolatba léphettek egymással. Kelet és nyugat kölcsönhatása elsősorban a zene-szociológia, a populáris zenei kutatások és az úgynevezett új zenetudomány terén volt látványos.

Előadásomban röviden felvázolom a kelet-európai zenetudomány nemzetközi hálózatának kiépülését, majd néhány magyar példán keresztül bemutatom, hogy a keleti blokk miként vált tényezővé a hetvenes-nyolcvanas évek nemzetközi zenetudományi diskurzusban. Előadásom végén röviden arra is kitérek, hogy mi maradt mindebből a rendszerváltás után.

KUSZ VERONIKA

Dohnányi Ernő rehabilitációja

Dohnányi Ernő (1877–1960) a 20. századi magyar zenetörténet egyik legkiemelkedőbb személyisége volt: zseniális előadóművész, jelentős zeneszerző és zeneélet-szervezőként a két világháború közti magyarországi zeneélet talán legbefolyásosabb alakja. Ezt a megállapítást ma aligha vitathatná bárki is, pedig másfél évtizede Dohnányi életműve és tevékenysége jóformán teljesen ismeretlen volt nemcsak a szélesebb közönség, de a szakemberek: muzsikusként, zenetörténészek számára egyaránt. Azóta ugyanis, hogy 1944 végén elhagyta hazáját, s főleg miután 1949-ben az Egyesült Államokban telepedett le, neve gyakorlatilag eltűnt a magyar közéletből, illetve (zene)történet-írásból – elsősorban politikai okokból. A fordulópontot csak a rendszerváltást követő évtized vége hozta el, amikor viszont az újult érdeklődés egyszerre támadt fel Magyarországon és Amerikában: a jelentős új publikációk, a megszorodó felvételek és koncertelőadások mellett még kutatóhely is alakult az MTA Zenetudományi Intézetben. Előadásomban Dohnányi ignorálásának lehetséges okait összegzem, továbbá rehabilitációjának fontos lépéseit tekintem át elsősorban a zenetudományi kutatások oldaláról.

PÉTERI LÓRÁNT

Adalékok a Budapesti Fesztiválzenekar megalakulásának történetéhez

A Budapesti Fesztiválzenekar művészi teljesítményét övező stabil és magas szintű nemzetközi érdeklődés, illetve elismerés a legkiválóbb magyar együttesek körében is egyedülálló. A BFZ kivételesen sikeres működése a magyar szimfonikus zenekari kultúra válságára adott három és fél évtizeddel ezelőtti válasz hatékonyságát látszik igazolni. A zenekari élet színvonalának emelésére tett erőfeszítések 1983-ban kulmináltak a projekt-együttesként létrehozott Budapesti Fesztiválzenekar első fellépésében. Dokumentumok igazolják, hogy a BFZ berobbanása a magyar zenei elitet tömörítő valamennyi szakmai szervezetet, továbbá a zenei területért felelős valamennyi párt- és állami szervet megrengette. Az együttes alapítása és tevékenysége jelentős intézményi, illetve vállalati résztvevőket megmozgató vitákat váltott ki, sőt érdekkonfliktust generált a bomló Kádár-rendszer kulturális életében. A BFZ pozíciója az első évtizedben még meglehetősen ingatag volt. Az új, állandó, úgynevezett kiemelt szimfonikus együttes (Új Magyar Filharmonikusok) létrehozásának elutasításával azonban a hagyományos zenekari struktúra szereplői 1985-ben elszalasztották a lehetőséget, hogy a BFZ-kísérlet eredményeit saját hasznukra fordítsák.

6. Szekció

Helytörténet és rendszerváltás

Elnök

TÓTH ISTVÁN

VÉGSŐ ISTVÁN

Egy napos részvételi demokrácia '79 – a kiskunhalasi Nemes Tanács története

1979 késő őszén néhány fiatal szociológus, szociográfus (Varga Csaba, Kamarás István) kezdeményezésére ülést hívtak össze a Művelődési Házban, hogy a kiskunhalasi értelmiség és alkotó közösséget megmozgatva tanácsadó szervezetet hozzanak létre, Nemes Tanács néven. A város jobbítására Hatvannégy pontos javaslatgyűjteményt alkottak és vitattak meg. A Baj-gyűjtemény összegezte a kiskunhalasi lokálpatrióták, értelmiségiek, alkotók, hivatalnokok, közgyűjteményi, oktatási szakemberek véleményét és javaslatait a város jobbítása érdekében. Helyenként teljesen marginális, de központi témák is előkerültek (például: Halasi Csipke marketingje, új művelődési ház, otthoni zenélés, helyi média, helyi városvédelem, a városirányítás újragondolása, a szocialista közigazgatás rendszerének „megreformálása”, a halasi cigányság problematikájának kérdése stb.). Önálló bizottságként kívántak beleszólni a tanácsrendszerben a döntéshozatalba és tanácsokat adni a város vezetőinek. Negyven éve, 1979. november 22-én, Kiskunhalason megkísérelték a részvételi demokrácia létrehozását, de totális sikertelenségbe fulladt az esemény, másnap betiltották, a kutatókat felszólították a távozásra és a bocsánatkérésre. Ám hozadéka is lett az eseménynek. A tanács néhány javaslatot megvalósít, a kutatók álnév alatt több elemzést is nyilvánosságra hoztak.

BODNÁR BARBARA

A diósgyőri Vasgyár mindennapjai a sajtó hasábjain a rendszerváltozás idején

Kutatásom során a diósgyőri Vasgyár társadalomtörténetével foglalkozom. Az itt működő gyár a XX. századi magyar nehézipar egyik legmeghatározóbb vállalata volt, amely több ezer család számára biztosított megélhetést. A nehézipar visszaszorulásával az itt élők egyre kilátástalanabb helyzetbe kerültek. A '80-as évek közepére egyértelműen látszott a gazdasági hanyatlás, folyamatossá váltak a leépítések. Gyáregységek zártak be, de bezárták a városrészben működő konzumot, a tejcsarnokot és a fürdőt is, amelyek szinte egyidősek voltak a kolóniával. Rövid időn belül ezek váltak munkanélkülivé. Előadásomban a '80-as '90-es évek vasgyári társadalmának mindennapjaiba szeretnék bepillantást nyújtani a helyi, nyomtatott sajtó (*Észak-Magyarország*, *Déli Hírlap*) cikkei alapján. Hogyan élték meg az ott élők a '80-as években megindult lassú leépülést? Mi történt 1991 után, amikor a gyár fennállása óta először magántulajdonba került? Hogyan jelent meg vagy éppen nem jelent meg mindez a lapok hasábjain? Ezekre a kérdésekre igyekszem választ adni.

PÁLINKÓ MÁTÉ

A Hódmezővásárhelyi Espereskerület Egyházközségei a Kádár-korszakban és a rendszerváltás idején

A Hódmezővásárhelyi Espereskerület a Váci Egyházmegyén belül terült el az újkortól kezdve. Ebbe két város (Hódmezővásárhely, Szentés) és 3 nagyközség (Mindszent, Szegvár, Derekegyház) tartozott főként területéhez, amelyek ma már a Szentési Espereskerületet alkotják. A Hódmezővásárhelyi Espereskerület történetét a fentebbi időhatárok között még senki sem kutatta idáig. Saját kutatások végzésével kívánom bemutatni az egyes Egyházközségek e korszakbeli történelmét, hogy abból összeálljon a Hódmezővásárhelyi Espereskerület történelme.

7. Szekció

**A Nyugat vonzásában: a magyar diplomáciai
és felső tisztikar mentális átalakulása az
1960-as évektől az 1990-es évek közepéig**

Elnök

PÓTÓ JÁNOS

KEMÉNY JÁNOS

A magyar külügyi tisztviselők és a Nyugat – az 1960-as évektől a rendszerváltásig

Az 1989–1992 közötti időszakot a magyar külpolitika egyedülállóan sikeres korszakának tekinthetjük, amennyiben az akkori magyar külügyi apparátus sikerrel tudott megfelelni számos komoly kihívásnak, és nagyban hozzájárult Magyarország nemzetközi presztízsének növekedéséhez.

Ennek az időszaknak a jobb megértéséhez szükséges tanulmányozni a szervezeten belüli kultúrát, amit azonban csak levéltári források alapján nem lehet pontosan feltárni. A szervezeti kultúra pontosabb feltérképezéséhez szükséges megkérdezni azokat, akik ebben a szervezetben szocializálódtak, emelkedtek a ranglétrán és személyesen élték át a szervezetben bekövetkezett személyi és szervezeti változásokat, így meg tudják ítélni, azok miként hatottak a szervezet működőképességére és milyen változások következtek be 1989-et követően.

A szerző e vizsgálat lefolytatásához igyekszik olyan volt diplomátákat és külügyi dolgozókat megszólaltatni, akik aktív karrierjüket a minisztériumban töltötték kb. 1970 és 2000 között, és személyesen átélték a szervezeti változásokat. Emellett igyekszem majd katonadiplomátákkal is interjúkat készíteni, akik szakpolitikai téren kicsit más perspektívával rendelkeztek. Az interjúk során arra kívánok választ kapni, hogy milyen motivációk, milyen változások voltak a szervezeti ethoszban, és milyen belső viszonyrendszerek alakították a Külügyminisztérium működését. Arra is megkísérlek választ kapni, hogy a belpolitikai változások milyen hatással voltak a külügy állományára és a külpolitika alakítására. Végül arra igyekszem választ találni, hogy a demokráciába való átmenet milyen hatással volt a szervezetre. A szerző lehetőségek szerint legalább 10-20 mélyinterjút kíván készíteni annak érdekében, hogy képet kapjon a jelen problémafelvetésben feltett kutatási kérdésekről.

A projekt eredményeként a szerző reméli, hogy új megvilágításba tudja majd helyezni a magyar Külügyminisztériumban bekövetkezett változásokat, illetve azokra a kihívásokra adott válaszokat, amik a keleti blokkból való kiválással és a nyugati integrációs szervezetekbe való felvétellel függtek össze.

SÁRINGER JÁNOS

Magyar diplomaták és diplomácia az 1990-es években

Magyarországon az első szabad és demokratikus választások eredményeképpen 1990 májusában megalakult az Antall József vezette kormány. A miniszterelnök az új kormány programjában és a programadó beszédeiben meghirdette a külpolitikai fordulatot, amelynek három pillére az euroatlanti integráció, az új szomszédságpolitika és a Magyarország határain kívül élő magyarságért való felelősségvállalás, az új magyar nemzetpolitika volt. A külpolitikai „vágányok átállításával” párhuzamosan a Külügyminisztérium szerkezetében és személyi állományában is változások történtek. Az új vezetés mellett új beosztottak is érkeztek, és ezzel együtt a Minisztérium állományában „régiek” és „újak” együtt dolgoztak az új stratégiai célok megvalósításáért. Előadásom célja annak bemutatása, hogy a rendszer-változtatást átélő külügyi tisztviselők hogyan ítélték meg az 1989/1990-es változásokat és azok következményeit a Külügyminisztériumban. Az újonnan állományba kerülőknek mi volt a motivációja, hogy a külügyi szolgálat mellett döntöttek? A nyolcvanas évekhez képest milyen változások történtek a Külügyminisztériumban? Hogyan változott a hangulat? Az előadásom egyrészt a magyar levéltárakban fellelhető forrásokon, másrészt a volt külügyi tisztviselők visszaemlékezésein (oral history), harmadrészt a már megjelent forráskiadványokon alapszik. Mindezek alapján képet kaphatunk arról, hogyan változott a Külügyminisztérium működése és a külügyi tisztviselők mentalitása a vizsgált időszakban.

HORVÁTH MIKLÓS

A Magyar Néphadsereg (Magyar Honvédség) főtiszti kara összetételének és mentalitásának változásai az 1980-as és 1990-es években

Az 1989–1991-es kelet-európai rendszerváltást követően radikálisan átalakult Magyarország biztonságpolitikai környezete és külpolitikai kapcsolatrendszere egyaránt. Azonban viszonylag kevés értékelés látott napvilágot a hadsereg átalakításának fontosabb történéseiről, így a tiszti állomány helyzetében bekövetkezett radikális változásokról.

A hazai katonatársadalom rendszerváltozással összefüggő mobilitási fejleményei között az egyik legjelentősebb tényező az átmenet krízisére reagáló pályaelhagyás a hivatásos állomány körében. Drasztikusan megnőtt a pályaelhagyók száma. Szabó János adatai szerint: 1980–1986 között évi 127, 1989-ben már több mint 500, 1990-ben közel 2000, 1991–1992-ben évenként 1500 és 2000 a „nem természetes” pályaelhagyók száma. Mindeközben a szolgálni akaró tisztek jelentős részének ment tönkre a karrierje: sokan az létszámcsökkentések és átszervezések következtében feleslegessé váltak, új helyőrségekbe, alacsonyabb beosztásba kerültek, vagy viszonylag fiatalon nyugdíjba mentek. E folyamaton belül értelmezhető a pártállami katonai elit lecserélődése. 1988. és 1991. között elhalálozás és nyugdíjazás következtében 86 tábornok és 478 ezredes távozott a hadseregből. Ugyancsak Szabó értékelése szerint: rendszerváltozással bekövetkezett állománykiáramlás „egyfelől érzékeny veszteségeket okozott a fiatalabb, korszerűbb szerkezetű képzettséggel rendelkezők körében, másfelől az elitpozíciókban felfrissítette a vezetőket. igaz, még mindig a pártállami struktúrában – de annak késői szakaszában – szocializálódott szakemberekkel. Emellett visszaállottak a katonai-szakmai kvalifikáció követelményei, s megszűnt a pártállami politikai-ideológiai követelmények dominanciája. s ezzel együtt egy korábbi jelentős szakmacsoport, a politikai” munkások kategóriája. Ez utóbbi kategóriával – továbbá a pártapparátus független státuszban lévő tagjai – helyzetével összefüggésben az előadás keretében vizsgálendő kiemelkedően fontos téma, miként törekedett az MSZMP–MSZP az erőszakszervezetek – így a hadsereg – feletti befolyásának megtartása érdekében.

8. Szekció

Tabuk és kitörési pontok a Kádár-korszakban

Elnök

JOBST ÁGNES

Felkért hozzászóló

GYARMATI GYÖRGY

SZEKÉR NÓRA

Aki nincs ellenünk, az velünk van? Az aczéli kultúrpolitika logikája, állambiztonsági vetülete és a kitörési pontok

A Kádár János nevével fémjelzett korszakra az egyik leggyakrabban használt fogalom a konszolidáció. A magyar kommunista párt az 1956-os forradalom leverése és megtorlása után, 1963-tól lépett erre az útra. Ennek jegyében a társadalom kezelésére új munkamódszer – ahogy a párt maga nevezte: „szövetségi politika” – került kidolgozásra. Ennek alapelvei vezérfonalat jelentettek az állambiztonsági munkában, a propagandában, a kultúrpolitikában, a gazdaságpolitikában, meghatározták a hatalomgyakorlás minden vonatkozását.

Ennek a politikának az egyik fő stratégiája Aczél György volt. Alapelve, hogy a hatalom potenciális ellenzékével nem kell feltétlenül konfrontálódni, ugyanakkor a különböző szellemi irányzatoknak még szűkre szabottan sem szabad biztosítani az autonómiát. Aczél kultúrpolitikája nem riadt vissza a „pártszerűtlen” eszközöktől, akár pártérzékenységet sértő alkotásokat is engedélyezett, sőt még inspirált és jutalmazott is. Aczél azonban ezzel nem – egyfajta kultúrpolitikusi küldetéstől vezérelve – a korlátozott viszonyok között a magyar kultúra lehetőség szerinti kiteljesítését akarta elérni, hanem hatalomtechnikusként azt a létező legnagyobb mozgásteret kívánta megteremteni, ami a hatalom számára a legnagyobb biztonságot nyújtja a társadalmi elégedetlenségből fakadó feszültségek kezelésére. Ehhez kapcsolódott az is, hogy a nem kommunista alapokon gondolkodó „szövetségekkel” a Kádár-rendszer csakis egyéni szinten, az összetartozás tudatának feladása mellett tartotta elképzelhetőnek a kiegyezést. Ebből fakadt, hogy a rendszerrel való konfrontálódás mögött, akár egy szerző szilenciumáról, akár egy lap betiltásáról, vagy egy önálló folyóirat beindításáért folyó küzdelemről volt szó, nem önmagában a „radikális” gondolatok megfogalmazása állt, hanem sokkal inkább az önszerveződés és a közösség jogáért folyó küzdelem.

Az előadás azt kívánja bemutatni, hogy Aczél György kultúrpolitikája a mindennapi szinten milyen mozgásteret jelentett a magyar értelmiség

számára, és ennek nyomán a rendszerváltozásig hatóan az ellenzéki politizálásnak milyen stratégiái alakultak ki. Miután ezt a stratégiát erősen befolyásolták a diktatúra működtetésében fontos hatalmi tényezőt jelentő titkosszolgálatok, arra is ki kívánok térni – az állambiztonsági munkamódszert oktató és orientáló belső tanulmányok alapján –, hogy a háttérből az állambiztonság hogyan segítette az „aki nincs ellenünk, az velünk van” jelmondat jegyében működő politikát, betekintést adva ezzel „a szövetségi politika” nyilvánosság előtt nem vállalt oldalába.

PÓCS NÁNDOR

Összedől ez magától?!

A magyar punk harca az örök 1979. november 11. ellen

A címben jelzett napon ülést tartott az MSZMP KB és Erich Honecker ellátogatott Dél-Jemenbe. Tehát – egy kis túlzással – elmondható: aznap az égvilágon semmi sem történt és akkoriban úgy tűnhetett, ez már mindörökké így is marad. A rendszer a viszonylagos jólét megteremtése után kiöregedett a történelemcsinálás tébolyából, de az élet unalmas és kispolgári lett, többnyire kiszámítható lépések sorozatává redukálódott. A munkások és parasztok társadalma egyre inkább a ma is ismert fogyasztói társadalom irányába fejlődött (?) tovább, persze a nyugatihoz képest egy szürke és szegényes változatban. A Kádári gerantokrácia így nem is nagyon értette a '70-es évek végétől kibomló underground mozgalmak indíttatásait. A hatalom persze érezte, hogy a háttérben szabadságkiterjesztő szándékok húzódnak meg, de ekkor is csak a szokásos eljárás mód szerint reagált: ügynökök, megfigyelés, börtön és tiltás. A rendszerrel szembeni kulturális ellenállás formái azonban megváltoztak és a szocialista prűdéria helyébe egy néhol szabados, néhol pedig kifejezetten erőszakos ellenkultúra szivárgott be, aminek nem volt (nem lehetett!) semmilyen politikai támasztéka, viszont az emberek életmódján mély nyomokat hagyott.

A korszakban a jóval nagyobb tömegeket megmozgató könnyűzene lehetőségei lényegesen jobbak voltak, mint azoké az underground/punk zenekaroké, amelyeket a hatalom szinte semmilyen módon nem volt hajlandó legalizálni. Ettől függetlenül a magyar kultúrpolitika lépéskényszerben volt; valamilyen módon reagálnia kellett arra a jelenségre, hogy a korábban megszokott politikai szervezkedések helyett miért vált az ellenzékiiség új eszközévé az öltözködés és a zenehallgatás? Az előadásomban tehát a QSS, Kreten, Agydaganat, Tizedes meg a Többiek, Lenin Körút, ETA, 88-as csoport, stb. fémjelezte (jobb- és baloldali) punk szubkultúráról szeretnék beszélni. Nem is annyira a zenekarok illetve a mozgalom történetét, mint inkább a mögöttes magatartásformák kialakulását szeretném elemezni. Azaz, milyen összefüggések húzódtak meg a szinte hallgathatatlan minőségű zene, az erőszakra buzdítás és a zenekarok éles diktatúraellenessége között? A viselkedés és az életmód szerepe az ellenállás szempontjából miért volt jelentősebb, mint a politikai meggyőződés? Milyen változást hozott a rendszerváltás, továbbá az átmenet békés jellege milyen hatással volt a mozgalom egészére nézve?

PALASIK MÁRIA**Az 1945-ös gyömrői gyilkosságok évtizedeken át tartó tabuja és az áldozatok családtagjainak túlélési technikái**

Az 1945 telén, kora tavaszán a Gyömrői járásban elkövetett politikai gyilkosságsorozat történetét több évig kutattam, ennek eredményeit monográfiában és több tanulmányban is összefoglaltam. Ám arról, hogy az érintett települések lakosai és az áldozatok családtagjai a tettesek számára az 1948-ban amnesztiával záruló vizsgálatsorozat után hogyan őrizték meg emlékezetükben a tragikus eseményeket, máig keveset tudunk. Az elkövetők többsége ott élt közöttük büntetlenül, és miközben a települések lakói gyilkosként félték őket a Kádár-korszak végéig, a mindenkori politikai vezetés azzal mentegette ezeket az embereket, hogy „a demokratikus átalakulás ügyét szolgálták”. Eközben az áldozatok hozzátartozóit reakciósk, rosszabb esetben fasiszták leszármazottainak bélyegezte, a több kis gyermekkel özvegyen maradó feleségeket nem hogy nem támogatta, hanem egyenesen megalázta a rendszer. Az 1948-as amnesztia után gyakorlatilag 40 éven keresztül elfojtott volt a kollektív emlékezet – még akkor is, mikor a maga tettes és az áldozat hozzátartozója ugyanabba a temetőbe járt, a gyilkosságsorozat tabunak számított. Visszaemlékezők szerint néha a kocsimákban hangzottak el utalások a történetekre. A rendszerváltás után kezdett oldódni valamelyest a tragikus eseményeket rejtő titok feltárásától való félelem, de ez is csak nagyon lassan. Még 2008–2009-ben is, amikor az interjúkat készítettem a helyszínen, akadt olyan érintett település, ahol az egykori szemtanúk nem mertek megszólalni.

Jelen előadásomnak célja egyrészt bemutatni, hogy a félelem és a tabuk ellenére hogyan őrizték meg a történeteket az emberek a több mint 40 évnyi hallgatás után. Másrészt annak járok utána, hogy a hatalom hogyan büntette közvetett eszközökkel az áldozatok hozzátartozóit, főként gyermekeit. Ugyanakkor az is kiderült, hogy a politika embertelensége mellett mindig voltak olyan civilek, pedagógusok, egyházak, amelyek az igazságtalanságokkal szemben – a maguk szerény módján – de „fel merték venni a kesztyűt”, és a közvetett áldozatok számára segítettek túlélni a sok igazságtalanságot.

9. Szekció

Táncház- és népi kézműves mozgalom

Elnök

FÜLEMILE ÁGNES

JUHÁSZ KATALIN

A táncházmozgalom és a „három T” az oral history források tükrében

A szocialista Magyarország kulturális palettáján a táncházmozgalom (több más ifjúsági, alternatív szabadidőeltöltési formával együtt) a kádári kultúrpolitika „támogatott” „túrt” és „tiltott” kategóriáinak határmezsgyéjén helyezkedett el. Ennek oka többek között hogy visszahozta a köztudatba az elszakított területek magyarságának létezését, a hatalomba merevedett formák helyett a saját lét, az önszerveződés, az önkifejezés szabadságát nyújtotta, emellett a kortárs, másként gondolkodó értelmiség számos képviselőjével is szoros kapcsolatba került.

A kádári hatalom ezért kezdettől „kétfrontos” harcot indított a mozgalom ellen: egyik oldalról totális belügyi megfigyelést szervezett, másrészt viszont a KISZ KB-n keresztül támogatta is a kezdeményezést, úgy, hogy közben egyre jobban igyekezett a saját befolyása alá vonni.

Hogy mindez miként valósult meg a mindennapi életben, arról érzékletes és részletgazdag képet alkothatunk a táncházmozgalom oral history archívumaiban őrzött életútinterjúk alapján.

FÜLEMILE ÁGNES

A belső nézőpont – tánc- és amatőr együttes táncmozgalom az 1970-es, 1980-as években, mint szubkultúrás generációs élmény

Az előadó nemcsak a népművészet folklorisztikus felfedezése iránt érdeklődő néprajzkutató külső szemszögéből, hanem az egykori aktív résztvevő belső nézőpontjából is igyekszik felvázolni egyfelől azt a közeget, keretet, gyakorlatot, amit a „néptáncos-lét” jelentett egy korabeli budapesti fiatal életében. Másrészt megpróbálja megragadni azokat a tartalmakat, jelentéseket, mentális és emocionális összetevőket, identitáselemeket, amik a Kádár-korszak utolsó másfél évtizedében a tánc- és zenei folk-revival mozgalomban résztvevő fiatalok meghatározó élményanyagát jellemezték.

CSEH FRUZZINA

Népi kézművesek és ellenzékiesség az 1970-es, és 1980-as években – esettanulmányok

Az 1970-es 1980-as évek „nomád nemzedék”-ének eszmei áramlatai hívták életre 1971-ben a Fiatalok Népművészeti Stúdióját, melynek tagjai közt az autentikus úton képzett fafaragó, országos hírű keramikus és modern építőművész egyaránt megtalálható volt. A népművészet és a népi iparművészet 20. századi intézményesítése, sematizálása után a tárgyalkotás terén forradalminak nevezhető elképzeléseket fogalmaztak meg: a háziipari szövetkezetekben előre megtervezett tárgyak sorozatgyártása helyett alkotói szuverenitásukból és a népi kultúrában a „tisztá forrás” iránti elhivatottságukból kiindulva, széleskörű tájékozottságukat alkalmazva hoztak létre korszerű tárgyakat. Az alkotói szuverenitás, a nemzeti kultúra mint forrás megjelölése és az alulról szerveződő mozgalmi jelleg kétségtelenül problematikusnak tűnt a korszak kultúrpolitikájában. Vajon ez az elhivatottság egyben vélt vagy valós politikai ellenzékiességet is jelentett? A Fiatalok Népművészeti Stúdiójához csatlakozott alkotók törekvéseit, máig ható munkájukat és annak eszmei háttérét megérthetjük részben az eltelt 40–50 év már megjelent írásaiból, melyeket tovább cizellálunk az egyéni tapasztalatokkal és életutakkal.

VÁMOS GABRIELLA

Fiatalkor Népművészeti Stúdiója – a tárgyaló népművészet átalakulása a Kádár-korszakban

Az 1970-es években, amikor a klasszikus értelemben vett paraszti kultúra átalakult, leépülni látszott, megjelent az igény a népművészet újrafelfedezésére. Ennek egyik iránya a táncmozgalom, a népdalok és a népi hangszeres zene felfedése volt, de a kézművesség, a tárgyaló népművészet irányából is megjelent egy csoport, a Fiatalkor Népművészeti Stúdiója vagy Fiatalkor Népművészek Stúdiója (FNS) néven, amely 1973-ban jött létre a Nomád nemzedék tagjai közül verbuválódott csoportként. Tagjai a magyar népi kultúrát nemcsak a múzeumok falai között, kiállítások keretein belül akarták látni, hanem még meglévő elemeiért Erdélybe, Gömörbe, Beregbe, és az ország számos pontjára elutaztak azért, hogy az ottani mesterektől megtanult fogásokat, szokásokat, dalokat, zenéket saját alkotómunkájuk során is felhasználják.

A Stúdió legismertebb alapító tagjai: Zelnik József, Bánszky Pál, Makovecz Imre, Csete György, Csoóri Sándor, Nagy László, Buda Ferenc, Nagy Mária, Vidák István, Borbély Jolán, Füzes Endre, Andrásfalvy Bertalan. Utóbbi három néprajzkutatóként csatlakozott a mozgalomhoz. A tevékenységnek és a társaságnak a Népművelési Intézet stúdióterme adott otthont, ahol havonta egyszer, vasárnapként előadásokat tarthattak és hallhattak a hivatalos kultúrpolitikától eltérő elméletekről, kutatásokról.

A Stúdió tagjai országszerte gyűjtöttek parasztemberekől, megfigyelték azok módszereit, elmondtattak velük minden ismeretet, ami az egyes mesterségekhez kapcsolódott. Nem csak a díszes darabok előállítását tartották fontosnak, hanem a tárgyak funkcionális kihasználtságát is. A Stúdió tagjai több elfeledett mesterséget élesztettek újjá: gubaszövés, lószőrfonás, kéregedény-készítés, népi hangszerkészítés, nemezelés, növényi alapú textilfestés stb. Emellett szakkönyveket, kézikönyveket írtak, művelődési házakban, múzeumokban, játszóházak, vásárok, kiállítások kereteiben mutatták be tudásukat, ezáltal a közművelődésre is hatással voltak. Azok közül, akik a Stúdióval kapcsolatba kerültek, sokan először a Népművészet Ifjú Mestere, majd Népművészet Mestere díjakban is részesültek.

10. Szekció

Politikaformáló emlékezet

Elnök

MOLNÁR JUDIT

Felkért hozzászóló

FÖLDES GYÖRGY

SZEKERES TAMÁS

A rendszerváltás hatása a Horthy-korszak hivatalos értékelésére

A Horthy Miklós nevével fémjelzett negyed évszázados történelmi korszak Magyarország múltjának legmegosztóbb periódusai közé tartozik. Ez a vita, a Horthy-rendszer megítélésének kérdése az egyébként sem feszültségektől és politikai, történelmi szemlélet-, illetve értékrend-ütköztetésektől mentes, a rendszerváltást megelőző években is felszínre került. Az 1990-es évek első éveiben komoly konfliktusok középpontját képezte, napi vitatémák közé emelve az egykori kormányzó személyét és a hozzá kapcsolódó politikai rendszert, illetve hatalomba kerülése és regnálása idején lezajló történelmi eseményeket.

A Kádár-rendszer bukásának mozgalmas éveiben történő emlékezet-politikai változások feldolgozásához elengedhetetlen vizsgálni a szocialista rezsim alatt létező Horthy-képet, amely – a rendszer jellegéhez hasonlóan és ahhoz idomulva – nem volt egységes, lassú enyhülésen ment keresztül, azonban a rendszerváltás bekövetkeztéig mélyreható előrelépésről nem lehet beszélni a történelmi objektivitást illetően. Az ötvenes évek személyeskedő, diabolizáló, tényeket szubjektíven kezelő szemlélete revízió esett át a hetvenes, illetve a nyolcvanas években, azonban a politikai kommunikáció eszköztárában megmaradtak a történelemtudomány által addigra meghaladott toposzok.

Az objektivitás a politikai szereplők részéről az Antall-kormány ideje alatt sem lett kiindulási pont, ugyan a történelemtudomány elindult egy kiegyensúlyozottabb, kevesebb politikai elvárás nyomása alá eső munka felé, addig a közéleti eszmecserében a relativizáló megközelítés töltött be továbbra is meghatározó szerepet, viszont ezúttal két irányból érkeztek az érvek, a felmentés és enyhítés, illetve a negatív kép hangsúlyozását képviselő vélemények ütköztek. Ezt a vitát súlyosbította a tárgyalt korszak viszonylagos időbeli közelsége, vagyis a szubjektív személyes emlékek esetleges ferdítő hatásai is. A feldolgozandó évek vitáinak kicsúcsosodása az egykori kormányzó újratemetése, amely esemény hazai konfliktusok mellett nemzetközi visszhangot is kiváltott.

PÓTÓ JÁNOS

Nagy Imre emlékezete a rendszerváltásban

A rendszerváltás szűkebb értelemben vett évei, vagyis 1989–1990 szimbolikus fordulópontja kétségtelenül Nagy Imre és mártírtársai 1989. június 16-ai temetése volt – még ha ezt a mai hatalom propagandagépezete igyekszik is eltagadni. A temetés ténye, megtörténte tudatosította ugyanis az ország és a világ közvéleményével, hogy a megindult folyamat visszafordíthatatlan, hogy ez a folyamat elvezethet egy valódi rendszerváltoztatáshoz. Ha ez megtörténhetett, bármi megtörténhet – gondolták ettől kezdve a kortársak.

Nagy Imre és 1956 forradalmának emléke volt a rendszerváltás akkoriban legerősebb történeti legitimációja. Az előadás bemutatja, hogy miként alakult ki a Kádár-korszak propagandisztikus hazugságképe az „áruló” Nagy Imréről és az „ellenforradalomról”, s hogy ez a kép a rendszer fennállása alatt szemernyit sem változott. Kitér az előadás a nyugati magyar emigrációnak a forradalom és miniszterelnöke emlékezetének megőrzése érdekében kifejtett tevékenységére. Végül azt elemzi, hogy az 1980-as években a hazai hatalommal párbeszédet folytatni kívánó, illetőleg azzal élesen szemben álló ellenzéki mozgalmak hogyan találták meg a közös nevezőt a „reformkommunista” és „temetetlen halott” Nagy Imrében.

PÓK ATTILA

1989 helye a huszadik századi magyar rendszerváltoztatások sorában

Az előadás bevezetőjében a rendszerváltás és rendszerváltoztatás fogalmának meghatározására tesz kísérletet, majd áttekinti az 1989 utáni magyarországi emlékezetpolitika főbb irányait. Kutatási kérdése: milyen formákban használtak s használnak programjaik és politikájuk meghatározásában az egyes politikai irányzatok és pártok történeti témákat és ezek között milyen szerepet kapott és kap 1989 története és előtörténete. Az előadás különös figyelmet fordít az 1848–1918–1946–1956–1989 közötti összefüggések valamint a belső és nemzetközi tényezők közötti viszony politikai tartalmú értelmezéseire. Négy fő értelmezési keretet kíván felvázolni: az első, egyes elemeiben még a 20. század elejére és Módsz Aladár 400 év küzdelem az önálló Magyarországért c. művére visszavezethető kurucosan romantikus-függetlenségi-dogmatikus, kincstári optimista történeteszmélet. A második, szakmánkban leginkább Hanák Péter nevéhez kapcsolható értelmezés az előző felfogásra reflektálva azt állítja, hogy a fő kérdés a rendszerváltoztatásokhoz kapcsolódó kudarcok és krízisek okainak keresése. A harmadik felfogás a liberális demokrata hagyományok ívét húzza meg: e szerint a harmadik magyar köztársaság 1848, 1918 és 1946 eszmei és politikai örökségére építkézhetett. A negyedik, keresztény-nemzeti-hazafiasnak minősíthető nézetrendszert talán a rendszerváltás előtt és után bankjegyeinken megjelenő történelmi személyiségek sora tükrözi legjobban: Ady, Bartók, Dózsa, Kossuth, Petőfi helyét Szent István, Bethlen Gábor, Mátyás király, Széchenyi István és Deák Ferenc vették át, egyedül Rákóczi Ferenc őrizte meg pozícióját.

FAZEKAS ZSUZSANNA

Hogyan nem lett október 23-a a rendszerváltás ünnepe?

1989. október 23-án Szűrös Mátyás ideiglenes államfő a parlamenti dolgozó-szobája erkélyén kikiáltotta a harmadik magyar köztársaságot. Az eseményt szimbolikusan az 1956-os forradalom kitörésének évfordulójára időzítették, a következő években azonban az október 23-i megemlékezések elsősorban 1956-ról, és nem az 1989-es fordulópontról szóltak.

Előadásomban megvizsgálom, hogy mennyire dominálta az 1989 utáni október 23-i ünnepnapokat az 1956-ról szóló diskurzus, és mennyiben jelent meg ezeken a rendszerváltás emlékezete, az előadás központi kérdése pedig az, hogy mivel indokolható, hogy október 23-a az elmúlt harminc évben nem vált a rendszerváltás ünnepévé vagy emléknapjává, a megemlékezéseken hogyan lett mindössze lábjegyzet a köztársaság kikiáltása és a rendszer-váltás.

A kérdésre adott válaszhoz megvizsgálom, hogy mennyiben illeszkedne október 23-a a rendszerváltás lehetséges ünnepeként a Gabriella Elgenius szociológus sikeres ünnepekkel kapcsolatban felállított kritériumrendszeréhez, és hogy a gesztusok, szimbólumok, üzenetek szintjén mi indokolhatta, hogy az 1989-es fordulóponthoz ünnep nélkül maradt.

Érinteném azt is, hogy milyen más napok (például június 16-a, a Nagy Imre-újrateremtés napja) merülhettek volna még fel a rendszerváltás ünnepeként, és hogyan nem vált ezekből sem igazi ünnep, üresen hagyva az emlékezés terét a későbbi szabad értelmezéseknek.

11. Szekció

Demokrácia és ellenzéki mozgalmak

Elnök

RÉVÉSZ BÉLA

FEHÉR RENÁTÓ

Közelítési kísérletek a *Társadalmi szerződés*hez

A szamizdat *Beszélő* különszámaként, 1987 júniusában jelent meg a *Társadalmi szerződés* című programjavaslat, amely már első mondatában a kádári társadalmi közmegegyezés végéről írt, az első bekezdés pedig az elhíresült mondattal zárult: „Kádárnak mennie kell”. A dokumentum szerzői, Kis János, Kőszeg Ferenc és Solt Ottilia három nagyobb részben előbb analizálták a fennállót, majd ismertették koncepciójukat a politikai kibontakozás feltételeiről és lehetőségeiről, ahogy az az alcímekben is olvasható. A *Társadalmi szerződés* ekként a demokratikus ellenzék politikai programjának tekinthető, s így lehetőséget nyújt az ellenzék hetvenes évek végi, nyolcvanas évek eleji programvitáinak, s egyáltalán, a program szükségességéről szóló vitáknak a retrospektív áttekintésére is. Elemezve a *Társadalmi szerződés* elsődleges kontextusának, recepciójának olyan fontos darabjait, mint Kemény István *Magyar Füzetek*-beli írása, vagy Tamás Gáspár Miklós *Hírmondó*-beli bírálata, differenciáltabb kép adható az ellenzéki közegről a leegyszerűsítő és homogenizáló magyarázatok helyett. Végezetül pedig tanulságos lehet összevetni a *Társadalmi szerződés* állításait a két évvel később születő *Kék könyv* alapvetéseivel, *A Rendszerváltás Programjával*, mert így kirajzolódik, hogy miként változtak a kibontakozás feltételei, és hogy a demokratikus ellenzék szemléletének és programjának mely elemei szorultak háttérbe, vagy tűntek el a gyorsuló idő sodrában, a rendszerváltás idején.

BARTHA ÁKOS

A Bajcsy-Zsilinszky Társaság és a rendszerváltozás

A Bajcsy-Zsilinszky Társaság 1986 májusában alakult meg a Hazafias Népfront kebelében, Barcs Sándor elnökletével. Az időzítést egyrészt az 1944-ben kivégzett politikus születésének centenáriuma, másrészt a kései Kádár-rendszer megélénkülő társadalmi élete magyarázza. Bár tehát a BZST-nek eredendően mintegy bázisa volt az államhatalom, a rendszer erjedésével párhuzamosan a társaság belső erőviszonyai is átalakultak. Ekképp a társaság története összefonódott a szintén baráti összejövetelekből újraformálódó – s az állambiztonság által mélyen behálózott – Kisgazdapárt reaktiválásával is. Végül mégsem Bajcsy-Zsilinszky utolsó pártjának örökösei, hanem Morvay László és a mártírpolitikus kultuszát ekkor már évtizedek óta építő Vigh Károly történész vette át a társaság vezetését 1987 végén. Irányításuk alatt Bajcsy-Zsilinszky emlékezete az évtizedekig hangoztatott kommunista társutas narratívából hónapok alatt eljutott (pontosabban visszakerült) a függetlenségi hagyományba, miközben a párt és az állambiztonság egyre gyanakvóbban tekintett az egyre nyíltabb politikai aspirációkra.

Előadásomban a kurrens szakirodalom mellett nagyszámú levéltári (ÁBTL, BFL, MNL OL, OHA, RETÖRKI Archívum stb.) dokumentációra, illetve sajtóforrásokra alapozva vázolom fel ezt a sajátos metamorfózist, mely 1988 őszére a Magyar Demokrata Fórumhoz vezette el a társaságot. A BZST ekkor már az 1930 és 1936 közt működő Nemzeti Radikális Párt szellemi örököseinek tartotta magát. Vigh Károly alakulata jelentékeny szerepet játszott az emlék- és vitaestekből egyre inkább a hangos tüntetésük felé mozduló közhangulat alakításban is. Ennek következtében a korabeli sajtó rendszeresen beszámolt állásfoglalásaikról, 1989-ben pedig részt vehettek az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásain. Az 1990-es választásokon a BZST az MDF-et támogatta, melynek elnöke, Antall József maga is társaság tagja volt. Hozzá hasonlóan Göncz Árpád is a szervezet sorait erősítette.

DANYI GÁBOR

Harisnya, ablakkeret és szabad gondolat – A lengyel ellenzék szerepe az 1980-as évekbeli magyar második nyilvánosság kialakulásában

Kelet-Európában az 1970-es évek második felétől az ellenzékiiség központjának Lengyelország számított, ahová több magyar másként gondolkodó is „zarándokutat” tett abból a célból, hogy a lengyelországi helyzetről – a Munkásvédő Bizottság (KOR), majd a Szolidaritás mozgalom tevékenységéről – közvetlen tapasztalatokat szerezzen. E zarándokutakat, amelyek együtt jártak az ellenzéki magatartásformák, stratégiák és nyomtatási technikák elsajátításával, a magyar második nyilvánosság szerkezetváltása és kiszélesedése követte: 1981-ben kinyitott a Budapest szívében működő szamizdat-elosztó hely, a Rajk-butik, megjelent a Beszélő című szamizdat folyóirat első száma, és megalakult az AB Független Kiadó. Az előadás a lengyel-magyar kapcsolatok tükrében tárgyalja a szamizdatok előállításához és terjesztéséhez szükséges tudás transznacionális áramlásának jelenségét, bemutatva, hogy a ramka technika, a konspiráció, a nyílt sisakosság és a legalizmus hogyan vert gyökeret a magyar ellenzék köreiben.

MIKECZ DÁNIEL

‘89 tüntetései: szereplők, ügyek, következmények

1989 csodás évéhez a kollektív emlékezetben hozzátartoznak a tömegeket megmozgató tüntetések. Kiemelt hely jut Nagy Imre és társai újratemetésének, az első szabad március 15-i ünnepségnek. Míg az előbbi események már az állampárt jóváhagyása mellett szerveződtek, 1989-ben is folytatódtak a nagyobb konfliktust hordozó kérdésekben is a tüntetések, mint a Bős-Nagymarosi vízlépcső ügye és az erdélyi magyar kisebbség helyzete. A gyülekezési törvény január 11-i elfogadása lehetőséget adott a direkt politikai részvétel jogszerű gyakorlására, továbbá az ellenzéki majd a nemzeti kerekasztal tárgyalások a direkt politikai részvétel értelmében, eredményességében való hitet erősítették. A rendszerváltás tüntetéseiről készültek történettudományi (Benefi et al. 2018, Katona 2014, Katona et al. 2014) és médiatudományi (Pálvölgyi 1994) kutatások. Előadásomban az idézett munkáktól eltérően a politikai szociológia elméletei és eszköz-rendszere felől kívánom megvizsgálni 1989 demonstrációit. Dolgozatomban a Masaryk Egyetem „Collective Action and Protest in East-Central Europe” c. kutatási projekt tiltakozási adatbázisát használom, amelyben 206 tüntetési esemény szerepel 1989-ből. Az adatbázis alapján azonosítom, hogy kik, hol, milyen témában szerveztek tüntetéseket 1989-ben. A tiltakozó események adatbázisát a „Hungarian Comparative Agendas Project” adataival összekötve pedig azt vizsgálom meg, hogy mely tüntetéseknek lett közpolitikai következménye.

12. Szekció

A kisebbségi kérdés átalakulása a rendszerváltás idején

Elnök

DOBOS BALÁZS

Felkért hozzászóló

BÁRDI NÁNDOR

DOBOS BALÁZS**A magyarországi nemzetiségek önszerveződési folyamatai és
a rendszerváltás**

A rendszerváltás nem hagyta érintetlenül a magyarországi nemzetiségek politikai részvételi és képviseleti lehetőségeit és szervezeti-intézményi kereteit sem, több esetben pedig felnyitotta a domináns identitásformákról szóló vitákat is. Az 1989 előtt monopolhelyzetben működő, a hivatalosan elismert közösségek nemzetiségi szövetségeinek át kellett alakulniuk demokratikusan szerveződő egyesületekké, amelyek mellett, az egyesületi jog birtokában immár új, adott esetben rivális szerveződések is alakultak és léptek fel az érdekképviselői igényével. Az önszerveződés ezen összetett és vitákkal kísért folyamatai mellett lehetőség nyílt a korábban el nem ismert közösségek megszerveződésére és elismerési igényeik megfogalmazására is. Mindeközben megindult a hivatalos nemzetiségpolitika, valamint annak jogi és intézményes kereteinek újragondolásáról, az alkotmány vonatkozó rendelkezéseiről és a későbbi kisebbségi törvény lényegi elemeiről szóló vita. Az előadás ezen komplex folyamatok főbb vonalakban történő bemutatására és elemzésére törekszik.

M. BALÁZS ÁGNES**A kisebbségek országgyűlési képvisellete és
a rendszerváltás tanulságai**

Bár a kisebbségek országgyűlési képviselétének kérdése a rendszerváltástól kezdve felmerült Magyarországon, csupán Magyarország Alaptörvénye és a 2011. évi választójogi törvény valósította meg azt. Ennek megfelelően a nemzetiségek országgyűlési képvisellete 2014 óta biztosított Magyarországon. A nemzetiségek országgyűlési képviselétének rendszere azonban koránt sem tökéletes, aggályokat vet fel többek között a választójog egyenlősége, a szabad és egyenlő mandátum elve, valamint a hatékony képviselő szempontjából. Ennek kapcsán visszanyúlunk a kisebbségek képviselétére vonatkozó, rendszerváltás környékén született javaslatokra, és elvégezzük azok összehasonlító elemzését. Jelen előadás célja nem a korábban, más kutatók által már lefolytatott vizsgálatok megismétlése, hanem a kisebbségek országgyűlési képviselétének megvalósítására a rendszerváltás környékén született javaslatok vizsgálata abból a szemszögből nézve, hogy milyen tanulságokkal szolgálhatnak számunkra. Mindezek során kitérünk arra a kérdésre, hogy ezen koncepciók segítségül hívhatók-e a nemzetiségek képviselete hatályos rendszerének hatékonyabbá tételére, és összeegyeztethetők lennének-e az Alaptörvénnyel, illetve Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeivel.

KÁLLAI ERNŐ**A roma etnikai politizálás intézményesülésének kezdetei
a rendszerváltás idején**

A 20. század társadalomtörténetében a Magyarországon élő roma közösségekkel kapcsolatos első állami politikai tervek a II. világháború befejezése után jelentek meg. Az 1957 és 1961 közötti nemzetiségi státusz reményével elindult, az önszerveződés jegyeit is magán hordozó kísérlet (Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége) csak bizonytalan és átmeneti epizódnak bizonyult, amelyet gyorsan megszüntetett és elfelejtetett a „marxista alapú cigánypolitika” meghirdetése. Az 1961-es párthatározatként elhíresült dokumentum nyíltan asszimilációs politikát hirdetett, amely törekvés a rendszerváltásig – hatásában akár napjainkig is – fennállt. A rendszerváltásig tartó évek során azonban a diktatúra szelídebbé válásával teret engedtek elsősorban a roma kulturális hagyományok megőrzésének, ápolásának. Ehhez kapcsolódva jelennek meg az ellenzéki roma mozgalom első csírái, amelynek képviselői fokozatosan kerülnek szembe a fennálló hatalom képviselőivel, és az uralkodó politikai felfogással. Az 1980-as években a hatalom erejének és befolyásának megőrzése érdekében különböző állami akaratból megvalósuló cigánypolitikai szervezeteket hoznak létre, a korszak szimbolikus lezárásának, és a későbbi politikai szerveződések kiindulópontjának azonban a párt miskolci kitelepítési terveivel nyíltan szembeszegülő Gettóellenes Bizottság létrejöttét tekinthetjük. Az előadás arra tesz kísérletet, hogy felvázolja és elemezze azt a folyamatot, amely a rendszerváltás után intézményesülő roma politikai törekvések előzményeit jelentették.

GADÓ JÁNOS**„Zsidóság, mint nemzetiség”.****Kategorizációs viták a zsidó közösségben 1989 után**

1988 novemberében megalakult a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, az egyik első hazai civil szervezet, amely egy rövid időre minden alternatív zsidó kezdeményezés otthona lett. Az Egyesület alcsoporthai idővel önálló szervezetekké nőttek ki magukat. Egyetlen kezdeményezés lett botránkozás okozója: a később Magyar Zsidó Nemzeti Szövetsége néven elindult vállalkozás, ami azt tűzte ki célul, hogy a zsidóságot, mint nemzetiséget (is) bejegyezzék, a többi hazai nemzetiséghez hasonlóan.

Ez rendkívül heves tiltakozást szült, s végül a nemzetiségi bejegyzés elmaradt. Az előadás az ellenreakciók okait próbálja bemutatni.

13. Szekció

**Elit- és orientációváltások a magyar
gazdaságban az 1960-as évektől
az 1990-es évekig**

Elnök

GERMUSKA PÁL

Felkért hozzászóló

VARGA ZSUZSANNA

GERMUSKA PÁL**Keleti integráció – nyugati kooperáció?
Elitviták Magyarországon az Európai Gazdasági Közösségről**

A tágan értelmezett hetvenes években (1969–1985) a kelet-nyugati (nagyhatalmi) enyhülés és a kezdődő globalizáció egyszerre jelentett lehetőséget és kihívást a kelet-közép-európai szocialista országoknak. A térség elitjének komplex ideológiai, politikai és gazdasági választ kellett adnia a kihívásra: miként lehet elmélyíteni a szocialista blokkon belül gazdasági együttműködést, hogyan kellene integrálódni a világgazdasághoz, fokozni kell-e az együttműködést Nyugat-Európával. Az 1960–1970-es évek fordulójára világossá vált, hogy a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának (KGST) működését nem lehet hatékonyan átalakítani, a modernizációhoz szükséges új tudásokat és technológiákat mindinkább csak nyugatról lehet beszerezni. Ugyanakkor az Európai Gazdasági Közösség (EGK) 1968-cal létrejövő vámuniója, majd kialakuló közös kereskedelempolitikája, erősödő protekcionista intézkedései számos nehézséget állítottak a kereskedelem bővítése elé.

Az 1960-as évek közepétől a külkereskedelmi apparátusok vetették fel a Moszkva által diktált kereskedelempolitika revíziójának szükségességét, majd végigmenedzseltek Magyarország belépését az Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezménybe (GATT); ám a csatlakozással nem javultak a magyar termékek piacra jutásának feltételei. Az 1980-as évek elején az állampárt ifjabb reformerei irányváltást javasoltak: gazdasági helyett politikai kérdésként tekintettek immár az EGK-val való együttműködésre. Az előadás a különféle hazai elitcsoportoknak az európai integrációról, az EGK irányába folytatandó gazdaság- és kereskedelempolitikáról folytatott nem nyilvános vitáit vizsgálja; miként távolodott Magyarország a KGST-től és hogyan igyekezett új gazdasági szövetségeseket keresni Nyugat-Európában.

HONVÁRI JÁNOS

Gazdasági és politikai elitváltás egy vidéki nagyvárosban az 1960-as évek második felében

A magyarországi elit összetétele a II. világháború végétől a rendszerváltásig 1945/46-ban és 1948/49-ben jelentősen, 1953-ban, 1956 után, és az 1960-as évek közepén kisebb mértékben változott. Az előadás a győri gazdasági és politikai vezetésben az 1960-as évek közepén bekövetkezett személyi változásokat mutatja be, amelyben az országosan ható tényezők (újabb gazdasági egyensúlyvesztés, tartós eladósodás tőkés relációban, termelékenység, minőségi problémák) mellett helyi és szubjektív okok is közrejátszottak. A történet két főszereplőjének, Horváth Edének, a győri vagongyár vezérigazgatójának és Lombos Ferencnek, megyei MSZMP első titkárnak a konfliktusa 1965-ben a Politikai Bizottság elé került. Az ügy országos (Biszkú Béla, KB titkár, PB-tag, Fock Jenő, PB-tag, miniszterelnök-helyettes, Pullai Árpád, a KV Adminisztratív Osztályának vezetője) és helyi mellékszereplői (Lakatos Bertalan, 1963 tavaszáig a vagongyár vezérigazgatója, Bittmann Ernő, MSZMP Győr városi pártbizottság első titkára, Katona Lajos, a megyei tanács elnöke, Czeller Béla, a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyár igazgatója, Kócza András, a Mosonmagyaróvári Fémszerelvénygyár igazgatója, Porubszky János, a megyei PB végrehajtó bizottságának tagja, a megyei KNEB elnöke, valamint két asszony, Lombos Ferencné és Bittmann Ernőné) különböző időpontokban tűnnek fel és kerülnek ki – Horváth Ede kivételével – vesztesként az események sodrából. Bittmant és Lombost menesztik első titkári funkciójukból (utóbbi a megyei tanács vb elnöki székében landolt). Katonát, miután leváltották a megyei tanács éléről, vállalatigazgatóként korrupciós ügybe keveredett és emiatt szabadságvesztésre ítélték, Horváth Ede legnagyobb ellenlábasát, Porubszky Jánost pedig nyugdíjazták.

BERTALAN PÉTER**Egy „keserédes” történet – a magyar rendszerváltoztatás
geopolitikai, gazdasági, etikai vonatkozásai a cukoripar szervezeti
transzformációjának, valamint privatizációs
kataklizmájának tükrében**

A magyar privatizáció elsősorban a magyar ipart érintette. Hazánk iparának hagyományosan legerősebb, a nemzeti jövedelem legfontosabb ágazata az élelmiszeripar. Ez szoros összefüggésben áll a nemzetgazdaság másik területével, az agráriummal. Az élelmiszeripar privatizációjának vizsgálata segít abban, hogy a privatizált magyar gazdaság helyzetéről elfogadható képet kapjunk. Az élelmiszeripar kiemelt ágazata a cukoripar. Ezen ágazat a magyar élelmiszeripar szinte teljes vertikumával fontos kapcsolatban áll, ezért privatizációjának története alapján aránylag pontos kép rajzolódik ki a rendszerváltoztatás éveiről, sajátosságairól.

Újronnan hozzáférhetővé vált források alapján pontosabb válasz adható az alábbi kérdésekre is: Milyen gazdasági okok miatt nem tudták a magyar tulajdonosok tovább működtetni a tulajdonukba került üzemeket? Történt-e a magyar ipar egyik legfontosabb szegmensét jelentő iparág megmentésére összehangolt, tervszerű intézkedés azzal a szándékkal, hogy nemzeti iparunk e fontos ágát megőrizzük? Milyen összefüggések mutathatók ki a privatizáció folyamata, valamint a cukoripar magánosítása között különös tekintettel a közgazdasági kérdésekre?

Méreteinél fogva a magyar cukoripar privatizációval kapcsolatos haldoklása fontos gazdaságpolitikai, gazdaságtörténeti kérdés. Az előadás így tág teret nyújt arra, hogy olyan gazdaságtörténeti összefüggésekre is rávilágítsunk, amelyek az eddig született szakirodalomból kimaradtak.

BÓDY ZSOMBOR

Rendszerváltás mint a szocialista technokrácia csődje

A szocialista rendszer a kezdetektől, az 1940-es évek államosításaitól támaszkodott egy technokrata rétegre. Ennek volt feladata, hogy elvileg a párt iránt lojálisan, és természetesen a politikai hatalom ellenőrzése mellett, de szaktudás birtokában működtesse a vállalatokat. A munkás igazgatók jól ismert története elfedi azt a tényt, hogy még az 1950-es évek során is mekkora szerepe volt a szocialista gazdaság működtetésében és a beruházások kivitelezésében e technokrata rétegnek, amely a vállalatok műszaki vezetésében, ágazati kutatóintézetekben és szakmai egyesületekben tevékenykedett.

A Kádár korszak kezdetén az 1960-as években ez a technokrata réteg jelentős autonómiát kapott a rendszeren belül. A politikai vezetés – az üres ideológiai fordulatok ismételtetésétől függetlenül – valójában a konkrét fejlődési irányok meghatározását is ettől a technokrata rétegtől várta. A célok kitűzése és hatalmas összegekkel dolgozó beruházási programok kialakítása tartalmi szempontból az Országos Tervhivatalban, minisztériumok apparátusaiban, a KB osztályaiban, ágazati kutatóintézetekben és az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság (OMFB) keretei között tevékenykedő technokrata csoportok feladata lett. Az OMFB létrejötté a rendszer ideológiatörténetében és a gazdasági tervezés intézményi történetében is fordulatként értékelhető. Innentől kezdve a Kádár rendszer magát nem a történelmet befejező forradalmi rendszerként írta le ideológiailag, hanem modernizátori funkciók önmagának tulajdonításával igyekezett legitimálni magát. A modernizáció konkrét lépéseinek meghatározását pedig a technokrata, szakszerű tudástól várta, ami felértékelte ezeket a csoportokat. Ezek dolgozták ki és menedzselték azokat a projekteket, amelyek a Kádár kor gazdaságtörténetében és egyúttal a hétköznapi élet átalakításának történetében is meghatározóak voltak az energetikai rendszerek átalakításától (átállás a földgázra), az Ikaruszon át a műanyagok gyártásának felfuttatásáig (Tiszai Vegyi Kombinát, stb.).

Az előadás a kádári technokrata csoportokra jellemző modernitás víziókat, technokrata kultúrát elemzi elsősorban az OMFB körüli megnyilatkozásain keresztül és a rendszerváltáshoz vezető folyamatokat az 1960-as években elindított technokrata modernizációs projekt bukásaként értelmezi.

14. Szekció

COURAGE – Underground kultúrák

Elnök

HORVÁTH SÁNDOR

Felkért hozzászóló

APOR PÉTER

BÓDI LÓRÁNT

Színterek – zene és underground a rendszerváltás fordulóján

Jelen előadás a Kádár-korszak underground kultúrájának (zene, képzőművészet, stb) és kulturális ellenállásának térbeli összefüggéseivel foglalkozik. Nevezetesen azzal, hogy tér és hatalom összefüggésében miképpen alakultak a rendszerváltásig bezáróan ezen társadalmi cselekvések térbeli jellemzői. Ehhez elsősorban a COURAGE adatbázisra (Registry) fogok támaszkodni. Kiindulópontom, hogy amíg az 1956-os forradalom utáni években a magánlakások privát - gondoljunk Petrigalla Pál „szalonjára” vagy a Rottenbiller 1 szám alatt lévő sokgenerációs lakásra, ahol többek között Bálint Endre, Jakovits József és Vajda Júlia laktak – és a kávézók félnyilvános terei (úgy, mint a Muskátli Presszó), adták az underground közegét, addig az 1970-es években felkerültek az underground térképére közművelődési házak (Ganz, Kassák, Belvárosi) és ifjúsági klubok is. Okkupálva ezzel a hivatalos kultúrpolitika egyes nyilvános intézményeit. Végül az 1980-as évektől olyan helyekre is betört az underground kultúra mint a Petőfi csarnok vagy az 1988-ban dedikáltan alternatív helyszínként működő Fekete Lyuk (később Tilos az Á), melyek egy egészen új szint hoztak a városi, ifjúsági és az underground kultúrában.

PÁL ZOLTÁN

Keresztény ellenkulturális csoportok a nyolcvanas évek Magyarországon

Az 1980-as évekre a pártállami hatalom ugyan sikeresen betagolta az egyházak intézményeit a szocialista rendszerbe, de a diktatúrának nem sikerült teljesen felszámolnia a vallásos élet hagyományos formáit. A hívő közösségek tagjai az államilag propagált rendszerrel szemben egyfajta alternatív világot alakítottak ki, noha a hívők közül kevesen szálltak tudatosan szembe a rendszerrel. A vallásos ellenkultúrákat ezért sok tekintetben éppen a hatalom teremtette meg azáltal, hogy megfigyelte és ellenőrizte őket. A féllegális térben mozgó vallási közösségekkel az 1980-as években már egyes társadalomtudományi kutatók is foglalkozhattak, ennek nyomán érdekes kapcsolat jött létre a korabeli tudományos szféra és a hívő csoportok között.

HUHÁK HELÉNA

Az Orfeo kommunája

A késő Kádár-korszak politikai rendszerében kibontakozó társadalmi, kulturális folyamatok nyomán az 1970/80-as években a terek funkciói összekeveredtek és korábban nem tapasztalt térhasználati módok születtek. A központi kultúrpolitikával szemben létrejött alternatív, ellenzéki művészet működése során a magánlakások kiállítótérre, szamizdat szerkesztő- és elosztó-hellyé és színházi próbateremmé változtak. E jelenségek nemcsak a terekben, hanem a tereken keresztül is alakították a korszak mindennapjait és annak emlékezetét is.

Az alternatív színházi társulatok közül az Orfeo csoport az egyik legismertebb: tanulmányokat író történészek; interjúzó újságírók; film- és kiállítás rendezők tettek kísérletet annak az összetett és bonyolult alkotói tevékenységnek, közösségi életnek a megfigyeltére, amely az Orfeo aktív korszakát jellemezte. Előadásom témája nem az Orfeo, hanem egy pilisborosjenői ikerház egyik épülete, amelyet történetesen az Orfeo-tagok építettek fel kétkezi munkával, majd „belakták” és „bedolgozták” magukat a kialakított terekbe, a maguk által készített téglákból épült falak közé.

A lakóhelyek komplex újraértelmezése egy megalapozott ideológiai háttérrel, gyakorlati programmal, ugyanakkor legendákkal átszőtt, konfliktusokkal terhelt entitást hozott létre. A kommuna mint alternatív életforma a kulturális ellenállás részének tekinthető. A politikai rendőrség kulturális területen és ifjúsági ügyekben illetékes részlegei intenzív érdeklődést mutattak a lakóközösségek iránt, amelyek falai között rendszerellenes fiatalok ellenséges tevékenységét feltételezték.

Számos elemzési szempont közül leginkább a kommunabeli életmód mindennapjainak megragadására fókuszálok, ezen belül is arra keresve a választ, a kommunának helyet adó épületek, terek, berendezések alapján mi rekonstruálható a közösségi életből. Az állambiztonsági levéltár iratain keresztül pedig azt vizsgálhatjuk meg, a titkosrendőrség hogyan igyekezett az együttlakást tereit a társadalomra veszélyes nézetek forrás- és elosztóhelyeként ábrázolni.

15. Szekció

A földkérpótlás társadalom- és gazdaságtörténeti dimenziói (kerekasztal)

Elnök

VARGA ZSUZSANNA

**TÓTH JUDIT – SCHLETT ANDRÁS – VARGA ZSUZSANNA –
KISSNÉ BOGNÁR KRISZTINA**

**A földkérpótlás társadalom- és gazdaságtörténeti dimenziói
(kerekasztal)**

A magyarországi rendszerváltás nemcsak a politikai rendszerben, hanem a termelővagyonban is nagy átrendeződést eredményezett. Különös figyelmet érdemel a termőföld tulajdon, nemcsak az addigi állami és szövetkezeti tulajdon privatizálása miatt, hanem azért mert ez egy sajátos kárpótlási folyamat keretében valósult meg. Az 1990-es évek végére kétmillió földtulajdonos lett az akkor tíz millió lakosságú Magyarországon. Szociológusok vizsgálták eddig leginkább ezt a folyamatot, s harminc év elteltével ideje, hogy történeti módszerekkel is megközelítsük ezt a komplex témakört. A szekció előadói mind társadalom-, mind gazdaságtörténeti szempontból elemezni fogják a földkérpótlás folyamatát.

16. Szekció

Rendszerváltás nemzetközi kitekintéssel

Elnök

JUHÁSZ KRISZTINA

TÓTH IMRE

Kapcsolati csatornák és a vasfüggöny átjárhatósága az 1960-as évektől

Az 1945 utáni, minden addiginál korlátozóbb és tiltóbb határ a pusztában is súlyos árnyékot vetett a nyugati (osztrák-magyar) határ mellett élők életére. Az ország határszakaszának egyhatedét kitevő nyugati határon zajlott a határsértések fele, a „káros politikai tevékenységnek” pedig 93 százaléka. E miatt 1947-től megerősítették a határt, majd döntöttek annak „rés mentes” lezárásáról. A holt határon a '60-as évek elejétől vált érzékelhető a változás. A „Párt és a Kormány politikája következtében kialakult kedvező légkör” lehetővé tette, hogy nyugati turisták utazási könnyítéssel jöhessenek az országba. 1963-ban a Soproni Ünnepi Hetek meghívójával a zsebben egy napra vízum nélkül lehetett átlépni a határon. Meghívót pedig majd minden osztrák utazási irodában lehetett kapni, nem csoda hát, hogy a határállomáson kígyózó sorok váraakoztak, hogy 20 schilling lefizetése után felemelkedjen a piros–fehér–zöld sorompó. Az 1960-as évek végére az aknamező helyén jóval humánusabb elektromos jelzőrendszert telepítettek, 1968-ban pedig feloldották a határövezetét, és az elválasztó zóna 2 kilométeres határsávra olvadt. Az 1970-es években új átkelők megnyitása, a meglévők modernizálása, majd a vízumkényszer megszüntetése és a kishatárforgalom bevezetése is napirendre került. A hazai vezetés tartózkodó volt, de a kapcsolatok lassú helyreállása, és az érintkezés gyakorlata hatással volt a határ mentén élők életnívójára, gondolkodására és viszonyrendszerére.

VÁAMOS PÉTER

Magyar-tajvani kapcsolatok az 1980-as évek végén: a budapesti Taipei Trade Office megnyitásának története

1990. január 1-jén Tajpej Kereskedelmi Iroda (Taipei Trade Office) nyílt Budapesten. Ez volt az első hivatalos tajvani képviselő, amely az egykori szovjet tömbhöz tartozó országban jött létre. A kapcsolatfelvétel a magyar gazdaságpolitika irányítóinak reményei szerint hozzájárulhatott a magyar gazdasági problémák csökkentéséhez, a tajpeji vezetés pedig azon igyekezett, hogy javítsa Tajvan nemzetközi elismertségét. A magyar-tajvani kapcsolatok felvételének előtörténete 1987-ig nyúlik vissza. A Tajvanon 1949-ben bevezetett rendkívüli állapot 1987. júliusi feloldását követően a tajpeji vezetés érdeklődése megnőtt a kelet-európai szocialista országok iránt. Az ENSZ-ből 1971-ben kiszorult tajvani kormányzat azon igyekezett, hogy jelentős gazdasági erejét felhasználva a „dollár diplomácia” segítségével vásároljon politikai elismerést. A tőkehiánnyal küszködő magyar gazdaság számára a kapcsolatfelvétel lehetőséget nyújthatott a tajvani tőke behozatalára, ezért a gazdaságpolitika irányítói úgy döntöttek, hogy tapogatózó tárgyalásokba kezdenek a tajpeji vezetéssel. Az 1989-es Tienanmen téri vérengzés a magyar-tajvani politikai közeledést is elősegítette. Miközben a kelet-európai reformok Kínában arra szolgáltak példaként, hogy a gyenge uralkodó pártok hogyan veszíthetik el hatalmukat, a magyar kormánynyilatkozatban ítélte el vérontást, és 1989 szeptemberében úgy döntött, hogy felgyorsítja a tárgyalásokat a tajvani kormánnyal. Ezek eredményeként novemberben úgy létesült hivatalos kapcsolat Magyarország és Tajvan között, hogy az nem volt tekinthető de facto elismerésnek. Az előadás magyar levéltári források alapján bemutatja a Magyarország és Tajvan között zajló titkos diplomáciai tárgyalásokat, valamint megvizsgálja, és nemzetközi kontextusba helyezi a két fél lépései mögött meghúzódó megfontolásokat.

BANDI ISTVÁN

A román–magyar kapcsolatok tabui az 1989-es romániai forradalmi események kapcsán

Harminc évvel a romániai 1989-es forradalom után még mindig számos narratíva létezik arról, hogy milyen szerepe volt Magyarországnak és a romániai magyaroknak az említett történelmi eseményekben. Így a tudatos erdélyi közösségi ellenállástól Magyarország katonai beavatkozásáig számos történelmi diskurzus él a román szakmai körökben és a társadalomban egyaránt. A különböző narratívákat életben tartó csoportok jól körülírhatók, sőt érdekvezérelt motivációik is könnyedén kimutathatóak.

Az előadásban többek között levéltári iratok és a felelősségre vont hivatásos tisztek peranyagai, illetve a hivatásosok visszaemlékezései alapján elemezzük, hogy mit tudtak a román katonai és belügyi vezetők a Magyarország irányból érkező „veszélyről”, és milyen tényleges intézkedéseket tettek a feltételezett vész elhárítására. Továbbá vizsgáljuk, hogy kinek és miért állt érdekében a külső ellenség veszélyeztetésének motívumát felépíteni, valamint mindez hogyan befolyásolta az ország új vezetésének a katonai és belügyi szervek átalakításáról, illetve felállításáról hozott döntéseit.

A román szakemberek legújabb kutatásai alapján azt mondhatjuk, hogy az 1989-es események hátterében a külföldi támadás vélelmezése alapot adhatott a belügyi és a katonai vezetőknek a véres beavatkozás végrehajtására, illetve a későbbiek során mentségül szolgált azok számára, akik emberiség elleni bűncselekmény vádjával kerültek bíróságra.

A román és a magyar állam legfelső katonai vezetőinek egyeztetése folyamatos volt, illetve a román levéltári források azt bizonyítják: a Szekuritáté vezetése teljesen tisztában volt azzal, hogy idegen fegyveres erők nem tevékenykedtek Románia területén, a mítoszt mégis megteremtették, sőt intézményi kultúrájuk részeként tovább éltették, hogy szükség szerint felhasználhassák a forradalmi átalakulás sikertelenségének magyarázataként.

Ha megismerjük, hogy a beavatkozás mítoszát milyen körülmények között kreálták, valamint feltárjuk a létrehozók céljait és az ügyben kifejtett tevékenységüket, mindez segít megérteni a román–magyar viszony dinamikájának egyik alkotó elemét, és ledől többek között az a tabu is, hogy Magyarország fegyveresen beavatkozott a romániai eseményekbe 1989 végén.

GARADNAI ZOLTÁN

A francia diplomácia helyzetértékelése Kelet-Közép-Európáról (1989)

Előadásom elsősorban a kelet-közép-európai változások nemzetközi megítélésének történetéhez kíván adalékul szolgálni. A kelet-európai változások meghatározták a francia külpolitika döntéshozóinak gondolkodását, az események értékelése a francia diplomaták számára egyre nagyobb feladatot jelentett. A francia külügyi szolgálat, amely az amerikaiak után a második legnagyobb diplomáciai szervezetet jelentette, nagy figyelmet szentelt annak, hogy a kelet-európai változásokat értékelje, a lehetséges forgatókönyveket számba vegye. 1989-ben a Quai d'Orsay-n utasításba adták, hogy a világ minden pontján szolgálatot teljesítő diplomaták jelentést készítsenek a fogadó ország kelet-európai változásokra vonatkozó véleményéről. Ezzel párhuzamosan a nagykövetségek is feladatuk kapták a fogadó ország belpolitikai változásainak értékelését, és az Külügyminisztérium Elemző Központja (CAP) tanulmányokat készített a szocialista országokban végbemenő változásokról, s azok lehetséges irányairól. Előadásomban a francia forrásokra alapozva azt kívánom bemutatni, hogy a francia diplomácia milyen helyismerettel rendelkezett, hogyan látta a kelet-európai változásokat, mennyire fékezte vagy támogatta Mitterrand elnök külpolitikai lépéseit. Az előadás a francia Külügyminisztérium levéltárában feltárt forrásokra és a szakirodalomra alapozódik, és elsősorban azt kívánja bemutatni, hogy francia részről hogyan és miképpen értékelték a kelet-közép-európai változásokat. Prezentációmban Lengyelországra, Csehszlovákiára, NDK-ra és Magyarországra fókuszálok, de érzékeltetni szeretném a balkáni és a balti országok tekintetében meglévő sajátosságokat is. Az előadáshoz szükséges forrásfeltárást 2016-ban a Klebelsberg Kuno, 2017-ben a francia Külügyminisztérium, 2018-ban pedig a Nemzeti Közszerzői Egyetem ösztöndíjai segítségével végezhettem el.

17. Szekció

Tudomány és politika

Elnök

GYARMATI GYÖRGY

ZSIDI BERNÁT

Az MTA és a rendszerváltás

Az előadásomban kísérletet teszek annak bemutatására, hogy a Magyar Tudományos Akadémián hogyan jelentek meg egyes rendszerváltással kapcsolatos témák: gazdasági-politikai átalakulás, kisebbségek helyzete, társadalommal kapcsolatos kérdések (például: magyar egészségügy helyzete), a tudomány irányításának (például: Tudományos Minősítő Bizottság átalakítása) problematikája. Ezek körében áttekintést adok például arról, hogy az Akadémia elnöksége milyen javaslatokat fogalmazott meg egyes törvényjavaslatokkal (például: új alkotmány, adótörvények), állásfoglalásokkal (például: gazdasági-társadalmi kibontakozás) kapcsolatban, továbbá ismertetem a tudományos élet átalakításának tervét (1980-as évek végi akadémiai törvény és alapszabály). Az egyes témák vizsgálatának alapját az MTA elnökségének iratai adják.

SZABARI VERA

Társadalomtudósok a rendszerváltás alatt. Új kihívások és válaszok a társadalom kritikai szemléletében

A rendszerváltás még a társadalomtudósokat is váratlanul érte, annak ellenére (vagy éppen annak sikertelensége miatt), hogy már az 1960-as évektől számos kritikák fogalmaztak meg a szocialista rendszerrel szemben. A társadalomkritikai attitűd az 1970-es évek elejére a politikai nyomás következtében egyre inkább háttérbe szorult (képviselőinek jelentős része valamilyen retorzió áldozata lett). A szociológia „konszolidálásával”, a kritikai szociológia helyzete a társadalomtudományon belül jelentősen meggyengül. Ugyanakkor, az évtized vége felé a reformértelmisségi szerep lassan átalakult egy ellenzéki, politikai vagy civil szereppé és azok, akik továbbra is fontosnak érezték a kritikai tevékenységet egyre inkább a tudományos kereteken kívül kerestek cselekvési lehetőségeket. Ilyen volt pl. a Szegényeket Támogató Alap (SZETA), a munkaközvetítő iroda (MUKI) vagy egyes szamizdat kiadványok megszervezése és működtetése. Előadásomban arra keresek választ, hogy egyrészt a rendszerváltás időszaka e tekintetben mennyiben hozott változást a szociológián belül, a politikai nyitással egy időben életre kelt-e újra egyfajta kritikai társadalomtudomány? Másrészt, hogy a rendszerváltás közel egy évtizede, az ellenzékiiség vagy éppen a professzionalizáció mennyiben adott lehetőséget olyan eszközök kidolgozására, mely a rendszerváltás után, a megváltozott politikai, gazdasági keretek között is alkalmas volt a társadalom kritikus szemléletére, az önreflexióra, illetve a megváltozott tudományos közegben való érvénysülésre.

EGRY GÁBOR

Múlttal a jövőért? Gazdaságtörténetírás, gazdasági reform és rendszerváltás az 1970-es és 1980-as években

Az 1968-as új gazdasági mechanizmust követően a reform és ellenreform, valamint a világgazdasági sokkokra adott válasz alapvető jelentőségű volt a rendszer további átalakulása majd a gazdasági rendszerváltás szempontjából. Az erről szóló viták, különösen a nyolcvanas években gyakran katalizálták a folyamatokat. Ugyanakkor a korszak történetírásának egyik fontos jellemzője volt a nemzetközileg is elismert gazdaságtörténet-írás jelentősége és nagy súlya. Előadásomban azt mutatom be, hogy ez a gazdaságtörténet-írás miként vált vagy válhatott részévé gazdasági mechanizmus majd a reform körüli vitáknak, és olykor meglepő egyértelműséggel használva mutat arra, hogy lényegében kendőzetlenül szóljon hozzá a jelen vitáihoz. Az előadásban bemutatott művek közül ez nem meglepő a politikában is aktív Berend T. Iván esetében. Az ő *Válságos évtizedek* című munkája, illetve annak átalakulása az 1989 előtt megjelent három kiadás során leginkább arra példa, hogy egy szintetizáló könyv elbeszélése a történeti analógiák révén a magyar gazdasági világgazdasági beágyazottsága felől implicit, de nagyon egyértelmű üzeneteket és érveket fogalmazzon meg az aktuális vitákhoz is, eljutva a rendszerváltás képzetéhez. A másik bemutatott példa, Péteri György tanulmányai a Tanácsköztársaság gazdaságpolitikájáról egy másik szinten, a kommunista/szocialista gazdaságpolitikai gyakorlat kritikája felől volt akár aktuális megszólalásnak is olvasható, annál is inkább mert a történelmi múlt értelmezéshez sokszor a jelen reformvitáinak nyelvét használta fel, a kritikát így egyértelműen a reformok melletti megszólalássá is téve, miközben persze az ő politikai súlya nem volt Berendéhez mérhető. Ugyanakkor éppen a *Válságos évtizedek* (át)alakulása tükrében mondhatjuk, hogy már ezek a művek is a rendszerváltás felé mutattak, és nem csupán a szocialista gazdaság működésének megreformálása felé.

GÉCZI JÓZSEF ALAJOS

A gazdasági, ökoszociális és más társadalmi programok sorsa a '89 májusától felpörgő időben

Magyarország a '89 utáni első húsz évben amortizálta a rendszerváltáskori (és előtti) lépéselőnyeit. (Az ezt követő tíz év nem képezi elemzésünk tárgyát.) A politikai és a gazdasági rendszerváltás útjai elszakadtak egymástól. Még a modellváltás szellemében '89 május végéig megszülető törvények a helyi és országos gazdasági, pénzügyi és jogász elitek jó része előtt önálló („félszuverén”) utakat nyitottak. Nem volt már szükségük a „rég” politika napi áldásaira. A politika jövője szereplőit pedig az ekkoriban indulófélben lévő nemzeti kerekasztal (NEKA) azonnal a hatalmi közjogi kérdések felé terelte. A NEKA asztalánál az állampárt a gazdasági átalakulás feletti kontrollt tudatosan gyengítette, mondják többen. A szeptembertől szökőárszerűen felgyorsuló politikai versengés légkörében elgyengült a gazdasági átalakulás feletti politikai figyelem. (A társadalmi kontrollról már nem is beszélve.) Összedőltek – gyakran gyorsított eljárással – a nagy vállalatok. Lebénultak, majd szétzilálódtak a mezőgazdasági nagyüzemek (a szőlők és más ültetvények egy év gazdátlanságot sem bírtak ki). Másfél-kétmillió ember vált munkanélkülivé, rokkant- vagy „előrehozott” nyugdíjassá néhány év alatt.

Mindeközben pedig gazdasági, pénzügyi- és ökoszociális programok tucatjai álltak volna rendelkezésre. A '89 májusi szegedi reformkörü tanácskozást előkészítő csoporthoz az ország minden sarkából csak úgy áradtak ezen szakmai programtervezetek. Mi volt megírva ezekben? Hogyan söpörte el őket a felpörgő idő vagy a feledés? Rózsa Edit országgyűlési képviselő '89 májusában követelte az átalakulási törvény tárgyalásának leállítását. A reformkörösök – köztük a Pénzügykutató Rt. élén álló Bokros Lajossal – még decemberben is a privatizáció feletti azonnali országgyűlési ellenőrzést sürgették. „Készen voltak a programjaink.” – panaszkodott egy hódmezővásárhelyi kisgazda képviselőtársam '92 táján – „Az újságírók el sem olvasták őket, csak gúnyolódtak reprivatizációs tervezeteinken.”

Előadásomban ezt a – véleményem szerint – „gellert” kapott „magyar utat” próbálom összefüggéseiben feltárni.

18. Szekció

**Lehetetlen Realizmus – művészeti utópiák
ütközése a valósággal a rendszerváltás
előtt és után. (1.)**

Elnök

KLANICZAY JÚLIA

MÉLYI JÓZSEF**Rendszerváltás, 1983**

A képzőművészeti intézményrendszer – párhuzamosan a politikai-gazdasági rendszerben bekövetkező kiigazításokkal – 1981 és 1983 között jelentősen átalakult Magyarországon. Az alkotóközösségek és az állami vásárlások reformjával, a csúcsintézmények igazgatóváltásaival egyidejűleg nyert teret a kortárs művészetben az „új szenzibilitás”. A nyolcvanas évek elején lezajlott változások döntő hatást gyakoroltak nemcsak az évtized intézményrendszeri folyamataira, de a művészeti élet egészére is, s az 1989-es rendszerváltás idején ezen a területen a szereplők közül sokan már „késznek” tekintették a reformot. Előadásomban a nyolcvanas évek eleji folyamatokra és az 1990 körüli paradox helyzetre fókuszálok – az évtized során kialakult elképzelések máig hatást gyakorolnak a kortárs művészet szereplőinek gondolkodására.

GYÖRGY PÉTER**A naiv és utópikus neoavantgárd valamint az önelégült szakma
(a helyzet 1989 előtt)**

A tézisem értelmében az 1980-as évektől a kortárs magyar neoavantgárd – nyilván a '70-es évekbeli konfliktusokkal szoros összefüggésben –, a „metapolitikai” kreatív pedagógiai, mediális, konceptuális szubkultúrák hálózatába szerveződött, ami egyszerre tette lehetővé bizonyos fokú autonómia megteremtését, illetve az MSZMP kultúrpolitikáját követő intézmények szürke zónájában való „békés egymás mellett élést.” Ennek a helyzetnek a függetlenséget és annak illúzióját jelentő legitimitásához akaratlanul is hozzájárult a demokratikus ellenzék kultúrafogalmának és elképzelésének részben a magaskultúra elitizmusa melletti hagyománya, részben ezzel szoros összefüggésben a neoavantgárdtól való távolságtartása.

Ami a képzőművészek társadalmának, a többféle, szervezetek és intézmények által őrzött belépési küszöbvel rendelkező, tehát a hivatásrendi tudatot a materiális kultúra ígéreteivel összekötő világát illeti, az ugyancsak távolságot tartott a direkt politikainak is tekinthető állásfoglalásoktól, s a szelíd és lírai absztrakció az introvertáltság és a nárcizmus közötti magatartásokat követte, illetve az új szenzibilitás divatjának hódolt.

Összefoglalva: bármily leverő is, a még oly lágynak tűnő diktatúra, az intézményrendszerek és a művészetfogalmak pontosan meghatározott világa lehetetlenné tette a társadalmi öntudat, az esztétikai-politikai radikalizmus, a kívülállás stratégiáit követő kortárs művészet megteremtését. A kérdés még mindig az, hogy miként sáfárkodhatunk azzal az örökséggel, amelyet pár nagyszerű példától eltekintve máig nem kívánunk módszeresen végiggondolni, máig ható következményeit felmérni, nyilvános viták tárgyává tenni. Holott az utóbbi nélkül biztosan nem jutunk semmire.

KÜRTI EMESE**Az intézmény mint utópia.
Rendszerváltást előkészítő művészeti intézmények
és médiumok Magyarországon**

Az intézményesség kérdése, illetve az intézményesülés mint szándék és művészi létezés mód nem pusztán csak a jelenből ismerős, dilemmákkal terhelt problematikája a kortárs művészetnek, hanem végigköveti a huszadik század művészetének történetét. A hivatalos intézményrendszer periferiáján működő neovangárd művészek szempontjából különösen fölértékelődtek azok a kísérletek, amelyek proaktív módon saját intézmények kialakítását célozták. Galántai György, akit egy újságíró 1993-ban a „rendszer-váltást előkészítő értelmiségiként” azonosított, Balatonboglári Kápolnaműterme (1970–1973), majd az Artpool (1979) megalapítása után Klaniczay Júliával együtt Artpool Letters/Aktuális Levél (1983–1985) néven művészeti szamizdatot indított. A tizenegy számot megélt és a titkosszolgálat figyelmét is felkeltő folyóirat és művészkönyv a régió más, korabeli művészpublikációhoz hasonlóan a nemzetköziség szempontjait és az információ demokratizálását tartotta szem előtt. A magánereőből létrejött orgánus a nyolcvanas évek első felének talán legfontosabb mikrotörténeti forrásává vált, mely a kollektív működésmód melletti elköteleződésével ma is inspiráló modellt nyújthat.

Előadásomban olyan kérdésekre keresek választ, amelyek az AL szerepét járják körül a nyolcvanas évek dinamikusnak tűnő művészeti diskurzusaiban. Hogyan határozható meg az AL genealógiája és viszonya a politikai szamizdathoz? Milyen esztétikai és kritikai diskurzusokat generált és dokumentált az AL, és hogyan járult hozzá a nyolcvanas évek paradigmaváltó hangulatának tudatosításához? Hogyan jelent meg a magyarországi művészeti intézményrendszer kritikája és az avantgárd kontinuitásának kérdése a „posztmodern fordulat” idején? Milyen szubverzív/autonóm potenciállal rendelkező, más orgánusokból kiszoruló szövegek és szerzők jutottak megjelenéshez a lapban? Milyen volt az AL kapcsolata a demokratikus ellenzékkel és hol húzódtak meg a változást célzó politikum határai?

LÁSZLÓ ZSUZSA

A fogalmak áramlása – kontextuális kísérletek a konceptualizmus és a realizmus integrálására és historizációjára

Az előadás két kísérletet mutat be és hasonlít össze, melyek az avantgárd, a konceptuális művészet és a realizmus különböző kiterjesztett értelmezéseinek viszonyát és historizációjának lehetőségeit kutatták. Ezen az összevetésen keresztül annak a művészeti rendszerváltásnak a természetére kérdezek rá, mely közmondásos módon megelőzte a politikai átrendeződést. Az egyik esettanulmányom Bán András és Könczöl Csaba „Realizmus-körkérdése”, mely a Magyar Avantgárd Művészet Múzeuma projektjük keretében, 1979-ben több mint húsz művész, író, és értelmiségi állásfoglalását gyűjtötte össze a realizmus kortárs értelmezéseiről és relevanciájáról. Egy megvalósulatlan projektről van szó: a válaszokat és a hozzájuk írt tanulmányokat nem sikerült publikálni, az esetről a titkosrendőrség mint a parallel kultúra egy megnyilvánulásáról tett jelentést. Ugyanakkor a megkérdezettek jelentős része fanyalogva, a komoly válaszadást bojkottálva reagált a realizmus kultúrpolitika által devalvált témájára, míg mások az eklektika jegyében az avantgárd módszereket domesztikáló posztmodern realizmus szellemiségét körvonalazták. A körkérdés mai olvasatban a művészeti élet rendszerváltás utáni polarizációjának forrásait is előrevetíti.

A másik bemutatott esettanulmány az Artpool 2001-es Lehetetlen realizmus című tanulmányi kiállítása, mely a nemzetközi konceptuális művészet és a fluxus, illetve ezek helyi és kelet-európai verzióinak dialektikus viszonyát vizsgálta a művészettörténeti korszakuknál tágabb összefüggésrendszerben. Ez a projekt a neoavantgárd máig befejezetlen feldolgozásának egyik első korszakváltó kísérlete, hiszen túlmutat a rendszerváltás körüli évekre jellemző, a szocialista kultúrpolitikát és az avantgárd utópisztikus heroizmusát egyaránt az irónia és a humor eszközével aláásó apolitikus megközelítéseken. Az előadás Galántai György koncepcióját követve, a konceptuális és kontextuális művészet geopolitikai szembeállításáról szóló hetvenes évek második felében kezdődő nemzetközi viták tanulságait felhasználva elemzi a két magyarországi eseményt.

19. Szekció

Művészet és a hatalom 1.

Elnök

LÖFFLER TIBOR

BÁSTHY ÁGNES – BAJUSZ ORSOLYA

Rendszerváltás / Kánonváltás

Rendszerváltás / Kánonváltás előadásunk a magyarországi művészeti szféra rendszerváltás utáni átstrukturálódásának vizsgálatához újfajta megközelítéseket alkalmazva kíván hozzájárulni. A budapesti művészeti közegben eltöltött kettős szerepünk (kutató és kulturális dolgozó) hasonló tapasztalatokhoz és következtetésekhez vezettek bennünket, amelyek behatóbb kutatásokra sarkalltak, ezeket pedig interdiszciplináris eszközökkel számos projekt formájában tettük performatívvá az elmúlt években. Jelen projektünk egy rendezvénysorozat megszervezése és kivitelezése Budapesten, októberben, melynek tanulságait és elkészült anyagait szeretnénk prezentálni a konferencián. Ezen projektünk a kulturális szféra átalakulásának vizsgálatát célozza meg a rendszerváltás idején. Az eseménysorozat magában foglal egy kiállítást, egy projektfilmet és egy pódiumbeszélgetést a téma hazai és regionális szakembereivel. A politikai rezsimek közötti váltás a kulturális közeget mélyen átalakító változások katalizátora volt. A korszak ilyen perspektívájú feldolgozottsága messze áll a teljestől, részben mert hosszútávú, a jelenünkre is kiható folyamatokról van szó. Célunk az eltelt idő perspektívájából megszólaltatni a mező aktorait, kutatóit, kritikai, értékelő módon áttekinteni már létező anyagokat, valamint hozzájárulni a témáról folyó kutatásokhoz, ill. a tágabb közönségnek is bemutatni, hogy a rendszerváltás a kultúrát hogyan érintette, továbbá felhívni a figyelmet kulturális örökségünk bizonyos részeinek materiális és szimbolikus pusztulására.

EGRI PETRA

Ellendivat a '80-as évek Magyarorszáján

„Vannak például egyes nyugati divatok, amelyek bizonyos mértékig nálunk is hatottak, más divatok pedig a hazai talajon is kitermelődtek. Ezek egyike a cinizmus és a közöny a közéleti kérdésekkel szemben. Nyugaton ez párosul a vadnyugatinadrág-viselettel meg a hosszú hajjal, a borotválkozás elhagyásával. [...] A vadnyugati nadrágokkal meg a hajviselettel, meg a szakállal nem akarok foglalkozni. [...] Azon kívül van a világon divat is, és azzal valamiféleképpen haladni kell. Persze ennek is megvannak a maga civilizált normái és ehhez ragaszkodni kell. Ami itt fontos, az az, hogy a párt, az ifjúsági szövetség nem divattervező cég, és nem fodrászipari ktsz, és nem kell az ilyesmivel foglalkoznia.” – fogalmazta meg a divattal kapcsolatos reflexióit Kádár János 1967-ben, a júliusi KISZ Kongresszuson való felszólalása alkalmával. Az előadás egy olyan magyar példát helyez a fókuszába, mely a kádári hatalom által erősen kontrollált időszakban bontakozott ki, s vélhetően különleges helyet foglal el a divatperformanszok történetében. Király Tamás divatelőadásai megtestesítettek egyfajta forradalmi esztétikát, így könnyen a rendszerkritika eszközévé válhattak. Álláspontom szerint a politikai hatalom számára a divatvilág ezen különös szelete megfoghatatlannak tűnt – a neoavantgárd szubkultúra diskurzusában alkotó Király Tamás divatperformanszainak befogadásához természetesen szükséges volt valamiképpen ismerni a szubkultúra sajátos utalásrendszerét, ennek hiányában értelmezési problémákkal nézett szembe a befogadó – továbbá műfajilag besorolhatatlan volt, így a betiltásukat a rendszer egyfelől nem tartotta lényegesnek, másfelől kiváló lehetőséget nyújtott arra, hogy prezentálja a Nyugat felé, hogy Magyarország egy megengedő ország. Király divatelőadásai egyszerre voltak színházi előadásszerűek és divatbemutatók, ravasz kódolási rendszerüknek köszönhetően mégis a hatalom által megkonstruált szocialista jó ízléssel szemben is képesek voltak fellépni. Az előadás a korabeli női magazinokban megjelent írások és fotók elemzésére támaszkodik.

GÁSPÁR ZSUZSA LILI

A politika és az alternatív szubkultúrák, művészeti körök kapcsolata a rendszerváltásig

Körbejárnám a szocializmus alatt létrejött alternatív művészeti és alkotókörök kialakulását, azok működését; többek között hogy milyen úton tudott hatni rájuk a nyugati kultúra; illetve a politikai rendszer hatását és befolyását rájuk nézve; milyen megszorítások és negatív hatások érték őket. A felkészülésben szeretnék majd interjút is készíteni pár, akkoriban aktív művésszel, hogy még teljesebb képet kapjak a helyzetükről.

ORBÁN HÉDI

Rendszerváltás és közművelődés.

A rendszerváltást követő jelenségek a hazai közművelődésben

Az 1989-ben történt rendszerváltás hatására új kultúrpolitika jelent meg hazánkban. Átalakult a kultúra finanszírozási rendszere. Az Önkormányzati törvény megalkotásával bizonyos kulturális feladatok a helyi önkormányzatok hatáskörébe kerültek, ezáltal a kulturális intézmények fenntartóivá a helyi önkormányzatok és a megyei önkormányzatok váltak. 1987-ben létrehozták az alapítvány jogintézményét, majd az 1989-es egyesülési törvény értelmében az egyesület jogi személlyé vált. Ezen állami jogi beavatkozások hatására jelentősen megindul a társadalom által létrehozott alapítványok, egyesületek szerveződése. A kultúra állami finanszírozására a kormány alapok és alapítványok rendszerét hozza létre. Az 1993. évi XIII. törvény hozta létre a Nemzeti Kulturális Alapot, amely napjainkban is támogatási lehetőséget ad a közművelődési intézmények és civil szervezetek számára.

Előadásomban felhasználok az 1996-ban a Művelődési és Közoktatási Minisztérium felkérésére készült, A magyar társadalom kulturális állapota című kutatás adatait és eredményeit. A kutatás célja az volt, hogy feltárja és bemutassa, hogy hat évvel a rendszerváltás után hol tart a magyar kultúra.

A hazai közművelődés igazi rendszerváltásának folyamatát az 1997. évi CXL. törvény (a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről) zárta le alapos társadalmi egyeztetést követően.

20. Szekció

Rendszerváltás, egyházak, vallási kérdések

Elnök

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

LUGOSI-SZABÓ GERGELY

A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény bemutatása és hatása a rendszerváltozást követő időszakban

Előadásomban a rendszerváltozás előtti Parlament egyik utolsó, fontos törvényéről és annak hatásáról kívánok beszélni.

A módosított Alkotmány alapján fogadta el a Magyar Országgyűlés 1990. január 24-én a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvényt (továbbiakban: Lvt).

Az Lvt. elfogadásához kétharmados többségre volt szükség, ezért átdolgozására, illetve az új jogszabály elfogadására több mint húsz évvel később kerülhetett csak sor. Ez azért is meglepő, mert több képviselő is, így például Szentágothai János a jogszabály elfogadása előtti beszédében még azt hangsúlyozta: „az előttünk lévő javaslatot átmeneti törvényként el tudnám fogadni.” Az „átmeneti időszak” 2011-ig tartott. Így mondhatjuk, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság kérdését, valamint az egyházak működését befolyásoló alapvető törvény 1990. és 2011. között relevánsan meghatározta az állam és az egyházak, felekezetek közötti kapcsolatok alakulását.

A jogszabály és az abból fakadó problémák bemutatása a rendszerváltozás egyik fontos társadalompolitikai kérdéseként is felmerül, melynek – meggyőződésem szerint – mai napig kihatásai vannak.

Előadásomban ennek rövid ismertetésére és bemutatására vállalkozom.

KÖKÉNYESSY ZSÓFIA

„Kulturális rendszerváltás” a Magyar Görögkatolikus Egyházban

A viharos gyorsasággal lezajló rendszerváltás új fejezetet nyitott a Magyar Görögkatolikus Egyház életében is. Főbb kulturális és oktatási intézményei már kialakultak a Rákosi- és a Kádár-korszak alatt, a rendszerváltással azonban az addig elzárt társadalmi és kulturális területeken egyaránt új lehetőségek, új szabályrendszerek léptek életbe. A Görögkatolikus Egyház is azzal szembesült – többek között az 1990-es években átalakuló kultúra-fogalom, a kulturális örökség-paradigma megjelenése miatt –, hogy a már meglévő intézményi struktúrákat és kulturális-társadalmi szerepeket megváltozott kontextusban, más módon kell felhasználnia, betöltenie. Előadásomban a Magyar Görögkatolikus Egyház „kulturális rendszerváltását” kívánom bemutatni. Arra keresem a választ, hogy a rendszerváltás után megszülető új politikai és kulturális térben hogyan változott az 1950–1960-as évektől kialakult egyházi és kulturális központ Nyíregyházán, milyen szervezési szempontok mentén alakították át a meglévő intézményeket. Milyen módon adaptálták az új kulturális törvényeket és társadalmi változásokat a görögkatolikusok, hogyan és milyen hatásfokkal ismerte fel az egyház a változásokban rejlő lehetőségeket? Hogyan lehetséges, hogy az az egyházmegye, mely intézményi központját csak az 1950-es évektől kezdődően hozta létre, ma Magyarország egyik legmodernebb vidéki egyházművészeti múzeumát alakítja ki Nyíregyházán? Az elemzés kimutatja a rendszerváltás során létrejött új helyzetre reagáló görögkatolikus kulturális és társadalmi élet legfontosabb változásait, elhelyezi azt egy szélesebb keretben, összevetve a kulturális örökség-fogalom magyarországi intézményesülésével.

DUDÁS RÓBERT GYULA

Itthon vagy otthon? – A külföldön élő magyar szerzetespapok dilemmái 1989-ben

Az 1945-ös, illetve az 1956-os események több száz római és görög katolikus papot kényszerítettek arra, hogy külföldre távozzanak. Többségük ezután a magyar nyelvű pasztorációban vett részt világszerte. Két jelentős csoportjuk különböztethető meg, az egyházmegyés és a szerzetes papok. A szerzetesrendek 1950-es „betiltása” ez utóbbi csoportot hozta sokkal nehezebb helyzetbe, hiszen jogszerűen nem működhetek, valamint növendékeiket nem szentelheték pappá, így a több rend külföldre szöktette ifjú szerzeteseit, akik tanulmányaikat ott fejezték be, s a papszentelésben is ott részesültek. 1989-ben a legtöbb közösség előjött a föld alól, s egyértelmű jelzéssel élt – többnyire fiatalabb – szerzetestársai irányába, hogy jöjjenek haza és itt építsék újra a közösségeket, iskolákat, rendházakat. Emiatt számos szerzetespap komoly dilemma elé került, hogy a jól megszokott, megismert életét feladja-e, s gyakorlatilag a nulláról kezdje-e újra Magyarországon. Előadásomban ezeket a dilemmákat vizsgálom, valamint azt, hogy milyen hatásokkal, egyházkormányzati lépésekkel éltek egyes közösségek a Magyarországon kívül élő szerzetesei felé, ösztökélve, hogy hazatérjenek, illetve, hogy mi lett azoknak a közösségeknek a sorsa, amelyeket – önként, vagy kényszerből – el kellett hagyniuk. Külön lényeges pontja előadásomnak a ferencesek amerikai kústiájának megszüntetése, s azon „kvázi lázadó” szerzetespapok sorsa, akik továbbra is Amerikában maradtak.

VÖLGYESI ORSOLYA

A vallásos identitás megőrzésének lehetőségei az 1960-as, 1970-es években: Vénusz Gyula az állambiztonság célkeresztjében

Vénusz Gyula (1935–2003) teológiai hallgatóként részt vett az 1956-os forradalom eseményeiben. 1957 májusában a Központi Papnevelő Intézetben tartóztatták le, majd a Turcsányi Egon és társai perben V. rendű vádlottként hat havi börtönbüntetésre ítélték. Ezt követően 1959-ben eltávolították a Hittudományi Akadémiáról. Civil foglalkozást választott, édesapja kőfaragó vállalkozását vitte tovább és családot alapított. Az 1960-as, 1970-es években azonban folyamatosan megfigyelték és többször összeütközésbe került a hatalommal fiatalokkal való foglalkozás miatt. Az előadás az egykori kispap 1960-as, 1970-es évekbeli kapcsolatrendszerét és tevékenységét kívánja bemutatni elsősorban az ÁBTL-ben őrzött források alapján, arra keresve a választ, hogy a hatalom miért tartotta veszélyesnek személyét, kiket szervezett be és bízott be a férfi megfigyelésével. Másfelől elemezni kívánom: Vénusz Gyula milyen stratégiát és mintát követve próbált meg egzisztenciát alapítani úgy, hogy hitét és vallásos meggyőződését mindvégig megőrizte és tovább is örököltette.

21. Szekció

**Kulturális és tudományos hatások és
transzferek a rendszerváltás előtt**

Elnök

TAKÁCS RÓBERT

TAKÁCS RÓBERT**A kultúra nem áru?****Viták a kultúráról és a nyugati importkultúra a késő Kádár-korban**

Az aczéli kultúrpolitika egyik sarkalatos tétele volt, hogy a szocialista kultúra nem lehet áru. A piaci alapú kultúra elvetése nemcsak a politika és ideológia elsődlegességét jelentette, a kulturális forradalomnak emancipatorikus üzenete is volt, miszerint a műveltséget a társadalom minden tagja számára hozzáférhetővé kell tenni, ami piaci alapon nem lehetséges. A kultúrpolitika éppen ezért az új gazdasági mechanizmus piaci irányú reformjaival szemben alapvetően defenzív alapállásúvá vált. Ám a gazdaságossági kényszerek már 1968 előtt is hatottak, és a desztalinizációval meginduló nyitás során sem csak a rendszer üzeneteit és kapitalizmuskritikáját erősítő művek kerültek átvételre. A szórakozás, kikapcsolódás immár hivatalosan is elismert szükségletét pedig jelentős részben nyugati alkotások biztosították. Az előadás azt vizsgálja, ez a nyitás meddig jutott el ez a folyamat a rendszerváltás előtti évtizedben, mennyiben járultak hozzá a nyugatról érkező kulturális termékek a rendszer eróziójához, illetve a feszültségek csökkentése révén élettartamának meghosszabbításához: áruvá vált-e a kultúra 1989 előtt?

TAKÁCS ERZSÉBET**Külső hatások, belső meggyőződések.
Családszociológia a késő Kádár-korban**

Nyitottság és zártság – A magyarországi kulturális és tudományos élet Helsinki után című (NKFI 125 374) projekt keretében a Politikatörténeti Intézet interdiszciplináris kutatócsoportjának tagjaként a hazai szociológiát érő külső hatások vizsgálatával foglalkozom. A tervezett előadás annak a feszültségnek a bemutatására koncentrálni fog, amely a nyugati elméleti paradigmák, társadalmi átalakulások hatása és a hazai ideológiai kényszerek, valamint érték- és mentalitásbeli meggyőződések között feszült. A demográfia, a család- és ifjúságszociológia tudományos eredményei (folyóirat és könyvmegjelenések, kutatási beszámolók) mellett a korszak kutatóinak visszaemlékezéseit, interjúit elemzem. Az elemzés célja egyszerre szociológiai történeti és ugyanakkor saját kordiagnózis bemutatása: a hetvenes-nyolcvanas években befogadott, figyelmen kívül hagyott vagy elutasított külső paradigmák hatása (vagy ennek hiánya) a mai napig meghatározó.

CSUNDERLIK PÉTER**A „NATO-történetírás” kritikájától a „KGST-történetírás” diadaláig?
A magyar történetírás szemléletváltása 1956 után**

A magyar történetírás 1945 utáni történetének elbeszélésére a magyar historiográfiában hagyományosan az „ideológiai kötöttségek alóli felszabadulás” a nagyelbeszélése, vagyis a „reprofesszionizálódás” folyamatának bemutatása. Az előadás e szövegszervező szempont mellé egy másik történetet is oda kíván állítani, a „leszakadás és utolérés” történetét, és a magyar történettudománynak ezen két metaelbeszélésben értelmezhető jelenségeit egymásra hatásukban vizsgálná és mutatná be röviden, különös tekintettel a magyar történettudomány nyugati kapcsolataira.

Hogy egyetlenegy „állatorvosi ló”-jellegű példával illusztráljam a problémát: az 1950-es években, amikor a Rákosi-korszak történészei számára dogmának számított, hogy Magyarország egykori Osztrák-Magyar Monarchián belüli helyzetét „gyarmatiként” vagy „félgyarmatiként” írják le, a Habsburg Birodalom történetének egyik legnagyobb kutatója, Robert A. Kann *The Habsburg Empire* című könyvét „NATO-történetírásként” bélyegezték meg, mivel az amerikai történész nem egyértelműen elítélő jelleggel írta meg a szupranacionális birodalmi alakulat történetét. Azonban a Rákosi-korszak történetírói dogmáinak megkérdőjeleződése a kora Kádár-rendszerben lehetőséget teremtett egyes történelmi jelenségek és alakulatok, mint például a kiegyezés és az említett Osztrák-Magyar Monarchia árnyaltabb megközelítésre, nemegyszer kurrens nyugati elméletek és módszerek adaptálásával: az 1960-as évek magyar gazdaságtörténészei, például Berend T. Iván és Ránki György többek között az antikommunista Walt W. Rostow *A gazdasági növekedés szakaszai* – Egy antikommunista kiáltvány (amelyet 1968-ban kiadtak Magyarországon is – csak az alcímet hagyták el) című munkájától is inspirálódva hajtották végre Magyarország helyzetének Monarchián belüli, pozitív végeredményű újraértékelését. Alig több mint tíz év alatt a „NATO-történetírás” kötelező elítélése helyett így lettek széles körben elfogadottá a – ironikusan ennek nevezhetnénk – „Közös Piac”-történetírás eredményei a magyar történettudományban. A kutatás hasonló példák alapján mutatná be a fenti két folyamat szinergiáját, nem feledkezve meg a nyitás mellett a bezáródás felé mutató mindenkori ellenerőkről.

PINKASZ ANDRÁS**Útfüggőség és nemzetközi tudástranszferek a magyar
közgazdaságtudományban**

Jelen előadás a közgazdasági gondolkodás története szempontjából két kiemelkedő területen mutat rá a nyolcvanas és kilencvenes évek közötti folytonosságra. Egyrészt megvizsgálja a budapesti Közgazdaságtani Egyetemen kialakult törésvonalakat és amellet érvel, hogy ezek többségét a nyolcvanas évek második felének folyamatai termelték ki. Másrészt áttekinti azon szerzők életútját, akiknek a kutatási témája kifejezetten a központilag tervezett gazdaság kritikájához kötődik, és amellet érvel, hogy a szűken vett kutatási téma megszűnése ellenére is látványosan megjelenik az útfüggőség a későbbi akadémiai – vagy éppen akadémián kívüli – karrierekben. Mindkét esettanulmány a vitáiban nagyban támaszkodott nemzetközi tudástranszferekre. Ugyanakkor míg egyik esetben a nyugati tudásnak, addig a másik esetben a keleti tudásnak volt értéke.

22. Szekció

A rendszerváltás és előzményei a megyei levéltárak iratanyagának tükrében

Elnök

KALI CSABA

Felkért hozzászóló

SZÚTS ISTVÁN GERGELY

TÓTH JUDIT

A vidéki reformkörök működése a megyei pártiratok tükrében

A reformkörök a Magyar Szocialista Munkáspárton (MSZMP), vagyis az állampárton belüli ellenzéki szerepkört töltötték be, szándékuk alapvetően a pártállami múlttal szakítva egy modern szocialista párt létrehozására irányult, amelynek a többpártrendszerre épülő politikai intézményrendszerbe beilleszkedve a szabad választásokon kell elnyernie az állampolgárok bizalmát. Ilyen reformkörök egyaránt alakultak a fővárosi és a megyei pártbizottságokon belül, ám míg a Budapesten működő reformkörök tevékenysége valamelyest már feldolgozott, addig igen kevés strukturált ismeretünk van az egyes megyékben működő reformkörökről. A témával eddig leginkább a reformkörök meghatározó politikusai foglalkoztak, így főként olyan munkák születtek, amelyek az ő tollukból származnak és elsősorban olyan korabeli dokumentumokra támaszkodnak, amelyek a sajtóban jelentek meg, továbbá visszatekintéseket, illetve évfordulós tanácskozások jegyzőkönyveit felhasználva írtak meg, adtak ki. Ezek készítésekor jószérivel teljesen mellőzték a rendszerváltás óta levéltárba került pártiratokat, azaz jelenleg feltáratlan, hogy hol, mely levéltárakban, milyen jellegű és terjedelmű azoknak az iratoknak a mennyisége, amelyek a téma szempontjából releváns dokumentumként rendelkezésre állnak. Létezett-e egyáltalán reformkör minden megyében? Melyek voltak a legjelentősebbek? Mennyire volt fajsúlyos a szerepük az állampárton belül? Mennyire volt erős az érdekérvényesítő erejük? Milyen programokat, elképzeléseket fogalmaztak meg? És egyáltalán, kik is alkották a vidéki reformkörök tagságát? Milyen lenyomatot hagyott működésük a megyei pártiratokban? A fenti kérdésekre elsősorban a megyei pártiratokat számba véve, azok vizsgálatát középpontba állítva igyekszem válaszokat keresni.

CZETZ BALÁZS

A Hazafias Népfront megyei iratanyagainak forrásértéke, további kutatási lehetőségek bemutatása a Fejér megyei példán keresztül

A Hazafias Népfront 1954-ben alakult meg, elődszerve a Magyar Függetlenségi Népfront volt. Működése, tevékenysége az 1956-os forradalom után teljesedett ki, kapott mind nagyobb jelentőséget. Elsősorban a tanács- és országgyűlési választások előkészítése és lebonyolítása volt a fő feladatköre, de emellett számtalan egyéb kevésbé ismert tevékenységi köre is volt. Nem tömegmozgalomként aposztrofálták, tagsága nem volt, aktivistákkal és választott tisztségviselők, valamint testületek segítségével hajtotta végre feladatait, programját. A megyei szervezetek iratanyagát az MNL megyei tagintézményei őrzik. Az átlagosan 15–25 iratfolyóméter terjedelmű iratanyag valóságos kincsestára a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszaknak, és egészen a '60-as, '70-es évekig visszanyúlóan a megye kulturális, társadalmi és politikai életének is. A HNF iratai messze többről tudósítanak minket, mint az országgyűlési választások lebonyolítása vagy a képviselők tevékenysége. Az iratok között a nemzetiségi ügyekről és a cigányság helyzetéről éppúgy találunk forrást, mint az időskorúak vagy éppen az ifjúság helyzetét bemutató riportokat. A falugyűlések és a politikai ünnepek beszámolóit szintén előbukkannak, akár csak a kertbarát mozgalom, illetve az „alternatív szervezetek” dokumentumai. Érdekes a visszaemlékezés-gyűjtő csoport munkáját bemutató iratanyag is, és itt kell megemlíteni azt az 1984-ben induló és éveken át zajló fotós vállalkozást, amely a vidéki Magyarország majd minden települését szisztematikusan végigfotózta. Látható, tehát, hogy a mozgalom tevékenysége széles körben mozgott és szinte az élet minden területén jelen voltak. Ezen források ma már unikálisnak tekinthetők, hiszen, ha az átpolitizálás mázát lehántjuk ezekről a dokumentumokról, akkor a vidéki Magyarország egy igen részlet gazdag képe tárul elénk. Előadásomban ennek a forráscsoportnak az információ-gazdagságát, további kutatási lehetőségeit mutatom be, egy konkrét, Fejér megyei példán keresztül.

23. Szekció

Választások, képviselet és politikai részvétel
a rendszerváltás után

Elnök

FÁBIÁN GYÖRGY

Felkért hozzászóló

NAGY LEVENTE

KÉFER ÁDÁM**Veteránok a Magyar Országgyűlésben. Az országgyűlési képviselők újraválasztásának elemzése az 1990-es országgyűlési választástól 2018-ig**

Az előadásomban az újraválasztási ráta alakulását járom körbe az első szabad országgyűlési választásuktól a 2018-as parlamenti választásokig. Ezalatt az idő alatt nyolc választásra került sor. A rendszerváltás előtti politikai rendszerben nem volt lehetőség arra, hogy bárki megmérettethesse magát az országgyűlési választásokon, az ezután kialakult rendszerben, viszont ez hirtelen megváltozott, emiatt érdekes ez a téma a választáspolitikológia szempontjából. Az emberekben nem alakult ki a pártpreferencia az első választásokon, viszont a későbbiekben már egy nagyon fontos tényezővé vált. Az előadásomhoz adatokat gyűjtöttem azokról a képviselőkről, akik többször is képesek voltak bejutni. Azt néztem meg, hogy milyen formában jutottak be, listáról, vagy egyéniben. A képviselő személye a fontosabb vagy a párt? Fontos még, hogy melyik párt színeiben sikerült bejutniuk a Parlamentbe ez is az előző kérdés megválaszolásában segíthet, illetve láthatjuk azokat a képviselőket, akik több párt színében is képesek voltak mandátumhoz jutni. Sikerül-e valakinek sorozatban egyéni választókerületből bejutnia vagy a lista „menti meg” a pozícióját? Mindezek mellett vizsgálom az inkumbencia hatását is. Ez a fogalom egy nemzetközileg elismert tényező, ami választások alkalmával elő szokott kerülni.

BÉKEFI ÁKOS

Kommunista utódpartok a Visegrádi négyek országaiban

Előadásomban arra kívánok választ keresni, hogy a kommunista nómenklatúrának sikerült-e átmentenie politikai hatalmát a frissen létrejött demokráciákba, és ha sikerült, akkor milyen mértékben voltak részesei a demokratizálódásnak. Képesek voltak-e továbbra is pártként működni, illetve mennyire kellett átszerveződni, hogy szereplői lehessenek az új politikai rendszernek. Kutatásomat egy összehasonlító keretbe helyeztem, amelyben a Visegrádi Együttműködés országainak (Magyarország, Lengyelország, Szlovákia, Csehország) kommunista utódpartjait vizsgáltam. Ezen országokban végigelemzem sorban a volt állampártok szerepét a rendszerváltás során, majd az átmenet és a demokrácia időszakában.

A volt kommunista állampártok különböző utakat jártak be a térségben, abban az értelemben, hogy miként sikerült átélniük a rendszerváltást. Mind a négy ország tekintetében az első szabad választásokon elsöprő vereséget szenvedett az állampárt a különböző ellenzéki partoktól. Ezt követően eltérő választ adtak arra, hogy hogyan formálódjanak a modern demokrácia viszonyaihoz. Csehország kivételével mindegyik vizsgált országban a kommunista partok már a rendszerváltás idején jelentős változtatásokat tettek mind a vezetés, mind a program és a kommunikáció tekintetében. A csehországi kommunista part, azonban még napjainkra sem változott meg annyira gyökeresen, mint társai. A változásait és eredményeit előadásomban részletezem.

KLÉZLI PÉTER ZSOLT

A kelet-európai országok zöld mozgalmainak alakulása a rendszerváltás előtt és után

Azért ezt a témát választottam, mert önmagában fontosnak tartom a környezetvédelmet. Napjainkban is meghatározó téma ez és nagyon sok múlik azon, hogy a különböző országokban, hogyan áll a politika hozzá. Mint mindennek, ennek is van egy kezdete, ahonnan kiindultak a dolgok, de napjainkban ez mindennél aktuálisabb.

Előadásomban főként az 1980 és 2000 közötti időszakról szeretnék beszélni. Arról, hogy mi történt a rendszerváltás előtt a környezetvédelmet szorgalmazó mozgalmakkal, milyen formában voltak jelen és hogyan hatottak a politikára. Milyen jelentős események történtek a keleti blokk államaiban. Szót szeretnék ejteni arról is, hogy ezek milyen társadalmi hatásokkal jártak és miként gondolkodtak erről a kívülállók.

Az előadás második felében arról szeretnék beszélni, hogy ezek a mozgalmak milyen befolyással voltak a rendszerváltásra és mekkora szerepet is vállaltak benne. Kik voltak azok a személyek, akik élharcosként jártak az élen ezen események során.

Zárásként pedig arról lesz szó, hogy mi történt ezekkel a mozgalmakkal a szóba került országokban és milyen formában folytatódtak a rendszerváltás után.

GÁL RAMÓNA

A politikai aktivitás hanyatlása

Előadásomban a választó állampolgárok politikai magatartásának változását mutatom be a rendszerváltás idején, egészen az 1994-es választásokig. A passzív politikai magatartás fejlődését, illetve alakulását egy félig strukturált, kvantitatív interjúsorozattal összegeztem, amelyet korosztályokként kategorizáltam.

Kutatásom során olyan kérdéseket tettem fel, minthogy a rendszerváltás idején a médiát hogyan és milyen mértékben használták kampányaikhoz a pártok. A választók erre miféle pszichológiai választ adtak tudatosan, illetve tudat alatt. A rendszerváltás után hogyan befolyásolja a kampány a választásokat? Milyen módszerekkel befolyásolták a választókat? Közvetlenül a kampány alatt csak, vagy már előtte is? Mindezt tudatosan teszik a politikusok, vagy a véletlenre hagyatkoznak? Mit nevezhetünk „jó” illetve „rossz” kampány módszernek? Vajon személyiségünk alakítja, hogy melyik párttal szimpatizálunk és tesszük le rá voksunkat? Vagy pusztán mindez a ránk mért befolyásolás pszichológiai hatása?

24. Szekció

**Gazdasági átalakulás: ágazatok, gyárak a
rendszerelváltás idején**

Elnök

KATONA TAMÁS

FRISNYÁK ZSUZSA**A szovjet struktúrák lebontása a közlekedésügyben**

Az előadás a szovjetizáció lebontásának időbeliségét járja körül. A szovjet irányítási és működési modellt három év alatt (1949–1951) vezették be, a lebontása mintegy húsz évet (kb. 1968–1986) vett igénybe. A hétköznapi szintjén a lebontást a modell korrekciójának, működési modernizációnak állították be. Mindennek indikátora a KGST és a nyugat-európai országok közötti vasútiáru-forgalomból származó konvertibilis valutabevétel volt, amely felszínre hozta a kelet-európai szocialista országok eltérő érdekeit. A rendszerváltás előestéjére alig néhány dogma (járműbirtoklás, közlekedési vállalkozások) – megroggyant hatékonysággal – marad érvényben. A Kádár-rendszer végóráiban a válságmenedzseléssel foglalkozó államapparátus újrafogalmazza Magyarország közlekedési érdekeit, reményeiket pedig jól kommunikálható, szimbolikus gesztusokkal (Magyarország csatlakozik az EuroCity hálózathoz) fejezik ki.

SZABÓ RÓBERT**Környezetvédelem és politika: a Paksi Atomerőmű
a szocializmus válságában**

Történelem-fizika tanárszakos hallgató révén egy tartalom tekintetében interdiszciplináris előadás megtartására törekszem: fő célom a Paks I. Atomerőmű megtervezése és megépítése körüli viták, problémák elemzése politikai, technikai, illetve szakmai szempontból. Mindezt a szocialista rendszer fogyatékoságai, illetve a rendszerváltás aspektusából kívánom értelmezni. Előadásomban a fő hangsúlyt a szocialista időszakban az atomerőmű létrehozását esetlegesen ellenző környezetvédő csoportok tevékenységére, mozgalmára helyezem. Ennek vonatkozásában többek között igyekszem megválaszolni, hogy milyen lehetőségek mentén mozogtak ezek a mozgalmak és mekkora befolyásuk volt az akkori politikára. Hogyan függött össze ez az erővonal a rendszerváltozás előszelével, az erjedő politikai közeg lehetőségeivel? Mi volt a társadalmi reakció és hogyan reagált erre a mindenkori politika? Előadásomban ugyancsak előnyben részesítem az erőmű megvalósításának bel-és külpolitikai szempontjait, a Szovjetuniótól való függést, sőt a magyar energiaszükség kényszerpályáját is. Emellett több, főként az atomerőmű kivitelezésének technikai-szakmai szempontjait érintő kérdést próbálok megválaszolni, amelyek közvetetten kapcsolódnak össze 1989 történetével: Milyen lehetőségei voltak a szocialista rendszernek az energiaéhség kiszolgálására? Miért választotta ezek közül éppen az atomenergiát? Volt-e (nyugati) alternatíva az atomerőmű kivitelezésében? Miért volt szükség négy reaktor megépítésére és miért ebből a típusból? Megvalósulhatott volna-e hazánkban is egy Csernobilhoz hasonló baleset? Gazdasági csodát vártak-e az erőmű felépítésétől, amely egyszerre megoldja az ország energiagondjait vagy ez egy egyértelmű zsákutcát jelentett a rendszerváltozás irányába? Mi volt a demokratikus Magyarország hozzáállása az atomenergiához és milyen elvárásokat támasztott feléje?

KELEMEN KATALIN**Egy „üstökös vállalkozás” életpályájának tanulságai**

A rendszerváltás és/vagy átalakulás egyik lényegi eleme a tulajdon intézményének átalakulása, a magánszektor dominánssá válása volt. Az, hogy kik lettek a tulajdonosok, honnan rekrutálódtak a kis-, és nagyvállalkozók, meghatározta a posztszocialista társadalom szerkezetét. A rendszerváltás utáni hazai nagyvállalkozók egyik jellegzetes életútja azoké volt, akik már a szocialista rendszerben átléptek a magánszektorba, és 1989 után kisvállalkozókból lettek nagytőkéssé. Magyarországon a szocializmus időszakában a rendszer végig elfogadta a kisvállalkozók (kisiparosok, kiskereskedők, háztáji, stb.) korlátozott jelenlétét, 1982 után pedig már tízezrek gyakorolhatták a vállalkozási tevékenységet, ami esélyt teremtett arra, hogy a sikeres vállalkozók közül kerüljenek ki a piacgazdaság legjelentősebb nagyvállalkozói, a gazdasági elit tagjai. A rendszerváltás időszakában csakugyan jó néhány üstököszerűen felívelő és növekedő vállalkozást láthattunk, amelyek legtöbbje – a várakozásokkal ellentétben – a '90-es években nem tudott talpon maradni. Előadásomban egy ilyen „üstökös vállalkozás” életpályájának tanulságait szeretném bemutatni. A tulajdonos/vezetővel készült életinterjúból azokat a tényezőket szedem csokorba, amelyek a kezdeti sikerekhez, majd a bukáshoz vezethettek. Munkám során nem ragadhattam le a vállalkozó/vállalkozáselmélet egyetlen értelmezési kereténél, hiszen a vizsgált kérdés kapcsán csakúgy releváns a piaci környezetre reagáló közgazdasági megközelítés, akár az „osztrák iskola” a vállalkozó személyiségére fókuszáló elmélete, vagy a tágabb társadalmi környezet, társadalmi feltételek, a múltból eredő, mozgásteret behatároló strukturális kötöttségek szerepének megismerése, csakúgy a történeti szempontok beemelése az elemzésbe.

GALAMBOS ISTVÁN**„Megmaradtunk” – Egy rákospalotai gyár
a rendszerváltás viharában**

A piacgazdaságra történő áttérés a legtöbb hazai vállalat életében traumát jelentett. A privatizáció, a hazai üzemek és dolgozók szemszögéből nézve, gyakran járt a vállalat bezárásával, külföldi tulajdonba adásával és inkább kevesebb mint több az olyan gyár, amelynek az átalakulása sikertörténetnek tekinthető. A legnagyobb nehézségeket az ipari vállalatok számára a hazai megrendelések drámai visszaesése és a külföldi piacvesztés okozta. Azok a gyárak, amelyek bevételeiben meghatározó volt az export, különösen súlyos gondokkal kerültek szembe. A gyárak exporttevékenysége ugyanis központilag szervezett volt az ún. impexeken keresztül, így – miután a rendszerváltás után az impexek közvetítésére már nem számíthattak – a vállalat egy csapásra elveszthette a kapcsolatot külföldi megrendelőivel.

A legrégebbi rákospalotai gyár azonban nem csupán fennmaradt, hanem dolgozói tulajdonba került, az átalakulás viharainak kiheverése után új gyártóbázist hozott létre és jelenleg is főként exportra termel. Mely tényezőknek köszönhető a hazai privatizáció kevés sikertörténeteinek egyike? Hogyan sikerült megőriznie a vállalat exportpiacait? Milyen privatizációs stratégiák között kellett választani a cégvezetésnek és a dolgozóknak? Előadásomban ezekre a kérdésekre keresem a választ.

25. Szekció

**Rendszerváltás a tudományos életben:
tudományos szabadság és reformok 1.**

Elnök

HORVÁTH SÁNDOR

TAKÁCS ÁDÁM**Reform: gazdaság, ideológia, politika – egy kulcsfogalom karrierje
a késő szocializmus idején**

A „reform” kifejezés kivételes mester-fogalomként uralta a rendszerváltás időszakának legtöbb társadalomtudományos, politikai és közéleti diskurzusát. Az előadás az eszme- és fogalomtörténet eszközeivel igyekszik bemutatni, hogy a ’reform gondolat’ milyen tudományos, ideológiai és politikai beszédmódokon és diszkurzív gyakorlatokon keresztül vívta ki magának ezt a hegemon szerepet az 1970-es évek végétől kezdve egy olyan periódust követően, amikor használata szinte teljesen kikopott a magyarországi államszocialista intellektuális elit tudományos és politikai szótárából.

GYÁNI GÁBOR**A *BUKSZ* és a Hajnal István Kör létrehozásának története**

Az 1970-es évek végétől egyre intenzívebb informális szakmai közélet bontakozott ki Magyarországon. A bibói „szabadság kis köreinek” az ideálját a gyakorlatba átültető társas körök időszaka köszöntött be ezáltal a rendszerváltásig tartó bő egy évtized során. A nem kifejezetten politikai, de áttételesen kétségkívül ellenzéki töltetű második nyilvánosságbeli szakmai diskurzusok gyakran a marginális helyzetben lévő, és többnyire pályakezdő kutatók szociabilitásának adott teret. Az évtized folyamán ezek a körök kezdték egyre inkább behálózni a teljes szakmai intézményrendszert, így többek közt szoros szálak szövődtek az MTA Történettudományi Intézet, továbbá egyes egyetemek vagy kutatóintézetek (KSH) fiatal évjáratú munkatársai között is. Az 1980-as évek derekától megerősödött az érintettekben az intézményesítés vágya, erre irányuló törekvéseik, amelyek szakmai egyesületbe tömörülés és folyóirat alapítás formájában nyilvánultak meg, sikertelen akciókba torkolltak. Az évtized végéhez közeledve, a rendszerváltás hajnalán azonban ezek a törekvések kezdtek beérni: így kerülhetett sor (még az 1989. évi egyesületalapítás előtt) a HIK első országos konferenciájára 1986-ban, és így sikerülhetett a *BUKSZ* című negyedéves periodika megindítása is 1989-ben. A két vállalkozás mögött álló személyi kör ugyanakkor erős átfedést mutatott egymással.

CZOCH GÁBOR**Az Atelier megalapítása és a hazai történettudomány
nemzetközi kapcsolatai**

Az Atelier, eredetileg mint magyar– francia társadalomtudományi műhely és doktori iskola hivatalosan 1989 őszén kezdte meg a működését az ELTE, a Magyar Tudományos Akadémia, illetve a párizsi École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) és a budapesti Francia Intézet támogatásával, azzal a céllal, hogy előmozdítsa olyan disszertációk megszületését, kutatások elindítását, amelyek fokozottan támaszkodnak az Annales-iskola szemléletmódjához. Az Atelier létrehozása szorosabban ugyan a rendszerváltáshoz kötődik, de arra a francia és magyar történészek közötti együttműködésre épült, amelyet még az 1960-as évek elején Fernand Braudel kezdeményezett, és az 1970-es évekre az EHESS illetve a Történettudományi Intézet közötti megállapodásnak köszönhetően intézményesített formát öltött. Az előadás a Történettudományi Intézet nemzetközi kapcsolatai alakulásának keretébe illesztve tekinti át a magyar–francia együttműködés történetét, az Atelier megalapításának előzményeit és elindításának körülményeit.

26. Szekció

**Színpad és nézőtér – Kódolás és dekódolás a
Kádár-rendszer színházában**

Elnök

RING ORSOLYA

Felkért hozzászóló

IMRE ZOLTÁN

HUBER BEÁTA

Szélmalomharc – Huszonötödik Színház

A Huszonötödik Színház létrehozásának a gondolata 1968-ban merült fel, ám ténylegesen csak 1970-ben jött létre, azzal a célkitűzéssel, hogy a szocialista életforma és társadalmi együttélés problémáival foglalkozó művek előadásán keresztül hozzájáruljon a szocialista tudat kialakításáért folyó munkához. Előadásaik hivatásos és amatőr színészek szereplésével, együttes munkával, a beszéd, a mozgás, a tánc és a zene jeleinek többszólamúságára épültek, azaz a kőszínházak produkciós gyakorlatától gyökeresen eltértek. Eszmei és művészi mondanivalójukkal mindenekelőtt a fiatal korosztályt igyekeztek megszólítani, maguknak megnyerni, melyhez a közönségkapcsolat új formáit teremtették meg: előadásaikat kivitték gyárakba, üzemekbe; heti rendszerességgel tartottak vidéken előadásokat; baráti köröket szerveztek; a színház előcsarnokában előadások után beszélgetéseken vitatták meg a látottakat. Noha a fenti körülmények egyaránt összhangban voltak az 1968-as események hatására jelentkező hazai kultúrpolitikai változásokkal, illetve a kádári ifjúságpolitika „vívmányaival”, a Huszonötödik Színház szélmalomharcot vívott megalakulásától kezdve. Előadásomban ezt a küzdelmet igyekszem megvilágítani a korabeli színházi, kultúrpolitikai diskurzus szövegein keresztül.

PATONAY ANITA**„Vélemények színháza”**

Dévényi Róbert a Csiliben és a KISZ Központi Művészegyüttes Irodalmi Színpadán olyan amatőr színházi előadásokat (is) rendezett, amelyekkel kifejezetten a munkásközöniséget szólította meg. Az előadások létrehozásának célja volt a munkások színházra nevelése és színházzal nevelése egyaránt. Dévényi számára a csilis időszakot követően, 1975-től a KKME-nél egyre inkább központi kérdéssé vált, hogy milyen színházi formával és milyen témával lehet egy homogén közösséget megszólítani és aktivizálni. A folyamat esszenciájaként jött létre 1978-ban A kirostált kavics című előadás, amely gondolkodási, cselekvési lehetőséget teremtett a munkásnézők számára üzemek, gyárak tereiben, munkásszállások klubszobáiban. Prezentációmban csilis és KKME előadásokon keresztül elemzem Dévényi rendezői koncepcióját a nézői pozíció alakulásának szempontjából, illetve rámutatok olyan cselekvési lehetőségekre, amelyek a közöniséget aktivizálták.

VARGA LUCA**Az ideológiavesztés folyamata a színház és ifjúság kérdése körüli diskurzusban (1970–1990)**

Előadásom arra a kérdésre keresi a választ, hogy a Kádár-korszak egyik jelentős kultúrpolitikai problémája a színház és ifjúság körüli diskurzus hogyan vesztett fokozatosan ideológiai meghatározottságából és váltott szakszerűségi-alapú beszédmódba a korszak végére. Vizsgálom, hogy a diszkurzív platform diskurzusképzői – a színházirányítás szervei, a színházi szakmai szervezetek, a diskurzusban érdekelt színházak, a szakmai és az ifjúsági sajtó – mennyiben elkötelezett vagy semleges ideológia meghatározottsággal tárgyalta a diskurzus kulcstémáit (pl. az ifjúsági nézői elvárások, a fiataloknak szánt színházi műfajok, az ideális ifjúsági színdarab). Kitérek arra is, hogy az egyes diskurzusképzők által képviselt tárgyalásmódok dinamikája az időben miként alakult: detektálható-e és milyen okokhoz köthető az elkötelezettségtől a semleges meghatározottságú érvelésbe történő átlépés. Felvetem azt a kérdést is, hogy a színház és ifjúság diskurzusát jellemző fokozatos ideológiavesztés a demokratikus ellenzék belépését segítette-e elő a diszkurzív térbe, esetleg az ellenzéki megerősödés jellemezte hegemoniaváltozás vezethetett diskurzusváltozáshoz, létrehozva a diskurzus új, ideológiailag semleges rendjét. Az elemzés alá vett dokumentumkorpust a színházirányítás (a minisztériumi színházi főosztály, az MSZMP és a KISZ kulturális szervei, a Színházművészeti Szövetség, a Magyar Színházi Intézet, a Nemzetközi Színházi Intézet Magyar Szekciója), továbbá a színház és ifjúság kérdésében megnyilvánuló Bartók Színház későbbi Budapesti Gyermekszínház iratai, és a kérdésre vonatkozó sajtóanyag képezi.

RING ORSOLYA

Szikora János pécsi és győri rendezései a kortárs politikai diskurzusban

Szikora János nevéhez az 1970–1980-as évek fordulóján több olyan rendezés is kapcsolódott, melyek magukra vonták a korabeli kultúrpolitikai vezetőinek figyelmét. Szikora azt fiatal rendezőgenerációt képviselte, akiknek munkái a magyar színházi élet 1970-es évek második felében kibontakozó átalakulásának alappillért jelentették. Rendezői munkássága hangsúlyosan kötődött a képzőművészeti ihletettségű látványtervezéssel való kísérletezéséhez. Többek között olyan progresszív alkotókkal dolgozott együtt, mint Erdély Miklós, Pauer Gyula, Rajk László, Szegő György és El Kazovszkij. Mivel rendezései a hivatalos kultúrpolitika számára többnyire elfogadhatatlan vagy csak nehezen és korlátok között elfogadható alkotások voltak, a körülöttük zajló diskurzus bemutatása révén betekintést kaphatunk az emblemikus „támogatás-tűrés-tiltás” elvének gyakorlati megvalósulásába. Emellett vizsgálhatjuk a kőszínházakban is megjelenő megújulási, átalakulási folyamatokat, és az azokat más művészeti ágak felől indukáló hatásokat is.

SCHULLER GABRIELLA**Halász Péter rendszerváltó rendezései**

1990. október 9-én és 10-én a Love Theater She Who Once Was the Helmet-Maker's Beautiful Wife című előadása vendégszerepelt a Petőfi Csarnokban. Halász Péter (más underground szereplőkhöz hasonlóan) legendává vált, a '76-os emigráció utáni felbukkanása Budapesten egyike a rendszerváltás ikonikus pillanatainak. A kilencvenes évek elején Halász több produkciót rendezett a Kamrában (A Kínai – 1992, Önbizalom – 1993, Hatalom Pénz Hírnév Szépség Szeretet – 1994), a recepció tanúsága szerint a korabeli kritika a lelkesedésen túl nem tudott érdemben reflektálni ezek esztétikájára. Előadásomban ennek a reflexióképtelenségnek az okait és történeti gyökereit vizsgálom.

A pszichológiai realizmus hegemoniáját megtörő performatív színházi kísérletek hazánkban a hatvanas évek végén - hetvenes évek elején születtek, az első ilyen előadás A pokol nyolcadik köre című Universitas-előadás volt, melyben Halász Péter mint szereplő és dramaturg vett részt. A hetvenes évek másszínházai közül a Kovács István Stúdió és a Dohány utcai lakásszínház a színházi reprezentáció elemeivel kísérleteztek, szakítva a fiktív történetmesélés és a pszichológiailag motivált dramatikus alak hagyományával. A hetvenes évek végére a progresszív színházi kezdeményezések az állami beavatkozások nyomán kifulladásra kerültek. A nyolcvanas évek kőszínházi előadásai szövegcentrikus, illusztratív, a sorok között politizáló alkotások voltak; a második nyilvánosság terében a performatív műfajok (performansz, élő folyóirat, koncert, divatbemutató) burjánzása figyelhető meg, ezek egykorú elméleti és történeti reflexiója azonban elmaradt.

A fentiek eredményeképpen a modern/posztmodern paradigmaváltás és a teátrális nyelv performatív fordulata hazánkban jelentős késéssel, a kilencvenes évek derekán és a kétezres évek elején ment végbe.

27. Szekció

**Rendszerváltás és tudománytörténet: új
megközelítések az etnográfia és a kulturális
antropológia területén, 1989–1995**

Elnök

SZ. KRISTÓF ILDIKÓ

VÖRÖS MIKLÓS

Kulturalista fordulat a rendszerváltás utáni társadalomtudományokban?

Az államszocialista rendszer nyugati modellekkel való leváltásának ígérete Magyarországon a társadalomtudományok fokozatos megújulását, nyugatra nyitását is hozta. Az előadás azt vizsgálja meg, hogy mennyiben váltották fel a strukturalista (és strukturális marxista) szemléletet különböző kulturalista megközelítések az egyes társadalomtudományokban, sőt bizonyos fokig a szellemtudományokban is. Hogyan nyert teret a kulturális antropológia az etnológia és a néprajz rovására? Hogyan terjedt el a történeti antropológia interpretív elmélete és kvázi terepmunkás módszertana a mikrotörténeti és helytörténeti kutatásokban? Hogyan jelent meg a kritikai kultúrakutatás a szociológia, a népművelés, az esztétika és az irodalomtudomány metszéspontjában? Hogyan szerzett létjogosultságot az identitáspolitikai megközelítés a frissen kibontakozó társadalmi nemi és más kisebbségekre fókuszáló kutatásokban? A kérdések megválaszolását több fontos fejlemény is bonyolítja. Ezek közül a legfontosabb az, hogy a Magyarországra érkező új diszciplínák és kutatási területek egyszerre többféle, eszmetörténetileg egymással is vitatkozó elméleti megközelítést hoztak magukkal: például felvethető, hogy a feminizmus három hulláma vagy a kulturális antropológia interpretív és posztstrukturalista elméletei egyszerre jelentek meg a kilencvenes évek elején – vagyis az egymással ütköző paradigmákat együtt importálták a magyarországi társadalomtudományok. A másik értelmezési keret, amit figyelembe kell vennünk, a nyugatról érkező elméleti újítások kritikus fogadtatása: az angolszász, francia és német társadalomtudományos elméletek importja egyrészt a hazai teljesítmények elismerését szorította háttérbe, másrészt azt a veszélyt hordozta magában, hogy a többi poszt-szocialista félperiferikus országhoz hasonlóan Magyarországon is a nyugati elméleteket tesztelő vagy illusztráló esettanulmányokkal lehet csak bekerülni a nemzetközi társadalomtudományi diskurzusokba.

BICZÓ GÁBOR**A miskolci modell kísérlete:
Kunt Ernő (1948–1994) szellemi öröksége**

Az 1990-es évek elejére a hazai társadalomtudományi képzések palettáján a kulturális antropológia egyetemi szintű szakként történő megszervezésére két markáns kísérlet bontakozott ki. A Kunt Ernő névvel fémjelzett antropológiai iskola először a Miskolci Bölcsész Egyesület, majd a Miskolci Egyetem keretei között tanszéki, később intézeti formában járult hozzá a tudásterület hazai legitimációjának ügyéhez. Kunt elképzelése alapvetően különbözött a Boglár Lajos által kezdeményezett budapesti műhely erősen etnológia centrikus szemléletétől.

Az előadás célja, hogy röviden bemutassa a kunti modell elméleti és módszertani alapjait, valamint az iskola két további fontos ismervét: a közép-kelet-európai szociokulturális tér kortárs viszonyaira alkalmazott antropológia koncepcióját és ezen belül is a vizuális antropológia kitüntetett jelentőségét. Kunt Ernő sajnálatosan korai halálát követően az általa kijelölt nyomvonalon munkálkodva egy fiatal kutatógárda erőfeszítései azt eredményezték, hogy a miskolci intézmény a '90-es évek végére a hazai társadalomtudományi műhelyek között bizonyította létjogosultságát.

WILHELM GÁBOR

A hazai múzeumantropológia születése

A rendszerváltás időszakának egyik meghatározó eseménye volt a hazai kulturális antropológia tekintetében az úgynevezett *BUKSZ* vita, mely egymással szembeállította a magyar hagyományos néprajzot és az angolszász hatterű antropológiát mint paradigmákat. A műfajában is új vita egyben a hazai kutatók, intézményvezetőket is egyfajta álláspontra készítette. A vita időben egybeesett a hazai antropológiai intézményrendszer létrejöttével, kialakulásával, illetve a néprajzi (tanszéki, kutatói, múzeumi) intézmények kisebb-nagyobb mértékű átalakulásával. Az előadásban igyekszem egy sajátos nézőpontból megvizsgálni e korszak folyamatait, mely végül a hazai múzeumantropológia kialakulásához is vezetett, melynek két mérföldköveként a Néprajzi Múzeum gyűjteménytörténetét feldolgozó „zöld könyvre” és az Időképek kiállítást lehet megnevezni. Az idáig vezető utat azonban több kisebb, kevésbé látványos esemény szegélyezte. Ezeket próbálom feleleveníteni és összefüggéseikben megvilágítani. Abból indulok ki, hogy az ilyen jellegű történések hátterében sok, egymással időnként látszólag távolról kapcsolódó, gyakran eltérő típusú esemény, illetve szereplő áll. Azaz jóval kevésbé paradigma szintű álláspontok, változások mozgatják e tudományos terület életét, hanem különböző résztvevők összetett, sok esetben mikró szintű kapcsolatai és egymásra hatásai, valamint tematikus, módszertani, elméleti változások. Az előadás konkrétan a Fiatal Néprajzkutatók Konferenciájának megjelenését, szerveződését, hatásait követi. Amellett érvelek majd, hogy nem kis mértékben e sorozat vezetett a maga sajátos módján a Néprajzi Múzeum jelentős változásához, a gyűjtemény középpontba állításához, illetve az antropológiai megközelítések muzeológiai meghonosításához. Úgy gondolom, hogy e folyamat tanulságai a jövőre nézve is kamatoztathatók: nem paradigmaváltásokra kell várni, hanem a különböző szintű hálózatokban rejlő lehetőségeket érdemes kihasználni.

28. Szekció

**Lehetetlen Realizmus – művészeti utópiák
ütközése a valósággal a rendszerváltás előtt
és után. (2.)**

Elnök

KÜRTI EMESE, LÁSZLÓ ZSUZSA

HOCK BEÁTA

Illetékesség és provokáció: Az ellenzékiesség kultúrája

Az előadás a konferencia átfogó témáját a társadalomkritikus művészet és az érdekérvényesítés formáinak szemszögéből közelíti meg. Ehhez a 2009-es Illetékesség és provokáció / Agents & Provocateurs kiállításból mutat be egyes projekteket (kurátorok: Hock Bea – Zólyom Franciska). A projekt magyar címe – Illetékesség és provokáció – Erdély Miklós „A posztneoavangárd magatartás jellemzői” c. írásából kölcsönzi az „illetékesség” kifejezést a magyar nyelvben általában cselekvőségnek vagy cselekvőképességnek fordított angol „agency” értelmezéséhez.

Az Agents & Provocateurs a konfrontáció két válfajára összpontosított: az illetékességre és a provokációra, melyeket az egyet nem értés művészi cselekvés- és kifejezésformáiként értelmez. Közép-Kelet-Európa államszocialista országainak ellenkulturális jelenségeiből kiindulva a kiállítás arra kérdezett rá, hogy mennyiben képes az egyén az új, vágyott demokráciában élni azzal a helyzettel, hogy az állam – elvben – már nem hallgattatja el a másként gondolkozót, hanem cselekvőképessé társadalmi tényezőként tekint rá? A projekt egy bizonyos feszültséget tételez az „épatez le bourgeois”-attitűd provokatív hatására valamint az inkább dialógusra építő konfrontáció között, így fókuszába olyan munkák kerültek, amelyekben a művészek aktív társadalmi szereplőnek tekintik magukat, és készek stratégikusan fellépni az „ellenféllel” szemben.

Felismerve, hogy anti-demokratikus tendenciák és egyenlőtlenségek minden politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális rendszerben előfordulnak, a túlnyomórészt közép- és kelet-európai művészi megmozdulások értelmezését más társadalmi-politikai környezetből származó példák egészítették ki. Így az Agents & Provocateurs azt a kérdést is felvetette, hogy a kritikai szemléletnek miként kell újra és újra átrendeződnie ahhoz, hogy megragadja ezeket az elemeket.

LÁZÁR ESZTER – SZÉKELY KATALIN**Rebels – Művészeti akadémiák és a rendszerváltás Kelet- és Közép-Európában**

Az 1985-ös Oktatási Törvény az oktatás politikai felügyeletének mentesítése mellett a felsőoktatási intézmények hallgatói képviselőtestületeinek létrejöttét is lehetővé tette. Ezek az alulról szerveződő közösségek a felsőoktatás kezdődő demokratizálódásának és decentralizációjának voltak a letéteményesei. A Magyar Képzőművészeti Főiskolán 1989 novemberében alakult meg a Diákönkormányzat, amelynek legfőbb célja a Művelődési Minisztérium 1949 óta gyakorolt hatalmi-ellenőrző szerepének megszüntetése volt. Az intézmény egykori autonómiájának visszaállítását a diákok a tanszabadság, valamint a szabad diák- és tanárválasztás bevezetésével kívánták elérni, egy újfajta, az akadémizmussal szakító művészeti oktatást követelve. Előadásunkban a Magyar Képzőművészeti Főiskolán 1989–1990-ben zajló „diákforradalmat” a rendszerváltás tágabb kontextusában mutatjuk be: a folyamatokat többek között a felsőoktatás átalakulásának, a nyilvánosság megváltozott szerepének a tükrében vizsgáljuk meg. A Képzőművészeti Főiskolán történt rebellió nem tekinthető egyedülálló kísérletnek a régióban a művészeti felsőoktatás átalakítására. Kelet-Európában az akadémiákon lezajlott rendszerváltás szinte kivétel nélkül hallgatói kezdeményezésre történt: Budapest mellett többek között Pozsonyban, Prágában és Kolozsvárott is, ahol nemcsak a követelések tartalma, hanem az események koreográfiája is számos hasonlóságot mutat. Bár az új tanárok és a frissen alakult tanszékek lelkesen vetették bele magukat a rendszerváltó pedagógiai elképzelések megvalósításába, és egy valóban kortárs szellemiségű művészet akadémiai oktatásába, a múlt (oktatási és művészeti) modelljei csak ideiglenesen voltak elzárva az iskolai szertárban.

TIMÁR KATALIN**Akkor és most.****A képzőművészeti intézményrendszer utópiáiról**

A magyar képzőművészet 19. századra visszanyúló traumája a Nyugathoz való felzárkózás, a követés vagy párhuzamos haladás kérdése. Ez a probléma a rendszerváltást követően a kortárs képzőművészetben az intézményrendszer területén különösen nagy hangsúllyal jelentkezett. Úgy tűnt, hogy a társadalom minden szegmensét érintő átalakulások magukkal vonhatják a képzőművészeti intézmények rendszerszintű megváltoztatásának lehetőségét. Ez az utópisztikus elképzelés ebben az esetben a "nyugati" minták átvételét jelentette volna anélkül, hogy bárkinek is feltűnt volna az, hogy nemcsak hogy több, egymással is összeegyeztethetetlen minta létezik, hanem az sem, hogy ezek az intézményrendszerek is ki vannak téve számtalan politikai és társadalmi nyomásnak.

Az előadásban azt szeretném körüljárni, hogy melyek voltak ezek az utópiák (vágyálmok), amelyek meghatározták a rendszerváltás utáni intézmény átalakítási időszakot. Meg szeretném vizsgálni, hogy mennyi valósult meg ezek közül az elképzelések közül és mindez milyen változásokat eredményezett az egész rendszeren belül. A változások persze részben strukturálisak, részben szemléletiek és erre talán jó példa lehetne egyik oldalon az NKA megteremtése, másikon pedig az FKSE átalakítása állami szervezetből egyesületté.

BARKÓCZI FLÓRA**A világháló utópiája – Internet és képzőművészet viszonya
a rendszerváltást követő időszakban**

Tim Berners Lee 1989-ben publikálta tanulmányát, mely a kilencvenes évek elejétől létrejövő webszerverek működési elveit fektette le. Bár számítógépes hálózatok már a hatvanas évektől léteztek, a world wide web ideája csak a hidegháborús Európa széttagoztságának felbomlását követően született meg. A keleti blokk országainak technológiától (COCOM lista) és információtól való elzártságát követően az internet kilencvenes évekbeli megjelenése a szabad információáramlásnak és a kultúra demokratizálhatóságának ígéretét jelentette.

A webes hálózatok létrejötte a képzőművészet területén is az információ szabad, gyors, egyszerű terjedését, továbbá az európai kulturális színtér újraformálódó közösségeibe való bekapcsolódás lehetőségét ígérte. Az egyetemek mellett az internet első magyarországi felhasználói nagy számban a képzőművészeti intézményrendszerhez kapcsolódtak: 1996-ban a C3 Kulturális és Kommunikációs Központ által szervezett Pillangó hatás kiállítás, illetve az Artpool internethozzáféréseinek kialakítása keretében először nyílt lehetőség itthon a nyilvános és ingyenes internethasználatra. Az 1994–1996 között a Magyar Képzőművészeti Főiskolán rendezett Metaforum konferenciák, vagy az 1995-ben létrejövő nettime levelezőlista a nemzetközi jelenlét lehetőségét kínálta a hazai képzőművészet szereplői számára. Ugyanakkor az internet lehetőségei iránti kezdeti lelkesedés és technopozitivistá hangulat a kilencvenes évek végére kiábrándultságba fordult: egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a világháló a kreatív közösségépítés helyett elsősorban a globális piaci működések kiszolgálójává válik. Az előadás a rendszerváltást és az internet megjelenését követő párhuzamos folyamatokat vizsgálja a képzőművészet területére fókuszálva: Hogyan viszonyult az alapvetően technológiai természetű innováció az aktuális társadalmi-kulturális átalakulásokhoz? Milyen korábbi médiumok, platformok szerepét vette át az internet, és ezek milyen változásokat eredményeztek a képzőművészet területén? Milyen folytonosság figyelhető meg a hatvanas évek végétől kialakuló kommunikációs hálózatok, a mail art, a correspondence art és az internet-alapú művészeti hálózatok koncepciója között?

29. Szekció

Művészet és a hatalom 2.

Elnök

Soós Edit

KÉPIRÓ ÁGNES

Művészeti nyilvánosság a '80-as években – egy vidéki galéria működésének tükrében

Kass János grafikusművész tiszteletére 1985-ben a szülővárosában, Szegeden galéria létesült. Előadásomban egyrészt az azóta is folyamatosan működő Kass Galéria létrejöttét és első működési éveit szeretném bemutatni, az 1985–1989 között megrendezett kiállítások dokumentációs és sajtóanyagai tükrében, a helyi és országos kultúrpolitikai vetületben. Prezentációm azonban a művész '70-es évekbeli olyan tevékenységeit is érinti, mint az 1972-ben készült – Budapesten kiállításra nem engedélyezett – Fejek-sorozat, illetve a Fejek-konceptió inspirálta Dilemma című animációs film, mely a hazai megvalósítását elutasító lektori véleményt követően 1981-ben Londonban készült el. Kass János szoros kapcsolatot ápolt a nyugati tömbben élő, főként 1956-os emigránsokkal, mely mind az említett munkákra, mint a Kass Galéria kiállításaira rányomta a bélyegét. Előadásom célja a galéria működésén túl a rendszerváltást megelőző évek helyi és országos események vetületében bemutatni, hogy hogyan tudott lavírozni a hazai kultúrpolitika útvesztőiben a 20. század második felének egyik legnagyobb hazai alkalmazott grafikus, aki egyaránt volt az államosított könyvkiadás kedvelt és gyakran foglalkoztatott illusztrátora, és önálló művészi törekvéseiben nem ritkán korlátozott, társadalomkritikai szemléletű alkotóművész is. Az előadás támpontokat kíván adni olyan tágabb kontextusú kutatásokhoz tartozó kérdések megválaszolásához is, mint a művész helye, szerepe és mozgástere a késő Kádár-korszakban.

P. SZABÓ DÉNES

Szabó István és Bacsó Péter rendszerváltásra adott filmes reflexiói

A film mint művészeti ág technikai paramétereit tekintve gyorsan reagál az aktuális társadalmi változásokra, éppen ezért képes azokkal szinkronban megfogalmazni kritikáját. Az előadásomban két olyan kilencvenes évek eleji filmalkotást elemzek, melyek a rendszerváltásra mint történelmi tényre közvetlenül reflektáltak: Szabó István 1992-es *Édes Emma, drága Böbe* valamint Bacsó Péter 1994-es *Megint tanú* című alkotásait. A két mű társadalomtörténeti aspektusból azért jelentős alkotás, mivel érzékletesen mutatják be a fordulat éve utáni társadalmi folyamatok megkésetttségét, a szociológiai realitás átalakulásának fokozatos voltát. A rendszerváltás mint történelmi fordulópont ugyanis közvetlenül változtatott az ország politikai és gazdasági berendezkedésén, de a kilencvenes évek elején indult változásokra a társadalom lényegesen lassabban reagált, ami látványosan megmutatkozott a hirtelen megugró szegénységi és munkanélküliségi mutatószámokon. Az előadásomban a két film elemzése során elsősorban azok narratívájára, dialógusaira helyezem a hangsúlyt, és kiemelem azokat a főszereplőket érintő krízishelyzeteket, melyekkel Szabó István és Bacsó Péter reflektált az társadalmat érintő aktuális kérdésekre. A filmek ugyanis olyan megoldásra váró problémákat vetnek fel, melyek hosszú távú figyelmen kívül hagyása a társadalom egészét érintő strukturális nehézségeket okozhatnak.

WAGNER SÁRA

Egy hibrid műfajban alkotó zenekar legendája 1989 után: a szocialista kultúrpolitika és a műfaji hierarchia szerepe a populáris zenetörténet-írásban

Az ambivalens szocialista kultúrpolitikai gyakorlatok nem csak a zene-fogyasztási szokásokat alakítják a mai napig, de meghatározzák a különböző zenei stílusok műfajmeghatározását is. A szocialista média a populáris zenetörténet írására tett hatását a rendszerváltás sem törte meg, ugyanakkor a nosztalgiának, a kultúrpolitika egyre nyíltabb hibáztatásának, a mítoszalkotásnak teret adott. Előadásomban a rendszerváltás után létrejövő, a hetvenes évek eleji underground zenei szcéna történetét elbeszélő dokumentumok szerepét tárom fel elsősorban a Syrius együttes dokumentációjának segítségével. A téma felveti az állami intézmények megőrzési stratégiájának problémáját, a források hitelességének és hozzáféréseinek kérdését is, mely egyrészt diktálja a műfaji hierarchiát, másrészt hatással van a DIY megőrzés mechanizmusaira is.

30. Szekció

Vallásgyakorlás mint kulturális ellenállás a Kádár-korszakban

Elnök

SOÓS VIKTOR ATTILA

KISS RÉKA**Legális-illegális-féllegális.****Tiltott és tűrt pasztoráció a református egyházban
a Kádár-korszakban**

Előadásomban egy most induló intézményközi kutatás kérdésfelvetéseihez csatlakozva, református példákon keresztül, a vallásgyakorlás és a kulturális ellenállás összefüggéseinek vizsgálatához szeretnék néhány szemponttal hozzájárulni, arra keresve a választ, hogy milyen eszközei, lehetőségei, mozgástere volt a keresztény közösségeknek saját értékrendjük, normarendszerük tovább örökítésére. Milyen egyéni és közösségi stratégiák alakították az egyházi-vallási magatartásformákat a Kádár-korszak évtizedeiben? Miként reagált a pártállam, illetve az egyházi vezetés a hitélet kereteinek tágítására irányuló autonóm törekvésekre, alternatív stratégiák kialakítására, s vett részt a tűrt és tiltott közötti határvonal körüli alkudozásokban? Voltak-e felekezeti sajátosságok, eltérő katolikus-protestáns stratégiák e szűkre szabott játéktér kitöltésére? S végezetül, a hitéleti keretek tágítására irányuló törekvéseket mennyire tekintették a kortárs résztvevők, egyrészt a pártállam illetékesei, másrészt maguk a keresztyén közösségek a rendszerrel szembeni kulturális ellenállás megnyilvánulásainak, s miként interpretálja azokat a mai kutatói elemzés?

FEJÉRDY ANDRÁS**A vallásgyakorlás mint ellenállás. Szempontok a katolikus egyház
Kádár-korszak alatti történetének kutatásához**

A magyar pártállam az 1956-os forradalom után differenciáltabb egyház- és vallásüldöző egyházpolitikát vezetett be. A politikai és ideológiai ellenfél kategóriájába sorolt egyházakat a rendszer különösen veszélyes ellenfélként – a rendszer „legnagyobb legális ellenfeleként” – tartotta számon. Miközben az intézményes egyházi struktúrák ellenőrzött keretek között működhetek, a hatalom dichotóm világképének következtében minden olyan vallási-egyházi aktivitás, amely a rendszer logikájától eltérő, autonóm életmód megőrzését szolgálta (politikai) ellenálló tevékenységnek számított. Az előadás ennek az egyházi „ellenállásnak” mibenlétét, formáit és hatásait, illetve kutatásának során felmerülő módszertani problémákat tekinti át a katolikus egyházból vett példákra támaszkodva. Amellett érvel, hogy a vallásos civil társadalom „ellenálló” tevékenysége is fontos szerepet játszott a hagyományos gondolkodás, értékek és politikai attitűdök megőrzésében és átmentésében.

WIRTHNÉ DIERA BERNADETT**Elzárva? Bezárva? Kizárva? Katolikus lelkeségi mozgalmak
megjelenése a kádári Magyarországon
(a Fokolare mozgalom példáján)**

A rendszerváltás óta eltelt három évtizedben a hazai történeti kutatásban újra elfoglalta helyét az egyházak társadalmi-közéleti szerepét, mozgásterét vizsgáló egyháztörténet-írás. A kutatás középpontjában először a nagy személyiségek életműve és az egyházak 1945 utáni visszaszorításának és üldözésének eseményei (földbirtokok és iskolák államosítása, koncepciós perek, internálások, bebörtönzések) álltak. Fontos azonban látni, hogy a Kádár-rendszer idején, amikor a deklarációk szintjén mindenki szabadon gyakorolhatta vallását, milyen nehézségeket, korlátokat állított a hatalom annak érdekében, hogy gátolja a hívők közösségi vallásgyakorlását. A katolikus egyházban a II. vatikáni zsinat hatására megerősödő és világszerte terjedő megújulási (lelkeségi) mozgalmak különböző csatornákon Magyarországra is elértek a hetvenes években. Előadásomban az Olaszországban alapított Fokolare Mozgalom példáján keresztül azt kívánom bemutatni, hogy a magyar hívek mennyire voltak elzárva a nyugati kezdeményezésektől, illetve a hazánkba érkező mozgalmak hogyan tudtak gyökeret verni egy olyan országban, amely fizikailag és szellemileg is bezárva élte mindennapjait.

ABLONCZY BÁLINT**Szolidaritás és ellenállás:
református hálózatok a határontúli kapcsolattartásban.
Erdélyi segítőakciók a hetvenes-nyolcvanas években**

Ma már sokat tudunk a református egyházvezetés Kádár-rendszer alatti politikai és állambiztonsági kontrolljáról, de még mindig kevés információnk van a korabeli egyháztagok nyílt konfrontációt kerülő, a megszabott kereteken mégis túllépő tevékenységeiről. Ezek közé sorolható a hatvanas évek végétől szórványos, a hetvenes-nyolcvanas években már sokakat megmozgató Erdély-járás, amely egyszerre volt a nemzeti, illetve a felekezeti identitás és szolidaritás kifejeződése. Az előadás egy kutatás kezdetének kérdéseit és problémáit vázolja, egyben azonosítja a református hálózat kulcsszereplőit a határ mindkét oldalán. Kitér arra is, hogy milyen szerepet játszottak a kapcsolatok kiépülésében a nyugat-európai (elsősorban holland) protestánsok, illetve szó lesz az Erdélybe vitt segítségről és az onnan a református hálózaton keresztül kicsempészett anyagokról.

31. Szekció

(A) Rendszerváltás a történelem tanításában

Elnök

MIKLÓSI LÁSZLÓ

FARKAS JUDIT**Holnaptól kezdve minden másképp volt, avagy a tankönyvek
mint a rejtett (?) tanterv közvetítői**

Magyarország 20. századi történetében több olyan – hosszabb vagy –rövidebb életű – politikai rendszerváltás volt, amely az előzőekhez képes radikálisan új történelemszemléletet hirdetett. Ha csak az 1918–1945 közötti időszakot nézzük, akkor kapásból négyet fel tudunk sorolni: őszirózsás forradalom, tanácsköztársaság, Horthy-korszak, nyilas uralom. A kialakuló politikai rendszerek – legyenek ún. bal- vagy jobboldaliak – egyrészt szembefordultak a megelőző korszak narratívájával, másrészt a közgondolkodás tematizálásához, az ideológiai viszonyok meghatározásához, az aktuális jelen feletti politikai kontroll megteremtéséhez elengedhetetlennek látszott a múlt feletti ellenőrzés kialakítása. S így érkezünk el a történelem tankönyvek szerepéhez, hiszen az ezekben szereplő tananyag képes lehet az egységes narratíva kialakítására, gondoljunk csak például a honfoglalás fogalmához kapcsolódó ismeretekre. Az előadásban – saját korlátaim okán – arra nem vállalkozhatok, hogy a rendszerváltás /rendszerváltozás/ rendszerváltoztatás fogalmát e narratíva formálódás szempontjából megvizsgáljam, maradnék tehát a saját eszközeimnél, azoknál a középiskolai tankönyveknél, amelyekből a pályámon dolgoztam. Az élet ugyanis úgy hozta, hogy az 1990/1991-es tanévtől dolgozom középiskola történelemtanárként. A következő szempontok szerint vetem össze a középiskolai tankönyveket:

- fogalomhasználat (rendszerváltás /rendszerváltozás/ rendszerváltoztatás)
- az egyetemes történelem és a magyar történelem tárgyalásának módja
- témakörön belüli tematikus arány (pl. Kádár-korszakhoz képest mennyire hosszú)
- a megtanulandó tankönyvi szöveg és a források aránya, kapcsolata
- források témája, forrástípusok, feldolgozást segítő kérdések, munkamódszerek
- a témakör kulcselemei, csomópontjai (pl. alfejezetek, kiemelt tartalmak)
- a téma helye a témakörben (témakörhatár, a rendszerváltás követő időszak már egy új témakör vagy folyamatában mutatja a következményeket).

REPÁRSZKY ILDIKÓ

Mi maradt a rendszerváltásból, avagy ma mi az elvárás [kerettanterv, érettségi, tankönyv(ek)] a rendszerváltozás tanításakor? Kihívás ma a rendszerváltozás tanítása?

A jelenleg érvényes (2013-ban életbe lépett) kerettanterv tematikájában szerepel a rendszerváltás/rendszerváltozás/rendszerváltoztatás témaköre: „a Kádár-rendszer válsága, a külpolitikai változások és az ellenzéki mozgalmak” és „a rendszerváltozás „forgatókönyve”, mérlege, nyertesek és vesztesek.” A 2020-ban életbe léptetendő új NAT és kerettanterv elvárásai jelenleg még nem ismertek; amennyiben a konferencia időpontjáig nyilvánosságra kerülnek ezek a dokumentumok, akkor azok tartalmáról is beszámolok. A kimeneti követelményekben, azaz az érettségi vizsga témakörei között is szerepel a rendszerváltoztatás tematikája: középszintű érettségin „a rendszerváltozás főbb eseményei. A piacgazdaságra való áttérés és következményei” címmel, míg az emelt szintű érettségin ez kiegészül „a Kádár-rendszer válsága, a külpolitikai változások és az ellenzéki mozgalmak” témáival. Az érettségi vizsgán számon kérhető adatokat (fogalmak, személyek, események) is a kerettanterv részletezi; ezek adnak pontosabb eligazítást az elvárásokról.

A tanítási gyakorlatban azonban a vizsgára készüléskor az is fontos szempont, hogy az elmúlt években ezen témakörből milyen típusú és tartalmú feladatok jelentek meg az érettségi feladatsorokban, egyáltalán mennyire hangsúlyosan jelent meg ez a korszaka a magyar történelemnek. Előadásomban ezekből a feladatokból is szemezgetni fogok. A fenti szabályozókon túl, mi befolyásolja, határozza meg, hogy mit tanítunk erről a témáról? Bizonyos képet adhatnak erről a közoktatásban elvileg használatos/használandó tankönyvek. Mindkét „választható” tankönyv külön leckében foglalkozik e témakörrel, ezekre is kitérek majd az előadásomban.

Ugyanakkor az, hogy ma a 12. évfolyamon, a történelem órákon hogyan, a tanév mely időszakában és milyen részletességgel kerül elő a rendszerváltás témája, igazából nem tudjuk. Azt vélelmezem, hogy kevés iskolában marad idő, energia az érettségire készülés hajrájában.

Szintén csak hipotéziseket tudok megfogalmazni, illetve személyes tapasztalataimat megosztani arról, hogy vajon kihívást jelent-e ma a rendszerváltás tanítása/tanulása.

RIDEG LÁSZLÓ

Mit és hogyan tanít(hat)unk a rendszerváltás koráról? Lehetőségek és korlátok

A magyarság történelme során több fordulópontot is jelentő esemény játszódott le. Ilyen volt a steppei vándorlást lezáró letelepedés a Kárpát-medencében (honfoglalás), a keresztény magyar állam megteremtése (államalapítás), a középkori magyar állam részekre esése a XVI. század első felében, a magyar állam egységének helyreállítása a Habsburg Birodalom keretei között a XVIII. század elején, a polgári magyar állam kialakításának 1848-as kísérlete, a polgárosodás, és gazdasági modernizáció/kapitalizálódás politikai feltételeit megteremtő kiegyezés.

A XX. században ezen fordulatok sűrűbben fordultak elő: a történelmi magyar állam széthullása az első világháborús vereséggel, Trianonnal; a 2. világháborús vereség és következményeképpen a magyar állam bipoláris világrendbe való betagolódása az egyik szuperhatalom érdekszférájában alárendelt szereplőként; a szabadság megszerzésének kísérlete 1956-ban. Ezidáig az utolsó ilyen fordulópont, közelmúltunk kiemelkedő eseménye, a bipoláris világrend megszűnésével együtt lezajló rendszerváltás.

A magyar történelem oktatásában ezek a fordulópontok kiemelt szerepet kaptak és kapnak napjainkban is. Ez elvileg a rendszerváltás korára is igaz.

Azért is érdemes ezen korszak tanításának lehetőségeivel, módszereivel foglalkozni, mert – tapasztalataim és véleményem szerint – a középiskolás korosztály körében a XX. század történelme (és jelen korunk kérdései) iránt lényegesen nagyobb az érdeklődés a régebbi korokhoz képest. Ugyanakkor a korszak sajátossága, hogy míg a felnőtt népesség, így a tanárok többsége számára ez az időszak átélt történelem, addig tanítványaink úgy tekintenek rá, mint bármely múltbéli korra.

Véleményem szerint a korszak középiskolai feldolgozásával kapcsolatban a következő kérdésekkel érdemes foglalkozni:

- milyen célokat érdemes előzetesen megfogalmaznunk a korszak feldolgozásával kapcsolatban;
- hogyan, mire használhatóak a tankönyvek, mennyiben segítik az órai feldolgozást;
- milyen forrásokat érdemes használni;

- lehet-e, érdemes-e, illetve hogyan tudjuk használni a korszakkal kapcsolatos családi vagy egyéb szubjektív visszaemlékezéseket;
- hogyan változott a korszak tanítása, taníthatósága az évek során;
- milyen nehézségekbe ütközhetünk a korszak tanítása során – például időhiány, átpolitizáltság;
- hangsúlyok, értelmezési lehetőségek, tanulságok.

32. Szekció

**Az emlékezetpolitika provokációja:
az 1989-es eseményhorizont
digitális reprezentációjáról**

Elnök

MINK ANDRÁS

Felkért hozzászóló

HAMMER FERENC

HAMMER FERENC**A rendszerváltás médiatörténeti szempontból**

A rendszerváltás kiemelkedő emlékezetpolitikai sajátossága, hogy váratlanul történt. Ennek következtében alakult ki és alakul jelenleg is egy olyan emlékezete a Kádár-rendszernek és a rendszerváltozásnak, mely a nyolcvanas évek stagnáló, helybenjáró életét a rendszerváltáshoz közeledő mozgásként mutatja és cserében, az élet olyan momentumai, melyek nem illenek ebbe az Exodus-narratívába, elfelejti, lábjegyzetbe vagy zárójelbe teszi. E megfigyelés szerint vizsgálom a rendszerváltás médiareprezentációs mintázatait egyes, a téma fontos gyűjteményeiben.

TARI ÖRS – LEPOSA BALÁZS

Kurátori döntések a kontextus szolgálatában

Az előadás első felében az alábbi kérdésekre keresünk választ: Mennyiben tud hozzájárulni egy digitális gyűjtemény a közelmúlt egyik egyre vitatottabb kimenetelű történelmi eseménysorozatának, jelen esetben a rendszerváltásnak a megértéséhez? Az eltelt harminc év a kulturális emlékezetbe való átmenet miatt kritikus határnak tekinthető, az ezzel foglalkozó gyűjtemények kezelőinek óriási a felelősségük abban, hogy milyen stílusú és tartalmú narratívába ágyazva közlik forrásaikat. A digitális historiográfia aktuális kérdései alkalmasak közelítő választ adni arra, hogy mennyit ér egy ilyen gyűjtemény. Egyben arra is engednek következtetni, hogy milyen jövőbeli céljaink lehetnek, ha a felület további fejlesztését tűzzük ki célul, avagy lehet-e ebből egy sokáig élő virtuális emlékhely.

A weboldalon megjelenő virtuális gyűjteményre a pluralizmus metaforájaként tekintünk, az előadás második felében arra teszünk kísérletet, hogy felvillantsuk egy konkrét esemény többszörös értelmezésének, értelmezési lehetőségének hálóját. A gyűjtemény tagolásához hasonlóan megvizsgáljuk tehát, hogy hogyan interpretálják ugyanazon eseményt az Állambiztonság, az Ellenzéki Kerekasztal, és az MSZMP reformkörei. Mit „mond be” a Kossuth, illetve Szabad Európa Rádió, hogyan tudósít a Magyar Televízió és a Fekete Doboz? Mit, és hogyan fotóznak a civilek (Nagy Piroska, Urbán Tamás) és mit a *Magyar Rendőr* című folyóirat?

Az elbeszélések ilyen egymásmellettiése – reményeink szerint – különös erővel világítja meg azt a tényt, hogy a forrásgyűjtemény elemei is már valamilyen előzetes történés (képes, hangos, szöveges) interpretációi, ilyen formán ezen események láncolatáról alkotott történet úgy válik történelemmé, hogy annak „immanens” törvényszerűségei az eseményhorizonton belül maradnak. Ennek ellenére a történelem gyártása nem lehet sem öncélú, sem véletlenszerű; adekvát csak az argumentáció helyességében lehet.

ZÁDORI ZSUZSA**A rendszerváltás videón. Fekete Doboz Alapítvány archívuma**

Az 1988-ban megalakult Fekete Doboz az első független videós társulás a kommunista Magyarországon. A rendszerváltás előtt aktív résztvevője és dokumentálója volt a magyarországi politikai, társadalmi és kulturális eseményeknek. A Fekete Doboz az államilag kontrollált médiában elhallgatott eseményeknek és embereknek biztosított nyilvánosságot: a szamizdat kiadványok előállítóinak, az 1956-os forradalomról való megemlékezések és a kommunista diktatúra elleni tüntetések szervezőinek és résztvevőinek, a társadalmi és politikai változások, a nemzeti függetlenség és szabadság követelőinek.

A Fekete Doboz stábja az akkor modernnek számító és civilek számára is hozzáférhető VHS és S-VHS kazettákra rögzítette a magánlakásokban, underground helyszíneken, bárokban, mozikban, színházakban és utcákon zajló eseményeket. Az 1988 és 1996 között készült közel négyezer órányi videó-dokumentum anyaguk Magyarország legnagyobb és legjelentősebb rendszerváltást bemutató magán-archívuma. Az előadás a gyűjteményről, annak OSA-béli feldolgozásáról és kutathatóvá tételéről szól.

BÓNÉ JÓZSEF – TÍMÁRI KÁROLY**Az ötlettől a megvalósításig.****Kihívások egy digitális gyűjtemény életre keltése közben**

Hogyan lesz egy ötletből kész produktum? Milyen buktatókkal néz szembe egy fejlesztő egy vegyes média formátumú digitális gyűjtemény készítésekor? Miért van szükség projekt-szemléletre a fejlesztés során? Mit tanultunk, mit csinálhatunk jobban a közeljövőben? Ezekre a kérdésekre próbálnak válaszolni a Blinken OSA Archívum informatikus-fejlesztő munkatársai, őszintén beszélve a digitális gyűjtemény fejlesztési fázisairól, a folyamatok közben meghozott döntésekről, jövőbeni bővítési tervekről, lehetőségekről.

ZSÁMBOKI MIKLÓS

Virtuális gyűjtemény valós térben

Zsámboki Miklós programfelelős Virtuális gyűjtemény valós térben címmel mutatja be a Blinken OSA Archívum gyűjteményének, illetve az 1989: Lesze? oldalnak egy alkalmazási lehetőségét élményközpontú nyilvános és edukációs programok részeként. Az előadás a Blinken OSA Archívum által szervezett, illetve az Archívumban zajló vezetett sétákon keresztül vizsgálja a városi sétát mint a tudásátadás közvetlen, interaktív módszerét. Az OSA gyűjteményére épülő programok a rendszerváltást az utcai eseményeken és kifejezetten azok állandó, szimbolikus helyszínein keresztül dolgozzák fel. Ezek kontextusában válik a városi séta vizsgálat tárgyává mind műfaj (performativitás, participáció, reenactment), mind hatásterület (történelmi emlékezet, politikai szocializáció) szempontjából.

33. Szekció

Rendszerváltás a mindennapokban

Elnök

STUMPF PÉTER BENCE

ÖRDÖG MERCÉDESZ

A járható út teóriái, avagy a privatizáció értékelése a parlamentben

Az 1989–1990-es rendszerváltás komoly változásokat hozott a volt szocialista országok számára. A szocializmus felszámolása a kapitalista nyugat vívmányait engedte be Közép-Kelet-Európába. A gazdaságot érintő területeken is arculatváltás következett be. Többek között Magyarországon is sorra termettek a lehetőségek a magánszektor számára. Megkezdődött a privatizáció, melynek a korabeli közgazdászok két lehetséges módját látták. Az egyik stratégia a szerves fejlődés volt a másik pedig a gyorsított privatizáció. Kornai János e két opciót elemzi *Szocializmus, kapitalizmus, demokrácia és rendszerváltás* című művében. Az értékelések és ellenvéleményezések azonban a '90-es évektől egészen napjainkig is kitartanak a parlamenten belül is. A Független Kisgazdapárttól kezdve az LMP-ig találunk parlamenti képviselőket, akik hajlandók vitába szállni saját álláspontjuk igazolására. Előadásom a K-monitor által rendszerbe foglalt parlamenti felszólalások elemzésén keresztül kívánja bemutatni ezen nézőpontokat. Ezáltal kívánom Kornai két elméleti stratégiája közül alátámasztani azt, amely Magyarországon megvalósult.

Az előadásomat a gazdasági rendszerváltással kapcsolatosan négy fő egységre bontottam. Az előadás elején szót emelnék az 1989–1990-es rendszerváltásról, amely magával hozta a gazdasági arculatváltást is. Ezt követve a gazdasági rendszerváltás teóriáiról beszélnek Kornai János *Szocializmus, kapitalizmus, demokrácia és rendszerváltás* című műve alapján. Kornai János két lehetséges utat vázolt fel, e két út a szerves, fokozatos privatizáció, illetve a gyorsított privatizáció stratégiája. Mindkét mód sajátosságokkal bír, ezeket is bemutatom előadásomban. A harmadik egységem a K-monitor adatbázis rövid bemutatása, mely rendszerből a parlamenti felszólalásokat elemeztem kutatásom során a privatizáció kapcsán. A záró egységem a parlamenti felszólalók érvei/ellenérvei a privatizáció mellett/ellen. A felszólalók politikai arculata változatos, a meghatározó pártok egy-egy képviselőjének felszólalásával vázoló a felhozott érveket és ellenérveket a privatizáció kapcsán. A kiválasztásuk a K-monitor adatbázisában legtöbbet felszólaló képviselők kiválasztása alapján történt, illetve „elemként” az LMP felszólalóját emeltem ki. Az előadásom konklúziója, hogy a kutatásom Kornai János mely stratégiáját támasztja alá.

CSORDÁS NOÉMI

Kiutazási engedély, avagy a bevásárlóturizmus hatása a Kádár-korszakban

A XXI. században elképzelhetetlennek tartjuk, hogy lehetetlen lenne egyszerűen autóba ülni és elhagyni az országot. A Kádár-korszakban és a keleti blokk országaiban a kiutazás azonban nem jog volt, mint manapság, hanem kiváltság. Emberek tízezrei éltek úgy le az életüket, hogy soha nem hagyták el Magyarországot.

A témával mai szemmel is fontos foglalkozni. Ma, amikor a külföldön való munkavállalás trenddé kezd válni, párhuzamokat találhatunk a külföldön munkát vállalók és a nyolcvanas években videomagnó vásárlása érdekében Ausztriába utazók gazdasági hatóereje között.

Az előadás célja bemutatni, milyen korlátozások kapcsolódtak a kiutazási engedély beszerzéséhez, milyen okmányokkal és hová lehetett utazni, mennyi valutára volt szükség egy-egy ilyen úthoz és azt, milyen módon lehetett megszerezni. Tárgyalásra kerül az egyes utazások célja, és hogy mi motiválta azokat. Ismertetésre kerül a Kádár-korszak turizmuspolitikája, a rendszer válságának hatása a turizmusra. A határok és a politikai utak megnyitása a Nyugat felé.

Az előadás nem szolgál válasszal minden esetlegesen felmerülő kérdésre, mindössze egy összefoglalót kíván nyújtani a Kádár-korban élők mindennapjainak egy szegmenséről, amely már a korszakban is nagy változásokon ment át, majd a rendszerváltással demokratikus joggá vált.

HORNYÁK CINTIA

Rock és a rendszerváltás

Kvalitatív kutatás keretében szeretnék mélyebb betekintést adni a kulturális ellenállás témájába, pontosabban a miértekre az állampárti besúgók kapcsán a rock és punk zenekarok vonatkozásában. A hangsúlyt a felfogásra, a motivációra helyezem, melyhez az általam készített mélyinterjúk szolgálnak segítségül.

Kutatásom egyik szempontja, hogy a rendszerváltás előtti együttesek hogyan viszonyultak az országban fennálló politikai rendszerhez. Negatívan éltek-e meg a diktatórikus elemeket magában hordozó időszakot, vagy szimpatizáltak azzal. Vizsgálom, hogy vannak-e olyan formációk, amelyek kifejezetten a rendszer támadása ellen jöttek létre, egyfajta ellenszenv realizálta őket, vagy pedig annak éltetése, támogatása céljából. Párhuzamot szeretnék vonni annak kapcsán, hogy milyen devianciák állnak fenn a rendszerváltás előtt és után kiforrálódó rock és punk zenekarok között, tekintve akár a zeneszövegeket, vagy a tagságot. Górcső alá veszem az interjúk alapján, hogy mennyire volt elterjedt az állampárti besúgók intézménye, hogyan ítélték meg őket, illetve milyen információik vannak ennek kapcsán az átlagembereknek, esetleg a zenekarok további tagjainak. Ez alapján egy kvantitatív kutatás konstruálható, hogy mekkora tömegeket mozgattak meg azok, akik preferálták a rendszert, illetve azok, akik a rendszerváltást pozitív előrelépésként értékelték.

PETROVSZKI LÁSZLÓ

Rendszerváltás Medgyesegyházán

Medgyesegyháza Dél-Békés egyik meghatározó mezőgazdasági és közigazgatási központja. A közel 4000 fős település kiemelkedő szerepét 2009-ben városi ranggal ismerték el. Az első szabad, 1990-es helyhatósági választások óta, egyetlen ciklus kivételével (2010–2014) dr. Nagy Béla töltötte be a polgármesteri pozíciót, egészen 2010-ig a Szabad Demokraták Szövetsége színeiben politizálva.

Személye több évtizede meghatározza a település politikai életét, így előadásomhoz vele készíték interjút az 1989 és 1990 között lejárt helyi eseményekről és a rendszerváltás helyi folyamatairól. Válaszokat keresek, hogy az országos történések hogyan jelentek meg Medgyesegyháza szintjén. Vizsgálom a pártok és pártkezdemenyezések lokális megjelenéseit, illetve interjúalanyom visszaemlékezéseit figyelembe véve, felkeresem a Medgyesegyházán a korszakban prominens politikai szereplőket és politikaformálókat. A megszerzett információkat összegezve, elemzem a Medgyesegyházán jelenlévő politikai véleményvezérek szerepét a rendszerváltás idején.

Előadásom elsődleges célja, hogy körbejárva a rendszerváltás medgyesegyházi menetét, hiteles korképet készítek a településről, valamint a rendszerváltás mikroszinten zajló hatásairól. Hipotézisem szerint a rendszerváltozás nem csak Budapesten és a nagyvárosokban volt meghatározó eseménysorozat, hanem a Medgyesegyházához hasonló, vidéki kistelepüléseken is. Az ilyen irányú vizsgálódást ezért tartom indokoltnak és fontosnak.

34. Szekció

**Rendszerviták és emlékezet
Kelet-Közép-Európában 1989 után**

Elnök

MITROVITS MIKLÓS

BALÁZS ISTVÁN MIKLÓS**Viták a lengyel emlékezetpolitikai diskurzusokban 1989 után**

Az előadás célja a lengyelországi rendszerváltást követő, az államszocializmus évtizedeinek értékeléséhez kapcsolódó emlékezetpolitikai viták, illetve hosszabb-rövidebb ideig uralkodó trendek bemutatása 1989-től napjainkig. A közelmúlt feltárását övező diskurzusok kijelölése Kelet-Közép-Európa más államaihoz hasonlóan Lengyelországban sem maradt meg az arra hivatott szakemberek (történészek, politológusok, és más egyéb társadalomtudományok képviselői) hatáskörében, hiszen a mindenkori politikum is igényt tart a múltból folytatott közbeszédnek a számára megfelelő mederbe történő terelésére: ennek a kötélfűzésnek az egyes, nagyobb politikai fordulatokhoz (így például az Olszewski-kormány bukásához) kötődő állomárait is áttekinti a referátum. Az 1945 után kialakult berendezkedés megnevezéséhez kapcsolódó fogalmi vitákon (kommunizmus, államszocializmus, és így tovább) túlmenően az előadás kiemelten koncentrálni bizonyos események és jelenségek, így például a hadiállapot, vagy maga a rendszerváltás kortárs emlékezetére, illetve különös figyelmet szentel annak, hogy miként igyekezett az átmenet során felszínre törő problémákat – elsősorban a lusztráció és az ügynökakták kérdését – a pluralista rendszer az aktuálisan fontos ügyek közül a múlt lezárt fejezetéhez tartozók közé számítani.

ZAHORÁN CSABA**A román nemzet Ceaușescu/a kommunizmus után.
Folytonosság és új kihívások**

Az 1989. decemberi fordulat egyúttal a Nicolae Ceaușescu személyével összefonódott nemzeti kommunizmus végét is jelentette. Ám hiába fosztották meg a román államot a szocialista jelzőtől, a román nemzetépítés célkitűzései megmaradtak. A körülmények és a lehetőségek megváltozásához viszont az új eliteknek is sürgősen alkalmazkodniuk kellett, az útkeresés pedig komoly közéleti vitákkal járt. A „nemzeti kérdés” így a román rendszerváltás egyik fontos témájává vált, amely szorosan összefüggött az ország belső társadalmi – interetnikus és politikai – viszonyaival és az államközi kapcsolatokkal. A román eliteknek mindkét vonatkozásban számolniuk kellett az előző korszakok örökségével és az átalakuló nemzetközi viszonyokkal. A Romániát általánosan sújtó válságon túl a nemzeti diskurzust egyszerre határozta meg az ország multietnikus jellege és deklarált „nemzetállamisága” közötti feszültség, a román nemzetállam-építés hagyományai, az új geopolitikai helyzet – a szovjet blokk felbomlása és a Szovjetunió, majd Oroszország átmeneti visszaszorulása –, a magyar-román viszony és az euroatlanti integráció célkitűzése. Erdélyben a magyar kisebbség emancipatorikus törekvései, a Moldovai Köztársaság kapcsán pedig a két világháború közötti „nemzeti egység” visszaállításának lehetősége jelentették a fő kihívásokat, amelyekre az egyes aktorok részben egymástól eltérő, részben hasonló válaszokat fogalmaztak meg. Előadásomban azt szeretném röviden áttekinteni, hogy a román elitek hogyan viszonyultak 1989-90 fordulóján ezekhez a témákhoz, mik voltak a nemzeti diskurzus fő álláspontjai/pozíciói a rendszerváltás folyamán, és mindez hogyan változott meg napjainkra.

LUKÁCS GYÖRGY**A jugoszláv állam képe a horvát és szlovén közgondolkodásban
a felbomlás után**

Az államszocializmus bukása, a világban végbemenő átrendeződés a szlovének és a horvátok számára az új rendszer mellett önálló államaik kikiáltását is lehetővé tette. Jugoszlávia felbomlását megelőzően, a nyolcvanas évek végére a két legfejlettebb gazdaságú jugoszláv tagköztársaságnak számító Szlovénia és Horvátország elitjei belátták, hogy a jugoszláv államban minél nagyobb önállóság elérésére kell törekedniük. Mindkét országban nyilvános vita kezdődött az 1945 utáni rendszerről, s a közös jugoszláv állam megítéléséről.

Az előadás célja a történészek körében folyó, illetve a közbeszédet meghatározó viták bemutatása, kiemelve a horvát és a szlovén eset közötti különbségeket, kitérve az ebben tapasztalható eltérések történelmi, gazdasági, politikai, ideológiai okaira. A jugoszláv állam megítélésével kapcsolatos viták a két független állam fennállásának közel három évtizede során folyamatosan zajlottak, s napjainkig tartanak. Előadásomban arra is kitérek, hogy ezen vitákra milyen hatással volt a két ország függetlenné válásának folyamata közötti jelentős eltérés, s a nyolcvanas évek legvégén formálódó ellenzéki pártok, valamint a pártalakításokba hallgatólagosan beleegyező kommunisták, illetve az utódpártok viszonyának alakulása mennyiben befolyásolta azokat.

BENCsik PéTER**A kommunista Csehszlovákia megítélései Csehországban 1989 után**

A bársonyos forradalom éles cezúrárt vont a csehszlovák államszocializmus és a demokratikus rendszer között. A „kommunizmus” örökségével való szembenézés az első pillanatban megkezdődött, sőt bizonyos értelemben már 1989 előtt elindult. Václav Havel révén ez a szembenézés morális, sőt filozófiai élt is kapott, a blokk legtöbb országánál mindenképpen többet. A kommunizmus megítélése politikai vitákat elsősorban a korai kilencvenes években keltett (lusztráció, privatizáció stb.), a későbbi emlékezetpolitika viszont politikamentesebbé vált, mint Magyarországon. Ennek az is oka lehet, hogy a kormányképes cseh baloldalt nem terhelte az utódpártiság vádja. Sajátos vonás, hogy az 1948 előtti korszakot a cseh emlékezetpolitika nem tekinti a kommunista rendszer részének. A történészi értékelések ugyanakkor már árnyaltabban kezelik az 1945–1948 közötti korszakot is. A politikai és részben a történészi emlékezet jelentős mértékben az áldozatok történeteinek feltárására koncentrál, legyenek azok politikai perek elítéltjei, politikai okokból öngyilkosságot elkövetők vagy éppen a vasfüggöny áldozatai. A magyarhoz képest további sajátosság az antikommunista ellenállás (úgynevezett „harmadik ellenállás”) kutatásának kiemelt jelentősége. A kommunizmus iránti társadalmi nosztalgia Csehországban is létezik, bár ez – Lengyelországot leszámítva – az egész blokkon belül a legkisebb arányban jellemzi a lakosságot.

35. Szekció

**Rendszerváltás a tudományos életben:
tudományos szabadság és reformok 2.**

Elnök

HORVÁTH SÁNDOR

KLANICZAY GÁBOR**Reformtörekvések az ELTE-n 1989-ben**

1988 táján az ELTE berkeiben is érezhető volt a változás szele: az első újszerű képződmény a Granasztói György által alapított Atelier, egy francia-magyar co-tutelle történész-szociológus doktori képzés, a párizsi EHESS által kezdeményezett együttműködési program, melynek első évtizedében részt vettem (és amely máig létezik). Hunyadi György dékánná választása után 1989-ben alakított egy bizottságot a bölcsészkarok oktatás reformjára, pl. a kreditrendszer bevezetésére, vagy a történész-oktatás szigorú kronológiai menetrendjének lazítására – ebben a bizottságban is részt vettem. Ugyanekkor az MTA-Soros alapítvány egy külön pályázati programot hirdetett meg az ELTE Bölcsészkar reformjának, új tanszékek, új programok alapításának a támogatására, amelynek én lettem a felelőse. Ennek a pályázati ciklusnak az eredményeképpen alapult, Soros-támogatással, Bácskai Vera és Benda Gyula vezetésével a Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék, továbbá Gerő András és az én vezetésemmel a Történelmi Antropológia program, de kapott Soros-támogatást a többi más oktatási program is. A reformtörekvéseknek egy további kiindulópontja volt a TDDSZ, melynek egyik fontos kezdeményezése 1989 után a szocializmus idején politikai okokból üldözött, az ELTE-ről kirúgott oktatók eseteinek dokumentálása, melynek összegyűjtését én kezdtem el még a '80-as években, és Pajkossy Gábor állított össze belőle egy teljes dokumentációt a TDDSY számára. Előástam ez ezekről őrzött anyagokat az íróasztalfiókom mélyén őrzött dossziékból, és készítettem egy nosztalgia-összeállítást az akkor fogalmazott szövegekből.

MÁTAY MÓNICA

Apolitikus nemzedék?

Diákok és politikai aktivitás a rendszerváltás idején

Az 1970-es években a politikai ellenállás egyik meghatározó formájának számítottak a március 15-i alternatív ünnepségek, spontán, vagy szervezett demonstrációk, tüntetések. Ezekben, ahogyan ez az 1848-as és 1956-os hagyományból is következik, központi szerepet vállaltak középiskolások, főiskolai és egyetemi hallgatók. Néhány éves némaság után 1983-tól újjáéledt a márciusi utcai politizálás, az utolsó, kifejezetten diákmegmozdulásként számon tartott tüntetést lánchídi csata néven emlegetik –, bár hozzá kell tenni, a rendszerváltást feldolgozó művek csekély figyelmet szentelnek az eseménynek.

A prágai bársonyos tavasz, és különösen az 1989-es Tienanmen téri tiltakozások, majd a tragikus vérengzések főszereplői szintén diákok. Vajon a magyarországi rendszerváltásban megjelennek jól leírható csoportként, politikai események kitüntetett aktoraiként a gimnazisták, egyetemisták?

LACZKÓ SÁNDOR**A Bibó István Emlékbizottság és a Nemzet és demokrácia című
szegedi konferencia 1989 májusában**

Jómagam a nyolcvanas évek második felében egyetemre járó azon bölcsész generációhoz tartozom, amely emigráns és szamizdat irodalmon szocializálódott, s Bibó István művein nőtt fel és érte el szellemileg érett korát. A rendszerváltás számunkra valódi élmény volt, friss diplomával a kézben a szabadság levegőjét mámorosan szívtuk magunkba. Noha érzékeltük a társadalmi és politikai változások ellentmondásait, alapvetően mégis az egyéni és társadalmi lehetőségek kitágulására fókuszáltunk és ezt éltük meg jobbra eufórikusan, bár sokszor naiv módon. Szellemi útkeresésünk a nyolcvanas évek közepétől természetes módon vezetett el bennünket öntevékeny hallgatói szerveződések, önálló egyetemi szellemi közösségek létrehozásáig. Előadásomban az 1988 őszén aktív részvételemmel létrejött Bibó István Emlékbizottsággal, s annak 1989. május 12–14-e között lezajlott 'Nemzet és demokrácia' című konferenciájával foglalkozom, mint amely jelentékeny intézménye és fontos eseménye volt az 1989-es szegedi történéseknek.

BALOG IVÁN

Bibó recepciója, mint a rendszerváltás előmozdítója – és akadályozója

Előadásomban a Bibó István Emlékbizottság (BIEB) által szervezett 1989-es Bibó-konferencia példáján igyekszem bemutatni, hogy Bibó recepciója előmozdította kommunista rendszer megdöntését, de egyúttal a pozsgaysta erők számára is szolgáltatott muníciót, amelyek meg akarták akadályozni a piacgazdaság és a parlamenti demokrácia teljes körű kiépítését. Ez összekapcsolódott Bibó rehabilitációjával, amely tisztázni kívánta őt ama vád alól, amellyel a Kádár-rendszer bebörtönözték: hogy restaurálni akarja a tőkés rendet. Vegyük észre, hogy paradox módon éppen ez a rehabilitációs diskurzus tolmácsolja hitelesen Bibó felfogását. Bibó István ugyanis 1956-ban is szocialista volt, aki ellenezte a nagy magántulajdonon alapuló kapitalizmus visszaállítását, és nem engedte volna indulni a választásokon azokat a pártokat, amelyek ezt tűzik ki célul. Az e körül kialakult vita képezte a fő törésvonalat a BIEB-konferencián, amely az akkor még csak alakulóban levő pártoknak jó lehetőséget biztosított a bemutatkozásra, önmaguk pozicionálására.

36. Szekció

A rendszerváltás társadalmi hatásai 1.

Elnök

NAGY LEVENTE

LIPCSEI LÁSZLÓ PÉTER**Rendszerkritikus mozgalom a rendszerváltás előtt és után:
a szélsőjobbaldali szubkultúra mint ellenállás**

Előadásomban a nemzeti rock előzményeit és a rendszerváltást követő karrierjét vizsgálom, fókuszálva annak protest természetére, oppozíciós technikáira, mely különösen az ellenségkonstrukció során fedezhető fel (Szabó 2006, van Dijk 2006). A nyolcvanas évekre kialakultak a zenében is a hatalomhoz való viszonyulás technikái. Így ismerünk zenekarokat, amelyek a rendszer keretein belül szabadon koncertezhettek és olyanokat is, amelyek a tiltás ellenére működtek, míg néhány zenekar pedig a hatalom által megtűrtként jelenhetett meg. A rockzene tipikusan került tiltás alá, mely természetéből és helyzetéből fakadóan így a pártállami rendszer társadalomkritikusa lehetett. Feischmidt és Pulay részben a nemzeti rockban látják a nyolcvanas évek rockzenei szcénájának folytatását (Feischmidt-Pulay 2014:255). A politikai átmenetet követően a rockzene bírálta a fogyasztói kultúrát és ennek ikonjává váló amerikai kultúrát, mely még intenzívebbé vált a rendszerváltáshoz fűződő gazdasági növekedéshez és prosperitáshoz fűződő remények fokozatos elillanásával. Így maradt a nemzeti identitás és a befelé fordulás, mint politikai mondanivaló. A rockzene mellett a skinhead zenei szubkultúra működött már a nyolcvanas években kis létszámú underground közösségként, amely sikeresen integrálta a nemzetet, az elnyomott kulturális kódot (Feischmidt-Pulay 2014:256). Így a nemzeti rock a 2000-es években már egy viszonylag széles nyilvánossághoz jutott el. Ez a műfaj azóta is rendkívül népszerű, számos zenekar működteti a szcénát, amely köré fesztiválok, rendezvények, kiadók vagy márkák szerveződtek. A nemzeti rock szövegvilágában, vizuális megjelenéseiben, szimbólumaiban központi szerepet kapnak a nemzeti kódok, mint a régmúlt dicsősége, történelmi hősök és „Nagy-Magyarország”, a nemzet közösségének viktimizációja, mely az ellenség működésének eredménye. Ez az oppozíció jól illeszkedik a nemzeti rock „mi” és „ők” logikájához, melyet a diskurzuselemzés eszközeivel kísérlek meg illusztrálni.

KUKUCSKA ZSUZSA

A rendszerváltás hatása a munkanélküliség alakulására

Az előadás középpontjában az 1980-as évek végén bekövetkező változások és azok munkaerőpiaci hatásai állnak. A világgazdasági fordulat ellenére stagnáló vagy épp csökkenő reáljövedelmek és életszínvonalak mellett a felhalmozódó rezsiadósságok tovább növelték a társadalom egyes tagjainak kirekesztettségét. E koncepción keresztül kerülnek bemutatásra a társadalom munkanélküliséggel sújtott egyben nagy tömegű, de heterogén csoportjai. A rendszerváltást követően alapvetően két folyamat egyidejű hatása érvényesült. Egyrészt a demográfiai változások eredményeképp nagy arányban jelentek meg a pályakezdők, akik a gazdasági struktúra átalakulásának következtében munkanélküliként kezdték munkás életüket. Másrészt megnőtt a jövedelempótló támogatásában részesülő munkanélküliek száma. Ezen hatások értelmében viszont a munkanélküliek csoportösszetétele is megváltozott: korábban a betegek, képzetlenek, iskolázatlanok vagy idősek, falusiak alkották azok döntő többségét – a rendszerváltás hatására viszont beléptek köreikbe az egészséges, képzett, közép és fiatalos középosztálybeli tagok is. A munkanélküli csoportokon belül ugyanakkor alcsoportok is megkülönböztethetők, például a pályakezdők körében a parkoló pályán álló fiatalok, akik továbbtanulásra készek, másrészt az elhelyezkedni nem tudó, harmadrészt pedig a felsőoktatási végzettséggel rendelkező fiatalok – akik 2,5 százalékkal képviseltették magukat a munkanélküliek körében. Szintén társadalmilag negatívan determinált körbe sorolhatóak a nők, a tartós munkanélküliek vagy a nemzeti kisebbség. Külön, s egyben kiemelt aspektusként jelennek meg a társadalmi problémakörök, mindazon devianciák, amelyek a rendszerváltást követően felerősödtek, mint a hajléktalanság, a kábítószer-fogyasztás vagy a bűnözés. Az előadásból világossá válik az is, hogy megkülönböztethetők azok az egyes társadalmi csoportokhoz tartozó viselkedés-mintázatok, amelyek az egyéni élethelyzeteket és továbblépési - kilépési lehetőségeket is döntően meghatározták.

SZÖÖR-FÜLÖP LUCA

A rendszerváltást követő nőjogi megmozdulások

A nőjogi megmozdulások fontos részét képezték mind a tizenkilencedik, mind a huszadik század Európájának. A törekvés e formája Magyarországot is érintette, ebből adódóan számos nőnek vált nyitottá az oktatás, a szabad választás és más olyan lehetőségek, amelyekben évszázadokon keresztül csak férfiak részesülhettek. Ennek ellenére az egyenlőtlenségek különböző formái nem csökkentek – továbbra is a mindennapok részét alkotják. Magyarország esetében a mozgalmak, amelyek újabb változást hozhattak volna a társadalomban, elmaradtak. Ennek fő kiváltó okát a feminista szervezetek működését ellehetetlenítő szocialista berendezkedésben kell keresnünk. Ebből adódóan a nők jogaiért való képviselői évtizedeken keresztül elmaradt. A rendszerváltás évében alakult meg a Feminista Hálózat, amely a korszak első jelentős nőjogi szervezetévé vált, mivel mind a politikában, mind a közéleti kérdésekben fontos szerepet vállalt. A Feminista Hálózat szerepe nem csupán ebben az időszakban volt számottevő, hiszen a későbbi években létrejövő nők jogaiért dolgozó szervezetek alapjául szolgáltak. Előadásom gerincét tehát a Feminista Hálózat megalakulása, fejlődési íve, illetve az általa elért eredmények ismertetése képezi.

NEMES-ZÁMBÓ GABRIELLA**A gyermekvédelmi politika átalakulása a rendszerváltás után**

A gyermekvédelmi politika rendszerváltáshoz kötődő átalakulása szükségszerűen egybefonódik az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének 1991-es magyarországi ratifikálásával, az 1994–1995-ös évek törvényi koncepciójának kidolgozásával, majd az 1997. évi XXXI. törvény meghozatalával. A változások egyszerre jelentettek paradigmaváltást a gyermekjóléti és gyermekvédelmi rendszer összekapcsolásának vonatkozásában, valamint a családok erősítésének célkitűzése által. Mindezen változások nemcsak a gyermekvédelem strukturális átalakítását eredményezték, hanem egyben a szakmai munkát is új irányba terelték. Az előadás során ezen strukturális és szemléletbeli változásokra fókuszálva tekintem át a rendszerváltást megelőző időszakra, a rendszerváltást közvetlenül követő időszakra, illetve a napjainkra irányuló kutatásokat, melyek betekintést engednek a gyermekvédelmi szakellátásban élő gyermekek és fiatalok gondozásával kapcsolatban végbement legfontosabb változásokba, felvázolva egyúttal a gyermekvédelmi politika elmúlt évtizedeinek legfontosabb átalakulásait.

37. Szekció

**Rendszerváltozások agrár- és falusi
miliőben. A kollektivizálástól
a dekollektivizálásig**

Elnök

Ö. KOVÁCS JÓZSEF

Ö. KOVÁCS JÓZSEF

A kollektivizálás társadalmi hatásai

Az erőszakos kollektivizálást olyan társadalomtörténeti eseménynek értelmezem, amelynek három karakterisztikus tényezője érvényesült: traumatikus, nagy társadalmi tömböt érintett, és hosszú távú, struktúraváltoztató hatása lett. A jelenlegi konferencia témája szempontjából különösképpen az utóbbi fontos. Ezek a változások „alulról” és „felülről” motivált történések, struktúraváltások, egyéni és kollektív cselekvések a politikai határvonalaktól jelentős mértékben eltérnek. Az előadásomban arra is törekszem, hogy a hagyományos fogalmakat (át)értelmezzem. Ennek során elsősorban a kortársak viselkedését, alkalmazkodó ellenállási formáit, összességében a társadalmi gyakorlatot állítom középpontba. A kollektivizálást tágabb kontextusba helyezve, a közép-kelet-európai vidéki változások tükrében elmondható, hogy a társadalmi árat igazán a dekollektivizálás, a rendszerváltozás során lehetett felmérni.

CSIKÓS GÁBOR**„A tszcs szervezés miatt búskomorrá vált”.
A felemás modernizáció egészségügyi vetületei**

A vidék modernizálásának szocialista projektjében központi szerepet kapott a „nagyüzemi gazdálkodás”, aminek magyarországi kikényszerítésére 1948 és 1961 között került sor a kollektivizálási kampányok eredményeként. Noha a „fogyasztói szocializmus”, a „gulyáskommunizmus” valóban tárgyalható a modernizációs paradigmában, az életszínvonal növelésének vagy a mezőgazdasági termelékenységnek a súlykolása sokszor kiszorítja a súlyos válságjelek észlelését. Magyarország éppen ezekben az évtizedekben lett az egyik legtöbb alkoholt fogyasztó ország, növekedett az öngyilkosságok és a pszichés problémákkal küzdők száma is. A mintázatok romlásában nem kevés szerepet játszott a fiatalok, a nők illetve a vidékiek növekvő érintettsége. Ezen társadalmi válságjelek tárgyalása a Kádár-korszak öndiagnózisában a modernizációs narratívába simult, feltehető azonban, hogy a kollektivizálás sikerrel tabusított traumája valamint a kulturális dezintegráció legalább akkora súllyal jelentkezett. Az előadás a romló egészségügyi mutatók lehetséges okait tárgyalja, bemutatva a kutatási nehézségeket és illusztrációs szándékkal az OPNI raktári anyagából feldolgozott eseteket is.

SCHLETT ANDRÁS**Mezőgazdasági munkaszervezet és munkakultúra különbségei
a nagy- és a kisüzemi gazdálkodásban**

Az előadásban a kis- és nagyüzemi termelés szervezeti jellemzőit, hatékonyság és hatékonyságvesztés területeit, munkamegosztás jellegzetességeit, kulturális összefüggéseit vizsgálom. Kiindulópontom, hogy a parasztságnak a munkavégzéshez, a boldoguláshoz sokkal több, és főleg szélesebb körű szakmai és kulturális ismeretre volt szüksége, mint később a szakosodott agrárproletároknak. A parasztságnak saját kultúrája volt, ami a népművészetektől a háziiparokig szinte külön világot jelentett. A termelési módjukhoz szükséges ismeretek terén a paraszt szinte polihisztor volt a proletárokkal szemben. Ezért a nagyüzemi termelésmódra történő átállás nem csak radikális tulajdoni, munkaszervezeti változást jelentett, hanem kultúra-vesztést is.

PLENÁRIS ELŐADÁS

Levezető elnök

HORVÁTH SÁNDOR

MTA BTK Történettudományi Intézet
tudományos főmunkatárs

RAINER M. JÁNOS

*Eszterházy Károly Egyetem, Új és Jelenkori Történeti Tanszék
egyetemi tanár*

A rendszerváltás fogalma és újabb jelentései

Az előadás megkülönbözteti a *politikai átmenet* (a mai politológiában és történetírásban, sőt *tranzitológiában* oly gyakorta használatos (*political transition*) fogalmát a nagy, rendszerszintű átalakulástól (*systemic transformation*). Megpróbál rövid áttekintést adni az 1989-es változások jelentéseiről, elsősorban a nemzetközi és hazai *történetírás* 1989-képéről. Három szakaszt különít el: az elsődleges, azonnali értelmezéseket, a nyomában született első generációs történetírói termést és végül a politikai indíttatású revizionizmust. Más szóval: a liberális értelmezési keret, a liberális narratíva és az antiliberális revizionizmus szakaszait. A 20. század végéről szóló történetírás egyik alapkérdésével, hogy tudniillik miért került sor a szovjet típusú rendszer összeomlására, s hogy vajon szükségszerűségek avagy véletlenek a magyarázó tényezők, csak a rendszerváltás jelentéseinek összefüggésében szól. Zárásképpen olyan újabb történeti megközelítéseket villant fel, amelyek ugyancsak egyfajta revízióból erednek, de nincsenek közvetlen politikai, pláne hatalmi konnotációi, mint az antiliberális revizionizmusnak – ezeket egyelőre „posztliberálisnak” nevezve.

38. Szekció

Sorsfordító történelem. A rendszerváltás hatása az élettörténetre

Elnök

KESZEI ANDRÁS

Felkért hozzászóló

SZILÁGYI MÁRTON

BÖGRE ZSUZSANNA**Szerzetesrend tagjainak emlékezete:
Feloszlatástól a rendszerváltásig**

Magyarországon minden szerzetesrendet erőszakosan feloszlattott a Rákosi diktatúra. A 23 férfi és a 40 női szerzetből (körülbelül 12 000 fő) az állam négy rend működését hagyta meg. 1950 után a szerzetesrendek többféle stratégiával próbáltak alkalmazkodni a kialakult helyzethez. 2-3 rend a föld alatt folytatta titokban működését, vállalva az ezzel járó összes veszélyt. A rendek többsége azonban intézményes szinten nem tudott ellenállni a vallásüldözésnek, tagjaik szétszóródtak.

Kutatásaink alapján elmondható, hogy nemcsak az állam által engedélyezett, vagy nemcsak a föld alá kényszerült rendtagok tartották meg szerzetesi identitásukat, hanem azok többsége is, akik az „ellenállni nem tudó” szerzetek tagjai voltak. A megkérdezettek, korábbi intézményes kereteiktől függetlenül azt vallották, hogy szerzetesek voltak és szerzetesek maradtak az üldöztetés évei alatt is. Mindebből kérdések sora vetődik fel, mint például, hogy hogyan őrizhette meg identitását az a személy, akinek státuszát hivatalosan nem létezőnek tekintette a politikai rendszer? Hogyan integrálódtak a szerzetesek a megváltozott társadalmi körülményekhez intézményi háttér nélkül? Milyen mozgásterük maradt? Azok a nővérek, akik társadalmi értelemben magukra maradtak, hogyan tudták megőrizni önazonosságukat? Milyen magatartási stratégiák alakultak ki a megváltozott társadalmi körülmények között, s ezek közül melyek bizonyultak szerencsésebbnek s melyek kevésbé annak, a rendek és az egyének szempontjából? S végül, de nem utolsósorban, hogyan lett a „kedves nővérekből” „titkos apáca,” ill. „gyanús személy” a magyar társadalomban? A történelem sorsfordulója, a rendszerváltás sokakat váratlanul ért, de akik koruknál fogva tehették, aktivizálódtak az „újraindulás” reményében. 1989 sorsforduló volt a szerzetesek számára, ugyanakkor nagy kihívást is jelentett az új feltételekhez való alkalmazkodás.

Hogyan lehet a demokráciában, az időközben szekularizálódott magyar társadalomban hiteles szerzetesi életet élni? 1989 után elindult az útkeresés, a tradíciók felelevenítése, új keretek konstruálása. Azóta eltelt 30 év. Vajon mi az, ami működő stratégiának bizonyult, hogyan tudták a szerzetesek megfogalmazni az új környezetben társadalmi identitásukat?

Ezekre a kérdésekre próbál válaszokat adni az előadás, kvalitatív empirikus kutatás alapján.

NÉMETH KRISZTINA**Észrevétlen rendszerváltás:
'89 az állami gazdaságok dolgozóinak szemszögéből**

Az előadás három élet- és családtörténeti interjúkon alapuló szociológiai terepmunkát kapcsol össze, amelyeket különféle időpontokban végeztem: egy volt állami gazdasági telepen (2019), egy pusztán (2013) és egy pusztából lett faluban (2015). Ezeket a térben egymástól távol eső tereket – az egyik a Dunántúl közepén, a másik annak déli részén, a harmadik az Alföld egy tanyás vidékén található – az állami gazdaságok jelenléte köti össze. Különbséget teremt viszont közöttük, hogy míg a Dunántúlon a puszták uradalmi, majorsági művelést és társadalmi formációt jelentettek, amelyre ráépült az állami gazdaság, az Alföldön a szóban forgó telep egy kiegyenlítettebb birtokstruktúrába épült bele, és nincs uradalmi előképe: itt az állami gazdaság elődje egy rabgazdaság volt.

A három térben gyűjtött elbeszélések, visszaemlékezések sajátja, hogy '89 körüli időszak jobbára hiányzik, vagy nagyon halványan elevenedik meg; sokszor maga a rendszerváltás szó is hiányzik az elbeszélésekből. Az előadás ezt a sajátos, retrospektíve megképződő hiányt próbálja értelmezni arra keresve a választ, hogy miként szerveződnek a volt állami gazdasági dolgozók személyes emlékei és hogyan (nem) reprezentálódnak bennük nagy történelmi fordulópontok, köztük a rendszerváltás – illetve ez hogyan válik szinte súlytalanná a jelenbeli visszaemlékezések fényében. Mi szervezi és magyarázhatja ezt a sajátos hiányt; azaz milyen összefüggések mutatkoznak az egyéni visszaemlékezések és az elbeszélők sajátos társadalmi-térbeli pozíciója, valamint a tér marginalizáltsága és a nagyüzemi struktúra viszonylagos változatlansága között?

LUXNÉ PREHODA ANNA**Újonnan nyíló vallási lehetőségek és a rendszerváltás**

Előadásomban egy vallásszociológiai problémával szeretnék foglalkozni, melyet meghatároznak a rendszerváltás után életbelépő új törvények, így aktuális problémának gondolom a konferencia témáját tekintve. Közismert a Magyarországon közel negyven éven át fennálló kommunista és szocialista vezetés vallásellenessége, mely nem csak a négy történelmi egyház ellen tett lépéseket (például 1948: egyházi birtokok államosítása, 1949: kötelező vallásoktatás megszüntetése, 1950: szerzetesrendek feloszlata), hanem erőteljesen meghatározta az új vallási mozgalmak, felekezetek megjelenését és életét is. Bár ezek 1989-ig nem működhettek bejegyzett vallási közösségekként, több közülük addigra már több évtizedes múltra tekintett vissza, melyet „földalatti”, nem hivatalos módon éltek át. A rendszerváltás után életbelépő új Alkotmány magába foglalja a vallási közösségek működési szabadságát, így több jól ismert egyház abban az évben lett bejegyezve. Az Alkotmány 60. § (1) része a lelkiismereti és vallásszabadságot iktatja törvénybe, a 60. § (2) a szabad és nyilvános vallásgyakorlást és a 60. § (3) az állam-egyház elválasztását. Emellett az 1990. évi IV. tv. kimondja a felekezetek bejegyzési kötelezettségét, amit azok számának gyors ütemű növekedése igazolt az 1990-es években. Előadásomban kifejezetten két ma is működő és sok hívet számláló egyház magyarországi történetével szeretnék foglalkozni, melyek a fent bemutatotthoz hasonló „életutat” jártak be hazánkban, mindkettőt a rendszerváltást követően jegyezték be. A Hit Gyülekezetének és a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségének rövid történeti bemutatása után előadásomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy ezek a vallások miért és kik számára váltak vonzóvá? Mikor és milyen okból csatlakoztak ezekhez már a szocializmus alatt/után az emberek? Miért jelentettek és jelentenek máig alternatívát az újra talpra álló történeti egyházakkal szemben? Ezekre a kérdésekre élettörténeti interjúk elemzésével keresek választ.

SOLTÉSZ MÁRTON**Szélkakasok és széplelkek.
A Nagy Péter–Szabó Magda vonal**

Szabó Magda író (1917–2007) és Nagy Péter irodalomtörténész (1920–2010) életműve az irodalomértés és a lélektan szempontjai szerint egyaránt megközelíthető. Előadásom célja felgöngyölíteni e két ellentmondásos figura sajátos fegyverbarátságát, s emberi-szakmai kapcsolatuk megromlásának hátterében felmutatni a hatalomhoz fűződő viszonyuk alapvető (mondhatni: strukturális) megváltozását. Forrásaim Nagy Péter 1992 és 2010 között vezetett, mindeddig publikálatlan kéziratos naplójegyzetei, az irodalmár akadémikus hagyatékában fennmaradt levelezésük, leányához írott, megjelenés előtt álló, *Levelek Piroskának* című emlékirata, a Szabó–Szobotka-házaspár műveiről (könyveiről és színházi premierjeiről) írott kritikái, tanulmányai, valamint Szabó Magda *Drága Kumacs!* (Bp., Európa, 2010) című levelezéskötete és Szobotka Tibor naplója (*Bánom is én...*, kiad. Kosztrabszky Réka, Bp., Jaffa, 2019).

Bár az anyag terjedelmes, a belőle levonható következtetés kézenfekvőnek tűnik. Író és kritikus szinte egy emberként bizonytalanodik el a '89-es fordulat idején – mindketten öngyilkossági gondolatok kísértésében vegetálnak. *A pillanat* (1990) megjelenését követő években azonban fordul a kocka – s velük hőseim sorsa is: a hatalom védettségét élvező író s a hatalom kegyével barátját kitüntető kritikus ideális kapcsolata átalakul, felbomlik. Szabó Magda újabb és újabb írói sikereivel, valamint Nagy Péter e másodvirágzással párhuzamos totális visszavonulásával az egykori barátság két sértett magánember neutrális viszonyává sekélyesedik, melynek mélyén mind jobban elhatalmasodik a kölcsönös gyanakvás és idegenkedés szelleme. A mitomán és a racionális személyiség kétféle paranoiája találkozik itt – s vezet el az ismerősség melengető, életérdekű sorsközösségi érzésétől az idegenség (Szabó esetében az addig több-kevesebb következetességgel építgetett „én”-től, Nagy esetében a *világtól* való visszafordíthatatlan elidegenedés) halálközeli állapotához.

KESZEI ANDRÁS**Élettörténet és történelem: sorsfordító események emlékezete**

A rendkívüli társadalmi események kollektív emlékezete fontos építőeleme a közösségi identitásnak, és mivel a társadalmon belüli, vagy a társadalmak közötti kapcsolatokat emlékezeti csoportok viszonyának is tekinthetjük, a barátságnak, vagy az ellenségességnek is. Az egyéni sorsok menetét befolyásoló külső tényezők sorában a jelentős változásokat hozó történelmi események fontos helyet foglalnak el. Magyarország 20. századi történelmét tekintve bizonyára fontosabbat, mint más országok és korszakok békésebb viszonyai esetében. A két világháború, a forradalmak és rendszerváltozások, hogy csak a rendkívüli eseményeket idézzük, a legkülönbözőbb társadalmi csoportok számára jelenthettek sorsfordító mozzanatot. Ezek természetesen az egyéni visszaemlékezésekben is tükröződnek, sőt, ha igazi fordulatot hoztak, akkor az élet további menetét meghatározó, ennél fogva az ember önképét és jövőképét is alakító tényezőként, az önéletrajzi emlékezetet formáló erőként jeleníthetők meg. A történelmi események által meghatározott önéletrajzi szakaszok léte arra utal, hogy nem csupán személyesen átélt történelmi események emlékéről, vagy közvetett módon szerzett, de elraktározott történelmi emlékről van szó, hanem olyanról, amely alapvetően változtatta meg az addigi életet. Ha a hétköznapi megszokott tevékenységei, rendje az önéletrajzi emlékezet fontos szervezőeleveként működik, akkor a jelentős változásokat előidéző események az életút szakaszait kijelölő erővel bírnak. Az is előfordulhat azonban, hogy ezek az események, legyenek bármilyen fontosak a hivatalos történelemváltozatok szerint, mégsem nyitnak új szakaszt az ember életében. Ez a személyes történelem dimenziójára hívja fel a figyelmet, amelyben az országos jelentőségű mozzanatok hatása nem érthető meg az egyéni életút, a személyes dráma sajátosságai nélkül.

39. Szekció

Egészségügy, gender, család

Elnök

LÖFFLER TIBOR

KOVAI MELINDA

Pszichoterápiás mező a rendszerváltás-kori Magyarországon

Magyarországon a rendszerváltásig a pszichoterápia elsősorban közszolgáltatásként működött, a szakma ambivalens módon viszonyult az állam intézményeihez. A hatvanas évek második felétől újjászerveződő pszichoterápiás szakmai nyilvánosság egyrészt a közintézményekhez kapcsolódott (a gyakorló szakemberek többsége közalkalmazottként dolgozott) és a közellátás minőségét kritizálta, másfelől viszont amennyire lehetett, igyekezett az államtól függetlenül intézményesülni. A rendszerváltást követően ez utóbbi igény elől elhárultak az akadályok, miközben jóléti újraelosztás „államtalanítása” során a pszichológiai közszolgáltatások nagy része megszűnt. A pszichoterápiás szakképzés piaci alapon, a „civil szférában”, azaz egyesületi keretek között intézményesült. A szakemberek jelentős része magánpraxisban dolgozik, a képzések, továbbképzések költségei pedig teljes egészében a rendszerbe belépő fiatal szakember-jelöltekre hárulnak.

Az előadás a magyarországi pszichoterápiás mező átrendeződését mutatja be az alábbi szempontokra koncentrálva:

- a pszichoterápiát nyújtó közszolgáltatások beszűkülését nem kísérte és nem is mérsékelte a pszichoterápiás szakma részéről jelentős tiltakozás, miközben a piaci viszonyok között a szakmai egyesületek egymás riválisai, versenyeznek az új belépőkért. Hogyan látták ezt a folyamatot az akkori szereplők? Hogyan strukturálja ez a helyzet a szakmát?
- Mi történt a rendszerváltást követően a pszichoterápia „társadalomkritikai” potenciáljával?
- jelenleg Magyarországon a pszichoterápia többnyire magánpraxisban működik, az állami pszichoterápiás ellátás szűk, és óriási területi egyenlőtlenségeket mutat. A pszichoterápiás magánpraxis magas ára miatt kizárólag a középosztály felsőbb rétegeinek a privilégiuma. Hogyan látszódik ez az egyenlőtlenség a szakmán belül?
- a pszichoterápiás szakmai ethosz egyik legfontosabb eleme a segítség és az emberi szolidaritás. Hogyan működik ez az ethosz a pszichoterápiás mező különböző pozícióit betöltő szakemberek körében? Hogyan kapcsolódnak a segítség ideológiái a fenti kontextushoz? Kit tekintenek rászorultnak és miért?

DÁVID BEÁTA – BÓNÉ VERONIKA – HEGEDÜS RÉKA

Várákosok, szubjektív életkilátások – a Szülés, születés kutatás kvalitatív bemutatása

A Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetében a '80-as évek végén nagyszabású kutatást indult útjára Losonczy Ágnes vezetésével. Gyerekvárás, szülés, születéskutatás célja az életkezdet, a várandósság, szülés és születés társadalmi szintű megismerése volt. A kutatás egyik különlegessége abban rejlett, hogy a kiválasztott első gyermekét váró kismamák követése már a várandósság alatt megkezdődött. A kutatók a „kezdet kezdetétől” az anyák mellett álltak, a világra jövő gyerek kihordását, a születést megelőző várandósság idejét ily módon nem retrospektív adatgyűjtéssel, azaz az egyéni emlékekre támaszkodva akarták megismerni, hanem valós időben, résztvevőként kísérték végig azt a folyamatot, amikor egy családba újszülött érkezik. A kutatás tervezésekor a gyermekek növekedését háromévente átfogóan, azok nagykorúságáig vizsgálták volna. Anyagi támogatás híján sajnos az 1990-es második adatfelvétel után 2012-ig több adatfelvételre már nem került sor, akkor azonban az OTKA 83336 számú pályázatának köszönhetően újra felkereshettük a családokat. A Szülés-születés kutatás egyediségét, előre nem tervezett módon a kutatás időpontja jelenti. A kutatás első két hulláma között ugyanis elkezdődött és részben le is zárult a rendszerváltás folyamata. 30 év távlatában talán nem túlzás azt állítani, hogy akkor, 1988 és 1990 között a történeti, a társadalmi és az egyéni idő különleges egybeesése a kutatók és a kutatás életében nagyon ritkán előforduló kegyelmi állapotot idézett elő. Sem a kutatócsoport, sem a kutatás során a vizsgálatba bevont édesanyák nem számítottak arra, hogy első gyermekük születésével egy időben nemcsak saját egyéni sorsukban történik valami egyedi és megismételhetetlen, hanem teljesen váratlanul addigi életüket alapjaiban megrengető politikai-gazdasági és társadalmi változásoknak is részeseivé váltak. Előadásunkban egyrészt bemutatjuk az akkori várákosokat, elképzeléseket az egyéni és társadalmi jövőről, másrészt azokat az értékeléseket, megéléseket, amelyeket a 23 évvel későbbi interjúk, kérdőíves megkeresésnél fogalmaztak meg a családok.

GREXA IZABELLA

A rendszerváltás időszakának női tapasztalata

Az előadásomban kísérletet teszek arra, hogy a tágan értelmezett rendszerváltás időszakának női megéléstörténetét bemutassam. Az előadás első részében röviden érintem a női részvételt, illetve annak hiányát a rendszerváltó „politikacsinálásban”. Bemutatom azokat a területeket, amelyek tekintetében a nőknek sikerült szervesen bekapcsolódniuk a politikai társadalmi folyamatokba.

Az előadás fő részében arra az újszerű kísérletre vállalkozom, hogy az élet szinte minden területén különböző, két női rendszerváltáskori tapasztalatot mutassak be egoiratokon keresztül: a hazai és nemzetközi szinten ismert, Kossuth-díjas Szabó Magda (1917) író és Király Erzsébet (1942) szövegíró, majd vendéglátó iparban dolgozó fizikai dolgozó naplója, visszaemlékezése és levelei által. A két nő közötti látszólagos óriási szakadék ellenére volt egy közös vonás, mindkettőnek legfőbb kifejezési eszköze az írás volt. Király Erzsébet munkanélküliként, gyakorlott naplóiíróként fogott neki memoárjának megírásához, az 1990-es évek elejének Budapestjén. Szabó Magda szeretett férjének elvesztése után 1982-ben kezdett naplóiírásba. Király Erzsébet a Kádári-társadalom pereméről szemlélte múltját, jelenét és a körülötte élők életét, közeli betekintést adva a korszak néhány szociológiai szegénységvizsgálatából ismert léthelyzetbe is. Szabó Magda a korabeli magyar irodalmi élet egyik meghatározó személyiségeként ad betekintést magánéletébe, legbenső gondolataiba és a kulturális értelmiség viszonyaiba.

KAPPANYOS ILONA

Az orvos válaszol, 1970–1988.

A szexuális felvilágosítás, mint a támogatott tabutörés modellje

Saját kutatási területem a Kádár kor gyermek- és családvédelmi politikája. Jelen előadásomban Dr. Veres Pál népszerű szexuális felvilágosító tevékenységét elemzem, ennek a családvédelmi politikának, valamint a hetvenes és nyolcvanas évek hivatalos és ellenkulturális szexualitás-diskurzusainak kontextusában (Tóth, Murai 2014.)

A Kádár-rendszer hatalmi gyakorlatában kialakult egy kommunikációs stratégia, melyet támogatott tabutörésnek nevezhetünk. Ebben a folyamatban az állam lehetővé teszi, hogy meginduljon a beszéd egy-egy korábban veszélyesnek vélt témáról, és az állam ezt a beszédet nem egyszerűen tűri, hanem támogatja és népszerűsíti, állandó helyet biztosít neki az első nyilvánosság médiájában.

A szexuális felvilágosítás témakörében a támogatott és ellenőrzött tabutörés mechanizmusa tisztán követhető: azért kell beszélni a fiatalokkal, hogy ne egymástól beszerzett, hamis információk alapján döntsenek. Egymásra vetül a kamasz-felnőtt, a laikus-orvos és az alattvaló-hatalom viszonya. Vizsgálatom tárgya Veres Pál szexuális felvilágosító kommunikációja. Dr. Veres a KISZ központi lapjában, a *Magyar Ifjúságban* (1970-től) és az *Ifjúsági Magazinban* (1984–1988 között) válaszolt olvasói levelekre és végzett szexuális felvilágosító munkát. Veres munkájával kapcsolatban már kortársai gyanították, hogy a neki beküldött leveleknek legalább egy részét önmaga írta, s ez rávilágít a támogatott tabutörés gyakorlatának fonákságára, a párbeszédként prezentált folyamatot domináló egyoldalú deklamációra. Dr. Veres részt vett a Magyar Család- és Nővédelmi Tudományos Társaság munkájában, így már a párbeszéd illúziója is lehetővé tette, hogy megtörje egy-egy szexualitással kapcsolatos kérdés körül a csendet, és megnyisson egy új diskurzust, mely összekapcsolta az államhatalmat, az orvosi szakmát és a *Magyar Ifjúság* fiatal olvasóit. Előadásomban Veres tizenhét évnyi leveleit és levélválaszait elemzem arra keresve a választ, miként viszonyul a szexuális felvilágosítás gyakorlata egyrészt az állam gyermek- és családvédelmi törekvéseihez, másrészt a korszak ifjúsági kultúrájához.

40. Szekció

**Rendszerváltás és magyar kisebbségi
önszerveződés Romániában, 1989**

Elnök

FODOR JÁNOS

Felkért hozzászóló

BÁRDI NÁNDOR

FODOR JÁNOS**„Minek kell Kolozsvárra jönni?” – Az 1989–1990-es fordulat magyar vonatkozású eseményei Kolozsváron**

Kolozsvár kulcsfontosságú szerepet töltött be az erdélyi nagyvárosok sorában, ez az 1989 forradalmi eseményekkor is kitűnik. Ez több szempontból magyarázható: itt található az erdélyi hadsereg központja, amely a forradalomkor fontos szerepet játszott. Ugyanakkor, mint kulturális központ, a román és magyar országos értelmiségi elit jelentős részét tömöríti. Előadásomban a romániai rendszerváltás kolozsvári magyarságot is érintő eseményeit négy fő szakaszra osztva vizsgálom. Az első szakasz közvetlen a Temesvárról és Bukarestből Kolozsvárra áttérjedő események bemutatásáról szól. A Ceaușescu-házaspár menekülését követő napon kezdődött az önszerveződés Kolozsváron, szinte minden szinten. Ekkor született a Hívó Szó című kiáltvány, valamint a lapok, városi és megyei hivatalos szervek átalakulása is ekkor történt. Nem utolsó sorban, a Kolozsváron történt incidensek bemutatása is ebbe a szakaszba történik. A második szakasz valamivel hosszabb periódust foglal magába (1989. december 22. és 1990. január 6. között), amelyben a kolozsvári magyarság politikailag szerveződik, városi szinten integrálódik a helyi Nemzeti Megmentési Front szervezeteibe, valamint a Kolozsvári Magyar Demokrata Tanács által országosan ismert szerveződés lesz. A második szakasz a január 6-i küldöttgyűléssel zárul, ekkortól a KMDT az RMDSZ helyi szervezetévé alakul át. A harmadik szakasz végét a március 15-i események zárják, bár az események szempontjából ekkor nincs a korábbi szakaszhoz hasonló éles törésvonal. Az utolsó szakasz május 20-i választásokkal zárul, amikor letisztul az a kolozsvári politikai vezető elit, amely indul a választásokon, továbbá az ezt követő években is meghatározó részévé válik a városi és országos politikumnak. Ugyanakkor különválik az az értelmiségi elit, amely ezen folyamatokat elkezdte folyamatosan a háttérbe vonul, vagy kilép a politikai szférából.

SÁRÁNDI TAMÁS

Az 1989-es rendszerváltás krónikája Szatmárnémetiben

Az 1989-es romániai eseményekről már könyvtárnyi irodalom született, azonban ezek nagyrészt vagy a központi, bukaresti eseményekre fókuszáltak, vagy pedig korabeli, az eseményekben részt vevő emberek meglehetősen személyes vonatkozású visszaemlékezései. A helyi események vizsgálatára nem sok kísérlet történt. Ennek oka egyrészt az, hogy viszonylag kevés idő telt el az események óta, másrészt a korabeli dokumentumok alig kerültek nyilvánosságra. Mindez fokozottan érvényes Szatmár megyére, illetve Szatmárnémetire. Nyomtatásban szinte semmi nem jelent meg napjainkig az itteni eseményekről, illetve a levéltári források sem váltak kutathatóvá. Mindezek miatt nem lehetséges a kérdés teljes körű feltárása, jelen előadás is csak a korabeli eseménysor leírására, illetve az elsődleges összefüggések megállapítására szorítkozik.

NOVÁK CSABA ZOLTÁN

Rendszerváltás és etnikai konfliktus Marosvásárhelyen

Alig múltak el 1989 decemberében a fegyverek, még ki sem hűlt a közös örömben osztozkodó ölelések melege, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a pihetkönnyűnek vélt szabadság súlyos teherként nehezedik a romániai társadalomra. Az átmenet egyik legérzékenyebb pontja a nemzetiségi kérdés volt. Már a rendszerváltás kezdetén nyilvánvalóvá vált, hogy az etnikailag vegyes területeken fennáll az etnikai jellegű konfliktusok kirobbanásának lehetősége. Az egyik legérzékenyebb terep a sajátos helyzetben levő Marosvásárhely volt, ahol 1990 márciusában véres etnikai konfliktus bontakozott ki. A Marosvásárhelyen történekről több, egymástól gyökeresen eltérő magyarázat létezik, jól kivehető nemzetiségi törésvonal mentén, a magyar szeparatizmus vádjától kezdődően a tervszerűen végrehajtott pogromig. Előadásunkban az eddigi források, elemzések alapján bemutatjuk a romániai rendszerváltás sajátosságait, a nemzetiségi kérdés alakulását, a Fekete márciusként ismert marosvásárhelyi etnikai konfliktust. A marosvásárhelyi eseményeket történeti kontextusban elemezzük. Az eseményeket az ok-okozati összefüggésekkel és a következmények felvázolásával, tematikusan, de a fontosabb kronologikus sorrendhez alkalmazkodva mutatjuk be. A végén pedig egyfajta értelmezési keretet, konklúziókat fogalmazunk meg.

TÓTH-BARTOS ANDRÁS**Rendszerváltás és önszerveződés Háromszéken, 1989–1990**

Az országos eseményekhez igazodva Háromszéken (Kovászna megye) az első zűrzavaros decemberi napok után a hangsúly a szervezésre és az új demokratikus jogállamiság-elvárás intézményi megteremtésére tevődött. Előadásomban Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely városok rendszerváltás-kori eseményeit, az 1990. májusi választásokig szeretném röviden áttekinteni, olyan kérdéseket érintve, mint: a megyei és a városi vezetés újjászervezése, a politikai és társadalmi élet megszervezése, az oktatás és kultúra új alapokra tétele, vagy az ekkor felerősödő etnikai konfliktusok tárgyalásával.

41. Szekció

**Megváltozott munkástársadalom:
Társadalmi egyenlőtlenségek 1989 után
a volt munkáskolóniákon**

Elnök

ALABÁN PÉTER

Felkért hozzászóló

HORVÁTH SÁNDOR

ALABÁN PÉTER**Három évtized távlatában – Szegénység és társadalmi
egyenlőtlenségek az ózdi munkáskolóniákon
a rendszerváltozás után**

A gyári társadalom fennállása alatt mindig voltak félig integrált, vagy dezintegrált csoportok, ám ők a kisebbséget alkották. A gyár bezárása után azonban már az utóbbiak kerültek többségbe, ami új léthelyzeteket alakított ki és új alkalmazkodási stratégiákat követelt meg: például fekete- és szürkemunka, alkalmi munka, megélhetési lopás, külföldi munkavállalás. Az egykori acélgyári kolónián lakók közös identitástudattal rendelkező, jól meghatározható lokális közösségei felbomlottak, s megindult e városrészek, az egykori bányász- és munkáskolóniák pusztulása. A bezárt üzemek, munkaterületek, a mai város összeérő gettósodó periferiái, az ipari körzet közeli és távolabbi falvai már látványukban is a sivárságra és a pusztulásra utalnak.

A fénykorában mintegy 14 ezer dolgozót foglalkoztató Ózdi Kohászati Üzemek (ÓKÜ) leállása, több részre szakadása, részleges privatizációja a város helyzetét alapjaiban rengette meg, ami minden területen érezhető volt. A város mellett annak peremkörzete és vidéke is hasonló helyzetbe került, fejlődésük megállt, új lehetőségek kevés helyen adódtak. Milyen változásokkal járt mindez? Hogyan jelent meg és vált elterjedté a mélyszegénység, a depriváció és ennek milyen hatásai lettek az elkövetkező években és az ezredfordulóra lokális szinten? Az alapfogalmak és a főbb kérdések tisztázásán túl a nemzetközi és hazai szakirodalom újabb és korszerűbb kutatásaira épülő műveit egyaránt felhasználtam, illetve törekedtem – a korábbiaktól eltérő módon – olyan új típusú vizuális források bevonására is, mint a fotó és a film. A magyarországi kohászat egykori fellegvárának számító Ózd város esetében mind dokumentumfilmek, mind fényképek tekintetében különösen gazdag forrásanyag áll rendelkezésre, azonban ezek feldolgozása eddig nem történt meg.

DOBÁK JUDIT**A rendszerváltás, mint a vidéki munkáskolóniák szlömösödési folyamatainak katalizátora**

A rendszerváltás kötelező következménye, hogy egy munkáskolónia szlöm-mé válik? A magyarországi példák ezt mutatják.

Előadásomban szeretném vizsgálni és bemutatni a munkáskolóniák szlömösödési folyamatainak lehetséges stációit. Megvizsgálom, mik azok az elemek, amelyek törvényszerűen hordozzák a peremre kerülést.

A fókuszba helyezett Diósgyőr-vasgyári kolónia vidéki munkáskolónia. Története sok párhuzamot mutat számos vidéki munkáskolónia történetével. Ezekben a történetekben a rendszerváltás meghatározó elem. A legtöbb kolónia helyi társadalmának negatív folyamatai a rendszerváltás éveiben gyorsultak fel olyan mértékben, hogy az egy visszafordíthatatlan folyamatnak tűnik napjainkban.

Előadásomban szeretném bemutatni, hogy a rendszerváltás éveiben a Diósgyőr-vasgyári kolónia milyen társadalmi átalakuláson ment keresztül. Vizsgálom, a befogadó település és a kolónia kapcsolatát és azt, hogy a rendszerváltás ebben a viszonyban mit hozott felszínre, milyen deprivációs folyamatok kapcsolódnak hozzá. Vizsgálom a kolóniában élők rendszerváltáskori társadalmi státuszát és az ebből adódó következményeket. Vizsgálom, hogy a térszerkezet rugalmatlansága segíti, vagy gyengíti az adott helyi társadalmat egy gazdasági és társadalmi szerkezetváltás időszakában.

NAGY PÉTER**Amerikától a perifériáig – Az Ózd környéki vállalati kolóniák
társadalma a kezdetektől a rendszerváltásig**

A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. a 19. század második felétől az államosításig Magyarország egyik legjelentősebb iparvállalata volt, sikerének egyik kulcsa pedig kiváló munkaerőpolitikájában rejlett. Tisztviselői és képzett munkásai részére a 19. század utolsó évtizedeitől kolóniát is épített gyárai és bányái közvetlen közelében, így többek között Ózdon, Borsodnásdasdon és a környékbeli bányatelepeken is. A lakótelepeken való élet rangnak számított, és ha az alkalmazott feljebb lépett, új, korszerűbb lakást is kaphatott. Az államosítás után a vállalatot feldarabolták, az ipari tevékenység azonban a rendszerváltásig meghatározó maradt Ózd környékén. Előadásomban arra keresem a választ, hogy milyen társadalmi rétegek laktak a kolónián az egyes időszakokban, és milyen átalakulások történtek a lakótelepeken a 19. század második felétől a 20. század végéig.

VALUCH TIBOR**Területi egyenlőtlenségek Magyarországon a rendszerváltás után,
különös tekintettel az egykori ipari településekre**

A településpolitikát és a társadalom térbeli elhelyezkedését tehát az 1989–1990-es rendszerváltás jelentősen befolyásolta. Alapvetően megváltoztak a települések fejlődését/fejlesztését befolyásoló tényezők, az állami beavatkozás, a bürokratikus koordináció, a központilag elosztott források helyét átvette a piac, ami nyilvánvalóan előtérbe állította a gazdasági racionalitást a telepítő tényezők vizsgálata és a beruházási döntések során, de továbbra is fontos maradt a helyi vezetők rátermettsége, kapcsolati tőkéje is. Az 1990-es évek első felében láthatóvá vált, hogy a magángazdaság és a külföldi beruházók telephelyválasztása lényegesen eltért az 1989–1990 előtt preferált területektől. A szolgáltatóipar gyorsan túlsúlyba került a gyáriparral, ezen belül is a gyorsan összeomló hagyományos nehéziparral szemben, ennek következtében azoknak a területeknek a fejlődése vált gyorsabbá, amelyek képesek voltak a változásra. A kilencvenes években a gazdasági szerkezet gyökeres átalakulása funkcionális szempontból is átértékelte a magyarországi településhálózatot. Új „területi depressziós” vidékek alakultak ki, többnyire a szocialista nehézipar” hagyományos területein Ózd, Komló, Salgótarján, Miskolc-Diósgyőr, ahol a korábbi meghatározó ipar, bányászat funkcióvesztése után a lakosság elvándorlása és/vagy cserélődése is felerősödött. Bár az elvándorlás – főként az alacsony társadalmi helyzetben levők számára – egyes településeken igen gyakran áthidalhatatlan nehézségekbe ütközött, hiszen a tartósan magas munkanélküliséggel jellemezhető településeken megállt az „idő”, leértékelődtek és nehezen eladhatóvá váltak az ingatlanok a fizetőképes kereslet drasztikusan visszaesése miatt. Az itt élőknek többségének is többnyire a lakása vagy a háza volt az egyetlen mobilizálható tőkéje, amire máshol új egzisztenciájuk megteremtését alapozhatták volna. A hosszabb időre bezáródó településeken a leépülés folyamata helyenként drámai mértékűvé és – helyi erőből – gyakorlatilag visszafordíthatatlanná vált a kétezres évek elejére. A képzett, de viszonylag olcsó munkaerő, a jó infrastruktúra egyes területeket felértékelte, míg a korábbi, monokultúrás ipari vagy nehezen megközelíthető – mezőgazdasági – területek leértékelődtek. Az itt

élő, életüket alapvetően államszocialista korszakbeli viszonyokra felfűző emberek nagy része tartósan kiszorult a munkaerő-piacról, és néhány év alatt fokozatosan elvesztette az oda történő visszatérés esélyét is. Helyi példák elemzése révén ezt a problémakört tekintem át előadásomban.

42. Szekció

1989 és a magyar film társadalomtörténete

Elnök

VARGA BALÁZS

Felkért hozzászóló

MURAI ANDRÁS

KOVÁCS ANDRÁS BÁLINT**Miért nem volt korszakhatár 1989 a magyar filmben?**

Kutatásunk arra keresi a választ, hogy a magyar filmtörténetben mikor és hogyan tapasztalhatóak a társadalmi átalakulások. A célunk, hogy pontosabb képet kapjunk arról a közkeletű vélekedésről, hogy a magyar filmben, legalábbis a háború utáni korszakban, legalábbis a rendszerváltásig fókuszban voltak a társadalmi problémák, és ez volna a magyar filmtörténet egyik sajátossága. Különös jelentősége van a 1989-es rendszerváltásnak ebben a vizsgálatnak, hiszen 1948 óta ilyen horderejű változás nem rengette meg a magyar társadalmat. Azt várhatnánk, hogy amennyire jelentős volt a magyar film átalakulása a negyvenes évek második felében, hasonló jelentőségű volt 1989 is. Előadásomban azt mutatom be, hogy a várakozásokkal szemben éppen a társadalmi témák és a műfajok tekintetében 1989 nem volt jelentős határpont a magyar film történetében, aminek elsősorban gyártástörténeti oka van. Az a folyamat a magyar filmgyártásban, amely 1964-ben indult el, nem szakadt meg 1989-ben, hanem legalább még egy évtizedig folytatódott, megőrizve a társadalom ábrázolásának legfontosabb aspektusait valamint a domináns műfajokat.

GELENCSÉR GÁBOR

Az elbizonytalanodás kora.

Világképek és formamegoldások az 1989 körüli magyar filmben

Előadásomban a rendszerváltás körüli bő évtized filmjeiben keresem a filmtörténeti korszakváltás lehetséges jeleit. A vizsgált korpusz a politikai átalakulás kezdetét jelző gorbacsovi glasznosztj és peresztrojka 1986-os meghirdetésétől az ezredforduló konszenzuális filmtörténeti korszakhatáráig ívelő másfél évtized nagyságrendileg ezer karaktert felvonultató 250 egész estés játékfilmje. Egyrészt a tartalomelemzés módszerével a rendszerváltásra utaló motívumokat veszem sorra: milyen változások figyelhetők meg a teljes hangosfilmkorszakhoz képest 1986 és 2000 között a filmek konfliktustípusában, a történet idejében, a társadalmi és anyagi helyzet mobilitása terén és végül a szereplők foglalkozásával összefüggésében. Másrészt formai analízissel az időszak filmjeinek újjító jellegű stiláris és műfaji mintázatait igyekszem azonosítani, s megtalálni bennük azt a közös jegyet, amely egy új korszak fikciórendszerére utal. Végül a két vizsgálat eredményei alapján vonok le következtetéseket arra vonatkozóan, vajon 1989-ben a rendszerváltással együtt történt-e korszakváltás a magyar filmben.

VARGA BALÁZS

DIY kapitalizmus. Autonómia, aktivitás és ágencia a késő nyolcvanas évek magyar filmgyártásában és magyar filmjeiben

Az előadás a nyolcvanas évek magyar filmgyártását és filmkultúráját a diffúz, spontán, improvizatív és informális gyakorlatok szempontjából vizsgálja. Hipotézise szerint ezeknek az éveknek a filmkultúrája sok tekintetben kezdeményezőbb, ha tetszik, piacorientáltabb volt mint a rendszerváltás utáni időszak. Az útkereső, alkalmi, a kényszerek és lehetőségek közötti mozgásteret kihasználó példák és gyakorlatok között egyaránt szó lesz a filmgyártás átalakulásáról (az állami stúdiórendszeren kívüli produkciókról), a filmforgalmazás alternatív praxisairól (VHS-tékák) és a non-konform, vállalkozó, kezdeményező tevékenységeket és hősöket bemutató filmek hullámáról.

43. Szekció

**30 év nyomában:
Civil társadalom és demokratizálódás**

Elnök

GERŐ MÁRTON, KERÉNYI SZABINA

GERŐ MÁRTON**A demokratikus átmenet paradoxona: intézményépítés, strukturális beágyazottság és a civil társadalom szerepe**

Az előadásban azt vizsgálom meg, hogy a civil társadalom különböző értelmezései hogyan próbálnak választ adni a demokratizálódáshoz kapcsolódó, de specifikus problémákra. Így amellettt érvelek, hogy a különböző megközelítések gyökere a demokratizálódás egyes szakaszaiban felmerülő, ahhoz kötődő problémákban keresendő. Így a '80-as évek elméleteinek központi problémája az, hogyan lehet autoriter rendszereket erőszakmentesen demokratizálni, a '80-as '90-es évek fordulóján a demokratikus intézmények építése és fenntartása a központi kérdés, míg a későbbi elméletek a demokratikus körülmények között megjelenő nem demokratikus szervezetek és mozgalmak hatásainak problémájára reagálnak. Ahhoz, hogy az utóbbi évtized változásait, tendenciáit, a demokrácia és a civil társadalom komplex viszonyát megértsük, egy, a különböző problematikákra együtt reagáló elméletekre van szükség.

VAJDA RÓZA**Önszerveződés, ösztönzés, intézményesülés: A roma civil társadalom sorsa Magyarországon**

A roma kisebbség gyenge érdekérvényesítő képessége nem tulajdonítható egyszerűen a roma lakosság romló életfeltételeinek és még kevésbé a roma kultúra mint olyan feltételezett sajátosságainak, amelyek gátolnák a demokratikus rendszerekbe történő beilleszkedést és a politikai részvételt. A válaszok inkább a politikai jogokat és azok gyakorlásának lehetőségeit meghatározó többségi törvényalkotásban, intézményrendszerekben, politikai folyamatokban keresendők, miközben nyilván a roma kisebbség történeti, szociológiai jellemzői is befolyásolják a társadalmi erejüket.

A romák intézményesült képviselője szempontjából kiemelt jelentőséggel bír a félresikerült és sokat bírált kisebbségi önkormányzati rendszer, amelyet már létrejöttékor többen a roma civil szféra megbénításával vádoltak. Az azóta eltelt 25 év történései azt mutatják, hogy az 1980-as évektől megjelenő, a kulturális tevékenységeiken keresztül is politizáló, a romák jogegyenlőségéért, önazonosságáért kiálló autonóm kezdeményezések, majd az országos szintű politikai érdekérvényesítésre törekvő szervezetek ideje lejárt. Az újabbak átfogó politikai célok helyett limitált szakpolitikai feladatokra fókuszálnak, az aktivizmus kampányszerű megnyilvánulásokra terelődött vagy kevés kivétellel más (helyi, regionális, nemzetközi) szintekre helyeződött át, a romákhoz köthető civil szerveződések leginkább az elérhető források lehívására rendezkedtek be és jellemzően a kulturális reprezentáció témájával foglalkoznak vagy szolgáltató jelleggel bírnak.

Az előadás roma értelmiségiekkel, politikusokkal, valamint a területen működő civil szervezetek képviselőivel és szakértőkkel készült interjúk és beszélgetések alapján a roma önszerveződések útjait térképezi fel, és eltérő, ellentétes álláspontok megjelenítésével arra keresi a választ, visszatekintve milyennek látszanak a civil aktivizmus lehetőségei, és mennyire lettek ezek kiaknázva. A teljes képet nézve az a kérdés is felmerül: vajon megelőlegezi-e a roma civil szféra sorsa azt, ami az elmúlt években a teljes magyar civil társadalommal történt?

KERÉNYI SZABINA**A zöldmozgalmak öröksége és a részvétel problémája:
a környezetvédelmi aktivizmus átalakulása a rendszerváltás óta**

A rendszerváltást megelőző években, és a rendszerváltás folyamatában is fontos szerepet játszottak a környezetvédelmi mozgalmak éppen azzal, hogy „puha” ügyként keretezték az ellenállást. Ennek következtében a környezetvédelmi témájú tüntetések implicit módon képviselték az ellenzékiiséget, és aránylag könnyebbé tették a mozgalomban való részvételt. A környezetvédelem a rendszerváltás emblematikus ügyévé vált, és a kilencvenes, illetve a kétezres évek elején is jelentős környezetvédelmi mozgósításokra került sor. Ezzel szemben egy másik keretrendszerben, az úgynevezett „illiberális” államban a vizsgált környezetvédelmi mozgalmak kevésbé hangsúlyosak, kerülnek a nyílt politikai konfrontációt, az ügyeket pedig igyekeznek helyi, szakmai szinten artikulálni.

Előadásomban a részvétel kérdését szeretném körbejárni: hogyan viszonyulnak a környezetvédelmi mozgalmak a politikai lehetőségstruktúrákhoz, és milyen részvételt generálnak a gyenge politikai struktúrák az alulról szerveződő mozgalmak számára.

SZABÓ ANDREA**Politikai szocializációs életutak Magyarországon**

30 év telt el a rendszerváltoztatás óta. Ez az idő a szakirodalom szerint már elegendő ahhoz, hogy kikristályosodjanak az ún. politikai szocializációs életutak, vagyis azok a tipikus eljárási módozatok, amelyek révén a fiatalok beilleszkednek a társadalomba. Bognár Adrienn és Szabó Andrea (2017) tanulmányukban írják le először a plurális-zárt és a monolit-zárt szocializációs életutat. A plurális-zárt szocializációs lényege, hogy egymástól függetlenül felnőhetnek úgy fiatalok, hogy születésüktől fogva egyetlen ideológia (legyen az bal vagy jobboldali, liberális vagy konzervatív) mentén szocializálódnak a családban, a közoktatásban, a felsőoktatásban, egyféle médiából tájékozódnak, vagyis más kommunikációs készletet tanulnak meg, más nyelvet kezdenek el beszélni. A civil társadalom megerősödése, a társadalmi részvétel szempontjából fontos kérdés, hogy milyen tényezők azok, amelyek együttesen azt eredményezik, hogy valaki aktív és tudatos állampolgár legyen. Előadásomban ennek néhány fontos momentumát kívánom bemutatni a fiatalok szocializációs útjain keresztül. Vajon mennyiben járul ehhez hozzá a családi szocializáció, az iskolai életút (iskola jellege, iskolai beszélgetések), a vallásosság, ezzel szoros összefüggésben a különböző társadalmi, politikai szituációk a fiatalok politikusságához 30 évvel a rendszertranszformációt követően? Az előadáson olyan többváltozós modelleket mutatok be, amelyek ezeket az utakat demonstrálják.

BERGER VIKTOR – HUSZÁR ÁKOS**Az új középosztály: a demokratikus rend támasza?**

A középosztály fogalma egyszerre deskriptív, illetve normatív kategória. Egyrészt egy olyan társadalmi csoportot megjelölésére szolgál, amelynek tagjai tisztas jövedelemmel és vagyonnal rendelkeznek, illetve akik ezen túl képzettek, műveltek, érdeklődnek a közügyek iránt és aktívan részt vesznek ezek alakításában. A fogalomhoz kapcsolódó normatív tartalmak szerint egy erős és széles középosztály létrejötte a stabil és demokratikusan működő társadalom támasza, és záloga, amennyiben meggátolja a szélsőséges egyenlőtlenségek létrejöttét, illetve folyamatos kontrollt jelent a hatalom számára. A rendszerváltással pontosan ezek a várankozások kapcsolódtak össze. Az tehát, hogy a demokratikus intézmények kiépülése, illetve a piacgazdasági átmenet révén létrejön egy széles és erős közép, amely az új társadalmi rend támaszaként szolgál. A rendszerváltás után eltelt időszakban többen rámutattak arra, hogy ezek a várankozások illúziónak bizonyultak. Az előadásunkban arra keressük a választ, hogy a társadalomszerkezet legutóbbi változásai alapján milyen következtetések fogalmazódhatnak meg a középosztály formálódására vonatkozóan.

BÖCSKEI BALÁZS – SZABÓ ANDREA**A rendszertranszformáció lakossági megítélése**

A magyarországi rendszertranszformáció teljesítményét, valamint társadalmi legitimitációját kiválóan nyomon lehet követni a lakosság véleményének alakulásából. Az 1989/1990 fordulója ugyanis nemcsak egy új rendszert hozott létre, hanem egy új tudományágat (szakmát) a közvélemény-kutatást is. Már 1988 végén, 1989 legelején megjelentek az első nyilvános kutatások, amelyek azt mutatták, hogy a 18 éven felüli népesség bizakodóan tekint a jövő felé, azt várja a rapid sebességgel megváltozó világ demokratikusabb lesz, de még ennél is fontosabb, hogy jelentősen javít az életszínvonalon, megoldja a tornyosuló gazdasági problémákat (Politikai Évkönyv). A rendszertranszformáció megítélése tehát első pillanattól kezdve összekapcsolódott a létrejött új rendszer életszínvonal teljesítményével.

1990 végén, 1991-ben jelentek meg az első olyan kutatások, amelyek plasztikusan jelezték, a magyar társadalom roppant csalódott a változások irányát illetően. Érzékelték a politikai változások irányát – amivel egyébként többségében egyet értettek, ugyanakkor a társadalom számára legfontosabb elvárások, az életszínvonal jelentős emelkedése, nemhogy nem következett be, hanem olyan gazdasági válság, és ezzel párhuzamosan társadalmi nivellálódás következik be, amely 1991-re lényegében megvonta a társadalmi legitimitást a rendszertranszformációtól.

30 év után érdemes visszatérni azokra a kérdésekre, amelyekkel a korabeli társadalomtudósok foglalkoztak, és megvizsgálni, hogyan is ítéli meg 2019-ben a magyar társadalom a rendszertranszformációt és az eddigi 30 esztendejét. Ehhez egy reprezentatív közvélemény-kutatást készítünk a 18 éven felüli népesség körében. Az előadás során bemutatjuk egyrészt azokat az eredményeket, amelyek a szó szerint megismételt korabeli kérdések alapján készülnek, másrészt a teljes időszak lakossági teljesítményét, megítélését is jelző adatok és elemzések is kiegészítik az elmondottakat.

44. Szekció

**Ifjúsági Kultúra és szabadidő-politika,
1985–1993. Szempontok a kulturális
rendszerelváltás értelmezéséhez**

Elnök

K. HORVÁTH ZSOLT

CSATÁRI BENCE

Rendszerváltás a hazai könnyűzenei életben

A Rendszerváltás a hazai könnyűzenei életben munkacímű előadás elsősorban a kádári-aczéli könnyűzenei intézmények nyolcvanas évek második felében tapasztalható ideológiai-gazdasági-erkölcsi válságát, valamint – amennyiben volt – az ebből következő felszámolásukat igyekszik bemutatni a Magyar Nemzeti Levéltárban a kulturális tárca iratanyagában megtalálható dokumentumokra alapozva. Ebben a tervek szerint szerepel majd a jogszabályi háttér megváltozása, egyebek mellett a könnyűzenei szakmában egyszerűen csak „giccsadóként” számon tartott, 1971-ben bevezetett diszkriminatív intézkedés 1983-as megszüntetése, majd a Táncdal- és Sanzonbizottság dalszöveg-cenzúrában betöltött szerepének megingása éppúgy, mint az 1985-ös, tehát jóval a rendszerváltást megelőző felosztása. Ehhez hasonlóan az Országos Rendező Iroda (ORI) 1991. június 30-i hatállyal történő megszüntetését is tárgyalni szeretném. Az ORI esetében külön vizsgálnám azt a sajtópolémiát, ami a szervezet gazdálkodása körüli visszasságokat tárta fel, és amelynek következtében eleinte a KNEB ellenőrizte a működését, majd a rendszerváltás lendületében kormánybiztost neveztek ki az élére. Külön ki kell térni a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat (MHV) monopolhelyzetének megingására, majd megszűnésére. Ennek kapcsán szólni kell Erdős Péter MHV-ban betöltött pozíciójának gyengüléséről, az MHV 1983-as márkamenedzsmentekre osztásáról, amely egyfajta versenyhelyzetet teremtett, igaz, egyelőre csak a cégen belül. Természetesen nem lehet kihagyni a rendszerváltás során gombamódra szaporodó kisebb-nagyobb magánvállalkozásokat sem, amelyek sok más profil mellett lemezkiadással foglalkoztak, és amelyek a szakértelem hiánya vagy a piacgazdaságban való tapasztalatlanság miatt rövid életűek voltak. Az előadás a Nemzetközi Koncertigazgatóság monopóliumának felszámolását is igyekszik számba venni.

K. HORVÁTH ZSOLT**Nem-egyidejű egyidejűség. A Petőfi Csarnok a művelődési ház és a globális populáris zenei helyszín között**

Mit jelent a „művelődés” változó fogalma az 1970–1980-as évek változó gazdasági és politikai feltételrendszere között? Mit jelent az, hogy öntevékeny művelődés? Hogyan értelmezhető az államszocializmus viszonyai között az áruvá tett kultúra gyakorlata? Hogyan oldható fel a kettő közötti ellentmondás? Az előadás az 1985-ben megnyitott Petőfi Csarnok modelljén keresztül arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen gazdasági és kulturális paraméterek között jött létre a PeCsa, továbbá arra, hogy mi volt az eredeti rendeltetése és hogyan változott ez meg működése az 1980-as évek második felében.

IGNÁCZ ÁDÁM

A Petőfi Csarnok fogadtatása a magyar sajtóban 1985–1989

A magyarországi nyilvánosság 1945 utáni történetével foglalkozók a Kádár-korszak sajtó- és tájékoztatás-politikájának újszerűségét elsősorban abban látják, hogy az ideológiai befolyásolás, illetve a népnevelési és népművelési feladatok mellett egyre inkább szemponttá vált a lapkínálat és a téma-választás olyan irányba történő elmozdítása, hogy a különböző szabadidős és rétegigények is kielégítésre találjanak. E folyamat végeredményeképpen, különösen a populáris kultúra látványos térnyerését és az első nyereség-orientált orgánusok megjelenésével, a nyolcvanas évek sajtójában a szórakoztatás olyan általános elvárássá vált, hogy még a vezető politikai napilapok is nyitni próbáltak a politika és „magas” kultúra szféráit nem (vagy csak kevésbé) érintő témák irányába.

A Petőfi Csarnok a nyilvánosság e sajátos átváltozása idején, 1985-ben nyitotta meg a kapuit, ezért első éveinek megismerésében nagy segítségünkre lehetnek a korabeli napilapok és folyóiratok, amelyek kivételesen nagy számban és számos részletre kiterjedően foglalkoztak az egyik legjelentősebb budapesti koncerthelyszínnel. A szóban forgó írások ugyanakkor arról is számot adnak, hogy a nyolcvanas évekre miképpen alakult át az államszocialista Magyarország médiastruktúrája, amelyben – a politikai kontroll enyhülésével és a piacosság megindulásával – a visszacsatolásnak, a kritikai hangnak és a sokszínűségnek is nagyobb terepe lett, és amelyben idővel helyet kaphattak a hivatalos nyilvánosságból kiszoruló, alternatív sajtótermékek is. Ezek a változások a Petőfi Csarnok megítélésére is komoly hatással voltak, mint ahogy az is, hogy a szórakozás szocialista kultúrában való létjogosultságának elismerésével a politikai-ideológiai elveket hangoztató és számon kérő elemzések mellett felértékelődött a tabloid újságírás szerepe is.

SZŐNYEI TAMÁS**Falra hányt jelek – provokatív vizuális gesztusok
az újhullámos plakátokon**

A punk és a nyomában kibontakozó új hullám az első pillanattól, 1978-tól, de különösen 1980-tól fogva irritálta a hatalmat. Az immár rocktörténeti jelentőségűnek számító együttesektől kezdve a mára jobbra elfeledettekig, a szintér egésze jelentett kihívást a magát provokálva érző zenei és politikai intézmények számára. Az egypártrendszer logikájának megfelelően egycsatornásra berendezett kulturális térben az új hullám az alternatíva lehetőségét demonstrálta. Azt, hogy lehetséges másképpen gondolkodni, zenélni, szövegelni, fel lehet építeni egy párhuzamos létformát. A hivatali reakció az elhallgatástól a karámba terelés kísérletén keresztül a börtönbüntetésig terjedt. Az előadás arra keres választ, hogy az új hullám nyilvános kommunikációjának egyik legfontosabb eszközén, a plakátokon miként jelentek meg, és milyen – lényegében: semmilyen – hatást váltottak ki az akár provokatívnak is tekinthető vizuális gesztusok.

BALLA LORÁND**„Mi így vonulunk be a történelembe!”****Fekete Lyuk – kiállítás a rendszerváltás undergroundjáról**

Előadásom egy rendhagyó kiállítást mutat be, amely a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumában volt látható 2018 decembere és 2019 júniusa között. Az előadás a kiállításból kiindulva, annak keletkezésére is reflektálva mutatja be a szórakozóhely történetét.

A kiállítás középpontjában az egykori kultikus szórakozóhely, a Fekete Lyuk állt, amely a '80-as évek végén meghatározó közösségi térként a budapesti underground művészet és punk zenei szcéna inkubátora volt, számos művész és ismert zenekar karrierjében fontos állomást jelentett. A Külső-Józsefvárosban lévő Golgota utcai Fekete Lyuk egy generáció számára volt az avantgárd és alternatív kultúra helyszíne – erre a rendhagyó örökségre is reflektált a tárlat.

Az 1980-as évek végén a Fekete Lyuk volt az egyetlen állandó alternatív zenei szórakozóhely Budapesten, amely beengedett mindenkit, aki az underground műfajokat képviselte. Sem korábban, sem később nem volt olyan gyűjtőhely, amely így össze tudta volna fogni a szubkultúrákat és azok képviselőit. Számos túrt és tiltott együttes kapott itt fellépési lehetőséget.

45. Szekció

Egyéni életutak és a rendszerváltás

Elnök

HAJZER GERGŐ

MEDGYESI KONSTANTIN

Grósz Károly politikai kommunikációja és hatalmi lépései mint narratív történetek a kortársi visszaemlékezésekben

1987-ben Grósz Károly miniszterelnöki fellépése egy új időszak ígérését hordozta. Grósz, az egykori agit-propos pártkader – mai kifejezéssel, provokatívan talán egyfajta kommunikációs szakembernek is nevezhetjük –, volt talán az utolsó olyan kommunista kötődésű politikai innovátor Magyarországon, aki a modellváltás kifejezés tematizálásával a szocializmus válságát a szocializmus keretei között próbálta meg kezelni, megoldani, feloldani. A szocializmus válságának diskurzusai közül a modellváltás narratívája volt az egyik utolsó kísérlet a pártállami jellegű struktúrák közötti útkeresésre. Grósz Károly 1988 májusában Kádár János leváltásával feljutott a csúcsra. Ebben az időszakban, ezekben a hetekben reálisan érezhette azt az új főtitkár, hogy az általa menedzselt modellváltás megvalósulhat, s megkezdheti egy új modell részleteinek kimunkálását. Grósz szerepe a rendszerváltozás társadalmi-politikai kontextusában azért is érdekes, mert befolyása a rendszerváltó dinamika erősödésével párhuzamosan folyamatosan csökkent. Amint a grószai modellváltás esélyei, lehetőségei irreálissá váltak, úgy került belátható távolságba a rendszerváltozás maga. Az elmúlt 30 év alatt Grósz Károlyt mondhatni "elfelejtette" a magyar társadalom, de a történeti forrásokon túl a kortársi visszaemlékezésekben is Grósz 1987–1989-es tevékenysége nyilvánvalóan narratív elem. Tervezett előadásom során a rendszerváltó folyamatot érintő visszaemlékezésekben, memoárokból, oral history vagy mélyinterjúkban a Grósz Károly politikai kommunikációját, hatalmi lépéseit érintő narratívákat vizsgálom. A diskurzuselemzési szövegfolyam számára közel negyven különböző megközelítésű visszaemlékezés áll a rendelkezésünkre. Vannak olyan visszaemlékező források, amelyekben Grósz tevékenysége csak mint egyfajta narratív csonk jelenik meg, jellemzőbb azonban az, hogy a miniszterelnök-főtitkár beszédcselekvései és hatalmi lépései egyértelműen narratív-történetformáló jellegűek. A grószai modellváltás mint diskurzus, mint narratíva elbukott 1989-ben. A különböző korokban az egyedi modellalkotás iránti vágy azonban öröknek tűnik.

BÁRÁNY BALÁZS

„Velünk lezárult a múlt.”

Marosán György utolsó évei és a rendszerváltás

Marosán György személye 1989 és 1992 között többször került közéleti viták kereszttüzébe. Ő volt az, aki megtestesítette mindazt, ami ellen a demokratikus és a népi-nemzeti ellenzék küzdött, így ekkoriban megjelenő memoárjai, sajtószerelései mindkét oldalon komoly ellenszenvet váltottak ki. A személyével kapcsolatos vitákban azonban már a Harmadik Köztársaság két korai konfliktusát is tanulmányozhatjuk: az ún. "médiaháború" és az elszámoltatás kérdését. Előadásomban e történeti kontextus keretén belül szeretném bemutatni azt, hogy miként élte meg az az ember a szocializmus összeomlását, aki már a kezdetektől ott volt és segédkezett annak létrehozásában.

ANDREIDES GÁBOR

„Az az elvem, hogy szerénynek kell maradni” – Száll József egykori nagykövet a rendszerváltás idején

Száll József egykori diplomata 1945-től 1970-ig kisebb megszakításokkal, de folyamatosan külföldön képviselte Magyarországot. 1962-ben ért pályája csúcsára, mikor kinevezték római magyar követnek. Két ciklust szolgált Olaszországban. 1970-ben hazahívták, ő azonban rövid otthoni pihenést követően „a szabad világot választotta”. Az Olaszországban politikai menedékjogot kapott egykori nagykövet neve 1981-ben felbukkant az Itáliában nagy port kavart P2 szabadkőműves páholy-botrányban. Előadásomban 1989-től 1996-ig követem nyomon miként kapcsolódott össze a rendszerváltozás a volt nagykövet személyes sorsának alakulásával, illetőleg azt, hogy miképpen próbált visszatérni politikai kapcsolatainak felhasználásával a közéletbe az egykor kiterjedt kapcsolatokkal rendelkező diplomata. A „hazatérő” Száll Józsefet továbbra is titkok övezték, rejtélyek vették körül, személyével kapcsolatban a biztonságosnak tűnő távolságtartás egyáltalán nem csökkent. Még akkor sem, mikor 1991-ben a két évtizeddel azelőtt vele kapcsolatban meghozott ítélet (hazaárulás) alól bizonyíthatóság hiányában felmentették. Száll a szintén homályos háttérű és indíttatású Reménységmozgalom alapításakor így nyilatkozott: „katolikus hitem arra indított, hogy megbocsássak az ellenem vétkezőknek. De most nem is ez a fontos, hanem a jövő, az, hogy az általam kezdeményezett mozgalom meginduljon, hogy jó irányba forduljanak a dolgok és kialakuljon valamilyen szilárd etikai alapokon álló társadalom” A gazdasági szakemberként visszatérő egykori diplomata 2004-ben hunyt el Leányfalun. Budapesten temették el.

SÜLI SZABINA MERCÉDESZ

„NATO-kémek” avagy a rendszerváltás előfutárai?!

1985. július 10. 18:27. Belovai Istvánt tetten érik, miközben Budapesten a XI. kerületben a Kővirág sor, és a Zsurló utca sarkán egy, a CIA által részére küldött csomagot vesz fel. Az ellene felhozott vád igen súlyos; kém szervezet tagjaként államtitok tekintetében elkövetett kémkedés büntette, illetve nagyobb értékben elkövetett devizagazdálkodás megsértése. A hadbíró életfogytiglani szabadságvesztést szab ki rá.

Történetének két verziója ismeretes; egyik szerint hős, aki feláldozta saját egzisztenciáját, hogy a haza védelmére keljen. A másik verzió alapján épp ezt a hazát árulta el anyagi érdekekből, a kitűnés, és előrejutás reményében. 1990 szeptemberében Göncz Árpád eljárási kegyelemben részesíti Belovait, melynek eredményeképp büntetése 15 évre mérséklődik 5 év próbaidővel. Szabadulását követően szenvedélyes lobbitevékenységbe kezd, mely során fáradhatatlanul állítja; átállásával előmozdította a rendszerváltást, megítélése azonban mit sem változik a rendszerváltást követő évtizedekben.

Munkám során arra kerestem a választ, mi lehet az oka úgy kapcsán tapasztalható kontinuitásnak; Belovait miért nem rehabilitálta a rendszerváltás, és NATO-csatlakozás utáni generáció. Tanulmányomban hazai, majd lengyel, és a romániai esetek áttekintését követően titkosszolgálati, politikai, jogi, és morális dimenziókban vizsgálódtam. Indoktrináció-elméleti kérdéseket fejtegető ÚNKP-kutatásom részeként, különös figyelmet szenteltem a kemperek társadalomlélektani vonatkozásainak.

Kutatásom végeztével beláttam, hogy a titkosszolgálatot érintő rendszerváltás Magyarországon, a múlt kétes ügyeivel való el/leszámolás sajátos természete, a politikai térfél felől tapasztalható konszenzuális „eltussolása” az ügynökmúltnak, s így az ügyet illető politikai akarat hiánya, a kémkedés kihagyása a semmiségi és közkegyelmi törvényekből, valamint a konkrét esetet illető bizonytalanság egyfajta meddőséget kölcsönöz az ügynek. Úgy vélem, ennek feloldása a jövő generáció feladata lesz, a magam részéről, pedig csak annyit remélhetek; jelen tanulmányommal hozzájárultam ezen folyamat elindításához.

PAP PÉTER

Mi tette a népi-nemzeti ellenzéket? Az ellenzéki „párhuzamos” elit kérdései Csengey Dénes (1953–1991) biográfiája alapján

Az 1989-es politikai rendszerváltozás mind teljesebb megértéséhez szükséges a történetek rekonstruálása – ez a közhelyszámba menő alapvetése minden más tudományos munkának is. Ezen időszak kapcsán is kézenfekvőnek mutatkozik az egyes kiemelt szereplők életrajzának kutatása. Ebben az értelemben különösen érdemes olyan személyeket keresni, akiknek egyéni életútja kellően szélsőséges ahhoz, hogy rávilágítson ezen történelmi esemény – politika- és társadalomtörténeti értelemben vett – összetettségére, sokszínűségére.

Mindezek alapján került a fókuszba Csengey Dénes, a Magyar Demokrata Fórum alapítója, író-költő, aki 1990-től haláláig országgyűlési képviselő is volt. Csengey a rendszerváltoztatás időszakának egyik megkerülhetetlen, a nyilvánosság előtt gyakran szereplő, markáns politikai arcával, és egy nagyon különös életúttal rendelkező szereplője, akiknek a kortárs recepciója is hasonlóan erőteljes volt.

A szakirodalom és az életút eddigi ismeret elemeinek elmélyültebb vizsgálata során egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy ez a téma nem csak a rendszerváltoztatás politika- társadalom- és eszmetörténetéhez képes érdemi adalékokat szolgáltatni, hanem a Kádár-korszak kései időszakának társadalomtörténete kapcsán is igen beszédes lehet. Nem másról van szó, mint az ellenzéki mozgalmak társadalomtörténetéről: kik, miért, milyen „beavatás” alapján, milyen személyes háttérrel kerültek be ebbe a sajátos ellenelitbe (párhuzamos elitbe). Hogyan tudott ez a csoport „kiválasztódni”, és ez a folyamat milyen konkrét és közvetlen reakciókat váltott ki a hatalom részéről. Csengey életrajza erre nézvést valóban sok új szemponttal és információval szolgálhat.

46. Szekció

A rendszerváltás társadalmi hatásai 2.

Elnök

NAGY LEVENTE

MASZLAG FANNI

Roma nők szerepváltozásai a rendszerváltást követően

Magyarországon már a rendszerváltás előtti években elkezdődtek, de a piacgazdaság kialakulását és az ezredfordulót követően még jobban felgyorsultak a gazdasági és társadalmi változások. Átalakult a munkaerőpiac szerkezete, megváltozott a jóléti szolgáltatások köre. A kialakult új helyzet jelentős hatással volt azokra a társadalmi csoportokra is, amelyek hosszú időn keresztül zártak voltak. Ez utóbbiakhoz tartoznak például a roma nők, akiknek nyílt munkaerőpiaci szerepvállalását a közösség tradíciói hosszú időn keresztül eleve kizárták. Az utóbbi évtizedek fordulatainak hatására a roma nők családon belüli és munkaerő-piaci helyzete alapvetően átalakult még a legtradicionálisabb közösségekben is. Az átalakulások azonban nem egyértelműen pozitív irányúak, hiszen védett közösségeikből a nyílt munkaerőpiacra kilépve etnikai, nemi hovatartozásuk, társadalmi helyzetük miatt áldozatai lehetnek a munkáltatók diszkriminatív attitűdjének, másrészt az új körülmények között a roma közösség, család által előírt, elvárt hagyományos szerepelvárások teljesítése is komoly kihívást jelent számukra. Az előadás célja, hogy megpróbálja bemutatni a nők, elsősorban a roma nők foglalkoztatását, munkaerőpiaci helyzetét érintő szakpolitikai intézkedéseket a rendszerváltás utáni években. Azokra a társadalmi és gazdasági jelenségekre, kormányzati döntésekre fókuszál, amelyek eredményeként a nők, a roma nők gazdaságban betöltött szerepe megváltozott. Kulcsfogalmak: nők, romák, roma nők, foglalkoztatás, reprodukció, oktatás

LONCSÁK NOÉMI

A rendszerváltás hatása a vidéki térségek társadalmára

A rendszerváltás hatására átrendeződtek a térségek: a korábban nyertesek vesztesé, míg a vesztesek nyertesekké váltak. A vesztesek elsősorban a vidéki terekre, falvakba, kisvárosokba koncentrálódtak. Kialakult és tartósan a magyar társadalom részévé vált egy szakképzetlen, falusi alsó társadalmi réteg, ami alacsonyabb számban, de megjelent a városokban is. A vidék helyzetéhez hozzájárult továbbá a 90-es évek utáni főváros-vidék dichotómia felerősödése is. Hogyan hatott mindez a vidéki térségek társadalmára, milyen változások érhetőek tetten, milyen új-régi társadalmi csoportok alkotják a rendszerváltás utáni falusi élettereket? Hogyan módosultak a falvak foglalkozási lehetőségei? Milyen térbeli mozgások figyelhetőek meg a rendszerváltás előtt, és hogyan módosultak ezek? Mivel jártak és járnak ma az elvándorlási folyamatok, hogyan hatnak a falvak társadalmának struktúrájára? Az előadás ezekre a kérdésekre kíván válasszal szolgálni, elsősorban korábbi kutatások, tanulmányok felhasználásával, valamint cél a doktori kutatási téma, - a területileg immobil falusi fiatalok – történeti vonatkozásainak áttekintése.

TÓTH DALMA**A rendszerváltás hatása a keleti határ menti munkavállalásra és földrajzi mobilitásra**

Az észak-alföldi régió keleti része elmaradott terület (főleg a nyugati részhez képest) a munkalehetőségek és az infrastruktúra szempontjából. Előadásomban sorra veszem azokat a befolyásoló tényezőket, melyek politikai, gazdasági, illetve társadalmi szempontból jelentősek lehetnek, és az események elemzésében fontos szerepet játszhatnak. Ilyenek többek között az uniós csatlakozás, gazdasági világválság, illetve a kormányváltások okozta átrendeződések. Fontosak még a különböző szektorokban végzett fejlesztések, melyek egyfajta beavatkozásként is felfoghatók, illetve nagy hangsúlyt fektetnek a nem határozatlan idejű munkaszerződések elterjedésére is. Egy romániai-magyar tükörprojekt keretében lehetőség nyílt az országok közti határt érintő járásokban (Csenger, Fehérgyarmat, Mátészalka, Nyírbátor) kérdőíves adatfelvételre (N=1000), illetve félig strukturált interjúkkal kiegészíteni a kutatást. Munkám során azokat a kliséket is kutattam, melyek a rendszerváltozás és a munka összefüggéseire vonatkoznak. Ezeket a megnyilvánulásokat diskurzuselemzéssel kívánom megközelíteni. Főként azzal a kérdéskörrel foglalkozom, mely szubjektív véleményeken alapul: Vajon milyen fajta racionalitáson alapul a tetten érhető közvélemény? Hogyan változtak a munkavállalási lehetőségek és hajlandóságok, valamint az infrastruktúra? A munkaerő-piaci rések hogyan alakultak a rendszerváltás óta a tárgyalt járásokban? Milyen hatással van a munkavállalásra a nem megfelelő infrastruktúra? Előadásomban, többek között ezekre a kérdésekre kívánok választ adni, konkrét példákkal alátámasztva mondandómat.

BOMBOSZ BARNABÁS

A vegyes választási rendszer kialakulása, és az első szabad választások

A rendszerváltás kori viták egyik fontos elemét a választási rendszer kialakítása képezte. Az új rendszer „megalkotásában” három fő tényező játszott szerepet: pillanatnyi politikai erőviszonyok; szakmai tudatosság; választási hagyományok. Ami az első tényezőt illeti, a Nemzeti Kerekasztal tárgyalófelei nem akarták, hogy a hatalom vagy az ellenzék túl kiszolgáltatott, netán túlzottan előnyös helyzetbe kerüljön a választások során. Az egyensúly létrehozását egy, viszonylag arányos választási rendszerben (a társadalompolitikai megoszlásának hű tükrözésében) látták. A szakmai tudatosság kapcsán abból indulhatunk ki, hogy a hazai szakértők és politikusok a csodaként emlegetett (nyugat)német választási rendszert vették alapul, kiemelve annak kétoldalú előnyét: biztosítja a kormányzati stabilitást úgy, hogy a rendszernek közben nincs nagy torzító hatása, azaz, nem okoz túl nagy aránytalanságot. Ebből adódik a vegyes választási rendszer bevezetése, illetve - ugyancsak német mintára - egyfajta kancellári demokrácia alapjainak lerakása Magyarországon. A választási hagyományok tekinthetők harmadik tényezőnek, ugyanis az egyéni kerületi, egymandátumos, többségi, illetve listás választásra egyaránt találunk példát a magyar választások történetében. Nem volt azonban egyetértés abban, hogy pontosan melyik hagyományos rendszert lenne célszerűbb bevezetni. Számos érv hangzott el az egyéni kerületek megtartása, illetve a teljesen listás szavazás bevezetése mellett is. A vita eredménye végül egy vegyes választási rendszer lett, amely egy kompromisszumos eredménynek tekinthető, mely többé-kevésbé kielégítette a különböző politikai erők (pártok) érdekeit. A kezdeti nehézségek mellett a kevésbé ismert választói magatartás is komolyan megnehezítette az alakuló választási rendszer eredményességével kapcsolatos elképzeléseket, előrejelzéseket (A választók nem szembesültek addig demokratikus keretek közötti tényleges választási lehetőséggel). E vegyes választási rendszer kialakulásának folyamata képezi előadásom tárgyát.

NYÍRI SZABOLCS

A többpártrendszer fejleményei az 1990–1994-es parlamenti ciklusban

A kelet-európai rendszerváltások, rendszerváltoztatások eseménysorozata meghatározó súllyal és erővel bír a jelenkorra. Harminc év elteltével, a mai napig érezzük lenyomatát a Harmadik Magyar Köztársaság létrejöttének. Természetesen, ez nem csupán a többpártrendszer kialakulásában teljesedik ki, és nem a demokratikus választási rendszer kibontakozására szűkül le: a témakört számos más, társadalomtudományi, gazdaságtudományi aspektus szempontjából is vizsgálhatjuk. Magyarország pártrendszerét az első kormányzati ciklusban alapvetően három szakaszra bonthatjuk, melyek mindegyikének más és más jellege van. Ebben a pártok egymással szembeni magatartása játszik fontos szerepet, és ehhez köthetően az a tény, hogy a pártok számos törésvonal mentén alakították ki saját programjukat. Az első szakasz nem egyetlen, de meghatározó tényezője az volt, hogy miként viszonyulnak a „rendszerváltó” pártok a volt állampárthoz. Mivel mind az öt rendszerváltó párt antikommunistaként határozta meg önmagát, ez a törésvonal tűnt a legmeghatározóbbnak. Az első szabad választások eredményei azonban rávilágítottak arra (második szakasz), hogy a kommunista-antikommunista tengely fölé emelkedett a kulturális-ideológiai törésvonal, melynek egyik oldalát a vidéki gyökerű, népi-nemzeti és konzervatív kormánypártok, a másik oldalát pedig a városi, polgári, liberális beállítottságú ellenzék képviselte. A harmadik időszakot az SZDSZ magatartásának változása idézte elő, melynek lényege, hogy az SZDSZ alárendelte a kommunista-antikommunista törésvonalat az egyre élesedő kulturális-ideológiai ellentétnek, és közeledő magatartást mutatott az MSZP felé. Ennek következményeként az MSZP képes volt kitörni a „politikai karanténból”, és ismét önálló pólusképző párttá vált, létrehozva ezzel a rövid életű, hárompólusú pártrendszert. Jelen előadásomban a magyar pártrendszer kialakulását, valamint az első demokratikus választások után létrejött pártrendszer (szerkezeti) változásait szeretném ismertetni.

47. Szekció

Emlékezet(ek) 1.

Elnök

PIHURIK JUDIT

BATA ATTILA

Kádár-rendszer értelmezések a rendszerváltás után

A rendszerváltással egy olyan korszakot zárt le a magyar politika, amely vállát súlyos terhek nyomták, mégis sok szempontból kiemelkedőnek tekinthető a 20. századi történelmünkben. Ennek megfelelően, a Kádár-korszak megítélése sem annak fénykorában, sem az átmenet idején, de még ma sem egységes: az első demokratikus választásokat övező eufóriát követő csalódottság nyomán hamar kialakult a jelenség, amelyet a politikai köznyelvben Kádár-nosztalgiaának nevezünk.

A Kádár-nosztalgia, vagyis az állampolgárok visszavágyódása mögött egyfajta összehasonlító szemlélet működik, amely a rendszerváltás előtti és utáni időszakot veti össze, az előbbi javára: eszerint a demokratikus átalakulás több kárt okozott, mint amennyi haszonnal járt, különösen igaz ez a gazdaság- és szociálpolitikai szférában. Hipotézisem szerint, habár a Kádár-nosztalgia bizonyosan nem hatotta át teljes egészében a magyar társadalmat, a szemlélet áthatol a politikai részkezősségek (jobbaldali, baloldali, liberális, radikális) határain.

Előadásomban annak bemutatására teszek kísérletet, hogy a rendszerváltás utáni magyar politikai részkezősségek miként értelmezik a rendszerváltás előtti és utáni időszakot: hogyan értékelik, hogyan kapcsolják össze őket és milyen diskurzusok épülnek. Az összehasonlító diskurzuselemzésen keresztül rávilágíthatunk arra, hogy a rendszerváltás, illetve leváltott rendszer milyen nyomot hagyott a magyar politikai kultúrában.

BERÉNYI MARIANNA

Közös időnk 1989 – közösségi emlékezet

A Magyar Nemzeti Múzeum a rendszerváltás 30. évfordulója alkalmából összetett programot indított *Közös időnk – 1989* címmel. A kampány célja, hogy a múzeumi gyűjteményeket vonatkozó kortárs anyagokkal bővítse, multigenerációs közösségi élményt indukáljon, valamint közös emlékezést erősítse. A „Közös időnk – 1989” projekt ezáltal nem csak a közös történelem, az együtt megélt múlt szimbólumává, hanem a közös emlékezés kortárs helyszínévé kívánja tenni a Magyar Nemzeti Múzeumot. A virtuális és fizikai térben különböző stratégiára épülő programsorozat egyik legfontosabb pillére a gyűjtési felhívás. A múzeum komplex, nem elsősorban politikai aktualitású tárgyakat vár, felhívásaiban egy-egy eseményt/témát „dob be” a köztudatba, amelyhez tematikus szakmai előadásokat, kerekasztal-beszélgetéseket is szervez. Milyen eszközöket, módszereket használt sikeresen és kevésbé sikeresen az intézmény. Milyen eredménnyel zárult a tárgygyűjtési kampány? Várhatóan mi lesz a 2019 végén nyíló kiállítás legfontosabb eredménye?

LITKEI JÓZSEF

Rendszerváltás és múltkonstrukció

Előadásom célja az 1989-es rendszerváltást övező történelemszemléleti diskurzus értelmezése azon viták fényében, melyek az 1945-ös rendszerváltást jellemezték, forrásként elsősorban a parlamenti viták jegyzőkönyveit használva (1944-es debreceni ideiglenes nemzetgyűlés alakuló ülése, és az 1946-os köztársasági államforma körüli viták egyrészt, másrészt pedig az 1990-es alkotmány, és különösen a köztársasági címer kérdését övező vitákról van szó). E párhuzamba állítást indokolja az, hogy a két rendszerváltást kodifikáló történelmi érvelésrendszer között számos hasonlóság fedezhető fel. Mindkét rendszerváltó elit célja egy olyan idealizált nemzet diskurzív megalkotása volt, mely megfelelt annak a kívánt nemzeti önképnek, melyre a rendszerváltás épült (legyen az a németellenes szabadságszerető magyar nép vagy a kommunizmus alól felszabaduló magyar nemzet képe). Ez az önkép mindkét esetben egy elnyomott forradalom emlékének a rehabilitálására épült, míg ez ezt a szerepet 1989-ben értelemszerűen 1956 játszotta el, addig 1945 után – bár kevésbé domináns és konszenzusos módon – 1918. Ennek megfelelően mindkét, a történeti narratívák által létrehozott jelenkonstrukció a korábbi rendszer, a közelmúlt olyan tagadására épült, mely azt a szerves nemzeti történelmi folyamattól való eltérésnek tekintett. Mindez pedig mindkét esetben élesen vetette fel azt a kérdést, hogy a történelmi folytonosság újrateremtése érdekében mely korábbi korszakot érdemes kiindulási pontnak tekinteni. A közelmúlt problematikus volta miatt azonban komoly hangsúlyt kapott a távolabbi múlt is, azon kanonizált hagyományok sorozata, melyek révén a vágyott nemzeti önkép történeti értelmet nyert. Mindazonáltal éppen ezek, a kanonizált nemzeti emlékezetre épülő viták azok, melyek révén elemezhető, milyen változáson ment át a történelmi közgondolkodás 1945 és 1989 között, milyen mértékben rendezte át a történelmi emlékezet térképét az világháborútól eltelt negyven év, különös tekintettel a kommunista történelempolitikának a közgondolkodást befolyásolni, módosítani szándékozó törekvései (legyen az a kurucos történelemszemlélet propagálása a '40-es évektől, vagy éppen a szentistváni hagyomány domesztikálása a '80-as évek végén).

E változások megértése nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy jobban megértsük mindazokat az értelmezési kereteket, melyekben a rendszer-változás során a politikai és kulturális identitások megkonstruálódtak, és ennek köszönhetően az 1989-et követő identitáspolitikai kiindulási pontjaként is szolgáltak.

48. Szekció

**Erőszakos múltjaink – az ötvenes évek
a nyolcvanas években**

Elnök

MÜLLER ROLF

Felkért hozzászóló

TABAJDI GÁBOR

TULIPÁN ÉVA

Az „ellenforradalmi” erőszak emlékezete a '80-as években

Az előadás az 1956-os „ellenforradalmi” erőszak emlékezetének árnyalatait mutatja be a nyolcvanas években. A forradalom eseményeit évtizedekig kísérő hallgatás után a Kádár-korszak utolsó évtizedében újra megjelentek a nyilvánosságban a forradalomról és az annak idején elkövetett atrocitásokról szóló narratívák. Az előadás a hatalom 1956-hoz kapcsolódó emlékezetpolitikáját, ellenségképét, és az erőszakszervezetek ehhez kapcsolódó önképét elemzi a rendszerváltást megelőző években.

TAKÁCS TIBOR**Az állambiztonság identitása, 1982**

A Belügyminisztérium pártbizottsága 1982. június 16-án emlékülést rendezett a minisztérium és a különböző belügyi szervek 1956 utáni újjászervezéséről. Előadásomban e konferencia állambiztonsági szekcióinak előadásait, valamint a belőlük készített „konferenciakötet” írásait elemzem. A szövegeket a szervezet identitásának, egészen pontosan identitásállapotának megnyilvánulásaként vizsgálom: elsősorban arra keresem a választ, hogy a kádári állambiztonság miként értelmezte saját múltját, születését, és ennek fényben milyennek látta önmagát a nyolcvanas évek elején. Ennek során azt is megnézem, hogy milyen volt az egyéni és a kollektív emlékezet viszonya, miként hatott egymásra a kettő. Az elbeszélések együttese emellett a kádári politikai rendőrség „alapító mítoszának” is tekinthető, ami lehetővé teszi annak a kérdésnek a vizsgálatát, hogy az mennyiben illeszkedik a Kádár-rezsim alapító mítoszához.

MÜLLER ROLF**Az „államvédelmi múlt” a rendszerváltásban**

Előadásomban az ötvenes évek államvédelméhez köthető erőszak emlékezetét vizsgálom a késő Kádár-korszak memoárirodalmában és sajtóanyagaiban. Azt mutatom be, hogy e források a változó politikai környezetben miként reflektáltak a Rákosi-éra hírhedt erőszakszervezetére és „alkották meg” annak históriáját.

Az 1988 és 1990 között megjelent sajtócikkek és az egyre nagyobb számban a nyilvánosság elé álló emlékezők által létrehozott politikai rendőrség-narratívákat egyrészt a verbális és a képi eszközök szintjén elemzem, másrészt számba veszem, hogy milyen tematikai csomópontok mentén beszéltek el az államvédelmi erőszakot. Így tehát foglalkozok a különböző erőszak típusok megjelenésével, a „tettesek–áldozatok” beszédmóddal, a korábban tabusított történetek felemlegetésével, vagy egyes közzsájon forgó „ügyek” újabb értelmezésével.

49. Szekció

Trianon emlékezete és a rendszerváltás

Elnök

ABLONCZY BALÁZS

Felkért hozzászóló

BENCSIK PÉTER

KRIZMANICS RÉKA**Illékony történeti monopólium.
Trianon-diskurzusok a késő Kádár-korszakban**

A magyar történetírás mozgástere az államszocializmus utolsó másfél évtizedében jelentősen megnövekedett, a tágabb lehetőségek kedvezően hatottak a Trianonnal és a két világháború közötti időkkel foglalkozó kutatók tevékenységére is. Bár az érintett történeti intézményi hovatartozástól függően ezek a változások eltérő mértékben és tempóban jelentkeztek, a javuló tendencia általánosan érzékelhető volt. Az előadás célja, hogy néhány esettanulmányra fókuszálva felvázolja, milyen diskurzív formák jelentek meg Trianonnal kapcsolatosan az 1974–1989 közötti időszakban, a tudományos és a tudományos-népszerűsítő felületeken, a tágabb nyilvánosság számára különböző mértékben, de elérhető módon. Az elemzés kiegészül rövid reflexiókkal egyéb kortárs kulturális termékekre, melyek valamilyen módon dialógusban álltak ezekkel a narratívákkal. Az előadás tehát diskurzív formák bemutatására épül, körüljárva azok kialakulását, bemutatva tipikus megjelenési helyeit és utóéletét 1989 után, tágabb kulturális kontextusát. A Tudománypolitikai Bizottság releváns dokumentációi lehetővé teszik, hogy az elemzés kiegészüljön a tudománypolitika alkotóinak (látható) szándéka és a megvalósult narratívák, valamint ezek társadalmi hatása ütköztetésével. Az előadás így részleges konklúziókat vonhat le a későszocialista Trianon-diskurzusok determináltságával kapcsolatban is.

MÉSZÁROS FLÓRA

Trianon köztéri szobrászata 1989 után

A két világháború közötti periódus, különösen az 1930-as évek, az az időszak, amikor az első világháborút lezáró trianoni békeszerződést köztéri szobrok formájában, művészeti szempontból is megörökítették. A szocialista korszak azonban nemcsak, hogy nem támogatta az ilyen jellegű emlékművek állítását, de többet el is pusztított közülük. A rendszerváltással viszont újra lehetővé vált, hogy Trianon kérdésével nyilvánosan is foglalkozzanak, beleértve a művészettörténeti megközelítést is, de a változások az emlékműállításoknak is utat engedtek. Az 1990-es években mégis főképp az figyelhető meg, hogy az elsődleges feladat a korábban megmaradt emlékek gondozása volt, jelentősebb köztéri szoborállításokra egészen a 2000-es évekig kellett várni. A Nemzeti Összetartozás Emléknapjának intézményesítése 2010. június 4-én egyfajta szakaszhatárnak is tekinthető, ugyanis ekkor emelték a legtöbb emlékművet, számuk pedig azóta is gyarapodik. Vagyis ekkorra tehető Trianon valódi „köztéri reneszánsza”. Előadásomban elsősorban ezeket a különböző tendenciákat foglalom össze, rávilágítva történeti-politikai hátterükre, továbbá a „köztéri reneszánszt” földrajzi és művészettörténeti szempontból vizsgálom meg (mely területeken és miért ott jelentek meg az emlékművek, az emlékmű-szobrászatot elemzők mennyire foglalkoznak ezzel a kérdéssel 1989 után stb.).

ZAHORÁN CSABA**Nemzeti narratívák útvesztőjében.****Trianon értelmezései magyar–szomszéd viszonylatban 1989 óta**

Az 1918–1920 közötti időszak – az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása, Trianon és az új európai rend kialakulása – mindmáig más és más módon van jelen a régió egyes közösségeinek emlékezetében. Ez nem különösen meglepő, tekintettel az adott történelmi eseményekre és az azóta érvényesülő folyamatokra, továbbá a témakör komplexitására. Az viszont érdekesebb, hogy bár az egyes, viszonylag gyorsan kanonizált nemzeti narratívák – a különféle politikai és társadalmi változások következtében – többször is módosultak a 20. század folyamán, mégis majdnem ugyanott tartunk ma is, mint vagy száz éve, legalábbis ami Trianon értelmezését illeti. A történelmi Magyarország dezintegrációját ma is teljesen másképp beszélik el az egyes nemzeti nyilvánosságokban, de a kérdéskör a szakmai közeget is erősen megosztja. Pedig az 1989-90-es közép-és kelet-európai rendszerváltások idején még úgy tűnt, hogy most ezt a kényes problémát is sikerül valahogy „rendezni”, ha nem másképp, majd az euroatlanti integráció segítségével. Valóban sor is került számos ígéretes kezdeményezésre – fokozódott a szakmai párbeszéd az érintettek között, közös projektek valósultak meg –, mint ahogy az is tény, hogy Trianon egyik legsúlyosabb öröksége, a magyar kisebbségek kérdése sem vezetett komolyabb etnikai vagy államközi konfliktusokhoz. Az első világháború végének centenáriuma azonban egyértelművé tette, hogy mindez nem volt elég: a magyar, szlovák és román narratívák továbbra is alig találkoznak. Egészen másképp látják a Monarchia végét Szlovákiában, Magyarországon és Romániában, és gyakran nem csak a hangsúlyok vannak máshol, hanem mintha továbbra is teljesen más történetekről lenne szó, annak ellenére, hogy a történészek között élénk az együttműködés. Előadásomban az 1989 utáni, Trianonnal kapcsolatos magyar–szomszéd párbeszédet áttekintve arra a kérdésre keresem a választ, hogy ez miért van így: a rendszerváltáshoz fűzött nagy remények ellenére vajon miért mindig csak keresik a közös nyelvet a szakemberek, és miért olyan nehéz közös nevezőre jutni Trianon kapcsán ebben a régióban.

50. Szekció

A rendszerváltás nemzetközi kontextusa

Elnök

KALMÁR MELINDA

Felkért hozzászóló

STEFANO BOTTONI

KALMÁR MELINDA**Gorbacsov és a szovjet forgatókönyvek, 1988–1991**

A gorbacsovi vezetésnek nem volt kétsége afelől, hogy Kelet-Közép-Európában a folyamatok mindenképpen a többpártrendszer felé haladnak, de fokozatos, „szerves” átmenetet láttak volna szívesen, azaz a kommunista párt kezdeményezésével és irányításával „zökkenőmentesen” végrehajtott demokratizálódást, vegyes gazdálkodást, a politikában a megfelelő alkuk megkötése után az ellenzék egy részének bevonását a hatalomgyakorlásba. Moszkva tehát azt feltételezte, hogy egy mérsékelt átalakulás támogatásához és egy nehezen azonosítható célzatú Európa-koncepcióhoz minden szereplőt meg tud nyerni szövetségesei és ellenfelei körében egyaránt. A megfelelő kimenetelű modellmódosításhoz több feltétel teljesülését tartották fontosnak: a szovjetbarát kelet-európai vezetők maradjanak pozícióban, hozzájuk újak csatlakozzanak, és ők együttesen garantálják, hogy a politikai struktúra csak a szükséges mértékben alakuljon át. Vagyis: önigazgatónak látszó elemekkel egészítsék ki a működést, szimbolikusan kooptálják az ellenzék képviselőit, ha lehet, a választások előtt osszák el a mandátumokat úgy, hogy az irányítás továbbra is biztosítva legyen. A maga belső viszonyait, és a kelet-európai szovjet szféra működését ezekhez a felismerésekhez szándékozott igazítani. A térségben esedékes 1989/90-es választásokra már megújult kelet-európai vezetőgarnitúrával akart „indulni”, részben megújított struktúrával is, mely minimum szimbolikusan kooptálja, korporálja a társadalmi ellenállást (főként azok kvázi-koalícióra hajló képviselőit) annak érdekében, hogy bázist szerezzen kettős céljához: a rendszer dinamizálásához és stabilizálásához; mindig éppen azon volt a hangsúly, amelyikre egy-egy periódusban nagyobb szükség mutatkozott. Összességében a térségi modellmódosítás meghívott/”invitált” és koordinált lehetett volna, ha úgy teljesül, ahogyan azt a gorbacsovi műhelyekben eltervezték.

BÉKÉS CSABA**A kelet–nyugati viszony átalakulása és a rendszerváltás, 1988–1991**

Ma már tudjuk, hogy az események ilyen radikális alakulása nem csak a szovjet vezetésnek nem állt érdekében, hanem azt a nyugati hatalmak sem támogatták. Utóbbiak ugyanis az európai stabilitás, ennél fogva a fennálló status quo megőrzésben voltak érdekeltek, ezért elsődleges szempont volt számukra Gorbacsov hatalomban tartása, így Kelet-Európa politikájuk még ekkor is a Szovjetunió érdekeinek rendelődött alá. Az 1990 tavaszán-nyarán lezajlott szabad választások után azonban világossá vált, hogy a régióban a moszkvai várakozásokkal ellentétben radikális politikai átalakulás történt, még ott is, ahol a szociáldemokrata színekre átfestett korábbi állampárt nyerte a választásokat (Románia, Bulgária). Ennek a belső politikai átalakulásnak az elfogadása Gorbacsov részéről azonban korántsem jelentette a szovjet érdekszféra feladását. A finlandizációnak ebben a második szakaszában Moszkva elismerte az érintett államok teljes belpolitikai-gazdasági önállóságát, és függetlenségét, nemzetközi pozíciójukat azonban továbbra is a VSZ-hez és KGST-hez való tartozásuk kellett, hogy meghatározza. Ezt a törekvést jelentősen megkönnyítette, hogy egészen 1990 végéig a nyugati hatalmak sem támogatták a régió függetlenségi törekvéseit, még a semlegességet sem. Ellenkezőleg, a Varsói Szerződést a NATO-val együtt az európai biztonsági rendszer, s így a stabilitás alapvető pillérének tekintették, ezért a régió országainak 1990 tavaszán szabad választások útján megválasztott demokratikus kormányait is a VSZ tagság fenntartására ösztökölték. Vagyis 1989–1990 folyamán a nyugati hatalmak is a kelet-közép-európai térség regionális finlandizálására törekedtek, nem pedig a régió függetlenségére (ahogyan ma sokan állítják), mivel a stabilitás megőrzése érdekében mindent elkövettek, hogy a gorbacsovi reformokat támogatásukról biztosítsák.

KECSKÉS D. GUSZTÁV**A NATO és a kelet-európai rendszerváltások, 1988–1991**

Harminc évvel ezelőtt a mostani Európa geopolitikai helyzetét is alapvetően meghatározó döntések születtek. A NATO ma is létezik, és továbbra is állomásoznak amerikai csapatok földrészünkön. Az előadás a nemzetközi szakirodalom és a NATO Levéltár már hozzáférhető dokumentumai alapján azt mutatja be, hogy az 1989–1991-es kelet-európai rendszerváltás hogyan hatott az Észak-atlanti Szövetségre, s így Európa jelenlegi biztonsági helyzetére. Az 1989-ben már fennállásának 40. évfordulóját ünneplő szövetség számos kihívással volt kénytelen szembenézni. Ezek közül jelentőségében kiemelkedik Kelet-Európa és általában a kelet–nyugati kapcsolatok viharos gyorsaságú átalakulása. Az Észak-atlanti Szövetség keleti biztonsági környezete tehát radikálisan megváltozott. A rivális katonai szövetség, a Varsói Szerződés fokozatosan erodálódott, majd 1991 júliusában megszűnt. Az év végére pedig maga a Szovjetunió is felbomlott. A NATO stratégiái azonban a számukra kedvező változások mellett új veszélyforrásokat is feltűnni véltek. Attól tartottak, hogy az évtizedek óta mozdulatlan kelet-európai térség destabilizálódik: a szovjet uralom által addig lefojtott nacionalizmusok felélednek, a társadalmi megrázkódtatások nyomán tömegmozgalmak bontakoznak ki, és a térség egyes államai között éles konfliktusok kezdődnek. A szövetség átalakulásának első lépéseként a katonai erő alkalmazásának doktrínája és a katonai eszközök radikálisan megváltoztak. A válságmegelőzés és a válságmenedzselés lett a NATO új missziója. Az átalakítás fontos elemét képezte továbbá a nyitás Kelet-Európa felé. Intenzív kapcsolatépítés indult meg a térség irányában katonai és politikai vonatkozásban egyaránt.

51. Szekció

**Rendszerváltás a művészetben – 1989 és
a rendszerváltás hatása a kortárs
képzőművészeti intézményrendszerre**

Elnök

SZŐKE ANNAMÁRIA

Felkért hozzászóló

SZŐKE ANNAMÁRIA

ÁCS BÁLINT**A kulturális hidegháború múzeuma – A magyarországi
Ludwig Múzeum létrejötte és kultúrpolitikai előzményei**

A Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum 1989-es átadása óta nemcsak Magyarország, hanem egyben Kelet-Közép-Európa egyik legjelentősebb képzőművészeti intézménye. Irene és Peter Ludwig 30 évvel ezelőtti Budapesten történt múzeumalapítási kezdeményezése egyedülálló volt az egykori keleti blokk országaiban. A Ludwig műgyűjtő házaspár kelet felé történő orientáltsága mögött egyfajta kulturális diplomáciai küldetés húzódott meg, amelynek elsődleges célja a két ideológiatömb között lévő megosztottság enyhítése volt. Habár az 1989-es rendszerváltást követően a múzeum elvesztette eredeti misszióját, közben radikális átalakításokat indított el a hazai művészeti intézményrendszerben. A Ludwig Múzeum által jelentős kortárs és modern művészeti gyűjtemény érkezett az országba, ugyanakkor hosszú évekre elvette figyelmet a vidéki múzeumok gyűjteményi fejlődéséről, az addigi decentralizációra törekvő kultúrgeográfiai folyamatokat megakasztva újra, a főváros felé irányította a művészeti térről való gondolkodást, illetve ellehetetlenítette az akkor folyamatban lévő hasonló, hazai múzeum alapítási kezdeményezéseket. Ennek ellenére a magyarországi művészeti szcéna egyhangúlag támogatta Ludwigék ügyét, hiszen a modern múzeum megvalósításának a terve a 70-es évek óta egyik központi témája volt a művészeti diskurzusnak. Ebből adódóan elmaradtak a szakmai viták, senki nem kérdezett rá arra, hogy milyen szerepet, gyűjtőköri feladatokat kellene betölteni a Ludwig Múzeumnak, a múzeumot miként lehet integrálni a hazai művészeti intézményrendszerbe, vagy éppen Ludwigék terjeszkedése mennyire értelmezhető posztkolonialista attitűdként. Az előadás ebből a történeti és kritikai sűrűsödési pontból indul, és célja a magyarországi Ludwig Múzeum életre hívásának bemutatása a kultúrpolitikai és diplomáciai folyamatok, az akkori múzeumi paradigmák, a hazai kortárs művészet kulturális földrajzának, gyűjteményezési politikájának összefüggésrendszerében. Az intézményesülési folyamatokon túlmenően a következő kérdés körökét szeretném a vizsgálat tárgyává tenni: Van-e a Ludwig Múzeum történetének olyan szegmense, amely a posztkolonialista-szemléletű kritika tárhat fel? A rendszerváltoztatás miként formálta át a múzeum misszióját?

HUTH JÚLIUSZ

Szalonviták és előzményeik – A Múcsarnok és a művészszövetségek a rendszerváltás folyamatában

Az egykori kelet-európai szocialista tábor országaiban egy erőteljesen központosított művészeti intézményrendszer működött, amelynek szovjet mintára történő kiépítése nagyjából az ötvenes évek elejére tehető. 1949-ben jött létre a képzőművészet adminisztratív szerveként funkcionáló Magyar Képző- és Iparművészek Szövetsége, 1952-ben pedig a Művészeti Alap, ami a művészeti élet finanszírozásáért felelt. Az Alaphoz tartozott a Képcsarnok Vállalat, amelynek galériahálózatán keresztül a képzőművészeti alkotások adásvétele zajlott, valamint 1965 és 1981 között az Alap szervezte az ún. „kéntmillió vásárlásokat”. Az Alap jelentős ingatlanvagyonnal is rendelkezett, valamint hozzá tartozott az Iparművészeti Vállalat és a Képzőművészeti Kivitelező és Kiadóvállalat, amelyek bevételeiből nyugdíjakhoz és egyéb juttatásokhoz segítette hozzá a művészeket. A központosított rendszer része volt még a Képző- és Iparművészeti Lektorátus, valamint nem utolsósorban a Kiállítási Intézmények. Utóbbinak a 19. századi alapításától kezdve legfontosabb „kortárs” kiállítóhelynek számító Múcsarnok volt a központja. Itt rendezték a legnagyobb kiállításokat, de több budapesti kiállítóhely mellett hatáskörébe tartozott számos vidéki és külföldi tárlat megszervezése is. Ez a rendszer a rendszerváltás folyamatában lényegében összeomlott. A Szövetség az államtól független szervezetként működött tovább, az Alap szinte teljes ingatlanvagyonát elvesztette, vállalatai pedig megszűntek. A Múcsarnok visszakapta autonómiáját és a továbbiakban elsősorban a progresszív, vagy a hivatalos, a régi intézményrendszerrel kevésbé függő avantgárd művészeket részesítette előnyben. A művésztszocializmus nagyobbik része azonban nem ebbe a csoportba tartozott, így a művészeti paradigmaváltás, a kiállítóterek megfogatkozása és az Alap által nekik nyújtott támogatások megszűntével gyakorlatilag a rendszerváltás vesztesévé vált. Ez a helyzet jelentős mértékben fokozta a művészeti mezőben zajló konfliktusokat, amelyek elsősorban a kilencvenes évek múcsarnoki szalonvitáiban manifesztálódtak.

MAJSAI RÉKA**Vezetőségváltás – A Magyar Képzőművészeti Főiskola és
a rendszerváltás**

Hogyan lesz egyszerre tágas, ami korábban szűkösnek bizonyult úgy, hogy közben “építkezés” még nem feltétlenül történt? Akkor válhat ez az első pillantásra talányosnak tűnő mondat egy különös találós kérdéssé, mikor közelebbről nézve kiviláglik: sem a helyszín, sem a fizikális felépítmény rendszer nem módosul. Csak a vezetőség cserélődik le azzal a dátummal tulajdonképpen egy időben, mikor Szűrös Mátyás a Parlament erkélyén bejelentette a harmadik köztársaság megalakulását. A változás pillanata a Képzőművészeti Egyetem esetében is elsőként területi kérdésekre koncentrált. Mennyi hely van az iskolában? Abban hány művészhallgató fér el? Kik tanítják őket a mesterségre s milyen mesterségre? Milyen elvek mentén? Mi a helyzet a nyilvánosság égető kérdésével? Ami jelen speciális esetben a kiállítási tevékenységre, mint szellemi megnyilvánulásra vonatkozik. Az intézmény programjára és működésére nézve elmondható: ez a periódus, vagy váltóhelyzet volt az első lehetséges zóna, amiben egyáltalán gondolkodni lehetett a „hogyan tovább” kérdéséről. A Főiskolán, a rendszerváltással egy időben, amellet, hogy tizenöt új tanár meghívására került sor, a meglévő szakok struktúrájára is hatással lévő, azok rendszerét is nagyban befolyásoló reform látszott kibontakozni, amelynek során két új szak létesítésének kezdeményezésére került sor. Az interdiszciplináris művészetközvetítő képzés (Beke László) és az intermédia autonóm képzőművész szak (Paternák Miklós) kidolgozása mellett az elméleti oktatás frissítését célzó tervek is megfogalmazódtak (Beke László, illetve György Péter részéről). Ekképpen, ahogyan intézményi/infrastrukturális szinten az intézmény története és léte, úgy az abban résztvevő, annak képét alakító szereplők találkozása is szimbolikusan tekinthető. A kérdés itt egy olyan komplex összefüggésrendszer mélységi feltárására indíthat, amelyben a kutató szembesül a felsőoktatás autonómiájának kérdésével az állami oktatásirányítási rendszeren belül, ami az Magyar Képzőművészeti Egyetem (2001 előtt Főiskola) esetében, az intézmény vállalt nyilvános funkciója miatt, nem választható el a mindenkori kultúrpolitika társadalmi hatásrendszerétől sem. Annak inkább pontos leképezője vagy jobb esetben reflektív

tükre, kivételes együttállás mellett pedig a struktúrából kilépve az internacionális folyamatok közvetítője. A jelen szempontjából közelítve s levonva a konzekvenciákat megvizsgálható, hogy a kulturális és oktatási szektor szereplőinek milyen mértékben sikerült élnie a rendszerváltozás kínálta lehetőségekkel?

52. Szekció

**Zöldek, környezetszennyezés és
nemzetközéség 1989-ben: Magyarország**

Elnök

BALOGH RÓBERT

VARGA ANNA – SAMU ZOLTÁN TAMÁS**Fás-erdős legeltetési rendszerek használatának helyzete és változása az 1980-as és 1990-es években**

A fás-erdős legeltetési rendszerek az erdősült tájak hagyományos agrár-erdészeti tájhasználati formája. Ezen gazdálkodási rendszerekhez tartoznak a fás legelők és legelőerdők, melyek magas természeti és kulturális értékkel bíró élőhelyként vannak számon tartva. Jellemző elemüket a szórtan vagy kisebb csoportban álló terebélyes koronájú idősebb és fiatalabb fák alkotják. Ennek a rendszernek a részét képezi továbbá az erdei legeltetés is, ami alatt általános értelemben a zárt lombkoronával bíró területek legeltetését értjük. A fás-erdős legeltetési rendszerek, az agrár-erdészet gazdálkodási rendszereként ismét egyre fontosabb szereppel bírnak Európában.

A fáslegelők és legelőerdők községi, úrbéri legelőterületek voltak, melyek termelőszövetkezeti és állami gazdasági tulajdonná váltak az 1950-es évekre. Miután 1961-ben hivatalosan betiltották az erdei legeltetést, még helyi jóváhagyással az állatokat behajtották az egykori közösségi tulajdonban levő, termelőszövetkezeti erdőkbe. A szövetkezetek megszűnésével a legelőterületeknek birtokviszonyai nem rendeződtek, felhagyásra kerültek. A fáslegelők fenntartásának kulcsát képező rendszeres legelőgondozás, legeltetés felhagyásával megszűnt. A hasznat nyújtó és a legeltetéssel kordában tartott fásszárú növényzet felnőtt és bozótosokká, majd idővel erdővé alakult át. A területek beerdősülésével megtörtént a törvényileg előírt művelési ágának megváltoztatása. A legeltethető területek nagysága számottevően csökkent, a legelő állatok száma drasztikusan fogyott. Az állattenyésztésben és a hozzá kapcsolódó feldolgozóiparban dolgozók elvesztették munkahelyüket. A legeltetést végző pásztorok számának csökkenésével eltűnővé kezdett válni a hagyományos pásztorkultúra is. Évezredes hagyományokkal bíró állattenyésztési és erdőgazdálkodási rendszerről beszélhetünk, melynek az egyik legnagyobb visszaszorulása Magyarországon az 1980-as és 1990-es évekre tehető.

Kutatásunk forrásait saját tapasztalatok, továbbá elmúlt tizenöt esztendőben készített tájtörténeti és etnobiológiai kutatásaink adják, melyeket kiemelten a Dunántúl térségében végeztünk. A kutatások során levéltári iratokat, térképeket, légifotókat elemeztünk, továbbá interjúkat készítettünk legelőgazdálkodással foglalkozó pásztorokkal és gazdálkodókkal.

CZEGLÉDI ALEXANDRA**When the red mud cleans capitalist production by accident.
Techno-scientific knowledge production in Hungary
to valorize industrial waste**

In 2010, the bauxite residue of alumina production, better known as toxic red mud, unprecedentedly flooded three villages in North-Western Hungary, near Ajka. After the eco-social disaster, ecologists, bioengineers, chemical engineers and bauxite technologists have tested the components and effect of the allegedly toxic matter. To excavate the way in which the red mud research evolved and became politicized, I conducted multi-sited ethnographic interviews with scientists in Hungary affiliated with University of Miskolc, Budapest University of Technology and Economics, Hungarian Academy of Science and Greenpeace. I did archival research in Almásfüzitő and Ajka to compare the current technologies and knowledge production to what was the hegemonic narrative on the red mud during state socialism.

The interviews show that the red mud accident paradoxically brought opportunity to Hungarian researchers for global recognition and career opportunities, and thus provided a terrain for further techno-scientific knowledge production on remediation and valorization of the red mud. Hungarian scientists have been negotiating category of toxicity by which they often cancel out the potentiality of harm and argue for reuse of the red mud as fertilizer, colorant, etc. To reuse the red mud and to deal with its environmental consequences, several patent was discussed during state socialism. Since the accident, however, materiality of the red mud received more scientific attention as the repository of invisible, but valuable rare earth elements (REE).

Therefore, what came to be at stake in the red mud research agenda setting at European Union (EU) level is the classification of the matter as by-products which allows alumina companies to treat it as a marketable product rather than a potentially harmful waste. In light of this, I argue that technoscientific knowledge production on valorization of the red mud's REE, such as scandium, demonstrates that recognizing agency of biochemical elements by scientists is twofold: first, it fosters an argument on self-cleaning capacity of nature which ignores latency and persistence of toxic chemical infrastructures (Murphy 2013), and consequently, it contributes to further economic value extraction within the global network of alumina industry under the disguise of zero-waste economy imagined by the EU.

NAGY ANDRÁS**DUNA – egy antológia.****Tagolt térben tagolatlan tiltakozás – egy kontextusteremtő
kezdeményezés anatómiája**

Tervezett előadásomban történelmi, irodalomtörténeti és esztétörténeti közegben idézném fel azt az eseménysort, amely a Bős-Nagymarosra tervezett vízierőmű elleni tiltakozás egyik fontos epizódja volt: a Duna-antológia keletkezését, szerkesztését és útra bocsátását. Érzékeltetném azt a kontextust, amelyben a környezetvédelem politikailag is értelmezhető „tematizálódása” mellett a Duna identitás-teremtő és esztétörténetileg is megterhelt „szabályozása” átfogó tiltakozást váltott ki, beleértve az író-társadalmat is. Ez a tiltakozás azonban – az antológia összeállítóinak szándéka szerint – nem deklarációkban, hanem irodalmi művekben formálódott meg, egyes darabjairól nem túlzás állítani: remekművekben.

A magyarországi politika-történeti kontextus érzékeltetése mellett, illetve az irodalom politikai szerepvállalásának hagyománya mentén fontos jelezni a közép-európai térség meghatározó jellegét is: a tervezett beruházást elősegítő csehszlovák „testvéri” kapcsolatokat ekkor részben felülírta az osztrák „sógori” a környezetvédelmi tiltakozások miatt megghiúsult hainburgi beruházás kapacitását kívánták ugyanis Magyarországra exportálni az építésben érdekelt ausztriai cégek, cinikusan bízva abban, hogy a magyar lakosság tiltakozását elfojtja a pártállam és annak erőszakszervezetei. Sietve kezdtek a munkának, éppen a tiltakozások erősödése miatt, s mert a váratlan és exponenciálisan növekvő terhet jelentő finanszírozást nem tudta megoldani a kivérzett magyar büdzsé, Bécs vállalta az előfinanszírozást az elektromos árammal való törlesztésért cserébe – természetesen Budapest számára ismét csak előnytelenül. A nemzetközi kontextust azonban döntően befolyásolta a Duna-körnek megítélt alternatív Nobel-díj, amit a tiltakozásokat koordináló és annak tartalmát meghatározó civil kezdeményezés kapott, és amely fedezte a kiadás költségeit (sem a szerzők, sem a szerkesztők nem kaptak írásukért, illetve munkájukért honoráriumot).

Előadásomban végigtekinténém a kezdeményezéstől a megvalósulásig az antológia létrejöttét, amelynek egyik szerkesztője, továbbá felelős kiadója

voltam. Perczel Annával és Vargha Balázssal szoros együttműködésben alakítottuk ki a könyv tervét, kerestük meg a szerzőket, gondoztuk a szövegeket, majd végeztük a kiadással kapcsolatos technikai feladatokat. Igen jelentős – és az előadásban elemzendő – sajátossága a könyvnek, hogy a teljes magyar íróársadalmat lefedi (csakis a minőség volt a szelekciós elv), vagyis politikai nézeteket, világnézetet, elkötelezettséget és előéletet éppúgy nem vettünk figyelembe, mint a művek eltérő sajátosságait is szívesen fogadtuk: allegóriától nyilatkozatig. Ugyancsak mentalitástörténeti – és irodalomtörténeti – sajátossága volt a vállalkozásnak, hogy olyan – apolitikus – írók is adtak szöveget, mint Mándy Iván, és olyanok is, akik ekkor inkább már politikusok voltak, mint Csurka István. Visszatekintve érdekesnek tűnik az irodalomtörténeti aspektus bevonása az analízisbe, akárcsak a politikatörténeti, hiszen egy éven belül rendkívül erőteljes, olykor éppen végletes differenciálódás vette kezdetét, és a rendszerváltás nyomán a politikai spektrum legkülönbözőbb részeire kerültek az itt és ekkor még együtt publikáló szerzőtársak: Duray Miklóstól Esterházy Péterig, és Petri Györgytől Kodolányi Gyuláig.

A névsorból is érzékelhető, hogy voltak, akik politikai ambícióikhoz – vagy éppen hitvallásukhoz – tartották szükségesnek a részvételt, mások pedig olyan konnotációval látták el a tiltakozást, amely messze túlmutatott a konkrét epizódon: Kornis Mihály Duna-síratója általános közép-európai sorsanalízissé vált, amelynek kisugárzása messze túlmutatott Bős-Nagymaroson.

De a korszak sajátosságaiból adódóan a politika dominanciája lett meghatározó, nem utolsósorban abból a reményből fakadóan, hogy annak eszközeivel a környezetvédelem ügye is sikerre vihető. Az „ellenszél” ekkor azonban még érzékelhető volt: Kornis a József Attila Kör hajóútján olvasta fel művét, Kis János és a korszak több jelentős politikusának felszólalása mellett, míg a Jókai téren rendezett könyvbemutatóról a rendőrség Petri Györgyöt vitte volna el, aki a hétvégi tüntetés röplapjait osztogatta dedikálásra váró olvasóknak. De ez már egy másik történet, amelynek mind vonzó, mind taszító mozzanatai csíra-formában már sejthetőek voltak a vékonyka könyvben.

FARKAS JUDIT**A vidéki Magyarországon megjelenő ökológiai
gondolkodás/gyakorlat és a rendszerváltás kapcsolata az ökofalvak
példáján**

Az ökofalvak – szándékuk szerint – a természeti környezetükbe a lehető leg-
hatékonyabban és károsítás nélkül illeszkedő települések. Lakóik ennek
elérése érdekében vegyszermentes gazdálkodást folytatnak, az építészet-
ben, hulladékkezelésben, szennyvíztisztításban természetbarát technológiá-
kat alkalmaznak, és megújuló energiaforrásokat használnak. Visszafogott
fogyasztásra törekednek, ami a természeti erőforrásokkal való takarékosko-
dás mellett az újrahasznosítás elvét is magába foglalja. Szeretnének helyben
megélni, kereskedni, kapcsolódni; autonómiára és önellátásra törekvő
közösségek, melyeknek célja a lehető leginkább függetlenedni a különféle
függést, kiszolgáltatottságot okozó hálótól, legyen az szociális, infra-
strukturális vagy gazdasági háló. Az ökofalvak többsége ún. „szándékolt”
vagy „megalkotott” (intentional) közösség, azaz: egy kisebb-nagyobb cso-
port tudatos törekvéseként létrehozott faluközösség.

Bár a nemzetközi ökofalu-mozgalom viszonylag új jelenség (kialakulása az
1990-es évekre tehető), a törekvések, amelyeket összefog, ennél jóval
korábban tekintenek vissza. Előzményei megtalálhatók a korai zöld mozgal-
makban és közösségek-kísérletekben egyaránt. Érvényes ez a magyar
ökofalvakra is.

A hazai közösségek szorosan kapcsolódnak a nyugati mintához, alapítóik
évtizedek óta működő, külföldi (főként európai, de ausztrál és indiai)
ökofalvakban szerzett tapasztalataikat építették be a magyar ökofalvak
létrehozásába. Az első ökofalvakat Magyarországon a rendszerváltás után,
az 1990-es évek elején alapították, de legtöbbjük – alapítóik révén –
kapcsolatot mutat a késő-szocialista korszak földalatti zöld- és alternatív
társadalmi mozgalmával.

Előadásomban a magyar ökofalvak gyökereit és előzményeit szeretném
bemutatni. Röviden felvázolom a hazai ökofalu-mozgalom történetét, majd
elhelyezem a rendszerváltás előtti/körüli környezeti mozgalmak illetve
közösség-kísérletek történetében, egyúttal a falusi migráció kontextusában
is értelmezem őket.

53. Szekció

Bűnözés

Elnök

SZOMORA ZSOLT

BEZSENYI TAMÁS – BÖCSKEI BALÁZS

**Igazságtétel, szervezett bűnözés, „rendszerelváltó” maffiák
a rendszerelváltás média és közpolitikai napirendje tükrében
(1989–1992)**

A rendszerelváltással más megítélés alá és kihívások elé került a rendőrség, a bűnözés és a bűnüldözés kérdése is. Egyrészt az önkényuralmi múlt feldolgozása, másrészt új típusú bűnelkövetők jelentek meg, a bűncselekmények pedig új kontextusba kerültek. Az igazságtételi elvárások mellett az addig kevésbé ismert bűnözői körök és szervezett hálózatok is felkerültek a politikai és média napirendjére. A rendszerelváltás kataklizmája nem volt független az igazságtétel ügyétől, illetve a bűnözés növekedésétől, az új bűnözési trendek megjelenésétől, illetve a rá adott kormányzati politikai válaszoktól. A rendszerelváltás időszakában formálódó és saját politikai legitimitásuk érdekében gazdasági hátteret maguknak kiépíteni igyekvő pártok körül megjelentek olyan szereplők és gazdasági csoportok, amelyek sok szállal kötődtek bűnözői csoportokhoz, vagy maguk között tudták ezeket a személyeket. A pártfinanszírozáson kívül az államilag szabályozott piac újraosztásával rendre felmerülő privatizációs folyamatokban is szerepet kaptak gazdasági bűncselekményekkel megvádolt és elítélt érdekkörök. Az Antall-kormány időszakában olyan szabályozások változtak meg, amelyekkel lehetővé vált, hogy korábban karrierbűnözőként számon tartott személyek a parlamenti képviselőkkel személyes viszonyokat alakítsanak ki, amelyekre más politikusok előszeretettel hívták fel a figyelmet a tisztelt házban. Az előadás a Hungarian Comparative Agendas Project adatbázisait használva a médianapirend és a közpolitikai napirend közötti összefüggést vizsgálja a rendszerelváltás éveiben. Miről, kikről és milyen keretben beszélt a sajtó és a parlamenti politika az 1989–1992 között az önkényuralmi rendszer felszámolása, a rendvédelmi szervek legitimációja, a szervezett bűnözés, az alvilág vagy éppen a fiatalkori bűnözés vonatkozásában? Mekkora szerepe volt a médiának, hogy a bűnözés tekintetében miről is beszéltek az Országgyűlésben, melyik agendája volt jelentősebb hatással a vonatkozó terület „politika-csinálási” folyamataira?

DEBRE ZSUZSA NÓRA – KÁLMÁN MÁTYÁS – BEZSENYI TAMÁS

Nemzetközi vagy cigánybűnözők-e a tabusított szervezett bűnözői csoportok a rendszerváltás évében

A kádár-korszak idején intézményesített és tudományos igényűvé avanzsált bűnügyi munka létrehozta saját tudástermelését. A bűnözők értelmezése komplex folyamat volt, hiszen bűnözői típusokat hoztak létre és tartottak számon. A kriminalisztikai tudásnak az ideológiai elvárások, az intézményi kényszerek és a politikai megfontolások alapján korlátokat is szabtak. Szakanyagokból kiderült, hogy a szocializmusban szervezett bűnözés nem alakulhat ki, azonban mégis leírták, miként lépnek fel a nyomozók hatékonyan ezekkel szemben. Külön oktatófilmben és bűnügyi könyvek fejezeteiben tárgyalták a „cigánybűnözés” jelenségét, kísérletet tettek arra, hogy tudományos, etnikai alapra helyezték a bűnelkövetéshez kapcsolódó jelenségek értelmezését. 1989 augusztusában Tatán Kónya István nemzetközi hírű hegedűkészítőhöz betörték. A nyomozás során kiderült, hogy 1989 őszén, a harmadik magyar köztársaság kikiáltásának időszakában Száva Lajos, alvilági becenevén a Sárgalábú nevű személy egy bűnözői csoport vezetője, akik Bécsbe jártak tárgyalni magyar prostituáltak bordélyházba való elhelyezése miatt, jugoszláv bűnözőkkel kooperálva délszláv vállalkozóknak adták el a Kónya házból eltulajdonított hangszereket és értékes tokokat. A nyomozás során kiderült, hogy Száva Lajosék Csehszlovákia magyar lakta területein, az ottani vendéglátó-ipari egységektől védelmi pénzt szedtek. Tisztában voltak vele, hogy a szocialista blokkon belül az egyes államok hivatalosan nem tartanak és nem is tarthatnak fenn bűnügyi együttműködést. A büntetőeljárás anyagai, a korszak bűnügyi irodalma és a nyomozásban részt vevő rendőrökkel készített interjúk alapján azt vizsgáljuk, miként dekonstruálta az ügy a létező tabusított kereteket, a nyomozók tettei és a rendőrfőnökök elvárások konfliktusait vesszük szemügyre. Átfogó kérdésünk, hogy a belügyi tudástermelés miként foglalkozott a cigánykutatásokkal, illetve Száva Lajos 1989 után hogyan vált médiaszereplővé, hiszen későbbi karrierjét meghatározta a tatabányai ügy.

54. Szekció

**Rendszerváltás, közelmúlt – az 1956-os
Intézet szekciója 1.**

Elnök

GYÁNI GÁBOR

Felkért hozzászóló

KELLER MÁRKUS

EÖRSI LÁSZLÓ

1956 és a rendszerváltás

A rendszerváltást megelőző másként gondolkodó (disszidens) és ellenzéki értelmiségi csoport történetpolitikai javaslatának középpontjában az 1956-os forradalom és szereplői újraértékelése állt. A nyilvánosság 1988–1989-es átalakulásának egyik leglátványosabb mozzanata volt, ahogy ezek a gondolatok a szamizdatból átkerültek a nyilvános szférába, előbb a sajtóba, majd a televízióba. Mindebben különleges szerepet játszottak 1956 egykori szereplői. Az előadás 1956 három évtizeddel későbbi első „vitatkozó”, nyilvánosan vitatható narratíváit ismerteti és hasonlítja össze.

SOMLAI KATALIN**A rendszerváltás liberális és konzervatív emlékezete
életútinterjúkban**

Az 1956-os Intézet Oral History Archívuma az elmúlt két évtized során egy-egy kutatási projekt keretében több tucatnyi életútinterjút készített a Kádár-rendszer demokratikus ellenzékének és a szabad választások után felálló Antall-kormányának a tagjaival, valamint e politizáló, politikusi csoportok körüli értelmiségiekkel és művészekkel. Az előadásom azt vizsgálja, hogy a rendszerváltás milyen helyet foglal el e liberálisnak illetve konzervatívnak nevezhető visszaemlékezők életútjában. Azt keresi, hogy a rendszerváltás mely mozzanataira esik a hangsúly a különféle narratívákban, és van-e különbség a közösen átélt események elbeszélésében. Az interjúk segítségével végezetül arra is választ találhatunk, hogy több mint két évtized távlatából milyen képet/véleményt alkotnak egymásról az egykori politikai ellenfelek, akiknek zöme az interjúkészítés idejére már kiszorult a közéletből.

KŐRÖSI ZSUZSANNA**A rendszerváltás a „snagovi gyerekek” emlékezetében**

1956 novemberében az úgynevezett Nagy Imre-csoporttal körülbelül húsz különböző korú gyereket is a romániai Snagovba szállítottak. Életük két, több-kevésbé meghatározó évét töltötték ott együtt. Emlékezeti és valódi közösségként élték át a Kádár-korszakot; sokan közülük a rendszerváltást megelőző időszak másként gondolkodó, ellenzéki aktivistái lettek. Különleges családi és saját politikai emlékezeti stratégiáik jelennek meg az 1956-os Intézet Oral History Archívumában őrzött visszaemlékezéseikben. Az előadás az ő 1989-képüket elemzi.

55. Szekció

Politikai átalakulás 1.

Elnök

STUMPF PÉTER BENCE

SAÁD JÓZSEF

„Jöjjenek hát el!” – plakátok és kampánystílus-változatok 1989–1990-ben

Az 1989–1990-es rendszerösszeomlás látványvilágának jellegadó képződménye a hirdetőoszlopokat, szabad falfelületeket elárasztó plakátáradat, a postaládákat megtöltő szórólap- és felhívás-dömping. A szabad választások és szavazások – a két kétfordulós választás és a két népszavazás – kampányainak anyaga, módszerei és stílusa mai szemmel nézve, a kampányguru-stratégiák, a digitális kampányüzem és a tudatipar bejáratott technikái felől visszatekintve: régmúlt. És elemzésre érdemes kortörténeti dokumentáció egyben. A referátum plakátok, szórólapok bemutatásával megkísérelti közel hozni a rendszert váltó évek közgondolkodását jellemző várakozások, program-ígéretetek világát, a jövőképet uraló pártspecifikus és pártsemleges toposzokat.

MERÉNYI MIKLÓS

Képviselési igények a rendszerváltás politikai diskurzusában

A rendszerváltás után a politikatudományban a képviselés kérdése fejtörést okozott a kutatóknak. Vita tárgyává vált, alkalmazhatóak-e a nyugati szakirodalom közpolitikai rezponzivitáson alapuló, a képviselést megbízó-ügynök viszonyként bemutató elméletei. Nem volt egyértelmű, milyen értelemben beszélhetünk törésvonalakról, amit a politika megjelenít, és egyben formál. A nemzetközi diskurzusban az utóbbi időben „konstruktivista fordulat” látszik beállni a képviselés kapcsán, ami segíthet új keretbe helyezni ezeket a vitákat. Saward befolyásos konstruktivista elmélete a csoportérdekeket nem tartja előre meghatározottnak, amit a képviselő csak fel kell vállaljon. A képviselés a potenciális képviselő általi igény megfogalmazásával kezdődik, mely tartalmazza a potenciális képviseltek releváns vonásainak hipotézisét. Ez hozza létre a képviseltek csoportját, akik felhatalmazzák az igény bejelentőjét egy ügy képviselésével. Saward nem a képviselő és képviseltek viszonyát (szimbolikus, leíró vagy szubsztantív formáját) kívánja megragadni, hanem az igénybejelentést és az ahhoz társuló csoportépítési folyamatot. A képviselési igények olyan nyilvános állítások, melyek magukban foglalják, kinek kellene képviselőnek lennie, kik a képviseltek és hogyan kell működnie a képviselésnek, mit tehet a hatalom a társadalom autonóm szféráiban. Ezek a feltérképezetlen viták tudattalanul is jelen voltak a politikatudomány képviselésre vonatkozó rákérdezései mögött. Fókuszba állításuk élesen veti fel a kérdést, hogyan befolyásolta az átalakulás tapasztalata az elveket, melyek a rendszerváltás történeti-társadalmi kontextusában vezetik a demokratizálódásról, a nép képviseléséről való gondolkodást? Előadásomban Saward elméletére építve a rendszerváltás időszakának főbb képviselési igényeit (a hatalomátmentés kritikája, önkorlátozás, a politikum újraalkotása, felzárkózás) kívánom rekonstruálni, a rendszerváltás feladatára és a politikai képviselés, mint tevékenység autonómiájára fókuszálva.

FEKETE SÁNDOR

A magyarországi átmenet legitimációs zavarai

A meggyengült legitimitással rendelkező kormány cselekvése aligha lehet effektív, hiszen intézkedéseinek nagy része megfeneklik az erősödő társadalmi ellenállás zátonyain. A demokráciákban is fennáll a legitimitás válság lehetősége, de bizonyos védettséget élveznek azáltal, hogy különböző eljárások segítségével a rendszer megrendülésének, válságának a kockázata a minimálisra csökkenthető. Egy legitimitását veszített kormány még idejében leváltható, s így elkerülhető, hogy a válság a politikai rendszer egészét veszélyeztesse.

Előadásom második felében kitérek az államszocialista országok legitimációs sajátosságaira, mivel e rendszerek bemutatására nem alkalmasak a Nyugat-Európában használatos elméleti keretek. Az e témában rendelkezésemre álló szakirodalom alapján megállapítható, hogy bár e rendszerek jellegükből adódóan nem tarthattak igényt normatív igazolásra, mégis törekedtek a struktúra működését valamiféle tömeglojalitással, konszenzussal igazolni. A rendszer igazolásában rövid ideig az ún. „negatív legitimáció” működött közre, amely azért működhetett, mert az új rend egy, a társadalom által elutasított másik rendet váltott fel. Az államszocialista országok további sajátosságaként megemlítendő még a nyugati demokráciák politikai berendezkedésének lemásolása, amelytől alighanem szintén legitimációs többletet reméltek, ám az állam döntéshozó szervei mellett, vagy azok mögött, megkezdődött a párt döntéshozó szerveinek kiépítése is.

Végül a magyarországi átmenet legitimációs gondjait tárgyalom. Feltételezem, hogy a magyarországi rendszerváltozás során az újonnan formálódó politikai rendszer átmenetileg kénytelen volt komoly legitimációs zavarokkal szembenézni. A témában publikált és általam tárgyalandó szerzők véleménye megegyezik abban, hogy a régi rend megszűnésével egy legitimációs vákuum keletkezett, amely annak volt köszönhető, hogy a régi rend legitimitása megszűnt, és az új pártok legitimitása ekkor még kérdéses volt, hiszen társadalmi bázisuk nem volt felmérhető.

56. Szekció

Emlékezet(ek) 2.

Elnök

PÓK ATTILA

B. KÁDÁR ZSUZSANNA

A zsidóság holokauszt-narratívájának változása a rendszerváltás körüli években

Az előadás azt a kérdést járja körül, hogy a Kádár-korszak időszakához képest milyen változáson ment keresztül a magyarországi zsidó értelmiségi réteg (az újonnan létrejött zsidó szervezetek, mozgalmak) holokauszt-narratívája. Miért pont akkor és abban a hangvételben, megközelítésben szóltak a vészkorszakról, s ennek milyen összefüggése volt az éppen aktuális nemzetközi folyamatokkal? Az elemzésbe bevonom izraeli és magyar szerzők vonatkozó munkáit, történet-szociológiai elemzést végzek néhány kiemelt könyv kapcsán. Állításom az, hogy a „rendszerváltás”-változás ebben a kérdésben már korábban megtörtént, Randolph L. Braham magyar Holokausztjának '80-as évek végi magyar fordításával, s számos hazai tanulmány, visszaemlékezés egyidejű megjelenésével. Az 1989 utáni folyamatok teljesen új eleme viszont a holokausztban tette társként résztvevő magyar szervezetek, a magyar állam felelősségének tagadása s az erre történő mind markánsabb válasz az antifasiszta értelmiség részéről, mely a Horthy-korszak és a Szálasi-korszak jellemzésének diskurzusává is vált. Kiemelt példaként foglalkozom a „Sztehlo-üggyel”, nevesül azzal az intézményesülési folyamattal, amikor az embermentés ténye bekerült a közbeszédbe.

MURAI ANDRÁS – NÉMETH BRIGITTA

„... a védekező reflexek akkor is éltek..” A rendszerváltozás hatása a Gulágemlékezetre

Az előadás a családi emlékezet és a rendszerváltozás viszonyáról szól. Interjúkon alapuló kutatásunkban arra a kérdésre keressük a választ, hogy 1989/1990 hozott-e lényeges változást a Gulágot megjárt emberek történetének családon belüli átadásában. A közel 30 egykori rab gyermekével készített interjú alapján arra a nem várt megállapításra jutottunk, hogy többségében nem jelent azonnali áttörést a rendszerváltozás a családi emlékezetben.

A szocialista rendszerben nem csupán a társadalmi nyilvánosságban, hanem a családok döntő többségében is tabu téma volt az egykori rabok szenvedéstörténete. A „gulágos” foglyokat közvetlenül a magyar határ átlépése után megfenyegették, hogy senkinek sem beszélhetnek arról, ami velük történt a kényszermunkatáborokban, különben családjukkal együtt visszakérülnek, ezért még családtagjaikkal is féltek megosztani tragikus történetüket. Három és fél évtized kényszerű hallgatás után, a rendszerváltozáskor a politikai akadály elhárult, nyíltan lehetett beszélni a történelmi traumákról és tabukról. A változás azonban mégsem jelentett radikális áttörést a családi emlékezetben, bár kétségtelenül elindította az átadás folyamatát. Míg 1989-ben először nyílt lehetőség az egykori „politikai foglyok” szabad találkozására (például megalakult a SZORAKÉSZ), addig a trauma kibeszélése családi környezetben nem (vagy csak kivételes esetben) köthető a rendszerváltozáshoz. Mi lehet ennek az oka?

A hallgatás politikai kényszere évtizedekig tartott, de a szegény és a félelem tovább dolgozott a túlélőkben. A trauma után kialakult szegény pedig a múlt eseményeinek elbeszélhetővé tételét több év után is akadályozhatja, ezért a tragikus történetek átadása hosszú folyamat volt – s vannak olyan családok, ahol meg sem történt soha.

GAUSZ ANDRÁS

Mesék rendszerváltásokról

Minden történetet számtalan tényező formál. Ha egyeseket kiemelünk, másokat háttérbe szorítunk, torzul a valóság, megbomlanak a természetes harmóniák. Ám ez a torzulás, mivel minden kort sokféle, egymással ellentétes érdekek vezetnek, szinte szükségszerű, természetes kísérője mind a jelen, mind a múlt leírásának. Olyannyira az, hogy ezek a torzulások akkor is jelen vannak, ha a tények krónikáit egyébként valóban csak „objektív”-nek mondott, teljesen „tudományos” megfontolások vezetik. A harmóniák megbomlásának azonban ára van: mese lesz mindabból, ami eredetileg objektivitásnak akarta mutatni magát. A XX. század történetéről, tán mert túl közeliak még eseményei, tán mert rengeteg róla a tiltott szó, különösen sok mese született. Az 1989-es rendszerváltás sem kivétel: alapvető dokumentumok hiányoznak, a történetek interpretációjába mindmáig komoly politikai és ennél komolyabb gazdasági érdekek szóltak, s szólnak bele. Nehéz tehát a tisztánlátás. És egyébként is: az objektív történetírás is egy igen nehéz, felettébb problematikus valami!

A tervezett előadás a filozófiai nyelvezetébe ágyazottan egyetlen témát próbál körüljárni: az uralom és a szolgaság eszméjének XX. századi sorsát vizsgálja. Konkrétan azt kutatja, mit jelentett ez a viszony az 1989 előtti időkben, mit a rendszerváltás során, és mit jelent korunkban. Az előadás érzékeny problémákat (tabukat?) érint, maga a téma is súlyos, olyannyira az, hogy a XX. század elmélet-csinálói ki is tért e kérdés megvitatása elől. Vagy legalábbis eredetinek és jelentősnek mondható elképzelések az uralomról és szolgaságról nem születtek.

SZOLNOKI JÓZSEF

PROVISORIUM HUNGARICUM. A rendszerváltás heraldikája

Minden politikai rendszer létrehozza a maga emlékezeti helyeit: emlék-műveket, elnevezéseket, ünnepnapokat, stb. Viszont a rendszerek közötti átmeneti állapot (interregnum) nem intézményesül, ráadásul általában rövid ideig tart, így nem is hozhat létre hivatalos emlékezeti helyeket. Illetve akaratlanul mégiscsak létrehoz néhányat, ezekben a spontán nem-helyekben maga az átmenetiség őrződik meg. 1990-ben a magyar Országgyűlés jobboldali többsége az 1957-től használatos Kádár-címert a koronás Kiscímer 1867-es Osztrák-Magyar Kiegyezés után keletkezett verziójára cserélte le. A gyakorlatban a címercserét sok helyen úgy oldották meg, hogy egy központilag szétosztott, a régi/új Kiscímert ábrázoló, műanyag matricát ragasztottak az eredeti zománctábla Kádár-címerére. Így került bele a kereszt a vörös csillag közepébe, s ezzel létrejött a rendszerváltás félhivatalos címere.

Csak találgatni lehet, hogy hány ezer közintézmény használhatott hosszabb-rövidebb ideig duplacímert, hiszen 30 évvel a címerkiváltás után még mindig lehet találni egy-két otthelyezett, átragasztott példányt. Okkal tehető fel tehát a kérdés, hogy hogyan maradhatott láthatatlan mind a rendszerváltást megérteni próbáló tudomány, mind a képekre éhes bulvár számára. Talán ezért is lehetnek érdekesek a jelenséget megismerő én, azaz a saját motivációim is.

1978-ban egy pénteki napon esküdtem fel az iskolaudvaron a Kisdobosok 6 pontjára. Az ezt követő vasárnap pedig először vettem magamhoz a templomban az Oltáriszentséget. Ez az egybeesés akkor tudatosult csak bennem, amikor 2006-ban egy pécsi óvoda homlokzatán véletlenül megpillantottam az első átragasztott címerkiváltást. A frissen felfedezett inflexió, vagy átmeneti címer az éber állom állapotából billentette ki a kisdobos-elsőáldozásom emlékezetét. Amikor két hónappal később újra arra jártam, már csak a tábla hűlt helyét találtam. Az óvoda dolgozói sem tudták, hogy mi történt pontosan. Ettől kezdve éveken át szinte mániákusan kutattam a közintézmények átragasztott táblái után az ország legtávolabbi szegleteiben. Talán azért is fektettem akkora energiát ebbe a kutatásba,

mert azt reméltem, hogy valami alapvető jelentőséggel bíró dolgot tudhatok meg önmagamról. Valami olyasmit, amihez másképpen sehogyan sem férhettem volna hozzá. Az ismeretelmélet ezt a helyzetet a szemlélő és a tárgy azonosságaként írja le.

A táblák tipológiáján keresztül megnyílt a lehetőség a klasszifikációra, alsorozatok-, párhuzamok-, elméletek felállítására is. A lefestett, átragasztott, átfestett, lesatírozott, levert példányok között különösen azok érdekesek, melyeknél egyértelmű, hogy nem a teljes eltüntetés volt a cél. Itt a Kádár-címer a saját képének hiányában maradt fent, rituális folytonosságot teremtve a megélt és a már történelemmé változtatott múlt között. Az első körben önmagukba záródóan kivételesnek tűnő esetek egy bevett szokás kulturális technikájaként lepleződtek le. Miközben a jelenségeket magyarázó történetek után kutattam az események sorában a múlt - megfigyelők elől elzárt – pillanataival találtam szemben magamat. A duplacímer tulajdonképpen egy olyan heraldikus lék, amelyen keresztül láthatóvá válik, ahogy a kettős beszéd a puha diktatúrából átszivárog a langyos demokráciába. A sodródó hasadéka (floating gap) árnyékából napvilágra került jelenség értelmezéséhez a legnagyobb körültekintés szükségeltetik, hiszen a jelentésmező e rejtett zugában könnyen érzelmi vagy teóriacsapdába eshet az óvatlan szemlélő. A katolikommunista palimpszesztekbe, a Rorschach-teszthez hasonlatosan mindenki azt lát bele, amit akar. Az egyik oldalról nézve a zéró páciens csodaéve, a másiktól az utolsó szemtanú által megátkozott emlékezet (damnatio memoriae) tűnik elő. Ezek a heraldikus pszichogrammakon keresztül a két egymást követő rendszert elválasztó átmeneti állapot ideológiai szuperpozíciója vizualizálódott.

57. Szekció
Politikai átalakulás 2.

Elnök
MERKOVITY NORBERT

HARASZTI MIKLÓS

A rendszerváltás fogalmának eredete és tartalma

A rendszerváltás kifejezést minden politikai oldal és intellektuális erő elfogadta „A rendszerváltás programja”, az SZDSZ és egyúttal az ország első pártprogramjának 1989 márciusi megjelenése nyomán. A „Kék füzet” egy technikájában, céljaiban és időtartamában körülhatárolt politikai és közjogi cselekvési folyamatot javasolt: a tárgyalásos, megegyezéssel demokratikus átmenetet, amely előfeltételezi az ellenzéki mozgalmak tárgyaló delegációvá történő ideiglenes egyesítését, az állampárt reformterveinek és különtárgyalásainak feladását, és az ellenzék meghatározta tárgyalási szakaszok és célok elfogadását, majd az eredmények törvényesítését a még pártállami törvényhozás által. A fogalmat a „Kék füzet” szerkesztője, Magyar Bálint alkotta meg. A rendszerváltás meghirdetett célja az volt, hogy a jogfolytonosságot és a szakítást egyszerre biztosító minimalista közjogi átalakítással útjára indítsa az önmagát immár szabad választáson és hatalommegosztásban fenntartani képes többpárti alkotmányos demokráciát. Kónya Imre a Független Jogászforum nevében az SZDSZ-nek „A rendszerváltás programját” elfogadó kongresszusán jelentette be, hogy vállalja az ellenzék egyesítését a rendszerváltó tárgyalások kikényszerítése céljából. Az Országgyűlés épületében zajló „háromoldalú tárgyalások” minden lényeges tekintetben az év elején közzétett koncepciót követték. A tárgyalások első lépéseként a felek hivatalosan is definiálták a rendszerváltás fogalmát és időhatárát. A kifejezés tehát nem divatszó volt, amelyet utólagos emlékezetpolitikai manőverekben korrigálni lehet, hanem pontos menetrendet tartalmazó, kezdettel és végponttal meghatározható, az ellenzék által kikényszerített és a hatalom által is elfogadott közjogi cselekvési terv.

JANKÓ ATTILA

Független és függetlennek álcázott lapok – ügyes manipulációk és ordas hazugságok

Mintegy harminc éve számos új hetilap és folyóirat jelent meg Magyarországon, egy részüket független és csekély tőkével rendelkező vállalkozások alapították, míg néhány mögött az 'állampárti' kiadók vagy állami cégek álltak. Ez utóbbiak – véleményem szerint – nem lehettek a hivatalos politikától függetlenek, bár általában azt állították a szerkesztőik.

Erre az egyik legjobb példa a *Reform* című hetilap, amely már első számában egy feltűnően hamisított nagyfelbontású fotósorozatot közölt, azt állítva, azok az U.S.A. katonai felderítő műholdjainak felvételei. Ezzel azt üzent az olvasóknak, a hidegháború eldőlt, a sokkal fejlettebb technikával rendelkező 'Nyugat' nyert, tehát ennek magyarországi következményei is lesznek. Akkor még nem volt internet, google képkereső, így csak két évvel később tudtam beazonosítani a képek forrását: a kiváló designerek, Charles and Ray Eames 'Powers of Ten' (A 10 hatványai) című, 1968 és 1977 között, az IBM támogatásával készült ismeretterjesztő filmjének állóképeit közölték mint 'kémfotókat'. Ezt a hetilapot később sem jellemezte az igazság feltárására való törekvés, míg a *Kapu* című folyóirat főszerkesztőjének ez volt a meghirdetett elsődleges célja. Fennmaradt egy korabeli tudósítás a *Kapu* szegedi bemutatójáról, annak elemzése alapján meg lehet ítélni, ez a lap melyik csoportba tartozott.

A tisztánlátást segíti, ha e lapok első évfolyamait összevetjük az akkoriban alapított *Világ* illetve *Hiány* című lapokkal is, amelyek sokkal hamarabb megszűntek, mint a másik kettő, de szintén fontos kordokumentumok.

KISS ZSOMBOR

Híradók, hírmondók, hírtükrök. Újjáéledő helyi sajtó Pest megyében az 1990-es országgyűlési választások idején

A rendszerváltás folyamatának egyik sarkalatos pontja volt, hogy az 1986-os sajtótörvény 1990. évi januári módosítása után minden természetes és jogi személy, valamint jogi személyiséggel nem rendelkező társaság számára szabaddá vált a lapalapítás. Ennek következtében nagyon hamar, közel félszáz új helyi sajtótermék látott napvilágot Pest megyében. A gomba módra megjelenő újabb és újabb lokális lapok arra engednek következtetni, hogy a helyi közösségek igényt tartottak a központi Pest Megyei Hírlap és annak mutációin túl a saját, független médiumokra, és természetesen az első szabad választásokhoz közeledve, a frissen megalakuló különböző helyi pártszervezetek is igyekeztek gyarapítani új kiadványok számát. Előadásomban a kivirágzó, sokszínű helyi sajtó tükrében szeretném az 1990. évi országgyűlési választásokat bemutatni, mert úgy vélem a lokális médiumokban megjelenő specializált választási kampány elemzése a rendszerváltás társadalmának részletesebb megértéséhez járulhat hozzá, hiszen például a helyi problémák orvoslására tett ígéretekkel, víziók felvázolásával, és az azokra adott reakciókkal fontos kiegészítéseket tudhatunk meg a helyi társadalmak rendszerváltás körüli nehézségeiről, vágyairól.

TÓTH ANDRÁS

Munkásság és piaci átmenet

A magyar történelemben másodszor is megismétlődött a piaci átmenet. A XIX. század közepén, a feudális/tradicionalis társadalom lebontása révén indult meg a piacosodás, az Adam Smith kifejezésével élve, a szabad kereskedelmi társadalmi modellre. A történelem úgy hozta, hogy a XX. század végén ismét sor került egy piaci átmenetre, a szocialista nem piaci modell bukása nyomán. A poszt-feudális piaci átmenet nyomán született meg a modern szakszervezeti mozgalom, amely egybefonódott a szocialista politikai törekvésekkel, s a XX. század egyik legfontosabb politikai formáló erejévé vált az így létrejött munkásmozgalom. A poszt-feudális átmenet nyomán felbomlott és végső elgyengülésig lebomlott a szakszervezeti mozgalom, s megszakadt a kapcsolata még a mérsékelt szociáldemokrata jellegű baloldallal is. Baloldali munkásmozgalom születése (megújulása) helyett egy inkább jobboldali érzelmű, individualista és a közösségi cselekvést alig-alig vállaló munkás réteg alakult ki. A tanulmány célja annak felvázolása miért eredményezett tökéletesen ellentétes folyamatot a poszt-feudális és a poszt-szocialista piaci fordulat a munkásság körében.

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

Sebzett kollektív identitás magyarázó ereje. Kelet-Közép-Európa értelmezési kísérlete az 1989/91-es átmenetet követően

A kelet-közép-európai régió történet- és társadalomtudományi értelmezései gyakorta a régió kívüli kritériumok mentén írják le a társadalmi folyamatokat, például modernizáció, kapitalista átmenet stb. A sebzett kollektív identitás elmélete arra tesz kísérletet, hogy a régió saját történelmi és társadalmi tapasztalatainak humuszán állítson fel olyan szempontrendszert, amely az egész régió kollektív önértelmezésében hangsúlyos szerepet játszik. Előadásomban öt ilyen szempontot mutatok be, s ezek magyarázó erejére térek ki különös tekintettel a populizmussal kapcsolatos megállapítások értékelése és bírálata kapcsán. A régiót köztes térnek fogom fel, részben támaszkodva Victor Turner liminalitás elméletére. A különböző katonai, gazdasági és kulturális hegemoniák közötti elhelyezkedés és az ezekhez való önviszonyítás évszázados rutinja jellemzi a régió összes társadalmának, államának, szervezeteinek és publikus ágenseinek önértelmezését. A köztesség öt legfőbb jellemzője az autonóm nemzetállami identitás hiánya, az anyanyelv használatának tiltása vagy drasztikus korlátozása, a kikényszerített mobilitás, a vallások, egyházak és másként-gondolkodók üldözése, valamint a genocídiumok és más tömegmészárlások. Ezek a történelmi tapasztalatok képezik a kortárs emlékezet-politika alapmintázatát, s ezen túlmenően ezek magyarázzák a régió társadalmainak sajátosságait. Ezek alapján a régió legalapvetőbb ismervét a sebzett kollektív identitásban találtam meg. Az előadás a Springer kiadónál idén megjelent *Freiheit und Populismus* című monográfiám alapgondolatát mutatja be.

58. Szekció

**A Nőkérdés (újra)tematizálása.
Nőmozgalmak, nőszervezetek, női alternatív
nyilvánosság a rendszerváltásban**

Elnök

ACSÁDY JUDIT

Felkért hozzászóló

BALOGH LÍDIA

NEMÉNYI MÁRIA

Nőszervezetek szerepe a rendszerváltás folyamatában

A '90-es évek elején foglalkoztatott a kérdés, miért nincs Magyarországon nőmozgalom. Szociológusként nem tehettem mást, mint végiggondoltam, a nőmozgalmak célkitűzései közül melyek valósultak meg az államszocializmus évtizedeiben, milyen kérdések és problémák maradtak láthatatlanok és ezért feldolgozatlanok, milyen domináns közgondolkodás alakult ki a szocializmus évtizedei alatt a nők és férfiak társadalmi szerepeivel kapcsolatban. Szociálpszichológusként viszont az izgatott, hogy a hatalommal rendelkező fehér férfiak uralta társadalomban a „testükkel megjelölt” kisebbségek – nők, szexuális kisebbségek, romák – éledező mozgalmait mi köti össze, a '68-as ihletettségű, csoportalapú társadalmi mozgalmak milyen elméleti keretben értelmezhetők. Mindeközben személyesen is érintve éreztem magam, és így a rendszerváltozás környékén formálódó civil mozgalmak közül a '80-as évek végén először a Phralipe független cigány szervezet, majd indulásakor a MONA munkájába kapcsolódtam be. A Magyarországi Női Alapítvány tevékenységének fókuszában az első években a nők politikai-közéleti aktivitása állt. Kapcsolatot kerestünk a különböző irányzatokhoz tartozó női szervezetekkel, a MONÁ-hoz kötődik az Az első magyarországi női kerekasztal megrendezése.

HAISER ANNA KLÁRA

Feminista szerveződés a rendszerváltáskor Magyarországon

A Feminista Hálózat 1989-ben, a rendszerváltással együtt jött létre. Nevéhez fűződik az abortuszzabályzás szigorítása ellen tiltakozó Szabad Döntés Jogáért Kampány, és még sok más kezdeményezés: a nők elleni erőszak, az otthonszülés kérdésével is foglalkoztak, hogy csak néhányat említsünk. Az egyesület a rendszerváltás idején megerősödő civil kezdeményezések nyomán jött létre, s előadásomban azt vizsgálom meg, mennyire befolyásolták a magyar társadalom sajátosságai, a rendszerváltozás folyamata, illetve az akkor még kialakulóban levő demokratikus rendszer az egyesület tevékenységét, sorsát.

ELEKES IRÉN BORBÁLA**Feminista sajtó, közéleti viták és női rádióműsorok**

A rendszerváltás utáni alternatív nyilvánosságot képviselő. A *Nőszemély* című folyóirat 1993-ban került először feldolgozásra az Országos Széchényi Könyvtárba magyar periodikumként. Az 1990-ben Budapesten megalakult Feminista Hálózat lapjának sajtótörténeti érdekessége, hogy az 1904-ben alakult Feministák Egyesülete által kiadott folyóiratok (*A Nő és társadalom* és *A Nő*) lapjainak megszűnése óta (1928) ez volt Magyarországon az első, hasonló tematikájú időszaki kiadvány, amely 1990 és 1998 között rendszeresen megjelent.

Előadásomban azokról a szerteágazó tevékenységekről beszélek, amelyek során a Feminista Hálózat a kezdeti aktivizmusához kapcsolódva publikációkat adott ki, beszélgető esteket, előadásokat szervezett. Továbbá azokra a rádióműsorokra is kitérek, amelyek a női esélyegyenlőség kérdéseivel és a magyar nőtörténet epizódjaival foglalkoztak. Szempontom a résztvevő megfigyelőé, hiszen lapszerkesztőként, szervezőként, műsorszerkesztőként mindezekben a tevékenységekben személyesen részt vettem.

59. Szekció

Rendszerváltás a családokban

Elnök

DUPCSIK CSABA

Felkért hozzászóló

HARCSA ISTVÁN

DUPCSIK CSABA

Félreértett demográfiai rendszerváltás(ok)

Az előadásban utalások szintjén, de megjelenik az előadó egy már publikált gondolata: mítosz az a nagyon elterjedt felfogás, amely szerint (negatív) demográfiai fordulat történt volna a szocialista rendszer első évtizedét követően. A mítosz kistestvére, mely szerint az 1990-es évek első felében hasonló kisebb negatív fordulat történt, hasonlóképpen cáfolható. A születési mutatók terén az 1870-es évektől folyamatos – csökkenő – tendencia mutatható ki (s egyelőre nem eldönthető, hogy megkezdődött-e a 2010-es években a stagnálás kora, vagy csak a szokásos ingadozásokat láthatjuk).

A születések száma azonban csak az egyik alakítója a népességszám alakulásának – egy másik fontos tényező a halálozások alakulása. Ez a mutató is folyamatosan javult a 19. század utolsó harmada óta – a Kádár-kor szignifikáns kivételével: az 1960-as évek elejétől az 1990-es évek elejéig a férfiak születéskor várható élettartama 3 évvel csökkent.

A jelenség egyértelműen rendszerspecifikus: a korszakban (a más szempontból is kivételes Jugoszláviától eltekintve) *valamennyi* európai szocialista országban csökkent vagy stagnált a fenti mutató. Míg az 1960-as évek elején ezek az országok szóródtak, addig 1989 körül egy csoportban, az európai mezőny végén helyezkedtek el a férfiak születéskor várható élettartamát tekintve. A rendszerváltás után viszont általános javulási tendencia mutatható ki (a más szempontból is kivételes Oroszországtól eltekintve).

Mivel a nemzetközi szakirodalomban elterjedt, és a hazai megközelítésekben is megjelent felfogás szerint az egész posztkommunista világban romlani kezdtek a halálozási mutatók az 1989-1991 rendszerváltás után, általában a kapitalizmus bevezetésével kapcsolatba állítva, már a fenti összefüggések bemutatása is releváns lehet. Az előadás kísérletet tesz a lehetséges okok kimutatására is, pontosabban, annak bemutatására, milyen irányokban érdemes a jelenség lehetséges okait keresni.

TÓTH OLGA

A család reprezentációja az 1970-es és 1980-as évek laikus sajtóvitáiban és a témával foglalkozó riportkötetekben

Az International Social Survey (ISSP) 1988-ban végzett, a családdal és nemi szerepekkel foglalkozó vizsgálatának adatai élesen rávilágítottak Magyarországon az attitűdök és a valóságos viselkedés eltéréseire. Egyrészt a családalapítással, gyerekvállalással és válással kapcsolatos viselkedés beilleszkedett a modernnek tekintett európai trendekbe, másrészt a magyar lakosság attitűdjei, ideáljai meglehetősen konzervatívnak bizonyultak. Az adatok nem csupán az inkongruencia miatt keltettek feltűnést, hanem azért is, mert a Kádár korszak állami feminizmusa azt a képzetet keltette a külső és belső megfigyelőkben, hogy a nők iskolázottsági szerkezetének átalakulásával és a teljes női foglalkoztatással párhuzamosan megvalósult az értékrendek modernizálódása is.

A magyar társadalom familizmusa harminc év múltával is megfigyelhető, és természetesen előzményei is a Kádár korszaknál régebbre vezethetők vissza. A konferencia témájához kapcsolódva, az előadás arra keresi a választ, hogy milyen változások következtek be, illetve milyenek nem következtek be a magyarok családdal kapcsolatos elvárásaiban, attitűdjeiben az 1970-es, 1980-as években.

Az elemzés módszerül a családdal és a nemi szerepekkel foglalkozó korabeli laikus sajtóviták elérhető anyagainak, valamint az ezekhez kapcsolódó riportkötetek szövegének szisztematikus áttekintését választottam. Az olvasói levelek, megszólalások tartalmazzák azokat a laikus véleményeket, melyek a társadalom széles körében léteznek, így célorientált vizsgálatok hiányában alkalmasak az attitűdök megismerésére. Természetesen a nyomtatásban megjelent levelek, hozzászólások az újságíró, a szerkesztő szűrőjén is átmentek, tehát nem csupán önmagukat reprezentálják. Nincs okunk azonban azt feltételezni, hogy az újságírók más megközelítéssel válogattak volna, mint ami a korszak elvárásainak, ideáljainak megfelelt

SZABÓ LAURA

Termékenység és foglalkozási csoportok: leíró elemzés az 1940–1944, illetve az 1970–1974 között született nők körében

A demográfiai, közgazdasági és szociológiai szakirodalomban közhelynek számít, hogy a gyermekvállalási kedv csökkenése oksági összefüggésben van a nők fokozódó munkavállalásával. Az oksági magyarázat általában a nők növekvő munkavállalási hajlandóságából következtet a gyermekvállalási hajlandóság csökkenésére. Ezek a megközelítések azonban csak némi módosítással alkalmazhatók a volt szocialista országokra, így Magyarországra is, hiszen ezekben az országokban a teljes foglalkoztatás a rendszerváltást megelőzően a nőkre is kiterjedt. 1989 után azonban mind az oktatás, mind a foglalkoztatottság területén változások indultak el. Egyrészt, mivel bővültek az egyetemek kapacitásai, rövid időn belül megugrott az egyetemi képzésekben résztvevők száma. Másrészt 1992–1997 között lezajlott egy munkaerőpiac átalakulás és a nők foglalkoztatási rátája hirtelen lecsökkent. Habár ez 2001 után kisebb hullámmal ismét növekedni kezdett, nemzetközi összehasonlításban még mindig kirívóan alacsony a magyarországi kisgyermekes anyák foglalkoztatása.

Viszonylag keveset tudunk arról, hogy ebben a két rezsimben, a rendszerváltás előtti és utáni időszakban hogyan függött össze a választott foglalkozás az érintettek gyermekvállalási kedvével. Ugyanis a két jelenség valós összefüggésének vizsgálata nem egyszerű, mivel az oksági viszonyok igen sok esetben nem tisztázhatók. Leíró jellegű elemzésemben arra teszek kísérletet, hogy a népszámlálási adatok segítségével, a részletes FEOR foglalkozási kategóriák felhasználásával áttekintsem, mely foglalkozásokra jellemző a magas, és melyekre az alacsony termékenység egy, a termékenységi életútját a rendszerváltás előtt végig járó születési kohorszban (1940–1944-es évjárat), illetve egy másikban, amely fertilitási karrierjét a rendszerváltás után indította (1970–1974-es évjárat). Vannak-e, és melyek azok a foglalkozási csoportok, amelyek megmaradtak a rendszerváltás után (is) nagycsaládos/gyermektelen nők „gyűjtőhelyének”, és melyek pozicionálódtak át?

HARCSA ISTVÁN – MONOSTORI JUDIT

Tévképzetek és tények a családszerkezet hosszú távú változásával kapcsolatban

Az előadás a következő két kérdéskörre fókuszál:

(1) A családszerkezet hosszú távú alakulásával kapcsolatos teóriák, tények alapján való kritikai értékelése. Egy nemrég publikált kutatásunk alapján, számunkra az a tanulság fogalmazódott meg, hogy nézőpont kérdése, hogy a családszerkezetben bekövetkezett hosszú távú változások milyen mértékben köthetők a demográfiai átmenetek gondolatához? Az adatsorok alapján, hozzánk az a megközelítés áll közel, mely szerint a családszerkezetben is inkább a hullámszerű változások a jellemzőek, tehát sem a lineáris, sem a szakaszolható átmenetekkel nem lehet kellő árnyaltsággal leírni a hosszú távú trendeket. Mindez azonban – már a hullámszerűség miatt – sem jelenti azt, hogy a parttalan kontinuitás lenne a jellemző.

(2) A hosszú távú családszerkezeti változások alapján milyen tanulságokat lehet megfogalmazni a család intézményének a fontosságával, illetve tartós fennállásával kapcsolatban? A kérdésfeltevés mögött az a társadalomtörténeti tapasztalat húzódik meg, hogy különböző korszakokban, változó intenzitással merül fel a család válságának tézise. A laikus, vagy szakmai alapon álló oksági magyarázatok többnyire egy-egy jellemző (dimenzió) kiragadására szorítkoznak, és nincsenek kellően beágyazva a szélesebb társadalmi és gazdasági folyamatokba.

Ha figyelembe vesszük az utóbbi közel hat évtizedben bekövetkezett társadalmi, gazdasági és politikai változásokat, akkor a családok ezekkel szembeni relatív intaktságát, illetve erre vonatkozó képességét legalább olyan meghatározónak minősíthetjük, mint az életüket befolyásoló nagyhatású strukturális folyamatokat. A „nagy” rendszerek legalább olyan törekénynek bizonyultak, mint a családok, lényeges különbség azonban az, hogy utóbbiak túléltek az előbbieket.

60. Szekció

**Kihívások szorításában.
A képzőművészet intézményeinek
átalakulása a rendszerváltás folyamatában**

Elnök

SASVÁRI EDIT

BENCSIK BARNABÁS**Folyamatos átmenetek – Műcsarnok, Ludwig Múzeum, Stúdió.
Esettanulmány töredékek a '90-es évek kortárs képzőművészeti
intézményrendszerében végbement átrendeződésekről**

Generációk nőttek fel a rendszerváltás óta, melyek a társadalom folyamatos átmeneti állapotának közegében hozzászoktak a reflektálatlan múltnélküliséghez és az állandósult jelenidőhöz. Az 1989-es év körüli időszak történeleinek percepcióját még fokozottabban jellemzi az egymás mellett elbeszélő narratívák és értelmezések összebékíthetetlennek tűnő zűrzavara, az idők során széttartó érdekellentétek, az ideológiai és fogalmi keretek egyre nyilvánvalóbb szétcsúszásából fakadó konszenzushiány. Az előadás arra tesz kísérletet, hogy a kulturális mező egy speciális szegmensében a kortárs képzőművészet néhány meghatározó intézményében végbement strukturális és személyi változásokon keresztül bemutassa és elemezze azokat a lényeges folyamatokat, az immanens szakmai és arrogáns kultúrpolitikai-hatalmi logikákat, amelyek máig hatóan meghatározzák ennek a területnek a működését. Az előadás által megidézett közelmúlt személyes és intézményi történetei, a szélesebb körben ismeretlen dokumentumokból kirajzolódó háttérfolyamatok dinamikájának feltárása és kritikai analízise impulzusokat szeretne adni ahhoz a kollektív erőfeszítéshez, ami nélkül a maga komplexitásában a jelenlegi helyzetünk sem érthető.

SZOBOSZLAI JÁNOS

Utólagos okoskodás – avagy visszatekintés a képzőművészeti intézményrendszer 30 évvel ezelőtti állapotára és elemeire

Tézisem egyfelől az, hogy 30 éve lett volna esély egy olyan kultúrpolitika kialakítására, amely a közpénzekkel irányító államtól való függést oldotta volna, de erre hiányzott a politikai akarat, másfelől az, hogy a művészeti világ intézményei elé irreális feladatokat állított a fenntartó állam és önkormányzat egy olyan kontextusban, ahol a kultúrafogyasztási trendek szöges ellentétben álltak e célokkal. A gazdasági-, politikai és egyéb nagy struktúrák alapvető átalakulása közepette a képzőművészet intézményrendszere nem alakult át radikálisan 1989 utáni évtizedben. Megmaradt a kultúráért felelősséget vállaló, de azt ellenőrzés alatt tartó finanszírozási struktúra. Miközben alapvetően forráshiányossá vált a szektor, az állam nem tette lehetővé a vegyes- vagy magánfinanszírozás bevonását. A kortárs képzőművészet intézményei forráshiányos helyzetben, nyugati metodikát tanulgatva, a globalizálódó művészeti világba csöppenve kényszerültek egy alapvetően kevesek számára szellemi táplálékot nyújtó művészeti produktum képviselésére. A dunaújvárosi közgyűjtemény-alapítás, a kortárs trendsetter kiállítások, a rezidencia programok, a kutatási és konferencia-programok a fenti kontextusra igyekeztek reagálni. Az ICA-D egy átlagos holland, skandináv vagy német városban a normalitást, itthon az extremitásba hajló globalizációt és nyitott szellemiséget képviselte a '90-es években.

PILINGER ERZSÉBET**A kortárs galéria, mint fórum, a rendszerváltástól
az intézményrendszer teljes átalakulásának időszakáig**

Közép-Kelet-Európában az első, nemzetközi szinten működő kortárs művészeti galéria Budapesten nyílt meg, 1989 szeptemberében. A '80-as évek társadalmi és művészeti változásait érzékelő fiatal bécsi galerista, Hans Knoll, több éves figyelem és kutatás eredményeképpen a régióból a magyar helyszínt dinamizmusa és a művészeti színtér fejlettsége miatt választotta.

Előadásom fő kérdése, hogy milyen szerepet játszott ez a térségben is különleges konstrukciójú, egyszerre két, (nyugati és keleti) lábon álló, Bécsben és Budapesten működő, a rendszerváltás folyamataival együtt alakuló galéria. Hogyan jött létre és milyen elképzelésekkel járult hozzá az új művészeti színtér kialakulásához a '90-es években? Milyen szerepet játszott és milyen alternatívákat tudott nyújtani az egyéni kezdeményezés, (ráadásul egy nyugati nézőpontú) a magyar állami intézményrendszer átalakulásakor? Milyen új formákat kidolgozva ösztönözte – egyszerre gazdasági és kulturális vállalkozásként - a piac, a kommunikáció és a nyilvánosság létrejöttét a korabeli Magyarországon?

Nem utolsó sorban arra is kitérek, hogy harminc év távlatából milyen szerepet játszanak a galériák ma, amikor az állami lehetőségek szinte teljesen beszűkültek.

TÖRÖK ANDRÁS**Egy ejtőernyős kultúrpolitikus esete a magyar kultúra
„állatkertjével”
(Írott és íratlan kultúrpolitikák a rendszerváltáskor és utána)**

Az előadó folyóirat-szerkesztőből került hirtelen Aczél György egykori székébe, képzetlenül, de sok gondolattal. Mit okozhat a tudatlanság, hogyan képezték ki gyorstalpalón? Mit értett meg azonnal, mit lassan? Mire költ az állam és mire nem? A Nemzeti Kulturális Alap, mint „quango”. Hogyan lett alkalmas az NKA átmenetileg sok mindenre, amire az intézményrendszer nem? A Múcsarnok-krízis kibontakozása és félrekezelése. A Millecentenárium-i Évforduló értelmetlen projektjének eltérítése. Az NKA Fodor alatt, illetve Magyar Bálint alatt. Az NKA hirtelen pénzbősége, mit eredményezett ez?

Sikerek és kudarcok 1994–1998. A Nemzeti Színház ügy. A megoldhatatlan ügyek dossziéja. A Mai Manó Ház ügy. A Digitális Halhatatlanok projektje.

Mi a dolga a modern kultúrpolitikusnak? A holland tanácsadók láttelepe 1994-ben. A Magyar Bálintnak hátrahagyott sillabusz: „A miniszterség 12 grádicsa”. Külföldi projektek. Hamburgi Magyar Hét. Kitekintés 2010-ig: a Mai Manó Ház alapítása, Hollandiai Magyar évad ügye.

A „másik állatkert” Budapesten (Az MMA és más intézmények). Egy korán jött projekt: a Summa Artium 2004–2019.

61. Szekció

**Közösségi és civil állampolgári
kezdeményezések születése, célrendszere,
értékvilága, hatásai**

Elnök

JANCSÁK CSABA

Felkért hozzászóló

SZABÓ TIBOR

KRÉMER ANDRÁS**A TDDSZ megalakulása, mint az 1989. évi átalakulás egy eleme**

1988 május 14-én a Metro klubban 1028 alapító taggal megalakult a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezete. Merőben új kezdeményezés volt ez, amely független szervezeten jött létre az államtól és az államhoz sok szálon kötődő hivatalos szakszervezetektől. Hogyan értékelhetjük ezt a kezdeményezést? Milyen hatása volt a rá következő években? Mennyiben alakította a későbbi társadalmi párbeszéd intézményeit és gyakorlatát? Számos kérdés, melyekre az előadás értelemszerűen nem adhat tudományosan kiértélt válaszokat, de megkísérli a kérdések olyan felvetését, amelyek segíthetnek a további gondolkodás megindításához, a válaszok kereséséhez. Hogyan tekinthetünk a TDDSZ-re, alulról jövő kezdeményezésként, vagy egy magas státuszú „társadalmi elit” változásokat elindítani szándékozó kezdeményezésként? Mint a klasszikus szakszervezeti tradíciók szerint alakított szervezet, alapvetően érdekvédelmi funkciókat töltött be (kívánt betölteni), vagy politikai demonstratív hatása célzott volt, esetleg nem szándékolt járulékos következmény? Az előadás ezeket a kérdéseket kívánja röviden felvázolni abban a kontextusban, ahogy 30 év után visszatekintve ezek felvetődhetnek, kicsit személyes visszaemlékezésekkel is színezve.

KÁLLAI ERNŐ**Az állami cigánypolitikák és a formálódó ellenzéki roma mozgalom
a rendszerváltozáshoz vezető úton**

A 20. század társadalomtörténetében a Magyarországon élő roma közösségekkel kapcsolatos első állami politikai tervek a II. világháború befejezése után jelentek meg. Az 1957 és 1961 közötti nemzetiségi státusz reményével elindult, az önszerveződés jegyeit is magán hordozó kísérlet (Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége) csak bizonytalan és átmeneti epizódnak bizonyult, amelyet gyorsan megszüntetett és elfelejtetett a „marxista alapú cigánypolitika” meghirdetése. Az 1961-es párthatározatként elhíresült dokumentum nyíltan asszimilációs politikát hirdetett, amely törekvés a rendszerváltozásig – hatásában akár napjainkig is – fennállt. A rendszerváltozásig tartó évek során azonban a diktatúra szelídebbé válásával teret engedtek elsősorban a roma kulturális hagyományok megőrzésének, ápolásának. Ehhez kapcsolódva jelennek meg az ellenzéki roma mozgalom első csírái, amelynek képviselői fokozatosan kerülnek szembe a fennálló hatalom képviselőivel, és az uralkodó politikai felfogással. Az 1980-as években a hatalom erejének és befolyásának megőrzése érdekében különböző állami akaratból megvalósuló cigánypolitikai szervezeteket hoznak létre, a korszak szimbolikus lezárásának, és a későbbi politikai szerveződések kiindulópontjának azonban a párt miskolci kitelepítési terveivel nyíltan szembeszegülő Gettóellenes Bizottság létrejöttét tekinthetjük. Az előadás arra tesz kísérletet, hogy felvázolja és elemezze azt a folyamatot, amely a rendszerváltozás után intézményesülő roma politikai törekvések előzményeit jelentették.

JANCSÁK CSABA**A magyarországi egyetemi hallgatói mozgalom születése – értékek, célok, hatások (1988–1989)**

Az előadás a szegedi bölcsészkarról 1988 szeptemberében induló felsőoktatási reformmozgalom születésétől 1990 tavaszáig követi nyomon az eseményeket. Bemutatja az 1988. októberi JATE sztrájk, majd a budapesti, pécsi, debreceni egyetemek csatlakozásával és a reformkövetelések kiterjedésével a tiltakozás országos mozgalommá válását, továbbá az Országos Felsőoktatási Érdekképviselői Szövetség (OFÉSZ) 1989. májusi megszületésének eseménytörténetét. Az előadás a történeti események bemutatásán túl elemzi a szervezet születésének társadalmi vonatkozásait, körülményeit, a mozgalom által képviselt társadalmi értékek világát, a formálódó szervezet belső közéleti vitáinak mintázatait és a magyarországi rendszerváltoztatáshoz hozzáadott értékeit.

KISS MÁRIA RITA**„A gyerekeket hagyjuk ki ebből!”****Az állampolgári szerepfelfogások formálása a közoktatásban
(1989–2019)**

Török Ferenc 2001-ben készült Moszkva tér című egyetemi vizsgafilmje nemcsak a rendszerváltó évek hangulatát ragadja meg kiválóan, de egyben látletet is egy 1989-ben érettségiző osztály politikai kultúrájáról. Az ezredforduló egyik legjelentősebb alkotásaként számon tartott kultfilm a politikai nagykorúságba lépő fiatalokat a politikától teljesen elidegenedett-ként ábrázolja, akiknek fogalmuk sincs a környezetükben zajló változásokról, azok jelentőségéről. Mi több, senki nem is akarja, hogy legyen: az oktatási minisztérium a „kialakult politikai helyzetre tekintettel” az 1945 utáni tételeket kiveszi a tételsorból a tanárok nagy megkönnyebbülésére, a család az esetlegesen elhangzó kérdéseket válasz nélkül hagyja, a kortárs kommunikációban marginális szerepet játszik az az egyetlen fiatal, aki nyomon követi a rendszerváltás eseményeit. Okkal tehetjük fel a kérdést: milyen változásokat hozott a e téren a demokrácia elmúl 30 éve? Az előadás a fiatalok politikai szocializációját a részvételi demokrácia-felfogás kontextusában vizsgálja. Mindenekelőtt arra a kérdésre keresi a választ, hogy a közoktatás mennyiben és milyen eszközökkel képes formálni az állampolgári mentalitáskultúrát és szerepfelfogásokat. Mi volt a késő Kádár-rendszer deklarált célja e téren, s a korabeli közoktatási gyakorlat mennyiben követte ezeket? Milyen relevanciája van a fiatalok állampolgári szerepekre való felkészítésének a rendszerváltás utáni nemzeti alaptantervek kimeneti követelményeiben, a kerettantervekben, s ehhez képest mit mutat az iskolai gyakorlat? Kitérünk továbbá a rendszerváltás után megszülető – a cselekvő állampolgárság fejlesztését célzó – pedagógiai koncepciókra, majd végezetül vizsgálni fogjuk az ide vonatkozó ifjúságkutatási eredményeket.

62. Szekció

Jugoszlávia és a magyar rendszerváltás

Elnök

HEKA LÁSZLÓ

Felkért hozzászóló

GULYÁS LÁSZLÓ

HEKA LÁSZLÓ

A rendszerváltó magyar kormány Jugoszlávia felbomlásának és a háború kitörésének pillanatában

Az Antall József vezette rendszerváltó magyar kormány 1991-ben igen komoly problémákkal szembesült. Egyrészt az egy-párt rendszer megszűnése után demokratizálni kellett az országot, másrészt pedig ügyelni kellett Magyarország biztonságára is. Ugyanis megszűnt a három szomszéd többnemzetiségű szövetségi állam (Szovjetunió, Csehszlovákia és Jugoszlávia). Leginkább a délvidéki történések aggasztották Budapestet, mivel a JSzSzK felbomlása véres háború keretében történt, mégpedig akként, hogy a szerbiai magyarokat mozgósították, hogy Horvátország területén harcoljanak nemritkán a nemzettársaik ellen (Baranyai Drávaszög, Kelet-Szlavónia). A szovjet hadsereg kivonulásával (1991 júniusáig), ugyan megszabadultunk az idegen haderő jelenlététől, de mivel az a fegyverek egy részének elvitelét is jelentette, így a magyar hadsereg katonai felszerelése elég hiányos maradt. Mindezekért kellett a kormánynak igen óvatos politikát folytatni és diplomatikusnak lenni. Egyrészt törekedett a határon túli (horvátországi, vajdasági-szerbiai) magyarság megvédésére, emellett menedéket nyújtott az ex-Jugoszláviából érkező menekültek tízezreinek, és a saját határainak megóvását is megoldotta. Mindez az ügyes diplomáciai tevékenységnek köszönhető volt. Magyarország 1991. október 16 óta (hivatalosan 1992. január 1-től) az ENSZ Biztonsági Tanácsának tagja lett (ezt megelőzően 1968-69-ben is betöltötte ezt a szerepet), megkezdte az Európai Közösséghez való csatlakozást, készülődött a NATO-csatlakozáshoz. Ezen kívül létrehozta a Viségrádi Közösséget és az USA fontos szövetségese lett Közép-Kelet Európában. A jugoszláviai válság kérdésében a rendszerváltó magyar kormány nevében Antall József felszólalt az ENSZ Közgyűlésén támogatva a népek önrendelkezési jogát és a konfliktus békés úton történő megoldást.

SZONDI ILDIKÓ

Nemzetiségek a széteső szocialista Jugoszláviában

Tito és a munkatársai biztosra vették, hogy 1945-ben, majd az 1968–1971. évi alkotmányfüggelékekben rögzített megoldásokkal a nemzeti kérdést jól szabályozták. Véleményük szerint az egyház háttérbe szorításával már csökkenni a vallásfelekezeti különbözőségből származó feszültségek (főleg a „kibékíthetetlen” pravoszláv szerbek és a katolikus horvátok között). Másrészt úgy vélték, a társadalom fejlődésével a nemzetiségi hovatartozás lényegtelen lesz. Ez irányban történt meg a szerb-horvát nyelv kidolgozására irányuló törekvés, mely 1954-ben a szerb értelmiségiek körében indult. Noha a nemzeti hovatartozást nem volt célszerű hangosan emlegetni, még maga a párt is nagyon ügyelt a nemzeti viszonyokra. Ugyanis az élet minden területén léteztek a kvóták, amelyek alapján előrelépést vagy munkahelyet lehetett elnyerni. Adott volt, hogy egyes tisztségekre hány horvát, szerb, muzulmán, macedón stb. kerülhet. A párttagság, valamint a megfelelő nemzetiség elegendőek voltak egy adott munkahely elfoglalására, ha egyetemi végzettség kellett, azt menetközben még meg lehetett szerezni. A 20. század nyolcvanas éveiben már a végzettségre is ügyeltek, az előbbi két feltétel mellett. A horvát tavasz után népszerűsíteni kezdték a „jugoszláv” nemzetet, mely alatt főleg azokat értették, akik vegyes (leginkább szerb-horvát) házasságban éltek, vagy abból származtak. Az ilyen házasság és származás volt a legjobb ajánló a sikeres karrierhez...

SZABÓ PALÓCZ ORSOLYA

A magyarországi rendszerváltás a vajdasági magyar sajtóban

A magyarországi rendszerváltás és Jugoszlávia felbomlásának előszele közel egyidejűleg jelent meg a vajdasági magyar sajtótermékekben, előbbit kispadra ültetve utóbbival szemben feldolgozottság terén. A vajdasági magyarságot (és így a sajtót is) elsősorban az 1988 nyarán eszkalálódó tüntetéssorozatok tartották lázban, amelyek október 6-án csúcsosodnak ki az úgynevezett joghurtforradalomban (amelynek követelése a vajdasági autonómia radikális megkurtítása, valamint a tartományi vezetők leváltása volt). Mindezek tükrében nem csoda, ha a vajdasági magyarság számára a magyarországi rendszerváltás kibontakozásának jelentősége háttérbe szorult a jugoszláviai eseményekéhez képest.

Mindazonáltal előbbinek a vajdasági sajtóban történő feldolgozása érdekfeszítő körképet ad a két állam közti eltérő percepciókról a rendszerváltás tekintetében. Tekintettel arra, hogy 1988 november 26-án elfogadták az új szerb alkotmányt, amely jócskán megkurtította a tartomány jogköreit, és amelyet 1989 március 10-én szentesített az újvidéki parlament is, a vajdasági magyar sajtó ezekre az eseményekre fókuszált, miközben aggódva figyelte a nagyszerb törekvések egyre intenzívebb kibontakozását, illetve az ezekkel szembeszálló jugoszláviai eseményeket. Az egyre puskaporosabbnak tűnő szerbiai retorika mellett a magyar rendszerváltozás békés, tárgyalásos formája nyugalmat sugallt, de éppen emiatt kevésbé tartott érdeklődésre számot. Szerbiában (és a JSzSzK-ban) 1989-ben folytak egyeztetések a többpártrendszer bevezetéséről, a vajdasági magyarok pedig megalakították a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségét (VMDK), amely – ahogyan a neve is sugallja – nem pártként, hanem érdekvédő közösségként jött létre, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy induljon az első többpárti választásokon, amelyeket Szerbiában 1990 decemberében tartottak. A zavaros belpolitikai helyzet mellett a vajdasági közvélemény számára – némi költői túlzással – a magyar rendszerváltás csak amolyan képzeletbeli lábjegyzetben tűnt fel, s noha üdvözltek azt, inkább érdekességként jelent meg, mintsem komoly súllyal bíró politikai hírként.

SZANISZLÓ RÉKA BRIGITTA

A vajdasági magyarok a magyarországi felsőoktatásban a rendszerváltozás után

Az előadás kutatási előfeltevése: a magyarországi rendszerváltozásnak köszönhetően a vajdasági magyarok száma megnövekedett a magyar felsőoktatási intézményekben. Ezen kérdéskör vizsgálata során számos kutatási kérdés is felmerül, amelyek elemzése elengedhetetlen az összkép felállításához. A legfőbb kutatási kérdések között kell megemlíteni a következőket: milyen trendek figyelhetők meg a nemzetközi hallgatói migrációban az 1990-es évek elejétől kezdődően napjainkig? Magyarország milyen irányvonalat határozott meg a rendszerváltás utáni időszak nemzetpolitikájának? Hogyan lehet jellemezni a magyar felsőoktatási politikát az elmúlt 30 évben?

Az előadás során bemutatásra kerülnek a nemzetközi hallgatói migráció legfőbb jellemzői. Ehhez kapcsolódóan elemzésre kerülnek a vajdasági magyarok Magyarországra történő oktatási célú vándorlásának mintázatai; elsődlegesen statisztikai adatok analizálásával. Ennek kapcsán fontos kitérni a rendszerváltás után megfogalmazott magyar nemzetpolitikára is, amely elősegít(h)ette a vajdasági fiatalok Magyarországra áramlását.

A kutatás szempontjából fontos kérdés továbbá az, hogy a vajdasági magyar fiatalok elsődlegesen mely egyetemeket választották és választják, és ami még inkább érdekes, hogy a választás mögött milyen okok állnak. Ebből kifolyólag az előadásban különös hangsúlyt kell kapnia a Szeged-Vajdaság viszonyának: a mai Szegedi Tudományegyetem, illetve jogelődjei a rendszerváltás pillanatától kezdődően kiemelkedően fontos szerepet játszottak a vajdasági fiatalok felsőoktatási választásaiban.

63. Szekció

**Rendszerváltás, közelmúlt – az 1956-os
Intézet szekciója 2.**

Elnök

RAINER M. JÁNOS

Felkért hozzászóló

KELLER MÁRKUS

SZEGŐ IVÁN MIKLÓS

A konszenzusos elit megteremtésének esélye és bukása 1989-ben

A rendszerváltás pillanataiban, 1989-ben – az 1985-ös monori ellenzéki találkozó szellemében – rövid időre felcsillant a remény arra, hogy Magyarországon is létrejön az az elitkonszenzus, amely szociológusok, társadalomtörténészek és intézményi közgazdászok szerint az egyik legfontosabb tényező egy ország hatékony gazdasági növekedése és demokratikus átalakulása szempontjából. Az elitkonszenzus felé tett lépések közé tartozott a kerekasztal-tárgyalások mint konszenzusteremtő módszer átvétele Lengyelországtól a rendszerváltás szabályozott levezénylésére. Előbb az ellenzéken belül, majd a pártállami vezetés és az ellenzék közötti tárgyalásokon alkalmazták ezt a metódust. Ugyanakkor már a kerekasztal-tárgyalások során megmutatkozott, hogy az ellenzéken belül komoly törésvonalak húzódnak. Ennek ellenére sokáig fennállt a lehetőség arra, hogy a különböző politikai erők – ha nem is értenek egyet minden kérdésben – de legalább nem akadályozzák meg a megállapodásra jutást. A konszenzus szinte már születése pillanatában, 1989-ben elkezdett bomlani, de 1990-ben a taxisblokád volt az a vízváltó, amely megmutatta: a magyar politikai elit képtelen közösen elfogadott játékszabályok szerint játszani a politikai életben. Márpedig a közös játékszabályok elfogadása (és nem a nézetek monolit egysége) a feltétele a konszenzusos elitnek.

LÉNÁRT ANDRÁS**Rendszerváltás – rémület a hitközségben**

A Magyar Izraeliták Országos Képviselőtét felkészületlenül érte az 1989-es rendszerváltás. Az akkor még éppen egységes zsidó egyház vezetősége a szocializmus nomenklatúrájának része volt. Az elaggott tisztviselőket az Állami Egyházügyi Hivatal teljes ellenőrzés alatt tartotta, így a szervezet nem bírt semmi hatalmi ellensúllyal, informális vagy spirituális tekintéllyel, a kihívások kívülről érték. A MIOK-ot, ahogy sok más intézményt átkeresztelte a politikai rezsimváltás. A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége és a zsidósághoz különböző módon kötődő emberek kapcsolata azonban nem változott meg gyökeresen. A hitközség autonómiáját formálisan visszanyerte, de a felekezeti élet átmeneti megélénkülésétől eltekintve, az asszimiláns hazai zsidóság 1989 után sem mélyítette el jelentősen kapcsolatait az elvben őt képviselő országos szervezettel. Az előadás a MIOK/Mazsihisz alkalmazkodóképességéről, és legitimációs hiányáról szól.

TABAJDI GÁBOR**Bomlasztás. A BM III/III Csoportfőnökség működésének
társadalmi hatása 1989 előtt és után**

Az előadás a Kádár-korszak politikai rendőrségének társadalomformáló tevékenységével foglalkozik. Az elemzés kulcsfogalma a bomlasztás, mint a BM III/III. Csoportfőnökségének alapvető működési kódja. A vonatkozó politikai direktívák, intézkedési tervek érvényesülését a „belső elhárítás” különböző működési területein vizsgálja. Egy rövid kitekintés keretében a szerv utó-, illetve hatástörténetével kapcsolatos hipotéziseket is megfogalmaz.

64. Szekció

Irodalom és rendszerváltás

Elnök

APOR PÉTER

BENEDEK ANNA

Kultúra és hatalom. Egy kiadó haláltánca

Amikor 1950-ben létrehozták a Szépirodalmi Könyvkiadót, egy olyan műhely megalapítása lehetett a cél, amely a hatalom számára nélkülözhetetlen ideológiai támaszt, a szépirodalmi, illetve tágabb értelemben a kulturális háttérét képviseli. A kezdeti vonalas időszak után, 1955–1956-tól már egyértelműen az egyik legfontosabb kiadó a Szépirodalmi, az 1955-ben alakult Magvető Kiadó mellett – illetve ellenében. A két, magyar irodalmi művek kiadására létrehozott vállalat hol bajtársiasan, hol ellenlábasként szolgálta az irodalom szent céljait. A kortárs és klasszikus szépirodalmi művek megjelentetése soha nem volt nyereséges ágazat, állami támogatás, illetve a politikai segítség nélkül egyetlen kiadó sem tudta volna fenntartani magát, hát még két azonos profilú. A Szépirodalmi igazán 1957-től, Illés Endre igazgatóvá kinevezésétől vált megkerülhetetlen műhellyé. Illés megosztó karakter volt: hol kérlelhetetlen cenzorként, hol (majdnem) mindenható pártfogóként döntött szerzők és művek sorsáról. Személyes ismeretsége Aczél Györggyel látszólag kikezdhethetetlen pozíciót biztosított számára, Illés mégis jó pár esetben alkura, vagy épp visszavonulásra kényszerült. A szocializmus végjátéka, a piac átalakulása a nyolcvanas években a Szépirodalmi is elérte. Először egy látványos fiaskó, a Révai-lexikon újraindításának kudarca, majd Illés Endre 1986-ban bekövetkezett halála jelezte, hogy egy korszak a végéhez közeledik. Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a Szépirodalmi, az állami dotáció és a politikai támogatás nélkül életképtelen. Ekkor, a rendszerváltás hajnalán kezdődött meg az intézmény látványos, de ellentmondásokat és elhallgatásokat nem nélkülöző haláltánca. Az előadásban erre a hosszú és fájdalmas időszakra koncentrálnék. Kik és hogyan próbálták megmenteni a könyvkiadás közel 40 évig megkerülhetetlennek tartott bástyáját? Milyen elképzelések voltak egy korábban monopolhelyzetben lévő könyvkiadó piacosítására? Hogyan befolyásolta a Szépirodalmi végjátéka, majd eltűnése az irodalmi életet?

KISS NOÉMI

A magyar irodalom átpolitizáltsága nyugaton a rendszerváltás tükrében – Kertész Imre és Szabó Magda Haldimann-levelei

A magyar irodalom átpolitizáltsága nyugaton a rendszerváltás tükrében Kertész Imre és Szabó Magda Haldimann-levelei Két sikeres író. Az egyik 2002-ben Nobel-díjat kap, a másik hónapokon át a New York Times kitüntetett Best Sellers szerzője. Soha akkora érdeklődéssel nem fordult a világirodalom a magyar irodalomhoz, mint a rendszerváltás körüli években. Ez az érdeklődés ma jóval szórványosabb és esetlegesebb, a kitüntetett figyelem évei elmúltak. Mik voltak az okok? Hogyan szűrődött át az irodalom filterén a magyar társadalmi változás és a mi volt e különös kanonizáció (művészeti, hatalmi) politikája? Ezekre a kérdésekre keresem a választ két szerző kapcsán. Nem műveiket szeretném most újraolvasni, izgalmasabbnak tűnik egy-egy epizód értelmezése a magánlevelezésükből. Jóval a rendszerváltás előtt kinyílt a határ az állami kultúra politikájának köszönhetően. Szabó Magda külföldi sikereit például kezdetben egyrészt az állami irodalomban betöltött pozíciójának köszönhette – az Artisjus szervezete az Aczél György kultúrpolitikája által listázott írókat utaztatta ki; másrészt annak a Genfben élő Haldimann Évának, akivel 1970-ben kezdett el levelezni. Haldimann Éva fordította németre a Katalin utcát. Ahogy Kertész Imre Sorstalanságát is ő fedezte fel elsőként a Neue Zürcher Zeitung lapjain, úgy Szabó Magda haláláig szinte minden megjelent művét méltatta. Mind a ketten több évtizeden át, már a hetvenes évektől kapcsolatban álltak vele, évtizedeken át segítette nyugati megjelenéseiket. Mindkét szerző levelei hozzáférhetőek 2010 óta. Az idealizált rendszerváltás és az euforikus irodalmi érdeklődés mögött meghúzódó állami művészetpolitika és az egyes írók szerepei-szereplései, döntései húzódnak meg.

KOCSIS ADRIENN

Az NDK-s korcsokat vigyék csak a ruszki csajok – a wałbrzychi nők a Nyugat vonzásában Joanna Bator regényeiben

A Wałbrzych nevű város a visszaszerzett területeken fekszik Lengyelországban. A németek kiűzése után a városba keletről telepítettek át különböző népcsoportokat, akik bányászattal kezdtek el foglalkozni. A szocializmus elején mindenki egyenlő esélyekkel indult, azonban, amikor az első bányászok szerződéssel elindultak az NSZK felé, ez a rend megbomlott. Mindenki ki akart jutni, mindenki seftelni akart, a lányát nszk-s némethez adni. A házasságközvetítésben a bányászok segítettek, akik hozták vitték a fényképeket, a rövid bemutatkozó leveleket. A bányák kezdtek tönkre menni, és vele együtt a bennük dolgozó férfiak is, akik rendszerint vagy öngyilkosok, vagy alkoholisták lettek. A családfenntartó szerepét a nők vették át, és útra keltek az NSZK-ba, hogy munkát találjanak. Joanna Bator egy kis közösségen keresztül mutatja be, milyenek is voltak a hétköznapiak a '70-es évektől kezdve a német határhoz közeli városban. A női szempont dominál, mert Batornál a férfiak csak másodlagos szerephez jutnak, és a legtöbbjük a homo sovieticus szerepében látható. A női dominancia miatt jut fontos szerephez az Otto katalógus, vagy a külföldi tisztítószer. A németekről alkotott gondolataik elég zűrzavarosak, az oroszokkal szemben pedig csak bizalmatlanságot éreznek, majd egy idő után furcsa módon megjelenik a kommunizmus iránt érzett nosztalgia is. Bator bemutatja a kommunizmusban csalódott embert, és a praktikus – politikamentes – gondolkodású asszonyok életrevalóságát a legsanyarúbb időszakokban is.

WEISS JÁNOS

A rendszerváltás irodalmi reprezentációi

A rendszerváltás a magyar irodalmat egy sajátos korszakban érte el, a 3 T doktrínája már felbomlott. Az irodalmi reprezentáció mégis rendkívüli nehézségeket jelentett. Közvetlenül a 90-es évek elejének művei közül hármat szeretnék megnézni és összevetni. Nádas Péter - Richard Schwartz: Párbeszéd, Kornis Mihály: Napkönyv, és Bereményi Géza: Nyugati pályaudvar. És arra a kérdésre szeretnék válaszolni, hogy milyen képünk lenne az eseményekről, ha csak ezek a dokumentumok állnának rendelkezésünkre.

NÉVMUTATÓ

A, Á

ABLONCZY BALÁZS (egyetemi docens, ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék;
MTA BTK TTI)

ABLONCZY BÁLINT (tudományos kutató munkatárs, Károli Gáspár Egyetem,
Egyház és Társadalom Kutatóintézet, Reformáció Öröksége Műhely)

ÁCS BÁLINT (művészetelmélet MA, Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Múzeumi
menedzsment; a C3 Kulturális és Kommunikációs Központ volt
munkatársa)

ACSÁDY JUDIT (tudományos főmunkatárs, MTA TK SZI)

ALABÁN PÉTER (tagintézmény-vezető, középiskolai tanár, Ózdi SZC Gábor Áron
Szakképző Iskolája)

ANDRÁS EDIT (művészettörténész, MTA BTK MI szenior munkatársa; a CEU
vendégprofesszora)

ANDREIDES GÁBOR (tudományos kutató, Nemzeti Emlékezet Bizottságának
Hivatala)

APOR PÉTER (tudományos főmunkatárs, MTA BTK TTI)

B

B. KÁDÁR ZSUZSANNA (történész, mb. oktató, Wesley János Lelkészképző
Főiskola)

BAJUSZ ORSOLYA (doktorjelölt, Corvinus Egyetem, Szociológiai Doktori Iskola)

BALÁZS ISTVÁN MIKLÓS (doktorandusz, ELTE BTK TDI; tudományos munkatárs,
Lengyel Kutatóintézet és Múzeum)

BALLA LORÁND (történész, főmuzeológus, BTM Kiscelli Múzeum)

BALOG IVÁN (tanszékvezető egyetemi docens, SZTE BTK Szociológia Tanszék)

BALOGH ELEMÉR (tanszékvezető egyetemi tanár SZTE ÁJTK Európai Jogtörténeti
Tanszék)

BALOGH LÍDIA (tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont
Jogtudományi Intézet)

- BALOGH RÓBERT** (DE; NKE EJKK Közép-Európa Kutatóintézet)
- BANDI ISTVÁN** (történész, tudományos munkatárs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára)
- BÁRÁNY BALÁZS** (doktorandusz, Eszterházy Károly Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola)
- BÁRDI NÁNDOR** (történész, főmunkatárs, MTA TK KI)
- BARKÓCZI FLÓRA** (kutató Artpool Művészetkutató Központ, Szépművészeti Múzeum)
- BARTHA ÁKOS** (történész, posztdoktor kutató, MTA BTK TTI)
- BARTHA ESZTER** (egyetemi docens, történész, ELTE BTK, Történeti Intézet)
- BÁSTHY ÁGNES** (szabadúszó, kulturális szervező, szociológus)
- BATA ATTILA** (doktorandusz, ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola)
- BÉKEFI ÁKOS** (politikatudomány BA hallgató, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)
- BÉKÉS CSABA** (történész, MTA TK PTI; Budapesti Corvinus Egyetem)
- BENCSIK BARNABÁS** (művészettörténész, kurátor, Glassyard Galéria)
- BENCSIK PÉTER** (történész, egyetemi adjunktus, SZTE BTK Jelenkortörténeti Tanszék)
- BENEDEK ANNA** (muzeológus, PIM)
- BERÉNYI MARIANNA** (főosztályvezető, MNM)
- BERGER VIKTOR** (adjunktus, PTE BTK TMI Szociológia Tanszék)
- BERTALAN PÉTER** (tudományos főmunkatárs, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár)
- BEZSENYI TAMÁS** (tudományos segédmunkatárs, ELTE ÁJK Kriminológiai Tanszék)
- BICZÓ GÁBOR** (tanszékvezető egyetemi tanár, DE, Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar)
- BÓDI LÓRÁNT** (tudományos segédmunkatárs, MTA BTK TTI)
- BODNÁR BARBARA** (PhD-hallgató, Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola)
- BÓDY ZSOMBOR** (docens, PPKE BTK Szociológiai Intézet)

BOMBOSZ BARNABÁS (politológia BA szakos hallgató, DE Politikatudományi Tanszék)

BÓNÉ JÓZSEF (informatikai vezető, CEU)

BÓNÉ VERONIKA (egyetemi tanársegéd, Semmelweis Egyetem, Mentálhigiéné Intézet)

BÖCSKEI BALÁZS (tudományos segédmunkatárs, MTA TK PTI)

BÖGRE ZSUZSANNA (szociológus, egyetemi docens, PPKE BTK Szociológiai Intézet)

C, CS

CZEGLÉDI ALEXANDRA (Sociology and Social Anthropology MA, CEU; Political Science MA, University of Cape Town)

CZETZ BALÁZS (főlevéltáros, levéltár-igazgató, MNL FML)

CZIBERE IBOLYA (intézetigazgató, tanszékvezető, DE Szociológia és Szociálpolitika)

CZUCH GÁBOR (egyetemi docens, ELTE BTK Takács Ádám, ELTE BTK Atelier Interdiszciplináris Történeti Tanszék)

CSATÁRI BENCE (főállású kutató, Nemzeti Emlékezet Bizottság)

CSEH FRUZZINA (néprajzkutató, tudományos munkatárs, MTA BTK NTI)

CSIKÓS GÁBOR (történész, pszichológus, MTA BTK; Vidéktörténeti Témacsoport)

CSORDÁS NOÉMI (politikatudomány MA hallgató, SZTE ÁJK Politológiai Tanszék)

CSUNDERLIK PÉTER (történész, tudományos munkatárs, Politikatörténeti Intézet)

D

DALOS ANNA (zenetörténész, tudományos főmunkatárs, kutatócsoport-vezető, MTA BTK ZTI)

DANYI GÁBOR (doktorjelölt, ELTE BTK Összehasonlító Irodalomtudomány Program)

DÁVID BEÁTA (egyetemi tanár, igazgató, Semmelweis Egyetem, Mentálhigiéné Intézet)

DEBRE ZSUZSA NÓRA (ügyvezető, Ethnic Talents)

DOBÁK JUDIT (egyetemi adjunktus, ME BTK Antropológiai és Filozófiai Tudományok Intézete)

DOBOS BALÁZS (tudományos munkatárs, MTA TK KI)

DUDÁS RÓBERT GYULA (főiskolai hallgató, Apor Vilmos Katolikus Főiskola)

DUPCSIK CSABA (egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem; tudományos főmunkatárs, MTA TK SZI)

E

EGRI PETRA (PhD-hallgató, óraadó, PTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola)

EGRY GÁBOR (főigazgató, Politikatörténeti Intézet)

ELBERT MÁRTA (rendező, Fekete Doboz Alapítvány)

ELEKES IRÉN BORBÁLA (könyvtáros, kutató, OSZK; rádiós, Civil Rádió)

EÖRSI LÁSZLÓ (történész, volt 1956-os Intézet)

EPERJESI ÁGNES (DLA, képzőművész, egyetemi adjunktus, Magyar Képzőművészeti Egyetem, Intermédia Tanszék)

F

FÁBIÁN GYÖRGY (c. egyetemi tanár, SZTE-ÁJTK Politológiai Tanszék)

FARKAS JUDIT (tanár, SZTE Gyakorló Gimnázium és Általános Iskola)

FARKAS JUDIT (egyetemi adjunktus PTE BTK Nyelvtudományi Tanszék)

FAZEKAS ZSUZSANNA (doktorandusz, ELTE BTK Atelier Interdiszciplináris Történeti Tanszék)

FEHÉR RENÁTO (doktorandusz, ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola)

FEJÉRDY ANDRÁS (tudományos főmunkatárs, egyetemi docens, MTA BTK TTI; PPKE BTK)

FEKETE SÁNDOR (egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem BTK ATTI Politikatudományi Tanszék)

FODOR JÁNOS (tanársegéd, történész, BBTE)

FÖLDES GYÖRGY (történész, ügyvezető igazgató, Politikatörténeti Intézet)

FRISNYÁK ZSUZSA (tudományos főmunkatárs, MTA BTK TTI)

FÜLEMILE ÁGNES (tudományos főmunkatárs, BTK Néprajztudományi Intézet)

G, GY

GADÓ JÁNOS (a Szombat folyóirat szerkesztője)

GÁL RAMÓNA (politikatudomány BA hallgató, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)

GALAMBOS ISTVÁN (tudományos kutató, NEB Hivatala)

GARADNAI ZOLTÁN (levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár)

GÁSPÁR ZSUZSA LILI (politikatudomány BA hallgató, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)

GAUSZ ANDRÁS (egyetemi docens, SZTE BTK, Filozófia Tanszék)

GÉCZI JÓZSEF ALAJOS (c. egyetemi docens, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)

GELENCSÉR GÁBOR (docens, ELTE BTK Filmtudomány Tanszék)

GERMUSKA PÁL (történész, főosztályvezető, MNL OL)

GERŐ MÁRTON (tudományos segédmunkatárs, MTA TK SZI; tanársegéd, ELTE TÁTK)

GÖRÖG MÁRTA (egyetemi tanár, dékán SZTE ÁJTK; intézetvezető, SZTE ÁJTK Civilisztikai Tudományok Intézete)

GREXA IZABELLA (osztálytitkár, MTA Titkárság)

GULYÁS LÁSZLÓ (professzor, SZTE JGYPK Alkalmazott Társadalomismereti és Kisebbségpolitikai Intézet)

GYÁNI GÁBOR (történész, kutatóprofesszor, témacsoport-vezető MTA BTK TTI)

GYARMATI GYÖRGY (történész, ny. egyetemi tanár, PTE BTK TTI)

GYÖRGY ESZTER (adjunktus, kutató, ELTE BTK, Atelier Interdiszciplináris Történeti Tanszék)

GYÖRGY PÉTER (egyetemi tanár, ELTE BTK, Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet)

H

- HADAS MIKLÓS** (egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem,
Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Kar, Szociológia és
Társadalompolitika Intézet)
- HAISER ANNA KLÁRA** (PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem,
Történelemtudományi Doktori Iskola)
- HAJZER GERGŐ** (tudományos segédmunkatárs, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)
- HAMMER FERENC** (egyetemi docens, tanszékvezető ELTE BTK Média és
Kommunikáció Tanszék)
- HARASZTI MIKLÓS** (író, újságíró)
- HARCSA ISTVÁN** (tudományos főmunkatárs, KSH Népeségtudományi
Kutatóintézet)
- HEGEDÜS RÉKA** (szociálpolitikus, Semmelweis Egyetem, Mentálhigiéné Intézet)
- HEKA LÁSZLÓ** (egyetemi docens, SZTE ÁJTK Összehasonlító Jogi Intézet)
- HOCK BEÁTA** (Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur
Ostmitteleuropas an der Universität Leipzig)
- HOMOKI-NAGY MÁRIA** (tanszékvezető egyetemi tanár, SZTE ÁJTK Magyar
Jogtörténeti Tanszék)
- HONVÁRI JÁNOS** (egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem)
- HORNYÁK CINTIA** (politikatudomány BA hallgató, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)
- HORVÁTH MIKLÓS** (egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem)
- HORVÁTH SÁNDOR** (tudományos főmunkatárs, témacsoport-vezető, MTA BTK TTI)
- HUBER BEÁTA** (színháztörténész, PIM-OSZMI)
- HUHÁK HELÉNA** (tudományos segédmunkatárs, MTA BTK TTI)
- HUSZÁR ÁKOS** (tudományos munkatárs, MTA TK SZI)
- HUTH JÚLIUSZ** (művészettörténet MA, PhD-hallgató, ELTE BTK Filozófiatörténeti
Doktori Iskola)

I

IGNÁCZ ÁDÁM (zeneesztéta, tudományos munkatárs, MTA BTK ZTI)

IMRE ZOLTÁN (adjunktus, ELTE BTK, Összehasonlító Irodalom- és Kultúratudományi Tanszék; Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet)

J

JANCSÁK CSABA (szociológus, tanszékvezető főiskolai docens, SZTE JGYPK Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszék)

JANKÓ ATTILA (szabadfoglalkozású matematikus-szociológus)

JOBST ÁGNES (történész-könyvtáros, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára)

JUHÁSZ KATALIN (néprajzkutató, tudományos főmunkatárs, MTA BTK NTI)

JUHÁSZ KRISZTINA (adjunktus, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)

K

K. HORVÁTH ZSOLT (egyetemi adjunktus, ELTE BTK, Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet; Média és Kommunikáció Tanszék)

KÁLI CSABA (főlevéltáros, igazgatóhelyettes, Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára)

KÁLLAI ERNŐ (főiskolai tanár, SZTE JGYPK Alkalmazott Társadalomismereti és Kisebbségpolitikai Intézet; tudományos munkatárs, MTA TK KI)

KÁLMÁN MÁTYÁS (videórovat-vezető, 24.hu)

KALMÁR MELINDA (történész, tudományos főmunkatárs, SZTE BTK Jelenkortörténeti Tanszék)

KAPPANYOS ILONA (PhD-hallgató, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola)

KATONA TAMÁS (egyetemi tanár, SZTE ÁJTK Statisztikai és Demográfiai Tanszék)

KECSKÉS D. GUSZTÁV (történész, tudományos főmunkatárs, MTA BTK TTI)

KÉFER ÁDÁM (politikatudomány BA hallgató, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)

KELEMEN KATALIN (egyetemi docens, ELTE ÁJK Közgazdaságtan és Statisztika Tanszék)

- KELLER MÁRKUS** (egyetemi docens, ELTE TáTK Összehasonlító Történetpszociológiai Tanszék; volt 1956-os Intézet)
- KEMÉNY JÁNOS** (tudományos munkatárs, NKE, Eötvös József Kutatóközpont, Stratégiai Védelmi Kutatóintézet)
- KENESEI ZSÓFIA ORSOLYA** (doktorandusz, ELTE-BTK Történelemtudományi Doktori Iskola)
- KÉPIRÓ ÁGNES** (művészettörténész, Tornyai János Múzeum)
- KERÉNYI SZABINA** (tudományos segédmunkatárs, MTA TK SZI)
- KESZEI ANDRÁS** (történész, egyetemi docens, PPKE BTK Szociológiai Intézet)
- KÉSZMAN JÓZSEF** (művészettörténész, oktató, ELTE SEK Vizuális Művészeti Tanszék)
- KISS MÁRIA RITA** (főiskolai docens, SZTE JGYPK Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszék)
- KISS NOÉMI** (egyetemi adjunktus, ME BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet)
- KISS RÉKA** (történész-néprajzkutató, elnök, Nemzeti Emlékezet Bizottsága)
- KISS ZSOMBOR** (történelem MA, modernkori magyar történelem szakirány, ELTE BTK)
- KISSNÉ BOGNÁR KRISZTINA** (levéltárvezető, VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár)
- KLANICZAY GÁBOR** (történész, professzor, CEU Department of Medieval Studies)
- KLANICZAY JÚLIA** (kutató, Artpool Művészetkutató Központ, Szépművészeti Múzeum)
- KLÉZLI PÉTER ZSOLT** (politikatudomány BA hallgató, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)
- KOCIS ADRIENN** (doktorandusz, ELTE BTK Lengyel Filológiai Tanszék)
- KOVÁCS ANDRÁS BÁLINT** (intézetvezető egyetemi tanár, ELTE BTK Filmtudomány Tanszék)
- KOVÁCS ESZTER** (főszerkesztő, Pagony/*Tilos az Á* Könyvek)
- KOVÁCS ÉVA** (kutató, Tudományos tanácsadó, MTA TK SZI)

KOVAI MELINDA (szociológus, egyetemi adjunktus, ELTE TÁTK,
Szociálpszichológia Tanszék)

KÖKÉNYESSY ZSÓFIA (doktorandusz, ELTE BTK Atelier Interdiszciplináris Történeti
Program)

KŐRÖSI ZSUZSANNA (volt 1956-os Intézet)

KRÉMER ANDRÁS (főiskolai tanár, SZTE JGYPK Alkalmazott
Társadalomtudományok Tanszék)

KRIZMANICS RÉKA (doktorjelölt, CEU; vendégoktató, Lipcsei Egyetem Európai
Tanulmányok Intézet)

KUKUCSKA ZSUZSA (doktorandusz, DE Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék)

KUSZ VERONIKA (zenetörténész, tudományos főmunkatárs, MTA BTK ZTI)

KÜRTI EMESE (történész, Artpool Művészetkutató Központ, Szépművészeti
Múzeum)

L

LACZKÓ SÁNDOR (oktató, SZTE BTK Filozófia Tanszék)

LÁSZLÓ ZSUZSA (kutató, Artpool Művészetkutató Központ, Szépművészeti
Múzeum)

LÁZÁR ESZTER (egyetemi tanársegéd, MKE, Képzőművészetelmélet Tanszék;
Székely Katalin Vera és Donald Blinken Nyílt Társadalom Archivum)

LÉNÁRT ANDRÁS (kutató, Holokauszt Emlékközpont; volt 1956-os Intézet)

LEPOSA BALÁZS (levéltáros, CEU – OSA)

LIPCSEI LÁSZLÓ PÉTER (doktorandusz, DE Humán Tudományok Doktori Iskola
Szociológia és társadalompolitika doktori program)

LITKEI JÓZSEF (történész, szerkesztő, CEU)

LONCSÁK NOÉMI (doktorandusz, DE Humán Tudományok Doktori Iskola
Szociológia és társadalompolitika doktori program)

LÖFFLER TIBOR (egyetemi docens, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)

LUGOSI-SZABÓ GERGELY (doktorjelölt, PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola
Politikatudományi Program)

LUKÁCS GYÖRGY (tudományos munkatárs, NKE KEK)

LUXNÉ PREHODA ANNA (szociológus, egyetemi tanársegéd, PPKE BTK Szociológiai Intézet)

M

M. BALÁZS ÁGNES (doktorandusz, NKE Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola)

MAJSAI RÉKA (művészettörténet MA; PhD-hallgató, ELTE BTK Filozófiatörténeti Doktori Iskola; a Paksi Képtár munkatársa)

MASZLAG FANNI (doktorandusz, DE Humán Tudományok Doktori Iskola Szociológia és társadalompolitika doktori program)

MÁTAY MÓNICA (ELTE BTK Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék; Történeti Intézet)

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS (tanszékvezető egyetemi tanár, SZTE BTK Vallástudományi Tanszék)

MEDGYESI KONSTANTIN (történész, egyetemi adjunktus, SZTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék; múzeumigazgató-helyettes, Móra Ferenc Múzeum)

MÉLYI JÓZSEF (egyetemi tanársegéd, MKE Képzőművészetelmélet Tanszék)

MERÉNYI MIKLÓS (doktorandusz, Budapest Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézet)

MERKOVITY NORBERT (adjunktus SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)

MÉSZÁROS FLÓRA (egyetemi adjunktus, Művészettudományi és Szabadbölcészeti Intézet, Művészettörténet Tanszék; Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar)

MIKECZ DÁNIEL (tudományos munkatárs, MTA TK Politikatudományi Intézet)

MIKLÓSI LÁSZLÓ (tanár, Történelemtanárok Egylete)

MINK ANDRÁS (történész, kutató levéltáros, Blinken OSA Archívum)

MITROVICS MIKLÓS (MTA BTK TTI; NKE EJKK Közép-Európa Kutatóintézet)

MOLNÁR JUDIT (történész, tanszékvezető egyetemi docens, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)

MONOSTORI JUDIT (tudományos főmunkatárs, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet)

MURAI ANDRÁS (intézetvezető főiskolai docens, Budapesti Metropolitan Egyetem Kommunikációtudományi Intézet)

MÜLLER ROLF (tudományos kutató, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára)

N

NAGY ANDRÁS (egyetemi docens, Pannon Egyetem Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet)

NAGY LEVENTE (tanszékvezető, intézetigazgató-helyettes DE Politikatudományi Tanszék)

NAGY PÉTER (vezető kutató, Eszterházy Károly Egyetem)

NEMÉNYI MÁRIA (Professor Emerita, TK Szociológia Intézet)

NEMES-ZÁMBÓ GABRIELLA (doktorandusz, DE Humán Tudományok Doktori Iskola Szociológia és társadalompolitika doktori program)

NÉMETH BRIGITTA (informatikus könyvtáros, kőszegi Chernel Kálmán Városi Könyvtár)

NÉMETH KRISZTINA (szociológus, MTA KRTK RKI)

NOVÁK CSABA ZOLTÁN (történész, kutató, Román Tudományos Akadémia Gheorghe Șincai Társadalomtudományi Kutatóintézete, Marosvásárhely)

NYÍRI SZABOLCS (politológia BA hallgató, DE Politikatudományi Tanszék)

O, Ö

ORBÁN HÉDI (igazgató, Szent-Györgyi Albert Agóra)

Ö. KOVÁCS JÓZSEF (egyetemi tanár, történész, PPKE, MNL)

ÖRDÖG MERCÉDESZ (politikatudomány BA hallgató, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)

P

P. SZABÓ DÉNES (doktorjelölt, ELTE TáTK, Szociológia Doktori Iskola)

PÁL ZOLTÁN (kutató, MTA BTK TTI)

PALASIK MÁRIA (történész, osztályvezető, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára)

PÁLINKÓ MÁTÉ (történész)

PAP PÉTER (történész, Eszterházy Károly Egyetem)

PATONAY ANITA (PhD-hallgató Színház- és Filmművészeti Egyetem Doktori Iskola)

PÉTERI LÓRÁNT (zenetörténész, tanszékvezető egyetemi tanár, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem)

PETROVSZKI LÁSZLÓ (PhD-hallgató, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)

PIHURIK JUDIT (történész, egyetemi docens, SZTE BTK Történeti Segédtudományok Tanszék)

PILIGER ERZSÉBET (művészettörténész, galériavezető, Knoll Galéria Budapest)

PINKASZ ANDRÁS (közgazdász, KSH)

PÓCS NÁNDOR (PhD-hallgató, történész; tudományos kutató, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára)

PÓK ATTILA (történész, ny. tudományos tanácsadó MTA BTK TTI; tudományos tanácsadó Institute of Advanced Studies Kőszeg)

PÓTÓ JÁNOS (történész, tudományos főmunkatárs, MTA BTK TTI)

R

RAINER M. JÁNOS (egyetemi tanár, Eszterházy Károly Egyetem; volt 1956-os Intézet)

REPÁRSZKY ILDIKÓ (tanár, Budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium)

RÉVÉSZ BÉLA (egyetemi docens, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)

RIDEG LÁSZLÓ (tanár, Szegedi Szakképzési Centrum Vedres István Építőipari Szakgimnáziuma)

RING ORSOLYA (tudományos munkatárs, MTA TK CSS-RECENS Kutatócsoport)

S, SZ

- SAÁD JÓZSEF** (szociológus, Telepesek Társadalmi Múzeum Alapítvány)
- SAMU ZOLTÁN TAMÁS** (természetvédelmi mérnök, Balaton Múzeum)
- SÁRÁNDI TAMÁS** (történész, muzeológus, Maros Megyei Múzeum,
Marosvásárhely)
- SÁRINGER JÁNOS** (docens, intézetvezető, Budapesti Gazdasági Egyetem)
- SASVÁRI EDIT** (művészettörténész, főmuzeológus, Kassák Emlékmúzeum)
- SCHLETT ANDRÁS** (egyetemi docens, történész, szociológus, PPKE JÁK, Heller
Farkas Közgazdaságtudományi Intézet)
- SCHULLER GABRIELLA** (színháztörténész, oktató Pannon Egyetem, MFTK,
Színháztudományi Tanszék)
- SERES ATTILA** (tudományos munkatárs, MTA BTK TTI)
- SOLTÉSZ MÁRTON** (irodalomtörténész, PPKE BTK Politikaelméleti Doktori Iskola,
MMA MMKI)
- SOMLAI KATALIN** (volt 1956-os Intézet)
- SOÓS EDIT** (egyetemi docens, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)
- SOÓS VIKTOR ATTILA** (történész, Nemzeti Emlékezet Bizottsága)
- STEFANO BOTTONI** (tudományos főmunkatárs, MTA BTK TTI)
- STUMPF PÉTER BENCE** (tudományos segédmunkatárs, SZTE ÁJTK Politológiai
Tanszék)
- SÜLI SZABINA MERCÉDESZ** (nemzetközi tanulmányok MA hallgató, SZTE ÁJTK
Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete)
- SZ. KRISTÓF ILDIKÓ** (tudományos főmunkatárs, MTA BTK NTI)
- SZABARI VERA** (egyetemi docens, ELTE TáTK Társadalomelmélet Tanszék;
Szociológia Intézet)
- SZABÓ ANDREA** (tudományos főmunkatárs, MTA TK PTI)
- SZABÓ LAURA** (tudományos munkatárs, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet)
- SZABÓ PALÓCZ ORSOLYA** (PhD-hallgató, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)
- SZABÓ RÓBERT** (egyetemi hallgató történelem-fizika osztatlan tanárszak, ELTE)

SZABÓ TIBOR (professzor emeritus, SZTE JGYPK Alkalmazott Társadalomismereti Tanszék)

SZANISZLÓ RÉKA BRIGITTA (PhD-hallgató, SZTE ÁJTK Alkotmányjogi Tanszék)

SZEGŐ IVÁN MIKLÓS (volt 1956-os Intézet)

SZÉKELY KATALIN (Vera és Donald Blinken Nyílt Társadalom Archívum)

SZEKÉR NÓRA (történész, tudományos munkatárs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára)

SZEKERES TAMÁS (PhD-hallgató, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék)

SZILÁGYI MÁRTON (tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE BTK XVIII-XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék)

SZOBOSZLAI JÁNOS (egyetemi docens, tanszékvezető, Magyar Képzőművészeti Egyetem Képzőművészet-elmélet Tanszék)

SZOLNOKI JÓZSEF (oktató, Budapesti Metropolitan Egyetem Vizuális Kommunikáció Intézet)

SZOMORA ZSOLT (intézetvezető-helyettes, oktatási dékánhelyettes, SZTE ÁJTK Bűnügyi Tudományok Intézet)

SZONDI ILDIKÓ (egyetemi docens SZTE ÁJTK Statisztikai és Demográfiai Tanszék)

SZŐKE ANNAMÁRIA (művészettörténész, egyetemi docens, ELTE BTK Művészettörténeti Intézet)

SZŐNYEI TAMÁS (levéltáros, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára)

SZŐÖR-FÜLÖP LUCA (szociológia MA szakos hallgató, DE Szociológia és Szociálpolitika Tanszék)

SZÚTS ISTVÁN GERGELY (levéltáros, MNL Veszprém Megyei Levéltára)

T

TABAJDI GÁBOR (Nemzeti Emlékezet Bizottság Hivatala; volt 1956-os Intézet)

TAKÁCS ÁDÁM (egyetemi adjunktus, ELTE BTK Atelier Interdiszciplináris Történeti Tanszék)

TAKÁCS ERZSÉBET (egyetemi adjunktus, ELTE ÁTK Szociológia Intézet; Társadalomelmélet Tanszék)

TAKÁCS RÓBERT (tudományos munkatárs, Politikatörténeti Intézet)

TAKÁCS TIBOR (tudományos kutató, osztályvezető, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára)

TARI ÖRS LEHEL (levéltáros, Blinken OSA Archívum)

TIMÁR KATALIN (Ludwig Múzeum; Kortárs Művészeti Múzeum)

TÍMÁRI KÁROLY (levéltári informatikus, Blinken OSA Archívum)

TÓTH ANDRÁS (politológus, tudományos főmunkatárs, MTA TK PTI)

TÓTH DALMA (szociológia MA szakos hallgató, DE BTK Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék)

TÓTH IMRE (történész, egyetemi docens, Soproni Egyetem Közgazdaságtudományi Kar)

TÓTH ISTVÁN (történész-muzeológus, Móra Ferenc Múzeum)

TÓTH JUDIT (főlevéltáros, MNL OL)

TÓTH OLGA (tudományos főmunkatárs, MTA TK SZI)

TÓTH SZILÁRD JÁNOS (politológus, doktorandusz, Corvinus Politológia Doktori Iskola)

TÓTH-BARTOS ANDRÁS (történész, muzeológus, Székely Nemzeti Múzeum)

TÖRÖK ANDRÁS (kulturális menedzser, kuratóriumi elnök, Summa Artium Alapítvány)

TULIPÁN Éva (kutató, Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum)

TURAI HEDVIG (művészettörténész, oktató, International Business School)

V

VAJDA BARNABÁS (történész, docens, Selye János Egyetem Történelem Tanszék)

VAJDA RÓZA (tudományos segédmunkatárs, MTA TK SZI)

VALUCH TIBOR (tudományos tanácsadó, MTA TK PTI; egyetemi tanár, Eszterházy Károly Egyetem BMK)

VÁMOS GABRIELLA (etnográfus, muzeológus, MNM Semmelweis Orvostörténeti Múzeum)

VÁMOS PÉTER (történész, tud. főmunkatárs, MTA BTK TTI)

VARGA ANNA (etnobiológus, Rachel Carson Center LMU, München; Ökológiai Kutatóközpont)

VARGA BALÁZS (adjunktus, ELTE BTK Filmtudomány Tanszék)

VARGA LUCA (PhD-hallgató ELTE BTK, Atelier Interdiszciplináris Történeti Tanszék)

VARGA NORBERT (egyetemi docens, általános dékánhelyettes SZTE ÁJTK)

VARGA ZSUZSANNA (egyetemi tanár, ELTE BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék)

VÉGSŐ ISTVÁN (történész, Clio Intézet; Honismereti Szövetség)

VONYÓ JÓZSEF (c. egyetemi tanár, PTE BTK Modernkori Történeti Tanszék)

VÖLGYESI ORSOLYA (tudományos főmunkatárs, MTA BTK TTI)

VÖRÖS MIKLÓS (egyetemi adjunktus, Moholy-Nagy Művészeti Egyetem)

W

WAGNER SÁRA (doktorandusz, ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola)

WEISS JÁNOS (tanszékvezető egyetemi tanár, PTE, BTK, Filozófia Tanszék)

WILHELM GÁBOR (etnográfus, muzeológus, Néprajzi Múzeum)

WIRTHNÉ DIERA BERNADETT (kutató, Nemzeti Emlékezet Bizottsága)

Z, ZS

ZÁDORI ZSUZSA (vezető levéltáros, Blinken OSA Archívum)

ZAHORÁN CSABA (tudományos munkatárs, MTA BTK TTI; NKE EJK Közép-Európa Kutatóintézet)

ZSÁMBOKI MIKLÓS (programfelelős, Blinken OSA Archívum)

ZSIDI BERNÁT (fiatal kutató, MTA Levéltár)

Támogatók

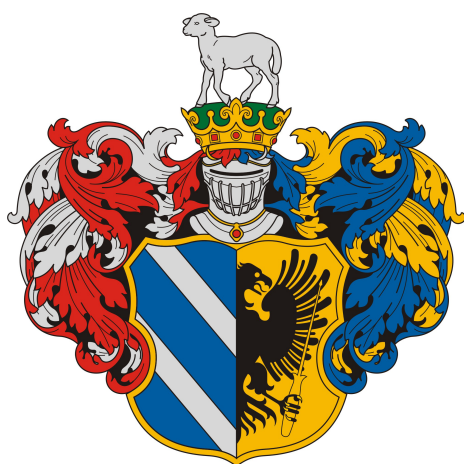
MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

SZÉCHENYI 2020

AGORA

SZENT-GYÖRGYI ALBERT AGÓRA – SZEGED

MAYER® PINCE
VILLÁNY

